

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

25 DE ANI
DE LA
INSURECȚIA ANTIFASCISTĂ
DIN AUGUST 1944

TOMUL 22 — 1969

4

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEĂ (*redactor responsabil*); MATEI IONESCU (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI; acad. C. DAICOVICIU; M. BERZA, ȘT. PASCU, membri corespondenți ai Academiei; L. BÁNYAI; MIRON CONSTANTINESCU, AL. ELIAN, M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, EUGEN STĂNESCU, ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*membri*); I. APOSTOL (*secretar de redacție*)

Prețul unui abonament anual este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

La revue „STUDII”, REVISTĂ DE ISTORIE, parait 6 fois par an.

Le prix d'un abonnement annuel est de £ 3.6.0; \$ 8, — ; FF 39, — ; D.M. 32, —

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135, Bucarest, Roumanie ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Studii”, revistă de istorie. Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor, nr. 1
București
tel. 18.25.86

S U M A R

25 DE ANI DE LA INSURECȚIA ANTIFASCISTĂ DIN AUGUST 1944

	<u>Pag.</u>
ION POPESCU-PUȚURI, Partidul Comunist Român—organizatorul și conducătorul mișcării de rezistență pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist	617

ECATERINA CIMPONERIU, Criza guvernării antonesciene în lunile care au precedat istoricul act de la 23 August 1944	633
A. LOGHIN și S. DAVICU, Din lupta maselor populare conduse de P. C. R. pentru refacerea orașului Iași (1944—1947)	655
ILEANA PETRESCU, Din operațiile militare desfășurate pe teritoriul Olteniei în cadrul insurecției antifasciste	679
V. LIVEANU, Gîndirea românească în problema dezvoltării și experiența revoluției populare	685
MIHAI RUSENCU, Istoriografia românească privind insurecția antifascistă din august 1944 și urmările sale	717
ÎOAN CHIPER, Istoriografia străină despre insurecția armată din august 1944 din România	733

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
(STUDII DOCUMENTARE)

Semicentenarul unirii Transilvaniei și Banatului oglindit în istoriografia română (I. D. Suciu)	761
---	-----

RECENZII

* * * <i>Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1910—1915</i> , Edit. politică, București, 1968, 1 086 p. (Anastase Iordache)	779
* * * <i>Presa muncitorească și socialistă din România</i> , vol. II (1900—1921), partea a II-a (1907—1916), Edit. politică, București, 1968, 757 p. (Gh. Cristea).	783

REVISTA REVISTELOR

- „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R.”, nr.1—6/1966, 960 p.; nr. 1—6 1967, 1 112 p.; nr. 1—6 1968, 1 108 p. (*I. Apostol*) 791

ÎNSEMĂRI

- Istoria României.** — * * * *C. Dobrogeanu-Gherea, Scrieri social-politice*, Edit. politică, București, 1968, 292 p. (*M. Iosa*); GH. UNC, C. MOCANU, *13 Decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1968, 160 p. (*I. Babici*); M. FĂTU, *1946. Din istoria politică a României contemporane*, Edit. politică, București, 1968, 239 p. (*M. Rusenescu*); General-colonel în rezervă COSTIN IONAȘCU, *Mărturia documentelor*, Edit. militară, București, 1968, 278 p. + 5 h. (*Ioan Chiper*) 801

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — ORGANIZATORUL ȘI CONDUCĂTORUL MIȘCĂRII DE REZISTENȚĂ PENTRU ELIBERAREA PATRIEI DE SUB JUGUL FASCIST

DE

ION POPESCU-PUȚURI

Exponent al intereselor vitale ale poporului, Partidul Comunist Român s-a ridicat cu hotărîre la luptă împotriva dictaturii militare fasciste, instaurată la 6 septembrie 1940, a dominației Germaniei naziste, pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist. El a condus rezistența antihitleristă a poporului român, lupta pentru libertatea patriei, dovădindu-se la înălțimea misiunii sale istorice. „Este meritul nepieritor al partidului nostru — se arată în Hotărîrea C. C. al P. C. R., a Consiliului de Stat și a Consiliului de Miniștri cu privire la aniversarea a 25 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist — de a fi militat cu succes pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, a Frontului Unic Muncitoresc, de a fi organizat și unit în jurul său toate forțele democratice și patriotice, de a fi răsturnat, împreună cu aceste forțe, dictatura militară fascistă”.

În elaborarea liniei politice generale, a strategiei și tacticii sale în etapa luptei pentru eliberare națională de sub jugul fascist, Partidul Comunist Român a pornit de la analiza situației interne și internaționale a României în anii 1940—1944, de la evoluția raportului de forțe pe plan politic și militar, îndeosebi de la interesele naționale vitale ale poporului român.

Perioada dictaturii militare fasciste și a războiului hitlerist a constituit cea mai neagră pagină din istoria modernă a României. A fost instaurat un regim care a suprimat orice urmă de libertăți și drepturi cetățenești. A fost introdusă domnia bunului plac și a forței brutale. Crima a fost ridicată la rangul de politică de stat.

Ascuțișul acestei politici era îndreptat îndeosebi împotriva clasei muncitoare, mișcării comuniste și muncitorești, împotriva tuturor luptătorilor antifasciști. Mii de oameni au fost internați în închisori și lagăre, numeroși au fost condamnați la moarte și executați. În zilele negre ale „statului național legionar” — din septembrie 1940, pînă în

ianuarie 1941 — teroarea fascistă a cunoscut formele cele mai odioase. Mii de oameni au fost jefuiți, schingiuiți, maltratați, uciși.

Teroarea legionară a lovit dureros toate forțele democratice și patriotice, pe toți cei care se ridicaseră împotriva barbariei fasciste, pentru apărarea independenței și demnității naționale. De gloanțele legionarilor au fost răpuși savantul de reputație mondială Nicolae Iorga, fost prim-ministru, profesorul universitar Virgil Madgearu, personalitate marcantă a vieții politice și economice, Victor Iamandi, fost ministru de justiție, generalul Gh. Argeșeanu, fost prim-ministru, precum și alți 64 de foști demnitari și funcționari superiori.

Acțiunile teroriste ale legionarilor au primit girul șefilor naziști de la Berlin. Astfel, referindu-se la asasinatele din luna noiembrie, Himmler scria la 6 decembrie 1940 lui Horia Sima, șeful Gărzii de fier, pe atunci vicepreședinte al guvernului: „...O asemenea măsură este justă, pentru că ea nu poate fi adusă la îndeplinire niciodată de justiția ordinară, care este legată de paragrafe și va depinde întotdeauna de un formalism al paragrafelor”¹. Promițând totodată că va da întregul său concurs legionarilor, care constituiau principalul element al coloanei a cincea în România, șeful poliției politice germane atrăgea atenția asupra necesității înscrierii acțiunii lor în cadrul măsurilor preconizate de mareșalul I. Antonescu, conducătorul statului, în interesul consolidării regimului fascist. Încurajați de căpeteniile hitleriste, legionarii s-au dedat la crime și samavolnicii odioase, care au culminat în zilele rebeliunii legionare din 21—23 ianuarie 1941, când sute de persoane au fost asasinate.

Suferințele îndurate de poporul român de pe urma terorii fasciste au fost puternic agravate de înrăutățirea situației economice și scăderea catastrofală a nivelului de trai ca urmare a adâncirii exploatarei, a înfeudării țării imperialismului german, jafului economic hitlerist și pregătirilor de război. Prin impunerea controlului asupra vieții politice și economice, prin împinzirea țării cu trupe, comandamente militare și servicii de informare ale Wehrmacht-ului și Gestapo-ului, independența națională a României a fost grav mutilată.

Împingerea României în război alături de Germania hitleristă a dus țara în fața catastrofei generale, a ruinei și dezastrului. Războiul a îndoliat zeci de mii de familii, adâncind mizeria și sărăcia.

Împrejurările obiective și subiective interne și internaționale și-au pus pecetea asupra evoluției situației României, determinând o ascuțire considerabilă a contradicțiilor economice și politice, regrouparea forțelor sociale ale țării. În condițiile opresiunii regimului fascist, sprijinit de baionetele hitleriste, contradicția principală a societății românești devine contradicția dintre poporul român, pe de o parte, și dictatura militară fascistă, susținută de imperialismul german nazist, pe de altă parte. De rezolvarea acestei contradicții depindea însăși existența de sine stătătoare a națiunii române, precum și posibilitățile dezvoltării luptei forțelor ei avansate pentru independență națională și progres social.

Eliberarea patriei de sub jugul fascist era năzuința supremă a întregului popor român, însetat de libertate și pace, dornic de propășire

¹ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R. (în continuare Arh. I. S. I. S. P.), fond 10, dos. 1 G.

economică și emancipare socială. În orașe și sate, pretutindeni, clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, toate straturile sociale, indiferent de apartenența socială, de concepțiile ideologice și politice, își exprimau aversiunea față de dictatura militară fascistă și de ocupația nazistă. Dînd glas frămîntărilor și aspirațiilor uriașei majorități a populației țării, Partidul Comunist Român a organizat și condus mișcarea de rezistență a maselor, lupta de eliberare a patriei de sub jugul fascist.

În condițiile internaționale complexe din toamna anului 1940, cînd România fusese lăsată la discreția Germaniei și aruncată în brațele forțelor fasciste, cînd cele mai reacționare cercuri burghezo-moșierești au instaurat dictatura militară fascistă, au înfeudat țara imperialismului fascist german, Partidul Comunist Român a fost singurul partid politic care a ridicat de la început steagul luptei împotriva opresiunii fasciste, pentru libertate și independență națională.

Încă din primele zile ale dictaturii militare fasciste, în broșura *Punctul nostru de vedere*, Comitetul Central al Partidului Comunist Român demasca caracterul fascist al regimului instaurat de I. Antonescu și legionari, pericolul pe care acesta îl reprezenta pentru independența țării. Poziția partidului comunist față de evenimentele interne și internaționale a fost expusă, de asemenea, în documentele sale programatice elaborate în această perioadă, îndeosebi în platformele Comitetului Central din decembrie 1940 și ianuarie 1941. Obiectivul central al acestor documente era lupta „împotriva prefacerii României într-o anexă a imperialismului german, pentru independența națională a poporului român”², pentru drepturi și libertăți democratice. În pofida faptului că în cuprinsul lor se găsesec aprecieri politice eronate și lacune, linia politică, aprecierile realiste au avut o puternică influență asupra stării de spirit a maselor.

Însuflețite de chemările comuniștilor, forțele democratice și patriotice au desfășurat acțiuni energice, demonstrații și greve, precum și acte de sabotaj, care au marcat începutul mișcării de rezistență din România.

Militînd neobosit sub steagul patriotismului și al internaționalismului proletar, Partidul Comunist s-a ridicat împotriva războiului hitlerist. Punînd în gardă încă din primăvara anului 1941 organizațiile sale despre pericolul iminent al atragerii României în războiul antisovietic³, Comitetul Central al Partidului Comunist Român a demască caracterul de jaf și cîmpire al agresiunii hitleriste împotriva Uniunii Sovietice. Dînd expresie sentimentelor maselor largi ale poporului român, potrivit celor războiului hitlerist, Partidul Comunist Român arăta că „noi toți nu am vrut și nu vrem acest război tîlhăresc împotriva marelui popor sovietic. Nu marele popor sovietic este dușmanul nostru... dușmanul nostru este fascismul german și lacheii lui din țară, în frunte cu generalul Antonescu”⁴.

În circulara din 8 iulie 1941, adresîndu-se întregului partid, tuturor luptătorilor antifasciști, Comitetul Central al Partidului Comunist Român sublinia caracterul național și internațional al mișcării de rezistență, necesitatea luptei hotărîte împotriva războiului hitlerist, pen-

² Arh. I. S. I. S. P., Cota Ab XXV—4, inv. nr. 1 123. Hotărîrea plenarei C. C. al P. C. R. din 15 ianuarie 1941.

³ Ibidem, Cota A XXV—21.

⁴ Ibidem, Cota A XXV—22.

tru ieșirea României din acest război și întoarcerea armelor contra armatelor hitleriste, pe baza unei alianțe largi, care să cuprindă toate forțele antihitleriste. Această concepție avea să fie dezvoltată în platforma-program din 6 septembrie 1941, intitulată semnificativ *Lupta poporului român pentru libertate și independență națională*. Platforma conținea un program amplu de luptă, care în esență prevedea: răsturnarea dictaturii militare fasciste, încetarea războiului contra Uniunii Sovietice și participarea alături de U. R. S. S. și de toate popoarele iubitoare de pace la lupta împotriva Germaniei naziste, alungarea din țară a hitleriștilor, recucerirea libertății și suveranității naționale, formarea unui guvern al independenței naționale cu participarea reprezentanților tuturor forțelor patriotice, eliberarea nordului Transilvaniei, arestarea și pedepsirea trădătorilor de țară și altele. Aceste obiective corespundeau cerințelor istorice, oglindeau interesele fundamentale ale poporului, năzuințele și aspirațiile maselor. Este meritul istoric al Partidului Comunist Român că, fără să renunțe la scopul său final, a pus în centrul activității sale, în etapa istorică respectivă, sarcinile luptei de eliberare națională, obiective care să constituie o platformă politică adecvată pentru coalizarea tuturor forțelor democratice, patriotice și consecvent antihitleriste, precum și a altor eventuali aliați vremelnici, interesați dintr-un motiv sau altul în înlăturarea dominației hitleriste. „Partidul Comunist din România — se arată în acest document — e gata să colaboreze cu toate partidele, grupările, persoanele politice și cu toți patrioții români pentru realizarea oricărei revendicări din platformă, punând ca singur criteriu al colaborării: atitudinea față de ocupații hitleriste, de slugile lor trădătoare de țară și de războiul criminal contra Uniunii Sovietice”⁵.

O dată cu elaborarea strategiei și tacticii de luptă, comuniștii au desfășurat o susținută activitate politică în rîndurile maselor populare. În ciuda opresiunii fasciste, Partidul Comunist și-a menținut și dezvoltat structura organizatorică, a editat peste 20 de ziare centrale și regionale, a întocmit și difuzat numeroase broșuri, manifeste, apeluri, bulletine informative și alte memoriale de propagandă.

Însuflețiți de dragostea de patrie, de voința de a contribui la salvarea omenirii de urgia fascistă, comuniștii au organizat și condus greve, conflicte de muncă, au inițiat acțiuni de sabotaj împotriva mașinii de război fasciste. În fruntea acestei lupte nobile, mulți dintre ei și-au dat viața; sute de comuniști, uteciști și alți luptători antifasciști au fost arestați, maltratați, deportați, condamnați la ani de închisoare sau muncă silnică.

Întețirea prigoanei fasciste n-a putut înfringe voința de luptă a comuniștilor, nu i-a putut abate de la hotărîrea neclintită de a ridica masele împotriva fascismului și a războiului hitlerist, pentru România liberă, independentă și democratică. Partidul Comunist a mobilizat și condus Uniunea Tineretului Comunist și Apărarea patriotică, organizații de masă ilegale, care au adus o importantă contribuție la organizarea și desfășurarea mișcării de rezistență. În scopul dezvoltării activității sale politice și organizatorice în mijlocul maselor de la orașe și sate, P. C. R. și-a întărit legăturile cu Frontul plugarilor, cu Partidul Socialist-Tărănesc, cu Uniunea patrioților și cu Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari (Madosz).

⁵ Ibidem, Cota Ab XXV—11, inv. nr. 989, platforma-program a C. C. al P. C. R. din 6 septembrie 1941.

Consecvent liniei sale strategice și tactice, în etapa luptei de eliberare națională de sub jugul fascist P. C. R. a militat neobosit pentru unirea tuturor forțelor democratice, patriotice, antihitleriste într-un front unic național al poporului român. În acest scop, el a stabilit contacte cu liderii Partidului Social-Democrat, Partidului Național-Țărănesc și Partidului Național-Liberal, cu gruparea liberală a lui Gheorghe Tătărașcu, a dus tratative cu ei încă din toamna anului 1941, pe baza obiectivelor platformei sale de luptă.

Cum era și firesc, poziția liderilor partidelor „istorice” față de dictatura militară fascistă a evoluat în raport de schimbarea raportului de forțe pe plan mondial, de înrăutățirea considerabilă a situației economice a țării, de sporirea stării de spirit antihitleriste a maselor. Acapararea economiei țării de către hitleriști și agravarea situației economice a maselor, participarea armatei române la operațiile militare desfășurate în adâncimea teritoriului Uniunii Sovietice și pierderile mari suferite pe front, menținerea legăturilor cu Anglia și realizarea coaliției antihitleriste au determinat o anumită activizare a reprezentanților politici ai claselor dominante, a cercurilor conducătoare ale Partidului Național-Țărănesc și Partidului Național-Liberal pe linia împotrivirii față de continuarea războiului împotriva Națiunilor Unite și a alianței cu Germania hitleristă. Deși opoziția cercurilor conducătoare ale partidelor „istorice” era limitată și lipsită de realism, totuși ea exprima o stare de lucruri favorabilă dezvoltării contactelor Partidului Comunist cu aceste cercuri. Sporesc schimbările de păreri, întâlnirile la diferite niveluri în care Partidul Comunist a folosit o gamă largă de metode și procedee. Nevoiți să iasă din expectativă, conducătorii P. N. Ț. au răspuns la apelurile de la sfârșitul anului 1941 și începutul anului 1942 ale C. C. al P. C. R., declarându-se în principiu de acord cu unele puncte din platforma-program, dar făcând rezerve față de metodele de luptă preconizate. Condiționînd înțelegerea cu P. C. R. de probleme irealizabile în condițiile date, ei continuau să pertraceteze cu mareșalul Antonescu și să spere în găsirea unei soluții care să-i scutească de nevoia de a accepta colaborarea cu comuniștii.

În ciuda unor asemenea atitudini, P. C. R. a continuat cu consecvență politica sa de unire a forțelor patriotice, antihitleriste, activitate facilitată începînd din primăvara anului 1943 și de autodizolvarea Internaționalei Comuniste, a cărei hotărîre a fost adoptată de reprezentanții partidelor comuniste, din rîndul cărora a făcut parte și Ana Pauker, ca reprezentant al P. C. R.

În vara aceluiași an, partidul nostru a luat curs hotărît spre crearea Frontului patriotic antihitlerist. Au fost organizate întâlniri comune între reprezentanții P. C. R. cu reprezentanții celorlalte partide și organizații de masă democratice. Încununarea acestei activități a fost crearea Frontului patriotic antihitlerist care reunea Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Uniunea patrioților, Frontul plugarilor, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari și Partidul Socialist-Țărănesc. Acest prim succes al partidului comunist a dat impuls activității de creare a unui larg front antihitlerist, luptei forțelor democratice și patriotice pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist.

În timp ce linia politică a partidului își dovedea justetea, avînd o puternică influență în mase, Hotărîrea C. C. din iunie 1943 constata că

munca organizatorică a Comitetului Central, a întregului partid a rămas mult în urmă față de condițiile obiective favorabile și față de creșterea stării de spirit antihitleriste a populației. În acest scop, C. C. al P. C. R. a luat măsuri în vederea organizării unui aparat militar al partidului cu ramificații în întreaga țară. În noiembrie 1943 a fost întocmit un plan privind organizarea aparatului militar al partidului și atribuțiile lui⁶. Totodată Comitetul Central a elaborat unele măsuri, cunoscute sub denumirea de „*Sarcini urgente!*”, cu caracter politico-organizatoric în vederea scoaterii României din războiul hitlerist⁷.

Cu toate acestea, activitatea partidului se resimțea din cauza unor lipsuri și greșeli ale secretarului general, Șt. Foriș, datorate unor trăsături negative de caracter și metode nepartinice, care au creat o stare anormală în rândurile partidului, dăunătoare unității, forței sale de mobilizare, combativității mișcării de rezistență.

Momentul istoric pune în fața Partidului Comunist sarcini de cea mai mare răspundere. Călit în mari bătălii de clasă, P. C. R. a găsit în rândurile sale și ale clasei care l-a născut forțe capabile să-i refacă unitatea de voință și de acțiune, să devină forță motrice a luptei pentru doborârea dictaturii militare fasciste, pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste. Activiști de frunte ai partidului, aflați în lagărul de la Tîrgu-Jiu, în închisori sau în ilegalitate, au preconizat, în august 1943, măsuri politice și militare în vederea răsturnării prin forță a dictaturii militare fasciste și a scoaterii țării din războiul hitlerist. A fost analizată situația internă a partidului în vederea refacerii unității rândurilor sale. Concomitent au fost intensificate contactele cu Partidul Social-Democrat și cu liderii partidelor „istorice”; fiind informat că cercurile palatului caută căi prin care să se diferențieze de dictatura antonesciană, P. C. R. a stabilit, la sfîrșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1943, legături cu regele și sfetnicii săi apropiați, prin Lucrețiu Pătrășcanu, ca reprezentant al P. C. R.

În urma unor măsuri pregătitoare, la 4 aprilie 1944 Șt. Foriș a fost demis din funcția de secretar general al C. C. al P. C. R. Acest act a reprezentat un moment important în viața și activitatea partidului, fiindu-i redată unitatea de acțiune, capacitatea sa combativă și mobilitate.

În legătură permanentă cu activul de partid, noua conducere operativă din care făceau parte Constantin Pîrvulescu, Emil Bodnăraș și Iosif Rangheș a luat un ansamblu de măsuri pentru întărirea organizatorică și politică a partidului și a organizațiilor sale de masă, pentru îmbunătățirea muncii de propagandă și agitație, pentru formarea și promovarea în muncă a cadrelor muncitorești revoluționare, pentru întărirea conspirativității și perfecționarea aparatului tehnic.

Cu unitatea rândurilor refăcută, înarmat cu o linie strategică și tactică clară, verificată în focul rezistenței antifasciste, Partidul Comunist a continuat cu forțe sporite activitatea de unire într-un singur torent a tuturor forțelor interesate în scoaterea țării din alianța cu

⁶ Ibidem, fond 1, dos. 7 987, documentul 1.

⁷ Ibidem, fond 1, mapa 22.

Germania, alăturarea ei la coaliția antihitleristă, eliberarea de sub jugul fascist și participarea la înfrângerea fascismului.

Întreaga evoluție a situației interne și externe pe plan politic și militar demonstra că în primăvara anului 1944 lupta de eliberare a poporului român a intrat în etapa hotărâtoare. Starea de spirit antihitleristă a maselor căpăta un pronunțat caracter politic. Clasa muncitoare, forța motrice principală a mișcării de rezistență, își exprima deschis hotărârea neclintită de a se ridica la luptă cu arma în mână pentru răsturnarea regimului fascist. În rîndurile largi ale muncitorilor din principalele întreprinderi din București și din țară organele represive semnalau alarmate că există „o permanentă atmosferă de dușmănie împotriva actualului regim”, precum și faptul că „ar privi cu ochi buni o răsturnare a actualei ordini sociale”⁸. De aceeași dorință fierbinte era cuprinsă țărănimea, greu lovită de calamitățile și ororile războiului hitlerist.

Starea de spirit antihitleristă cuprinsese toate categoriile de intelectuali. Tot ce avea mai bun cultura și știința românească își exprima împotrivirea și revolta față de guvernării fasciste, de războiul hitlerist. În aprilie 1944, un număr de 66 de oameni de știință, membri ai Academiei Române, profesori universitari și alți intelectuali din București, Iași și Cluj, printre care dr. D. Bagdasar, C. Balmuş, Radu Cernătescu, N. Ciorănescu, C. Daicoviciu, M. Enăchescu, dr. N. Lupu, Gh. Nicolau, A. Oțetea, dr. C. I. Parhon, D. Prodan, B. Profiri, M. Ralea, H. Reiner, Al. Rosetti, S. Stoilov, S. Țițeica, Ștefan Vencov au adresat lui I. Antonescu un memoriu comun, protestînd împotriva politicii guvernului dictatorial, cerînd ieșirea României din războiul hitlerist. „În clipa în care un cumplit dezastru amenință ființa neamului nostru — glăsuia memoriul —, noi, membri ai Academiei Române și profesori ai Universităților din București, Iași și Cluj, martori ai exodului populației și ai devastării satelor și orașelor românești transformate în cîmpuri de bătaie... am hotărît să adresăm apelul de față.. Interesele vitale ale statului și poporului nostru cer imediată încetare a războiului, oricare ar fi greutățile acestui pas. Sacrificiile pe care România ar trebui să le facă vor fi incomparabil mai mici și mai puțin dureroase decît continuarea războiului”⁹.

Cu deosebită putere se manifesta starea de spirit antihitleristă în armată. În rîndurile militarilor clocoteau ura și revolta împotriva hitleriștilor și a guvernărilor antonescieni. Masele de ostași și corpul de comandă ripostau cu armele la samavolniciile trupelor hitleriste.

Puternica creștere a stării de spirit antihitleriste a maselor, ferma lor hotărîre de a-și lua soarta în propriile mîini constituiau caracteristica principală a crizei în care intrase regimul fascist încă din vara anului 1943. La adîncirea ei, un rol determinant l-a avut evoluția situației militare de pe fronturi și, îndeosebi, de pe cel sovieto-german.

Strălucitele victorii raportate pe front de către coaliția antifascistă, de Uniunea Sovietică — care a dus greul războiului și a dat cele mai mari jertfe în zdrobirea mașinii de război naziste — au dat impuls forțelor

⁸ Ibidem, fond 5, dos. 856, f. 137 și 391.

⁹ „România liberă” din 6 septembrie 1944.

antifasciste din întreaga lume, au însușit poporul român în lupta de eliberare, au creat condiții internaționale favorabile pentru doborîrea dictaturii militare fasciste.

Făurirea unității de acțiune a clasei muncitoare devenea condiția hotărîtoare pentru realizarea unui front larg de acțiune antihitleristă. Evoluția evenimentelor demonstra justetea liniei politice a partidului comunist, activitatea sa neobosită în direcția realizării unității muncitorești. După actul de la 4 aprilie 1944, în urma creării unor condiții optime, tratativele purtate între reprezentanții celor două partide muncitorești au fost încununate de succes prin constituirea Frontului Unic Muncitoresc. Manifestul programatic al F. U. M., dat publicității cu prilejul sărbătoririi zilei solidarității internaționale a oamenilor muncii, chema toate forțele patriotice, antihitleriste, să se unească în „*luptă hotărîită pentru: Pace imediată. Răsturnarea guvernului Antonescu. Formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste. Izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane. Sprijinirea armatei roșii eliberatoare. Alianță cu Uniunea Sovietelor, Anglia și Statele Unite. Pentru o Românie liberă, democratică și independentă!*”¹⁰.

Făurirea Frontului Unic Muncitoresc a fost un eveniment de însemnătate istorică în lupta pentru eliberarea patriei, pentru propășirea ei economică și socială. Întărirea rolului conducător al clasei muncitoare, prin realizarea unui pas important pe drumul lichidării dezbinării ei, a exercitat o puternică influență asupra celorlalte clase sociale și grupări politice, grăbind procesul de unire a tuturor forțelor democratice în vederea răsturnării regimului fascist. Pe baza platformei antifasciste a Frontului Unic Muncitoresc s-au format comitete patriotice de front unic în întreprinderile din București și din alte localități din țară.

Sporirea forței combative a clasei muncitoare, a rolului și influenței sale în mase a chezășuit polarizarea în jurul ei a tuturor forțelor democratice și patriotice în lupta pentru doborîrea dictaturii militare fasciste. În scopul izolării cît mai depline a guvernului antonescian și a ridicării la luptă a întregului popor român, Partidul Comunist a folosit cu discernămint disensiunile și divergențele din sînul claselor dominante, opoziția crescîndă a unor grupuri ale acestora față de ocupația nazistă. În mai 1944, Partidul Comunist a încheiat o înțelegere cu gruparea liberală de sub conducerea lui Gh. Tătărăscu, exponent al unor pături burgheze ale căror interese economice fuseseră afectate mai mult de pe urma aservirii țării Germaniei hitleriste.

Adîncirea crizei regimului fascist, creșterea considerabilă a stării de spirit antihitleriste a maselor, loviturile puternice date mașinii de război naziste, perspectiva sumbră a ocupării militare totale și transformării țării în teatru de război nimicitor au semănat îngrijorare și teamă în rîndurile claselor dominante, îndeosebi a cercurilor palatului privind viitorul monarhiei.

Dîndu-și seama de gravele consecințe determinate de situația dezastruoasă a țării, sfetnicii regelui vedeau în participarea acestuia la o acțiune de ieșire din războiul hitlerist singura cale de a salva monarhia

¹⁰ Arh. I. S. I. S. P., Cota L XXVIII-1, nr. inv. 1 182, Manifestul Frontului Unic Muncitoresc din 1 mai 1944.

și de a menține pozițiile șubrezite ale claselor stăpînitoare. Năzuința de a scoate țara din războiul hitlerist, comună tuturor claselor, partidelor și personalităților politice, determinată de motive diferite, a constituit premisa realizării alianțelor largi de la comuniști pînă la cercurile palatului, pe baza platformei elaborate de Partidul Comunist.

Concomitent, comuniștii și-au dezvoltat contactele cu liderii partidelor „istorice” în vederea creării unui larg sistem de alianțe politice. Tratatul s-a desfășurat sub semnul dezvoltării stării de spirit anti-hitleriste a maselor și armatei, a strălucitelor victorii repurtate de armatele sovietice în primăvara și vara anului 1944, a debarcării trupelor anglo-americane în Franța, a realizării F. U. M., precum și a dezvoltării contactelor Partidului Comunist cu cercurile palatului, cu generali și ofițeri superiori cu funcții importante în armată. Constrînși de întreaga evoluție a situației interne și externe, îngrijorați de soarta orînduirii pe care o reprezentau, I. Maniu și C. I. C. Brătianu au acceptat, la 20 iunie 1944, să formeze Blocul Național Democratic pe baza unei platforme antifasciste, general-democratice, la temelia căreia au stat următoarele obiective :

„1. Încheierea fără întîrziere, în baza ofertei făcute de Aliați, a unui armistițiu cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii), căutînd a obține condițiile posibile cele mai bune pentru interesele țării.

2. Ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea ei de Națiunile Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale.

3. În acest scop : înlăturarea actualului regim de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional, democratic, pe baza acordării drepturilor și libertăților civice tuturor cetățenilor țării.

4. Menținerea unei ordini democratice și realizarea păcii conform cu interesele statului și poporului român.

5. Prezentul acord intră imediat în vigoare și obligă partidele contractante la organizarea și ducerea în comun, fără nici o întîrziere, a acțiunii pentru realizarea punctelor mai sus stabilite”¹¹.

Dezideratele de interes general înlesneau atingerea obiectivului de însemnătate vitală pentru România în etapa istorică dată — eliberarea de sub jugul fascist — și constituiau baza obiectivă comună care a stat la temelia formării și activității acestei coaliții.

Păstrîndu-și deplina independență ideologică și politică, P. C. R. la adoptat o tactică suplă și elastică față de aliații săi vremelnici, a folosit forme și metode potrivite pentru activizarea acestora și zădărnicierea sau limitarea încercărilor lor de a eluda lupta maselor largi populare, cu toate că era conștient că o parte din aceste forțe, după atingerea scopului propus, vor fi hotărît contra revoluției sociale. La rîndul lor, reprezentanții burgheziei și monarhiei erau interesați în colaborarea cu comuniștii pentru că vedeau în P. C. R. forța politică cea mai hotărîtă în lupta contra fascismului, considerînd însă această colaborare ca o chestiune vremelnică, impusă de conjunctura politică și militară.

Crearea coaliției tuturor forțelor antihitleriste a constituit fundamentul politic necesar pentru asigurarea unei participări largi, a tuturor

¹¹ „România liberă” din 10 august 1944.

categoriilor societății, la răsturnarea dictaturii militare fasciste și alăturarea României la coaliția antihitleristă.

Orientarea P. C. R. spre pregătirea insurecției armate a fost hotărâtoare pentru întregul curs al luptei de eliberare a patriei de sub jugul fascist. Ea a înarmat forțele democratice, patriotice, cu o linie politică clară, cu forme și procedee eficiente.

În activitatea desfășurată pentru răsturnarea dictaturii militare fasciste, comuniștii au creat forțe înarmate proprii ale clasei muncitoare. Menite să constituie nucleul în jurul căruia să se adune, în cursul insurecției, toți patrioții dornici să lupte cu arma în mână, echipele de șoc ale formațiunilor de luptă patriotice au fost organizate în întreprinderi din București și unele regiuni ale țării, îndeosebi în Valea Prahovei, Oltenia și Banat. Au fost, de asemenea, create puncte de sprijin, depozite de armament și muniții în mai multe localități din țară. Pentru buna organizare a formațiunilor patriotice, pe plan local au fost create comandamente regionale ai căror șefi erau secretarii comitetelor regionale ale P. C. R., iar în capitală un comandament central, în fruntea căruia se găsea un membru al conducerii partidului comunist, tovarășul Emil Bodnăraș.

De o importanță hotărâtoare pentru pregătirea și desfășurarea insurecției a fost concepția P. C. R. cu privire la răsturnarea prin forță a dictaturii militare fasciste, întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste, precum și acceptarea acestei concepții de către cercurile politice și militare ale palatului. În legătură cu modalitățile doborârii dictaturii antonesciene, după indicațiile conducerii partidului, Lucrețiu Pătrășcanu a purtat, la sfârșitul lunii aprilie și începutul lunii mai 1944, discuții cu reprezentanții palatului, fixându-se ca acțiunea de arestare a lui I. Antonescu să se producă la București. Contrar celor stabilite, cercurile palatului au emis ulterior ideea înlocuirii căpeteniilor antonesciene cu un guvern de tranziție condus de I. Gigurtu, urmînd a avea și asentimentul lui Hitler. Acest plan punea în pericol și condamna la eșec acțiunea de înlăturare a dictaturii militare fasciste, fiind respins de conducerea partidului.

Din inițiativa P. C. R., în noaptea de 13—14 iunie 1944 a avut loc, în casa de pe Calea Moșilor nr. 103 din București, o consfătuire conspirativă. Participant la această întîlnire, tovarășul Emil Bodnăraș a combătut varianta Gigurtu și a prezentat planul Partidului Comunist care, în esență, prevedea răsturnarea prin forță a dictaturii militare fasciste, concomitent cu întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor. După discuții animate, participanții la consfătuire au fost de acord cu planul P. C. R., constituindu-se totodată un comitet militar format din generalii Gh. Mihail și C. Vasiliu-Rășcanu și colonelul D. Dămăceanu.

În vederea stabilirii măsurilor de organizare și îndeplinire a răsturnării guvernului antonescian și alăturării țării la coaliția antihitleristă, între 20 iunie și 23 august 1944 au avut loc numeroase ședințe conspirative ale reprezentanților partidelor din B. N. D. și ai cercurilor palatului. Au fost dezbătute îndeosebi probleme de ordin politic referitoare la structura noului guvern, întocmirea proclamației regale, a decretelor ce urmau să fie adoptate imediat după înlăturarea dictaturii militare.

Paralel cu dezbaterile unor probleme cu caracter general, partidul comunist a acordat o atenție deosebită elaborării planului acțiunilor militare, precum și stabilirii măsurilor pentru traducerea lor în viață. Pentru pregătirile militare din capitală, reprezentantul P. C. R. a lucrat nemijlocit cu colonelul D. Dămăceanu, șeful de stat major al Comandamentului militar al capitalei, iar pentru cele din Valea Prahovei cu generalul C. Vasiliu-Râșcanu, comandantul Corpului 5 teritorial. O contribuție importantă pe linia pregătirii acțiunii politice și militare a adus generalul Constantin Sănătescu.

La baza planului militar a stat punctul de vedere al Partidului Comunist care prevedea întoarcerea imediată a armelor de către armata română, dezarmarea sau nimicirea forțelor hitleriste și eliberarea patriei de sub jugul fascist. Analiza raportului de forțe, a planurilor operative ale comandamentului hitlerist privitoare la România sublinia necesitatea cuceririi celor mai importante puncte strategice, care să asigure succesul acțiunii pe țară, paralizând totodată orice posibilitate de reacție din partea trupelor hitleriste și a aparatului represiv al dictaturii militare fasciste. S-a ajuns astfel la concluzia potrivit căreia lovitura principală urma să fie dată în București, conjugată cu o altă acțiune de amploare executată la Ploiești și în Valea Prahovei, deoarece în aceste două centre se găsea concentrată majoritatea trupelor hitleriste din zona interioară a țării, precum și cele mai puternice forțe insurecționale pentru a le dezarma și lichida. Totodată s-au preconizat măsuri pentru contracararea unor eventuale acțiuni ofensive de peste graniță din partea trupelor hitleriste.

În București, o atenție deosebită s-a acordat instituțiilor guvernamentale centrale și principalelor obiective hitleriste. Rezultatul final al activității minuțioase desfășurată zi și noapte a fost elaborarea unui ordin de operații, pe baza indicațiilor conducerii P. C. R., de către colonelul D. Dămăceanu ajutat de maiorii Ion Rasoviceanu și Dumitru Vișteleanu, precum și de locotenentul colonel Nicolae Cristea, ordin care, la momentul potrivit, urma să fie dat unităților militare participante la insurecție.

Pornind de la aceleași criterii generale, aplicate la situația concretă locală, a fost întocmit un plan asemănător de operații, de către generalul Constantin Vasiliu-Râșcanu, și pentru Valea Prahovei. Aici misiunile erau date pe faze de luptă și pe grupări principale inamice. În ce privește restul țării s-au stabilit contacte cu unii comandanți de mari unități din zona interioară și de pe front.

În cadrul acțiunii insurecționale, conducerea P. C. R. a acordat o atenție deosebită modalității de înlăturare a căpeteniilor fasciste, precum și pregătirilor necesare în vederea reușitei ei depline, fără nici un fel de defecțiuni, chiar și în urma survenirii unor împrejurări neprevăzute. Analiza minuțioasă a mai multor variante a dus la concluzia că cea mai bună soluție era ca arestarea lor să se facă la palatul regal de către o formațiune patriotică de luptă sau, într-un caz neprevăzut, de o echipă formată din ofițeri și subofițeri din garda palatului.

Alegerea momentului dezlănțuirii insurecției a făcut obiectul unor dezbateri aprinse. În timp ce Partidul Comunist, animat de grija de a

se pune cît mai repede capăt suferințelor poporului, insista asupra urgențării pregătirii și dezlănțuirii insurecției, liderii partidelor burghezo-moșierești trăgăneau declanșarea acțiunii, sperînd în încheierea armistițiului de către I. Antonescu. În fața acestei atitudini obstrucționiste, au fost avertizați că, dacă vor continua să tergiverseze acțiunea de răsturnare a dictaturii militare fasciste, Partidul Comunist își va lua libertatea de acțiune.

Punctul de vedere al P. C. R. privind alegerea momentului declanșării asaltului hotărîtor avea la bază stadiul evoluției situației interne și externe pe plan politic și militar. Între factorii de ordin intern s-a avut în vedere în primul rînd starea de spirit a maselor și a armatei, posibilitatea atragerii comandanților de mari unități, raportul de forțe între trupele române și cele hitleriste, stadiul pregătirilor politice și militare. Cît privește împrejurările externe, insurecția trebuia să înceapă concomitent sau în timpul iminentei acțiuni ofensive a armatei roșii la aripa de sud a frontului sovieto-german, care avea să imobilizeze pe front grosul forțelor hitleriste, luîndu-le posibilitatea de a interveni împotriva insurecției.

Raportul de forțe pe plan extern și situația pe fronturile celui de-al doilea război mondial din vara anului 1944 au creat condiții internaționale favorabile pentru desfășurarea cu succes a insurecției în România. Pe uriașa întindere de peste 3 000 de kilometri a frontului sovieto-german, armatele sovietice dădeau noi și puternice lovituri mașinii de război naziste, eliberînd totodată vaste teritorii vremelnice ocupate. Pe frontul din apus, trupele aliate anglo-americane, sprijinite de forțele rezistenței franceze, înaintau în Franța, apropiindu-se de Paris. Pe frontul din Italia se făceau noi progrese.

Strălucitele victorii ale coaliției antihitleriste pe teatrele de operații din Europa și din Oceanul Pacific au dat impuls forțelor antifasciste din întreaga lume, au însuflețit popoarele în lupta de eliberare de sub jugul fascist. În Franța, Belgia, Norvegia, Olanda, Danemarca, mișcarea de rezistență era în plin avînt. Forțele de rezistență poloneze produceau pierderi inamicului. Sporeau acțiunile de partizani în Cehoslovacia, mai ales în Slovacia, unde se pregătea răscoala antifascistă. Armata de eliberare iugoslavă dădea noi și puternice lovituri forțelor hitleriste de ocupație. În Grecia și Albania, armatele de eliberare națională obțineau, de asemenea, succese. Creșteau rîndurile mișcării de partizani din Bulgaria și Italia, sporea revolta poporului ungar față de ocupanții nașiști.

În această configurație a luptei de eliberare a popoarelor europene de sub jugul fascist a avut loc puternica acțiune ofensivă sovietică la aripa sudică a frontului sovieto-german. Începută la 20 august 1944, pe frontul de la Iași-Chișinău, ea s-a dezvoltat rapid și cu mult succes. Înaintînd pe două direcții convergente, Fronturile 2 și 3 ucrainiene au străpuns pînă în seara zilei de 23 august pe o mare adîncime apărarea inamicului, prinzînd în cleștele lor grosul forțelor hitleriste din acest sector al frontului.

În condițiile în care efervescența maselor atinsese punctul culmi-nant, guvernul fascist era izolat, pregătirile în vederea asaltului hotărîtor fiind în ansamblu terminate, cînd împrejurările externe erau favorabile, poporul român s-a ridicat la arme.

Insurecția antifascistă a început la 23 August 1944, prin arestarea guvernului militaro-fascist. Sosiți la palat în jurul orei 16, I. Antonescu și M. Antonescu au fost arestați din ordinul regelui, potrivit planului Partidului Comunist stabilit de comun acord cu celelalte forțe antihitleriste, de o echipă de militari pregătită de colonelul Emilian Ionescu și alcătuită din maiorul Anton Dumitrescu, comandant, plutonierii Dumitru Bilă, Dumitru Rusu și sergentul major Dinu Cojocaru.

Urmărind desfășurarea evenimentelor de la palat, conducerea P. C. R. a pus în mișcare întregul său aparat pregătit anterior. La palat au sosit imediat reprezentantul P. C. R., Lucrețiu Pătrășcanu, și al P. S.-D., Titel Petrescu; a fost adus tehnicianul Partidului Comunist cu aparatul necesar imprimării pe disc a proclamației regelui și a celorlalte documente guvernamentale. În seara zilei de 23 August formațiunea de luptă patriotică sub comanda lui Emil Bodnaraș a venit la palat, preluând paza membrilor guvernului antonescian, pe care i-a transportat apoi într-o casă a Partidului Comunist din cartierul Vatra Luminoasă din București.

După arestarea căpeteniilor fasciste s-a trecut la aplicarea planului de operații militare, elaborat sub conducerea partidului. Unitățile militare și echipele de șoc ale formațiunilor patriotice, sprijinite de populație, au trecut la ocuparea principalelor instituții guvernamentale, la împresurarea și blocarea obiectivelor hitleriste în vederea atacării și nimicirii lor.

Totodată, după arestarea mareșalului Ion Antonescu și a lui Mihai Antonescu, președinte ad-interim al guvernului și ministru de externe, s-a trecut la formarea noului guvern, sub președinția generalului C. Sănătescu. Era un guvern format din militari și specialiști, partidele politice din B. N. D. fiind reprezentate prin câte un secretar de stat fără portofoliu, cu excepția reprezentantului P. C. R., Lucrețiu Pătrășcanu, care deținea și interimatul la Ministerul Justiției. Deși milita pentru un guvern politic format din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste, P. C. R. a acceptat să participe în guvernul Sănătescu, aplicînd în continuare tactica necesară a politicii de bloc național, impusă de situația concret istorică, care pune în fața întregului popor sarcina luptei pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist și ducerea războiului, în noile condiții, pînă la victoria finală împotriva hitlerismului.

Hotărîrea forțelor antihitleriste, coalizate în B. N. D., și a palatului a fost adusă la cunoștința țării și a lumii întregi prin proclamația regelui, difuzată la radio, începînd de la orele 22. Proclamația consemna doborîrea dictaturii militare fasciste, ieșirea țării din războiul hitlerist și alăturarea ei la coaliția antihitleristă.

Răsturnarea guvernului antonescian și scoaterea țării din războiul hitlerist a fost primită de întregul popor cu mult elan și entuziasm, cu hotărîrea fermă de a se ridica la arme pentru eliberarea patriei. În toial acelei neuitate nopți, cînd mijeau zorile libertății, forțele insurecționale au trecut la acțiune. În București, obiectivele hitleriste au fost blocate, gata de a fi asaltate. Au avut loc, în diferite părți ale orașului, ciocniri cu grupe și soldați hitleriști. La Ploiești, ostași români și echipe de muncitori înarmați au izgonit gărzile hitleriste preluînd paza întreprinderilor petroliere. Grăniceri români aflați în nordul Moldovei au atacat prin surprindere,

începînd cu orele 23,30, unități din Divizia 3 munte germană, producîndu-le pierderi grele.

Însuflețită de dragoste de patrie și clocotind de ură împotriva cotropitorilor hitleriști, armata română întorsese armele contra Germaniei naziste.

Exprimînd voința de luptă și interesele vitale ale țării, C. C. al P. C. R., în declarația publicată în primul număr legal al ziarului „România liberă”, chema poporul la arme: „În ciocnirea inevitabilă cu forțele hitleriste, Partidul Comunist din România cheamă muncitorimea, țărănimea, intelectualii și pe toți cetățenii României la luptă fără cruțare cu toate armele împotriva dușmanului de moarte al poporului român, pentru asigurarea viitorului său”¹². Această declarație a Partidului Comunist avea să-și confirme justetea încă în cursul nopții de 23 spre 24 august, cînd generalul Gerstenberg a trecut la îndeplinirea ordinului lui Hitler de a înăbuși în sînge lupta de eliberare a poporului român.

Sprijinite de populație și însuflețite de chemările avîntate ale comuniștilor, forțele insurecționale au dus lupte grele pentru lichidarea numeroaselor obiective din capitală și stăvilirea încercărilor ofensive ale lui Gerstenberg de la nord de capitală, de a pătrunde în oraș. Rînd pe rînd au fost asaltate și lichidate puternicele rezistențe de la misiunile militare germane pentru armata aerului, pentru armata de uscat, comandamentul marinei, sediile Gestapoului, precum și alte comandamente și formațiuni aflate în diferite puncte ale orașului. După trei zile de lupte îndirjite, care au reliefat un impresionant eroism popular, forțele insurecționale au eliberat complet capitala, au zădărnicit toate încercările hitleriștilor de a înăbuși în sînge insurecția, stăpînind ferm orașul. Înfrîngerea grupării hitleriste din zona Băneasa-Otopeni-Pipera, unde își aveau concentrate forțele și capturarea rămășițelor ei, împreună cu generalii Gerstenberg și Stahel, la Gherghița, de către forțe ale Armatei 4 române sub conducerea comandamentului acestei armate, au asigurat victoria deplină și definitivă a insurecției în București; capitala țării putea să-și îndeplinească din plin rolul de centru al activității statale în toate domeniile activității politice, economice, militare și obștești.

Concomitent cu acțiunile din capitală, forțele insurecționale s-au ridicat la luptă în celelalte regiuni ale țării. Pe tot timpul acțiunilor, P. C. R. a fost mobilizatorul și însuflețitorul poporului pentru eliberarea patriei. Organizațiile Partidului Comunist, ieșite din ilegalitate, s-au adresat deschis maselor populare și unităților militare, mobilizîndu-le la luptă. „Popor român ! Armată română ! La luptă hotărîtă pentru salvarea și eliberarea patriei ! — răsuna cuvîntul partidului în acele zile eroice. Fiecare român e un soldat ! Fiecare român luptă acolo unde se află, împotriva nemților și a trădătorilor !”¹³.

La Ploiești și în Valea Prahovei, în Muntenia și Dobrogea, pe meleagurile Olteniei și în regiunea Brașov, în Banat și Crișana, forțele insurecționale au dus lupte grele, eliberînd întreaga parte centrală, de sud-est, sud și sud-vest a țării. Ele au provocat inamicului pierderi care se cifrează la peste 56 000 de militari luați prizonieri, între care 14 generali și 1 421 de ofițeri, precum și circa 5 000 de morți. Au fost capturate 222 de avioane,

¹² „România liberă” din 24 august 1944.

¹³ „România liberă” din 26 august 1944.

438 de nave fluviale și maritime, o bogată cantitate de tehnică de luptă și mijloace de transport.

La acțiunile insurecționale au luat parte peste 460 000 de soldați, subofițeri, ofițeri și generali români, dintre care 8 500 de soldați și ofițeri (morți și răniți) și-au vărsat sângele pentru eliberarea patriei.

Militînd în spiritul patriotismului și internaționalismului proletar, al prieteniei și frăției cu poporul sovietic și glorioasele sale forțe armate, Partidul Comunist a acordat o atenție deosebită organizării primirii sărbătorești a armatelor sovietice în București și în alte centre ale țării. Pretutindeni masele populare, în frunte cu comuniștii, au primit pe glorioșii ostași sovietici cu flori, urale nesfîrșite și saluturi de bun sosit pe meleagurile românești eliberate de sub jugul fascist.

Insurecția antifascistă din august 1944 a constituit o piatră de hotar în istoria patriei, un eveniment crucial pentru destinele României; ea a deschis poporului român calea eliberării naționale, a împlinirii înaltelor sale idealuri de libertate și dreptate socială, a victoriei revoluției populare și trecerea la construirea orînduirii socialiste.

Sărbătorind anul acesta un sfert de veac de la eliberare, poporul român, avîntat în lupta pentru edificarea socialismului, aduce prinos de recunoștință celor care și-au vărsat sângele pentru eliberarea de sub fascism și independența țării, celor care și-au închinat viața măreței cauze — libertății, binelui și fericirii patriei.

CRIZA GUVERNĂRII ANTONESCIANE ÎN LUNILE CARE AU PRECEDAT ISTORICUL ACT DE LA 23 AUGUST 1944 *

DE

ECATERINA CIMPONERIU

Anul 1944 a început sub auspiciile unor sumbre prevestiri pentru Germania hitleristă și pentru toți cei care, într-o formă sau alta, își legaseră soarta de cel de-al treilea Reich.

Conferința de la Moscova a miniștrilor afacerilor externe și ulterior, în noiembrie 1943, întâlnirea șefilor de state ale puterilor aliate putuseră să constate adâncirea crizei întregului bloc fascist în urma înfringerilor suferite. „Nici o forță din lume — arăta comunicatul Conferinței de la Teheran — nu ne poate împiedica să nimicim armata hitleristă pe uscat, submarinele lor în mare și de a distruge din aer uzinele lor de război”¹. Această afirmare a prăbușirii inevitabile a armatelor fasciste nu constituia o simplă amenințare, ci era rezultatul analizării multilaterale a desfășurării celui de-al doilea război mondial.

La începutul anului 1944, contradicțiile dintre Germania hitleristă și sateliți își s-au ascuțit, relațiile lor devenind din ce în ce mai încordate. În același timp au crescut elanul de luptă al forțelor coaliției antihitleriste și capacitatea de rezistență a popoarelor Europei împotriva fascismului.

Din primele zile ale noului an, lovituri neîncetate au măcinat și au zdrobit armatele fasciste. În ianuarie armata sovietică, care a dus pe umerii săi greul războiului hitlerist, acoperindu-se de glorie nepieritoare în lupta pentru salvarea omenirii de pericolul robiei fasciste, a început ofensiva împotriva „Grupului de armată nord” al hitleriștilor. La 20 ia-

* Studiul de față nu are ca scop să elucideze problemele politicii externe, nici să lămurească toate problemele politicii interne ale ultimelor luni ale guvernării militare-fasciste. El se rezumă la prezentarea numai a unora dintre factorii care au stat la baza crizei acestui guvern: ecoul înfringerilor suferite pe front, haosul provocat de bombardamente, evacuări, suferințele, ura și rezistența maselor, contradicțiile și tendințele de desolidarizare cu regimul lui Antonescu a conducătorilor partidelor burgheze, a regelui și a unei părți a cadrelor superioare ale armatei, unirea de către P. C. R. într-un singur mănunchi a tuturor forțelor democratice și patriotice și organizarea împreună cu acestea a rezistenței antihitleriste. Toți acești factori au dus la izolarea guvernului antonescian, la destrămarea și la dezorganizarea aparatului său de stat, creînd condiții interne favorabile răsturnării sale.

¹ „România liberă”, an. II, nr. 1 din 28 ianuarie 1944.

nuarie acesta era practic sfărîmat și Leningradul eliberat. La 22 ianuarie trupele anglo-americane au debarcat la Nettino. În februarie au început operațiile pentru deschiderea drumului înspre eliberarea Romei și a nordului Italiei. În aceeași lună, armatele sovietice au izbit cu putere în „Grupul de armată centru” al hitleriștilor, care a fost nevoit să se retragă, părăsind mai întîi Krivoi-Rogul și pe urmă întreaga Ucraină de nord. În martie lovitura a fost îndreptată spre „Grupul de armată sud”². Din ianuarie pînă în martie armata sovietică, a înaintat 400 km pe un front de 1 400 km lungime, a nimicit complet 30 de divizii și a provocat pierderi grele altor 147 de mari unități fasciste³.

Înfringerile suferite pe front au dus la accentuarea crizei politice și militare a regimului fascist antonescian. Venită la putere în septembrie 1940 și întărită după înlăturarea legionarilor în ianuarie 1941, dictatura militară-fascistă din România avea la început consimțămîntul fățiș sau tacit, deși nu lipsit de rezerve, al casei regale și al partidelor burgheze. După înfringerile suferite de armatele fasciste la Stalingrad și în Africa de nord, ies din ce în ce mai mult la iveală contradicțiile și tendințele centrifuge din partea regelui, a unei părți a cadrelor superioare ale armatei și a conducătorilor partidelor burgheze, în general anglo-franco-file. La începutul anului 1944, guvernul antonescian este practic izolat.

Izolarea guvernanților fasciști, în ciuda diferitelor lor încercări de a cîștiga o oarecare popularitate pozînd în apărători ai intereselor naționale, le era cu atît mai fatală, cu cît ei nu avuseseră niciodată o bază de masă reală. Muncitorii, țărani, o mare parte a micii burghezii orășenești și marea majoritate a intelectualității au primit în septembrie 1940 vestea instaurării dictaturii militare-fasciste cu multă îngrijorare și spirit de revoltă. În ciuda demagogiei naționale și sociale a legionarilor, cu care Antonescu împărțise puterea în primele luni ale guvernării sale, de la început au avut loc acțiuni de rezistență îndîrjite împotriva fascismului. Starea de spirit antifascistă spontană a maselor a fost îndrumată pe făgașul luptei active, organizate de către comuniști, care au stat în fruntea luptei antihitleriste, dovedindu-se la înălțimea răspunderii lor revoluționare și naționale.

Înlăturarea legionarilor după rebeliune și concentrarea puterii în miinile generalului Antonescu n-a schimbat, în esență, poziția maselor față de dictatura militară-fascistă. Acțiunile lor antifasciste, profund patriotice, au lovit în pregătirile de război ale clicii antonesciene și ale hitleriștilor.

Anii de război, cu tot cortegiul lor de suferințe, n-au făcut decît să adîncească prăpastia dintre mase și guvernanții fasciști, să ducă la o puternică ascuțire a contradicțiilor care au existat de la început între năzuințele sociale și politice ale maselor și țelurile antipopolare ale guvernului antonescian. La aceasta a contribuit în mare măsură înrăutățirea vertiginoasă a situației economice a țării. La începutul anului 1944, scăderea producției se accentua. Unele întreprinderi se aflau în curs de demontare, altele erau avariate, lipseau materiile prime. Mii de muncitori erau fără lucru. Deși în perioada 1939—1944 salariile crescuseră

² Kurt von Tippelskirch, *Geschichte des zweiten Weltkrieges*, Bonn, 1956, p. 616.

³ *Istoria velikoi otecestvenoi voini! Sovetskogo Soiuza. 1941-1945*, vol. IV, Moscova, 1967, p. 102—103.

de 2,75 ori, prețurile bunurilor de larg consum au devenit aproape inaccesibile, depășind considerabil puterea de cumpărare a maselor⁴.

Situația grea materială din primele luni ale anului 1944⁵, la care a contribuit și lipsa de combustibil, de medicamente, măsurile de dispersare luate fără a se pregăti în prealabil condiții cât de cât omenești ș.a., a dus la o stare de permanentă nemulțumire. Spațiul restrâns al unui articol nu permite descrierea amănunțită, pe baza documentelor vremii, a acesteistări. Pentru a o ilustra mă voi referi numai la unele sesizări ale aparatului de informare și reprimare al guvernului antonescian, și aceasta numai în prima lună a anului, în ianuarie. Aflăm astfel că muncitorii de la fabrica de armament Copșa Mică-Cugir cereau o ridicare a salariilor cu 50%, amenințând că, dacă nu li se va satisface această revendicare, vor intra în grevă⁶. Muncitorii de la Reșița revendicau o ridicare a salariilor cu 60% și încetarea terorizării lor din partea comandamentului militar și a conducătorilor hitleriști ai întreprinderii⁷. Muncitorii de la Pirotehnia Armatei, evacuați în Valea Sadului, protestau împotriva faptului că majoritatea lor erau nevoiți să doarmă în ateliere și cereau o ridicare cu 50% a salariilor. Ei s-au liniștit oarecum abia la 13 ianuarie, cînd li s-a acordat majorarea cerută⁸.

În același timp, rapoartele Siguranței arată că muncitorii de la Malaxa își exprimau indignarea împotriva pedepselor aplicate de comandamentul militar, a măsurilor de intensificare a muncii care au dus la sporirea accidentelor, a salarizării insuficiente, a obligării lor de a participa duminicile la exerciții de apărare pasivă, precum și împotriva unei eventuale evacuări a fabricii din capitală⁹. Nemulțumiri mari au fost sesizate și la alte întreprinderi metalurgice și prelucrătoare, ca, de pildă, fabrica de armament „Concordia” din Ploiești¹⁰, fabricile de avioane I.C.A.R. și S.E.T., deși este cunoscut că tocmai în această ramură a industriei salarizarea era relativ cea mai bună¹¹.

Din rapoartele Siguranței generale reiese că o stare de spirit tot atît de potrivnică guvernului fascist exista și în regiunile petroliere și miniere. Încă înainte de începerea bombardamentelor, producția de petrol a scăzut simțitor. Întreprinderile din Valea Prahovei lucrau cu randament scăzut din cauza lipsei de locomotive și de vagoane cisterne, a dezorganizării din ce în ce mai pronunțate a transporturilor, precum și a absențelor multiple ale muncitorilor, nemulțumiți cu salariile lor și cu măsurile luate de organele de reprimare germane, această regiune fiind practic sub controlul armatelor hitleriste¹². Minerii din Valea Jiului erau în permanentă agitație din cauza salariilor reduse în raport cu scumpetea, a suprimării gra-

⁴ „Scinteia” din 22 septembrie 1944.

⁵ Mai pe larg despre această problemă vezi N. N. Constantinescu și Tudor Paul, *Aspecte ale situației clasei muncitoare din România în perioada 1941-august 1944*, în „Analele I. I. P.”, 1962, nr. 5, și V. Arimia, *Agravarea situației economice în anii 1934–1944*, în „Revista arhivelor”, 1964, nr. 1.

⁶ Arh. C. C. al P. C. R., fond 5, dos. 852, f. 324.

⁷ Ibidem, f. 339.

⁸ Ibidem, f. 14 și 360.

⁹ Ibidem, f. 406 și 451.

¹⁰ Ibidem, f. 381.

¹¹ Ibidem, f. 358, 319 și 452.

¹² Ibidem, f. 365–369.

tificațiilor primite timp de 40 de ani (locuință, lumină și încălzit)¹³, și după cum constată ministrul muncii într-o vizită făcută la Anina, din aceleași motive mulți minieri din această localitate refuzau să lucreze¹⁴.

În ianuarie 1944 au avut loc acțiuni revendicative și la fabrica „Astra” din Orăștie, atelierele industriei grafice, Manufactura de tutun „Belvedere” și fabrica de confecții „Apaca” din București, Șantierele navale Galați, fabrica de vagoane „Astra” și industria textilă arădeană, fabrica de conserve din Timișoara etc.¹⁵.

Și la sate starea de spirit era foarte încordată. Situația țăranimii s-a agravat la începutul anului 1944 din cauza mobilizărilor, a rechizițiilor repetate, a prețurilor derizorii pe care guvernul antonescian le plătea pentru produsele agricole trimise în Germania, a devastărilor săvârșite în Moldova, începând din februarie, de trupele germane care se retrăgeau în debandadă¹⁶.

Jaful produselor românești n-a început în 1944. În anii celui de-al doilea război mondial, Germania a absorbit pe baza tratatelor economice peste 10 000 000 t de produse petroliere, 1 378 450 t de cereale și 75 145 t de animale și produse animale¹⁷, dând în schimb armament și cantități reduse de coacs, unelte de fier, stofă de celofibră, jucării etc. La aceste pagube s-au adăugat și sutele de mii de pachete de alimente trimise în Germania de soldații hitleriști și obligarea României, prin diverse presiuni, de a aproviziona trupele germane care staționau în țară. Toate acestea au dus la scumpirea alimentelor și la restrângerea și mai mare a consumului intern¹⁸. În februarie 1944 Antonescu a fost nevoit să protesteze la Hitler, cerind să se pună urgent capăt jafului pentru a nu dăuna „ordinii sociale din România, care interesează și Germania”¹⁹. În același timp însă, la 9 februarie, guvernul antonescian a acceptat, după îndelungate tratative, noi corvezi în ceea ce privește aprovizionarea trupelor germane în retragere, angajându-se să mărească și suma de bani necesară plății soldei ostașilor germani. Drept răspuns la această nouă concesie, Hitler a renunțat temporar la planul „Maritză II”, planul ocupării totale a României și subordonării ei administrației militare germane²⁰.

Numărul soldaților germani care trebuiau să se retragă prin România în primăvara anului 1944 se ridica la 600 000. În afară de aceasta urmau să fie aprovizionați cu alimente aproximativ 150 000 de cetățeni sovietici evacuați din Transnistria pentru a fi folosiți la munci în Germania și 125 000 de germani care se retrăgeau împreună cu trupele hitleriste²¹. Pentru a obliga guvernul român să admită trecerea acestora prin țară și aprovizionarea lor, a venit la București în această lună Reichsführerul SS Himler²². În același timp, Hitler, care se temea de o eventuală ieșire

¹³ Ibidem, f. 373.

¹⁴ Ibidem, f. 383.

¹⁵ Ibidem, f. 324, 326, 359, 358, 398, 511, 536 și 345.

¹⁶ „România liberă” din 28 ianuarie 1944.

¹⁷ *Rezultatele colaborării economice cu Germania și ale participării țării noastre la războiul antihitlerist*, București, 1945, p. 5–9.

¹⁸ Arh. C. C. al P. C. R., fond. 1, dos. 375, f. 3.

¹⁹ *România în războiul antihitlerist*, București, Edit. militară, 1966, p. 31.

²⁰ Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marshall Antonescu. Die Deutsch-Rumänischen Beziehungen 1938–1944*, Wiesbaden, 1954, p. 176–178.

²¹ Ibidem, p. 179.

²² Ibidem, p. 179.

a României din război, l-a însărcinat pe generalul Schörner, noul comandant al Grupului de armată sud, să pună capăt ilegalităților, jafului și terorizării populației din spatele frontului²³.

Sacrificarea a sute de mii de tineri pe front pentru interese străine poporului român, punerea economiei țării la dispoziția mașinii de război hitleriste, degradarea producției industriale, agricole și a transporturilor încă înainte de începerea bombardamentelor anglo-americane, pauperizarea maselor, epuizarea lor fizică, creșterea pericolului ca în curând întreaga țară să fie transformată în teatru de război au dus la o puternică ascuțire a contradicțiilor interne, la creșterea urii maselor largi populare împotriva regimului antonescian. P.C.R. a avut marele merit istoric de a folosi aceste contradicții, de a transforma ura maselor într-o puternică forță materială, capabilă să răstoarne dictatura militară-fascistă.

Linia luptei pentru înlăturarea guvernului antonescian și al întoarcerii armelor împotriva Germaniei hitleriste [pentru apărarea patriei de distrugere a fost elaborată de P.C.R. încă din vara anului 1941. În toamna anului 1943, pe baza unei analize profunde a condițiilor concrete interne și internaționale, P.C.R. a ajuns la concluzia necesității și posibilității răsturnării dictaturii antonesciene prin forță, printr-o insurecție armată. Planul insurecției includea un ansamblu de măsuri politice și militare, traduse în viață treptat: întărirea unității și forței de luptă a partidului; înfăptuirea Frontului unic muncitoresc; realizarea colaborării cu toate partidele și personalitățile politice care se pronunțau pentru ieșirea României din războiul antisovietic; atragerea armatei de partea forțelor patriotice antihitleriste.

Guvernul antonescian știa ce pericol însemna pentru existența sa activitatea comuniștilor, deși partidul avea un număr restrâns de membri și era nevoit să lupte în ilegalitate. La ședința Consiliului de ordine internă ținută sub conducerea generalului Antonescu la 21 ianuarie 1944 s-a subliniat din nou că trebuie să se dea „maxim de atenție mișcării comuniste” și că pretutindeni în armată și în întreprinderi comandantii militari trebuie să colaboreze cu agenții poliției „în urmărirea agitatorilor comuniști”²⁴.

În ianuarie P.C.R. a început să organizeze formațiuni patriotice care aveau să joace ulterior un rol deosebit de important în realizarea insurecției armate. În februarie, direcția generală a poliției raporta că este informată că în diferite orașe, și în primul rând în capitală, comuniștii și simpatizanții partidului se echipează, își pregătesc ruksacuri, hrană și medicamente, „antrenându-se pentru a intra în acțiune la momentul oportun”²⁵.

În același timp, partidul a întărit eforturile pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare²⁶ forța hotărâtoare a luptei antifasciste. După discuții îndelungate, cu ajutorul social-democraților de stînga, s-a ajuns la sfîrșitul lunii aprilie la încheierea F.U.M., eveni-

²³ H. Friesner, *Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn*, Hamburg, 1956, p. 42.

²⁴ Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 377, f. 502. Acest consiliu era format din reprezentanții Ministerului de Interne și ai Ministerului de Război și era condus direct de I. Antonescu.

²⁵ Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 365, f. 238.

²⁶ Încă în primăvara anului 1942 au fost stabilite legături între reprezentanții P. C. R., P. S. D. și ai altor organizații democratice (vezi „Libertatea” din 24 august 1945).

ment de mare însemnătate pentru grăbirea procesului de unire a tuturor forțelor democratice și patriotice în vederea răsturnării guvernului de dictatură fascistă²⁷.

De la începutul anului 1944, comuniștii au întărit legătura și cu conducerea partidelor burgheze, cu reprezentanții cadrelor superioare ale armatei și ale casei regale. În această activitate, un rol important le-a revenit organizațiilor ilegale Uniunea patrioților, creată din inițiativa P.C.R. încă din 1942, și a Frontului patriotic antihitlerist, realizat în vara anului 1943 prin colaborarea P.C.R., Uniunii patriotice, Frontului plugarilor, Uniunii oamenilor muncii maghiari (MADOSZ), Partidului Socialist Țărănesc și a unor organizații locale ale Partidului Social-Democrat. Programul de acțiune a Frontului patriotic antihitlerist oglindea interesele vitale ale poporului, constituind o bază pentru coalizarea tuturor forțelor patriotice, antifasciste.

În octombrie 1943 o delegație a F.P.A. s-a prezentat la conducerea P.N.Ț. pentru a stabili un plan comun de acțiune. Fruntașii P.N.Ț. au dus discuții îndelungate cu reprezentanții F.P.A., fără să ajungă însă la un rezultat concret²⁸. În lunile care au urmat, L. Pătrășcanu, P. Constantinescu-Iași și M. Ralea, împreună cu alți reprezentanți ai F.P.A., au dus o activitate susținută pentru atragerea conducătorilor P.N.Ț., P.N.L. și mai ales a elementelor tinere din aceste partide la acțiuni comune menite să pregătească răsturnarea guvernului antonescian și alăturarea țării coaliției antihitleriste²⁹. Deși în decembrie 1943 mulți fruntași ai F.P.A. au fost arestați — a fost anchetat și reținut la Siguranță și dr. Petru Groza, conducătorul Frontului plugarilor —, această organizație și-a continuat activitatea. La ea au aderat personalități ale intelectualității românești, antifasciști ca Anton Alexandrescu, Stanciu Stoian, Tudor Ionescu, C.I. Parhon și mulți alții³⁰.

În februarie 1944 a avut loc procesul Uniunii patrioților³¹. Majoritatea celor arestați au fost osîndiți la ani îndelungați de muncă silnică³². Cu toate acestea, în martie, direcția generală a poliției este nevoită să recunoască că Uniunea patrioților a reușit să pătrundă în cercurile universitare și chiar în aparatul de stat, adăugînd că „este interesant de subliniat priza acestei organizații în lumea intelectualilor”³³. În primăvara anului 1944, din inițiativa comuniștilor, Frontul patriotic antihitlerist a continuat să adreseze apeluri de colaborare conducerii P.N.Ț. și P.N.L. Multe elemente tinere din P.N.Ț. și P.N.L. care înclinau spre soluțiile preconizate de F.P.A. exercitau o presiune permanentă asupra conducerii

²⁷ A. Petric și Gh. Țuțui, *Unificarea mișcării muncitorești din România*, București, Edit. Acad., 1968, p. 25.

²⁸ Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 365, f. 469.

²⁹ Ibidem, dos. 384, f. 9.

³⁰ Ibidem, dos. 340, f. 73—77.

³¹ Președintele Academiei, prof. D. Gusti, chemat ca martor la acest proces, a arătat că, solicitat de Mihai Magheru și Vlădescu-Râcoasa, el a vorbit cu Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, despre maltrătarile la care au fost supuși acuzații. Se știe că tinărul comunist Dan Lazarovici a murit în timpul anchetei (Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 340, f. 244—246).

³² Mihai Levente, Paul și Eti Vexler la 25 de ani, Mircea Biji la 20 de ani, prof. Vlădescu-Râcoasa, Mihai Magheru, Petre Ioan la 15 ani, Anca Magheru la 10 ani (Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 340, f. 148).

³³ Ibidem, dos. 377, f. 355.

partidelor lor, arată documentele Siguranței, spre a trece la acțiuni eficiente pentru salvarea țării de dezastrul care o amenința³⁴. Dar Maniu, Brătianu și alți lideri ai acestor partide erau de părere că lupta împotriva dictaturii militare-fasciste trebuie să se reducă la memorii, acțiuni de protest individuale și la tratative cu aliații pentru încheierea unui armistițiu favorabil. Ei nu erau de acord cu răsturnarea prin forță a guvernului antonescian și mai ales nu erau de acord cu atragerea maselor la o acțiune armată pentru acest scop³⁵. Așteptând debarcarea armatelor anglo-americe în Balcani, conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. socoteau că întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste se va putea realiza cu ajutorul lui I. Antonescu. Într-o notă a S.S.I. către I. Antonescu privind ședința de la 17 martie a conducerii P.N.Ț., la care au participat Maniu, Mihalache și dr. Lupu, se arată că Maniu susținea că, pe baza înțelegerii cu liberalii, Partidul Național-Țărănesc trebuie să acționeze rapid în sensul de a-l convinge pe Antonescu să ordone ieșirea imediată a României din război. El socotea că germanii nu se vor opune și vor părăsi țara. Dr. Lupu spunea că, dacă hitleriștii nu vor pleca de bunăvoie, atunci Antonescu va trebui să fie convins să folosească armata pentru izgonirea lor³⁶. Cele arătate în această notă corespund întru totul mărturiilor făcute ulterior la procesul lui Antonescu de Maniu și Brătianu. Ele reflectă, pe de o parte, politica lipsită de realism a conducătorilor celor mai însemnate partide burgheze din această perioadă și, pe de altă parte, dorința lor de a pune capăt războiului hitlerist.

P.C.R. a folosit contradicțiile din ce în ce mai ascuțite dintre partidele burgheze și guvernul fascist, precum și contradicțiile din sinul acestora, întărind înainte de toate colaborarea cu acele grupări, de pildă cea condusă de Gh. Tătărescu, care aveau o viziune mai realistă asupra desfășurării evenimentelor și o poziție mai fermă în ceea ce privește necesitatea răsturnării guvernului antonescian. În același sens au fost folosite și contradicțiile dintre Antonescu și cercurile anglo-francofile de la palat. Încă de la început a existat o luptă surdă între regele Mihai și anturajul său apropiat, format din ofițeri superiori și diferiți oameni politici, și dictatorul fascist, care a îngustat prerogativele casei regale. Aceste contradicții s-au ascuțit în decursul anului 1943, în urma înfrângerilor suferite pe front, regele și anturajul său nedorind să împărtășească soarta regimului antonescian. În toamna anului 1943, când generalul Sănătescu a devenit mareșalul curții regale, s-a întărit și mai mult în cercurile palatului poziția elementelor ostile lui Antonescu, axei și războiului dus de Germania hitleristă, pe care îl socoteau pierdut. În această perioadă, cercurile palatului întăresc legăturile cu partidele burgheze, preocupate și ele de găsirea unor căi de ieșire a României din război. La început, regele și cei din jurul său voiau să rezolve această problemă pe cât posibil fără a recurge la ajutorul maselor și fără răsturnarea guvernului antonescian, pentru a evita o eventuală slăbire a regimului burghez și a monarhiei. În curând însă, sub presiunea evenimentelor, cercurile palatului s-au convins că tergiversările partidelor burgheze vor duce la un

³⁴ Ibidem, dos. 340, f. 71.

³⁵ Ibidem, f. 15.

³⁶ Arh. istorică centrală, fond Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet militar, pachet 48, dos. 292.

impas inevitabil. De aceea, în ultimele luni ale anului 1943, ele au acceptat să stabilească contactul prin L. Pătrășcanu cu P.C.R. pentru a duce tratative în vederea realizării armistițiului prin răsturnarea guvernului antonescian. După ce, în primăvara anului 1944, cercurile palatului au încercat să organizeze două lovituri de stat sortite de la început eșecului, ofițerii superiori au reușit să convingă pe rege să admită, în calitatea sa de șef al armatei și al statului, planul insurecției preconizat de P.C.R.³⁷.

Alăturarea unor ofițeri superiori, ca generalii Sănătescu, Dămăceanu și Vasiliu-Rășcanu, forțelor patriotice care pregăteau insurecția armată a fost un simptom puternic al crizei regimului antonescian, care își baza guvernarea înainte de toate pe forța armatei. În primăvara anului 1944, în întreaga armată a crescut starea de spirit antihitleristă, convingerea din ce în ce mai fermă că numai răsturnarea guvernului fascist și alungarea trupelor hitleriste pot salva independența și însăși existența țării. Sporeau cazurile de trecere individuală și în grup a ostașilor români de partea armatei sovietice, cazurile de nesupunere față de ordinele de chemare și de părăsire a pozițiilor de luptă³⁸.

În martie, după ce armata sovietică a trecut Nistrul și Prutul, P. C. R. se adresa comandanților unor mari unități, generali, ofițeri și soldați, îndemnându-i să împiedice transformarea țării în teatru de război, să împiedice mobilizarea totală, să folosească faptul că armatele germane sînt în derută și relativ slabe pentru a înlătura pe Antonescu și a întoarce armele împotriva Germaniei hitleriste³⁹.

Guvernul antonescian a încercat să pună capăt crizei militare politice și economice care îi submina pe zi ce trecea poziția, întărind teroarea. Alături de organele de represiune autohtone acționau 11 servicii de spionaj și de informații hitleriste, printre care în primele locuri SS-ul, Gestapo-ul, și Abwehr-ul. Puternicul aparat de reprimare fascist n-a putut să împiedice activitatea mișcării de rezistență din țară, dar el a îngreuiat foarte mult lupta antifasciștilor.

Între 1940 și 1944 consiliile de război au condamnat la moarte 313 comuniști și antifasciști, iar alți 277 la muncă silnică pe viață. Peste 3 600 de comuniști și de simpatizanți au fost osîndiți la ani grei de temniță, iar 5 500 de patrioți au zăcut în lagăre pînă la 23 august⁴⁰. Au fost internați în lagăre și cetățeni care își spusese răerile despre mersul războiului și membri ai partidelor burgheze care preconizau întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste.

În primele luni ale anului 1944 au apărut o serie de decrete noi pentru reprimarea sabotajului în industrie și agricultură ; pentru supravegherea prin poliție și jandarmerie a muncitorilor de la C. F. R.⁴¹ ; măsuri excepți-

³⁷ D. Dămăceanu, *Pregătirea militară a insurecției armate sub conducerea P. C. R.*, în 23 August 1944, București, Edit. politică, 1964, p. 44—45.

³⁸ „România liberă” din 28 ianuarie 1944.

³⁹ „România liberă” din 22 martie 1944.

⁴⁰ Ion Vințe, *P. C. R. în fruntea luptei pentru răsturnarea dictaturii fasciste*, în 23 August 1944, p. 9.

⁴¹ „Monitorul oficial”, nr. 17 din 21 ianuarie 1944.

onale pentru recrutare în armată și pentru sancționarea dezertorilor. Ele prevedeau pedepse mergînd pînă la cea capitală pentru toți cei care se opuneau continuării războiului hitlerist ⁴².

Este interesant de amintit că, în timp ce guvernul Antonescu lua măsuri atît de drastice împotriva celor care luptau pentru întoarcerea armelor contra Germaniei hitleriste⁴³, unii factori politici apropiați de el au încercat să iasă din criză și prin tatonări și tratative cu forțele coaliției antihitleriste⁴⁴.

În cursul lunii martie și începutul lunii aprilie 1944 a avut loc o agravare bruscă a crizei regimului antonescian. Armata sovietică, zdrobind rezistența Grupului de armată sud, a intrat pe teritoriul României și, în decursul lunii aprilie, a dus o puternică ofensivă pentru eliberarea Crimeii. În același timp, trupele americane, continuînd războiul în Pacific împotriva Japoniei, au debarcat în Noua Guinee. În mai, armatele anglo-americane au început ofensiva asupra Romei, a cărei eliberare a fost înfăptuită la 2 iunie. Cîteva zile mai tîrziu a început istorica invazie anglo-americană în Franța. Trupele care au debarcat pe coasta Normandiei au fost sprijinite de armata franceză de eliberare de sub conducerea generalului de Gaulle și de puternica mișcare de rezistență care s-a dezvoltat în anii cîtropirii hitleriste în Franța. La 9 iunie a început ofensiva sovietică împotriva Finlandei și la 22 iunie a avut loc ultima lovitură împotriva Grupului de armată centru, care s-a soldat cu izgonirea fasciștilor din Vilno, Brest-Litovsk și Kaunas, urmată de ocuparea Prusiei Orientale și, în iulie, de împresurarea Varșoviei.

În august, armatele anglo-americane au debarcat în sudul Franței și în scurt timp au eliberat, cu ajutorul forțelor de rezistență, aproape întreaga țară. La 20 august a început bătălia decisivă împotriva Grupului de armată sud pe frontul de la Iași.

Intrarea armatelor sovietice pe teritoriul țării noastre a produs o panică de nedescris în sînul guvernului antonescian. La 1 aprilie Antonescu era hotărît să retragă armata pe linia Galați-Nămoloasa-Focșani. Sub influența generalului Hansen, șeful misiunii militare germane din România, și a generalului Schröner, el a acceptat însă să lase șapte divizii pe frontul care se întindea între Marea Neagră, Iași și Munții Carpați ⁴⁵.

La 2 aprilie guvernul sovietic a dat publicității o declarație în care arăta că prezența trupelor sovietice pe teritoriul României are ca scop continuarea urmăririi și zdrobirii rezistenței armatelor hitleriste, U. R. S. S. angajîndu-se să respecte independența națională a țării ⁴⁶.

⁴² Ibidem nr. 63 din 15 octombrie 1944.

⁴³ Alex. Crețianu, *The Rumanian Armistice Negotiations, Cairo, 1944*, „Journal of Central European Affairs”, 1951, nr. 2, p. 244–247.

⁴⁴ Nano Frederic, *The first Soviet Double Cross*, in „Journal of Central European Affairs”, 1952, nr. 12, p. 248–251.

⁴⁵ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 185.

⁴⁶ „România liberă” din 9 mai 1944.

În aceeași zi, în pofida intereselor elementare ale poporului român, Antonescu a ordonat prezentarea la unități a unor noi contingente. După cum reiese dintr-o notă a Siguranței, această nouă mobilizare a fost primită foarte „nefavorabil”, ca un preludiu al mobilizării totale⁴⁷. La 12 aprilie, guvernul sovietic a făcut propuneri de armistițiu României, dar guvernul antonescian le-a refuzat⁴⁸. O lună mai târziu, forțele aliate, S. U. A., Anglia și U. R. S. S., au trimis o notă guvernelor României, Ungariei, Bulgariei și Finlandei, un ultim avertisment sateliților Germaniei hitleriste, atrăgând atenția că „nu se vor putea sustrage de responsabilitatea izvorită din participarea lor la război alături de Germania” și „cu cât vor continua această colaborare, cu atât consecințele vor fi mai grave”, țările lor fiind transformate în teatrul unui război total, nimicitor. În același timp, popoarele acestor țări erau chemate să scurteze durata războiului european, să micșoreze numărul victimelor inevitabile ale războiului, să contribuie la victoria aliaților⁴⁹.

Încercînd să-și justifice măsurile și întreaga sa politică potrivnică intereselor țării, Antonescu a declarat în fața Consiliului de Miniștri din 22 aprilie: „...Din cauza precipitării evenimentelor s-a produs ceea ce cunoașteți cu toții și ceea ce a simțit neamul românesc, s-a produs haos. Nu este nimeni vinovat!”. El declara că va curma haosul cu orice mijloace, cerînd din partea poporului muncă, abnegație și eroism⁵⁰. Ulterior, la ședința Consiliului de Miniștri din 6 mai, după ce arăta situația foarte grea de pe front și din spatele frontului, unde bîntuia tifosul exantematic și lipseau alimentele de primă necesitate, el a mers mai departe, proferînd amenințări în primul rînd împotriva celor care se automutilază — și conducătorul suprem al armatei trebuie să recunoască că numărul acestora crește îngrijorător — și care „trebuie lăsați să putrezească în linia întii”⁵¹, pe urmă împotriva întregului popor: „...Voi da ordin ca toată națiunea să fie mobilizată. Acum trăim un război total și, cum moare soldatul pe front, așa să moară și cel din spate, făcîndu-și datoria”⁵².

Dar nimeni nu voia să moară. Generalul hitlerist Kurt von Tippelskirch, comandantul Armatei IV germane, scrie în amintirile sale că pentru masele din România lozincea „luptei împotriva bolșevismului n-a fost înflăcărătoare” și „regimul totalitar n-a fost simpatizat”⁵³. El asemuia situația din România din primăvara și vara anului 1944 cu cea din Italia din primăvara anului 1943, cu deosebirea că pe atunci Germania mai avea suficiente rezerve, iar în mai-iunie 1944 ea era nevoită să retragă de pe frontul din România cinci divizii de tancuri din șase și patru divizii de infanterie pentru a sprijini Frontul de nord și de centru, care se aflau în descompunere⁵⁴.

La rîndul său, generalul Friesner, care primise comanda Frontului de sud în ultimele zile ale lunii iulie, scrie că la români „nu se simțea nici o dorință de a continua lupta pe Frontul de est”. El arată în continuare că la spiritul defetist din armată și din spatele frontului se adăuga situația

⁴⁷ Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 387, f. 358.

⁴⁸ Nano Frederic, *op. cit.*, p. 247.

⁴⁹ Buletin de radio (România liberă) din 12 mai 1944.

⁵⁰ Arh. C. C. al P. C. R., fond 103, dos. 8 450, f. 4.

⁵¹ Ibidem, dos. 8 452, f. 8 și 9.

⁵² Ibidem, f. 10.

⁵³ Kurt von Tippelskirch, *op. cit.*, p. 483.

⁵⁴ Ibidem, p. 482.

dezastruoasă a transporturilor. Trenuri întregi de muniții dispăreau pe traseu și nu puteau fi găsite decât cu avionul, căile de acces spre Moldova erau complet blocate și comandamentul german prefera să aducă munițiile prin Transilvania, punând trupele din spatele frontului să le care pe jos prin trecători. Ținând cont de această situație, Friesner a propus lui Hitler retragerea unităților germane de pe frontul de la Iași⁵⁵. Lipsa de încredere a comandantului Grupului de armată sud se manifestă și în faptul că „din motive de securitate”, adică pentru a păzi diviziile românești, acestea erau intercalate pe întreaga linie a frontului între divizii germane⁵⁶. Dar nici măsurile de precauție, nici metodele polițiste n-au mai avut vreo eficacitate. Armata română nu mai voia să lupte alături de cea hitleristă, iar armata hitleristă era mult prea zdruncinată pentru a mai putea face față ofensivei sovietice care avea să înceapă la 20 august. Trupele Frontului 2 și 3 ucrainean, conduse de mareșalii U.R.S.S. Malinovski și Tolbuhin, erau minuțios pregătite pentru această ofensivă. 90 de divizii, 16 corpuri de tancuri, care, fără a mai socoti rezervele, cuprindeau 900 000 de ostași și dispuneau de 16 000 de tunuri grele, 1 870 de tancuri și 2 200 de avioane, au reușit să înfrângă în câteva zile trupele hitleriste⁵⁷.

Deosebit de dureros au fost resimțite și efectele bombardamentelor anglo-americane, începute la 4 aprilie, care au continuat aproape fără întrerupere pînă în august 1944. Din procesul-verbal al ședinței Consiliului de Miniștri din 23 aprilie reiese că pînă la această dată numai în capitală au fost numărați 3 391 de morți și 3 005 grav răniți din cauza bombardamentelor aeriene, 1 822 de case s-au dărîmat complet, 1 489 parțial. Numărul mare de victime se datora faptului că nu s-au luat din timp măsurile necesare pentru evacuarea populației din locurile cele mai periclitare și nu s-au construit adăposturi corespunzătoare⁵⁸.

În ziua de 5 mai capitala a fost bombardată de 600 de avioane. În aceeași zi au fost bombardate Ploieștiul și Cîmpina, unde s-au iscat incendii uriașe, Brașovul, Craiova, Turnu-Severin, Pitești. Au fost sute de morți și de răniți și s-au distrus importante instalații industriale⁵⁹. Speriată de amploarea bombardamentelor, populația părăsea în panică orașele. După 6 mai, populația Bucureștiului s-a redus la jumătate⁶⁰.

Bombardamentele făceau ravagii și din cauza dezorganizării și panicii, care a cuprins nu numai autoritățile civile, ci și pe cele militare. În provincie, la Brașov, Timișoara, Deva și în alte localități, alarma aeriană se dădea de obicei prea tîrziu. În momentul alarmei apăreau și avioanele, și populația nu se mai putea pune la adăpost. Măsurile de camuflaj s-au dovedit ineficace. Măsura de a opri curentul electric și apa în timpul bombardamente-

⁵⁵ H. Friesner, *op. cit.*, p. 43—47.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 48. În acel moment, armatele fasciste erau împărțite în două. De la Marea Neagră pînă la Iași frontul a fost ținut de Armata III română, compusă din patru divizii de infanterie și una de cavalerie, și de Armata VI germană, formată din 12 divizii de infanterie și una de tancuri. Ambele armate erau sub comanda generalului Dumitrescu. Partea de nord a frontului dintre Iași și Carpați se găsea sub comanda generalului Vöhler. Ea cuprindea Armata IV română, compusă din șapte divizii de infanterie, una de vînători și una de tancuri, și Armata VIII germană, compusă din 13 divizii de infanterie, patru de vînători de munte și una moto-mecanizată.

⁵⁷ *Velikaia otecestvenaia voina* . . . , p. 389—390.

⁵⁸ Arh. C. C. al P. C. R., fond 103, dos. 8 451, f. 29—30.

⁵⁹ *Ibidem*, dos. 8 452, f. 40.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 101.

lor a adus uriașe pagube, ținînd cont că pe lângă bombe explozive se aruncău întotdeauna și mari cantități de bombe incendiare ⁶¹. Din lipsă de organizare și de prevedere, dar mai ales din cauza haosului care cuprindea toate compartimentele vieții publice, gările și triajele — deși în permanent pericol — gemeau de vagoane cu mărfuri și cu muniții. Mașini moderne evacuate din capitală au fost depozitate în clădiri așezate lângă gara din Timișoara, care au ars pînă la temelii. Tot așa au ars 400 de vagoane de zahăr depozitate lângă gara din Turnu-Severin. În Valea Prahovei incendiile mistuiau cisternele de petrol în gări și triaje ⁶².

În presa ilegală, în manifeste și în lozinci răspîndite de comuniști și de uteciști, P. C. R. arăta maselor că nu vor putea scăpa de plaga bombardamentelor decît răsturnînd guvernul antonescian și alungînd armatele hitleriste din țară. Îndemnați de comuniști, muncitorii sinistrați cereau ajutoare de la conducerea întreprinderilor și de la primării și lipseau de la lucru, contribuind la o și mai mare dezorganizare a producției. Organele locale ale Siguranței relatează că în mai și iunie au fost săptămîni cînd nu se prezentau la muncă decît 20—30 % dintre lucrători ⁶³.

O altă nenorocire care s-a abătut asupra țării în această perioadă au fost evacuările forțate. În martie și aprilie au fost nevoiți să-și părăsească căminul zeci de mii de locuitori din Moldova ⁶⁴. Refugiații din regiunile care se aflau în apropierea frontului colindau țara, trecînd dintr-o parte într-alta fără ajutor, ducînd cu ei pretutindeni neliniștea, nesiguranța și amarul pribegiei. Apoi au urmat dispersările și evacuările din cauza bombardamentelor, care au pus pe drumuri alte sute de mii de persoane expuse foametei, bolilor, desperării. Mizeria și specula au luat proporții insuportabile. Evacuații, sinistrații și dispersații nu erau ajutați nici de Casa asigurărilor sociale și nici de Consiliul de patronaj, care a înghițit fonduri uriașe și făcea afaceri bănoase ⁶⁵.

Dar nici situația celor care nu și-au părăsit căminurile nu era mult mai ușoară. De pe piață lipseau făina, carnea și grăsimile. În primăvara anului 1944, suprafețele cultivate cu grîu s-au redus considerabil ⁶⁶. Și producția bunurilor de larg consum a scăzut la 1/3 față de 1940. În același timp, cheltuielile sporite de război și jaful german au obligat B. N. R. să emită hîrtie-monedă fără acoperire în aur, ceea ce a dus la creșterea inflației și implicit a prețurilor ⁶⁷. Deși au avut loc unele ridicări de salarii, nici muncitorii din ramurile relativ mai bine retribuite nu mai puteau face față scumpetei și speculei, nemaivorbind de dispersați și de cei aproape 300 000 de lucrători mobilizați și rechiziționați în fabricile de armament, care primeau salarii derizorii ⁶⁸. La toate acestea se mai adăuga și faptul că în ultimele luni, din cauza împrumutului forțat emis de guvernul antonescian în aprilie, a obligării cetățenilor de a răscumpăra cu bani munca pentru apărare pasivă (și aceasta în condițiile cînd adăposturile construite erau de proastă

⁶¹ Ibidem, dos. 8 459, f. 9—10.

⁶² Ibidem, f. 18, 22 și 26.

⁶³ Arh. I. S. I. S. P., dos. 23 115/2 950, vol. 16, f. 191.

⁶⁴ Arh. C. C. al P. C. R., fond 103, dos. 8 447, f. 7.

⁶⁵ Ibidem, dos. 8 446, f. 16—20.

⁶⁶ „Bursa” din 4 februarie 1945.

⁶⁷ „Bursa” din 26 februarie 1945.

⁶⁸ Arh. C. C. al P. C. R., fond 103, dos. 8 460, f. 14.

calitate și insuficiente)⁶⁹, din salariile de mizerie se mai scădeau aproape 30 %⁷⁰.

Ura împotriva guvernului fascist care a împins țara în război alături de Hitler, ororile bombardamentelor și ale evacuărilor, mizeria au creat o atmosferă atât de încărcată, încât la 25 mai Ministerul Muncii s-a simțit obligat să trimită o scrisoare Direcției Generale a Siguranței, cerînd să procedeze cu „mai mult tact” și să folosească față de muncitori „metode pașnice și creatoare” pentru a-i „împiedica să cadă sub influența extremiștilor”⁷¹. Este de la sine înțeles că „metodele creatoare” folosite de Siguranța antonesciană n-au putut împiedica creșterea influenței comuniștilor. În ultimele luni ale dictaturii antonesciene, cînd mișcarea de rezistență se întărește, pregătindu-se insurecția împotriva guvernului fascist, iau proporții mari și mișcările revendicative, acțiunile de protest cu caracter economic și politic ale muncitorilor. Dintre sutele de acțiuni consemnate de organele Siguranței și ale Ministerului Muncii voi reda numai cîteva pentru a ilustra starea de spirit a muncitorilor în preajma insurecției armate. Documentele vremii consemnează astfel că în aprilie muncitorii ceferiști din capitală, dintre care aproape 1 500 au fost uciși cu ocazia primelor bombardamente, refuzau să lucreze și discutau despre necesitatea organizării unei greve generale de protest împotriva continuării războiului⁷².

Organele poliției și ale Inspectoratului muncii arată că minerii din Valea Jiului, subalimentați și extenuați, care în luna mai au rămas datori Societății „Petroșani”, după ce li s-au scăzut diferitele împrumuturi, prestații și impozite, cereau ridicarea salariilor, ștergerea ratelor împrumutului, adăposturi pentru a fi apărați de bombardamente și „ieșirea grabnică a țării din războiul hitlerist”⁷³. Revendicări asemănătoare ridicau muncitorii din Valea Prahovei, de la Brașov, Făgăraș⁷⁴ și Reșița⁷⁵.

O deosebită influență asupra creșterii combativității și intensificării acțiunilor de protest cu caracter economic și politic îndreptate împotriva guvernului antonescian și a războiului hitlerist a avut comunicatul de la 1 Mai 1944 privind realizarea F. U. M., a unității de acțiune între cele două partide ale clasei muncitoare, P. C. R. și P. S. D., și chemarea F. U. M. la intensificarea luptei de rezistență⁷⁶. În fabrici se creau comitete patriotice, la care, alături de comuniști, luau parte social-democrați, membri ai P. N. Ț. și muncitori fără de partid⁷⁷.

Astfel de comitete s-au format încă în luna mai la Atelierele Grivița, la „Malaxa”, la S. T. B., la Reșița, la rafinăria „Concordia” ș. a. Ele îndemneau pe muncitori să părăsească fabricile periclitare de bombardamente, să saboteze producția de război, să boicoteze împrumuturile lansate de guvernul fascist⁷⁸. Într-un manifest al Comitetului patriotic de la C. F. R.

⁶⁹ „Monitorul oficial” din 23 aprilie și din 15 iulie 1944.

⁷⁰ Nora Munteanu, *Acțiuni de masă pentru pregătirea insurecției armate*, în „Studii”, 1955, nr. 4.

⁷¹ Arh. C. C. al P. C. R., fond 72, dos. 7 437, f. 31.

⁷² Ibidem, f. 7.

⁷³ Ibidem, fond 77, dos. 7 437, f. 1, și fond 5, dos. 830, f. 46—47.

⁷⁴ Ibidem, fond 72, dos. 6 841, f. 68 și 69.

⁷⁵ Ibidem, fond 1, dos. 363, f. 10—17.

⁷⁶ Ibidem, dos. 365, f. 369—370.

⁷⁷ Ibidem, f. 500.

⁷⁸ Ibidem, f. 502—506.

se făcea apel la sabotarea aprovizionării frontului : „Nici un tren spre front cu muniții, armament și alimente ! Afară cu nemții din țară”⁷⁹.

Manifestul lansat în mai la „Malaxa” arăta : „Noi, malaxiștii, trebuie să ne ridicăm cu toată hotărîrea la luptă pentru salvarea noastră, a copiilor noștri, la luptă pentru salvarea în ultimul moment a poporului român de la distrugerea sigură și pentru a șterge rușinea ce ne-a adus-o politica criminală de război și jaf a lui Antonescu”⁸⁰.

Sub influența comitetelor patriotice, muncitorii de la „Malaxa” au tăragănat cîteva zile repararea uzinei electrice avariate de bombardament, oprind activitatea mai multor secții⁸¹. Muncitorii de la „Ford-Română” au refuzat să evacueze fabrica, iar cei de la „Lemaître” și „Gagel” au impus restituirea sumelor reținute forțat pentru împrumutul de război⁸².

În iulie au avut loc acțiuni pentru ridicarea salariilor și reducerea orelor de lucru, desființarea bății și a carcerelor la „Malaxa”, la fabricile S. E. T., S. T. B., „Mociornița”, Arsenalul Armatei din Cotroceni și de la Tîrgoviște, pe Valea Prahovei, la Reșița, Anina, Ferdinand ș.a.⁸³.

În vara anului 1944 iau proporții tot mai mari acțiunile de sabotaj pentru dezorganizarea producției. La C. F. R., „Malaxa”, „Lemaître”, S. E. T. și „Metaloglobus” din București, la uzina de armament „Concordia” și la rafinăriile din Ploiești, la I. A. R. Brașov și în Valea Jiului se tăragănează executarea comenzilor militare, se provoacă stricăciuni la materiale și unelte. La Reșița se dă foc la o magazie cu materiale, se taie unele cabluri electrice importante, se fabrică produse defectuoase⁸⁴.

În ultimele două luni ale guvernării antonesciene, în centrul atenției comuniștilor stă pregătirea muncitorilor pentru lupta armată împotriva guvernului fascist. La direcția generală a poliției sosesc informații despre depozite de armament, despre pregătirea unor echipe pentru eliberarea deținuților antifasciști și a dezertorilor⁸⁵ și Serviciul secret de informații este nevoit să raporteze lui Antonescu că „o bună parte a muncitorimii, chiar și acei care nu au avut niciodată contact cu ideologia comunistă . . . , ar privi cu ochi buni răsturnarea actualei ordini sociale”⁸⁶.

Ostilitatea și hotărîrea de luptă a clasei muncitoare a înspăimîntat pe guvernanții fasciști. De aceea în ultimul moment ei încercau să ia unele măsuri pentru a remedia situația măcar în unele locuri. La ședința Consiliului de Miniștri din 21 iulie se hotărîște aprovizionarea de către stat a muncitorilor din industria grea, minieră și petroliferă, diferențele de prețuri fiind suportate de Ministerul de Finanțe și de întreprinderile respec-

⁷⁹ „Buletinul capitalei” din 1 iulie 1944.

⁸⁰ Arh. I. S. I. S. P., cota XXVIII-10, inv. 1 177. Asemenea manifeste au fost difuzate și la alte întreprinderi din capitală, la Brașov, pe Valea Prahovei ș. a.

⁸¹ Arh. I. S. I. S. P., dos. 16 233—5 537, f. 17.

⁸² „România liberă” din 28 iunie 1944.

⁸³ „România liberă” din 10 și 28 iulie 1944.

⁸⁴ Vezi Maria Covaci și Fl. Dragne, *Aspecte ale luptei clasei muncitoare din România împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului antisovietic*, în „Revista arhivelor”, 1962, nr. 2; Ecaterina Cimponeriu, *Reșița luptătoare*, București, Edit. științifică, 1965; Gh. Ioniță, M. Valea și C. Enea, *Lupta muncitorilor minier din Valea Jiului împotriva exploatării capitaliste și a dictaturii militare-fasciste*, în „Studii”, 1964, nr. 1; M. Grosu, Gh. Găinușe și B. Ianu, *Acțiuni ale muncitorilor din industria metalurgică și de armament pentru sabotarea războiului hitlerist*, în „Analele I. I. P.”, 1964, nr. 5.

⁸⁵ Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 382, f. 32—40, și dos. 400. f. 12—13.

⁸⁶ Ibidem, fond 5, dos. 856, f. 391.

tive⁸⁷. Îngrijorarea și măsurile tardive ale guvernului n-au mai putut remedia situația și mai ales n-au putut pune capăt urii profunde a muncitorilor față de regimul fascist și de războiul hitlerist.

O eficacitate la fel de mică au avut și măsurile luate de guvernul antonescian în ultimul moment pentru a veni în ajutorul țărănimii, grav lovită de război, evacuări forțate și rechiziții, prin hotărîrea de a suspenda rechizițiile și a admite circulația liberă a produselor agricole⁸⁸.

În vara anului 1944, starea de spirit a țărănimii îngrijora foarte mult pe guvernanții fasciști. Comuniștii, care își bazau planul răsturnării lui Antonescu și izgonirii trupelor hitleriste pe atragerea la luptă a maselor celor mai largi, au știut să folosească această stare de spirit pentru întărirea și lărgirea mișcării de rezistență. Prin trimiterea la sate a unor membri ai partidului cu experiență, prin manifestele răspîndite și prin intermediul ostașilor veniți în permisie, ei au reușit să arate maselor țărănești singura cale de a ieși din dezastrul în care a fost împinsă țara. Din rapoarte sosite la Direcția Generală a Siguranței în luna mai reiese că țărani din Moldova și cei din restul țării vorbeau deschis despre înfringerea iminentă a hitleriștilor, despre necesitatea răsturnării lui Antonescu și a împărțirii moșiilor⁸⁹. În iunie, țărani din satul Polovragi, jud. Ilfov, au refuzat în bloc să se supună ordinelor de mobilizare. La Moțăței, jud. Dolj și Risipiți, jud. Teleorman, ei au împiedicat pe jandarmi să bată prizonierii de război sovietici⁹⁰. La Alexeeni au izgonit pe soldații germani din sat, iar la Fetești au dărîmat barăcile hitleriștilor⁹¹.

Înainte de suspendarea rechizițiilor, în multe părți au loc acțiuni de refuzare a strîngerii recoltei pentru a nu ajunge în mîinile germanilor. În unele locuri, țărani ataca transporturile germane și împărțeau între ei produsele care le fuseseră luate prin rechiziții⁹².

Guvernării antonesciene își puteau da seama că poporul era hotărît să lupte pînă la capăt pentru salvarea sa și a țării de sub jugul fascist. Asupra acestui fapt le-au atras atenția nu numai informațiile primite zilnic de la organele Ministerului de Interne și ale Ministerului de Război, ci și reprezentanții organizațiilor și ai partidelor democratice, oameni politici și intelectuali de vază. În aprilie, dînd urmare chemării partidului, 69 de oameni de știință, membri ai Academiei, profesori și conferențieri universitari, printre care dr. C. I. Parhon, M. Ralea, R. Cernătescu, dr. D. Bagdasar, S. Vencov, N. Gh. Lupu, C. Daicoviciu, A. Oțetea, Al. Rosetti, C. Balmuș, Gh. Nicolau, N. Profiri și Ș. Țițeica, au adresat lui Antonescu un memoriu, cerînd ieșirea imediată a României din războiul hitlerist⁹³.

Trei luni mai tîrziu, după cum reiese și din procesul-verbal al unei ședințe a Consiliului de Miniștri ținute la 21 iulie, Antonescu, speriat de situația de pe front, de atentatul nereușit săvîrșit împotriva lui Hitler și de starea de spirit a maselor și simțînd că nu mai dispune de forțele necesare pentru a se menține la putere, declară că nu-și mai poate asuma „răspun-

⁸⁷ Ibidem, fond 103, dos. 8 463, f. 16—20.

⁸⁸ Ibidem, dos. 8 460, f. 21.

⁸⁹ Ibidem, fond 1, dos. 382, f. 12.

⁹⁰ „România liberă” din 16 iunie 1944.

⁹¹ „România liberă” din 28 iunie 1944.

⁹² „Buletinul capitalei” din 28 aprilie 1944.

⁹³ „România liberă”, ediție specială din 24 august 1944.

derea față de istorie” și convoacă pentru zilele următoare „pe toți factorii calificați pentru a discuta problema încheierii armistițiului, așa cum cer profesorii universitari în memoriul lor”⁹⁴.

La profunda îngrijorarea de soarta țării și a poporului și la marea nemulțumire a muncitorilor, țăranilor și intelectualilor se adaugă în această perioadă și ura împotriva regimului antonescian a naționalităților conlocuitoare, grav nedreptățite. Politica de ură și de discriminare națională a guvernului fascist a dus în acești ani la pogromuri sîngeroase împotriva populației evreiești, începînd cu lunile cînd erau la putere și legionarii, continuînd cu masacrul odios de la Iași din 22 iunie 1941 și cu deportările care au avut loc ulterior. După izbucnirea războiului au fost deportate în Transnistria 315 641 de persoane, dintre care majoritatea evrei din nordul Moldovei, și țigani de pe tot întinsul țării. 270 641 dintre cei deportați au fost exterminați⁹⁵. O soartă grea au avut și mulți oameni ai muncii unguri, sîrbi ș. a., obligați să lucreze timp îndelungat în tabere de muncă, fără plată și în condiții aspre.

În ultimele luni ale guvernării antonesciene s-au ascuțit și mai mult contradicțiile dintre regimul fascist și armată. Spiritul antifascist al maseilor muncitoare avea o mare influență asupra ostașilor, fii de muncitori și de țărani, iar la rîndul lor ostașii influențau pe cei din spatele frontului, îndemnîndu-i la acțiuni antirăzboinice. Organele Siguranței atrăgeau atenția asupra propagandei făcute de soldații care se retrăseseră din Crimeea și Transnistria pentru încetarea războiului și alungarea trupelor hitleriste din țară⁹⁶. În același timp, Marele Stat-Major dădea ordin unităților de a urmări pe ostașii care vin din permisi și, sub influența comuniștilor, îndemnă pe camarazii lor la acțiuni antigermene și pentru pace⁹⁷. Pentru a atrage armata de partea forțelor patriotice active, P. C. R. a desfășurat o intensă activitate de lămurire și de organizare în rîndul ostașilor, chemați să aibă un loc important în alungarea cotropitorilor hitleriști și în eliberarea fraților lor din nordul Transilvaniei⁹⁸. După cum semnalează organele de informare ale poliției și ale armatei, munca de lămurire dusă de comuniști s-a exercitat atît asupra recruților, care erau îndemnați de tineri comuniști trimiși la unități să dezerteze în grupuri înainte de a ajunge pe front⁹⁹, cît și asupra ostașilor de pe front și din spatele frontului, în rîndul cărora au fost constituite grupuri antifasciste pe unități. Astfel de grupuri antifasciste au acționat și la Flotila 3 bombardamente de la Craiova, în Regimentul 3 pionieri de la Roșiorii de Vede, la regimentele din Constanța, Turnu-Severin, Timișoara ș. a.¹⁰⁰. Prin intermediul lor, multe formațiuni de luptă patriotice au primit armament și muniții, fiind ajutate și detașamentele de partizani care începeau să se înfiripeze. O anchetă întreprinsă de Marele Stat-Major la 28 iulie 1944 a constatat că nici soldații, nici ofițerii nu mai

⁹⁴ Arh. C. C. al P. C. R., fond 103, dos. 8 463, f. 26. Se pare că consfătuirea cu „factorii calificați” nu a mai avut loc sau deocamdată nu se găsesc documentele despre ținerea ei.

⁹⁵ *Procesul marii trădări naționale*, București, 1946, p. 306.

⁹⁶ Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 381, f. 2.

⁹⁷ Arh. M. F. A., dos. 3/153, f. 292.

⁹⁸ *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ed. a 2-a, București, E. P. L. P., 1953, p. 376.

⁹⁹ Arhiva C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 365, f. 523.

¹⁰⁰ *România în războiul antihitlerist*, București, Edit. militară, 1966, p. 43—44.

voiau să lupte alături de hitleriști. Majoritatea comandanților de regimente afirmau că nu se mai poate conta pe unitățile lor ¹⁰¹.

Cu ajutorul unor intelectuali din F. P. A. care aveau rude și prieteni în armată și aveau influență asupra acestora — ca, de pildă, dr. Petru Groza, locotenent-colonel în rezervă Precup ș. a. —, partidul a reușit să lărgască adeziunea militarilor pentru cauza de insurecție, între care mulți ofițeri superiori de pe front, din spatele frontului, din Marele Stat-Major și din alte foruri de conducere ale armatei ¹⁰².

În lunile care au premers insurecției armate a sporit mult numărul dezertorilor. Numai în iulie au dezertat 5 000 de soldați și 300 de ofițeri. Dezertările continuau cu toate că curțile marțiale condamnau cu sutele la moarte sau la mulți ani închisoare pe cei prinși. În anii războiului au fost trimiși în fața tribunalelor militare în total 86 000 de oameni ¹⁰³. Toate acestea au creat o stare de adevărată anarhie în armată, semn al izbucnirii în curînd a furtunii. Analizînd starea de spirit în armată și refuzul în masă al soldaților de a se prezenta la unități, pe drept cuvînt organele siguranței din Banat ajungeau la concluzia că „situația este foarte asemănătoare cu cea din anul 1918” ¹⁰⁴.

Situația din armată, care reflecta grava criză a guvernului antonescian, a îngrijorat în cea mai mare măsură și pe conducătorul Grupului de armată sud, generalul Friessner, care nu avea încredere în armata română, nici măcar în ofițerii superiori, și care dezaproba strînsele legături ale armatei cu populația civilă. Cu ocazia întrevederii sale cu Killinger și Hansen la 1 august, el a ridicat această problemă. Killinger, pe care Friessner îl caracterizează ca pe o brută aventuristă incultă, nega însă faptul că în România ar fi o criză de guvern. El informa în acest sens și pe superiorii săi de la Wilhelmstrasse și de la Gestapo. Văzînd că nu se poate baza pe ambasador, Friessner s-a adresat Marelui Stat-Major al Wehrmacht-ului. La 3 august Friessner s-a înțeles cu feldmaresalul Keitel ca România să fie urgent ocupată. Ulterior, după discuțiile de la 5 august cu Antonescu, Hitler a renunțat din nou la acest plan ¹⁰⁵.

Forțele de rezistență din România au avut astfel un ajutor indirect în fisurile și în neînțelegerile care se evidențiau din ce în ce mai mult între diferiți factori de conducere ai celui de-al treilea Reich, după cum indirect, slăbind pozițiile — și așa șubrede — ale regimului antonescian, au ajutat la grăbirea desfășurării evenimentelor.

Jaful și distrugerile săvîrșite de hitleriști au luat în primăvara anului 1944 asemenea proporții, încît Antonescu a fost obligat să denunțe din nou generalului Hansen comportarea sălbatică a trupelor hitleriste în retragere. Acesta a dat ordin autorităților germane să identifice pe cei care comit jafuri și omoruri ¹⁰⁶. Generalul Schörner, predecesorul lui Friessner la comanda Frontului de sud, l-a înștiințat pe Antonescu despre sancțio-

¹⁰¹ *România în războiul antihitlerist*, p. 44.

¹⁰² *Ibidem*, p. 45.

¹⁰³ *Cuvîntarea tovarășului N. Ceaușescu la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de-a XXV-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist, „Scînteia”* din 23 august 1969; cf. Aurel Petri, *Unele aspecte ale participării armatei române la insurecția armată populară din august 1944*, București, Edit. militară, 1957, p. 32—33.

¹⁰⁴ Arh. I. S. I. S. P., dos. 8 992—46, f. 43.

¹⁰⁵ H. Friessner, *op. cit.*, p. 51—57.

¹⁰⁶ Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 375, f. 102.

narea celor „care au comis jafuri, violuri și vinderi de bunuri militare”¹⁰⁷. Desigur, aceasta n-a însemnat curmarea jafului și a fărâdelegilor hitleriste. La 14 aprilie Antonescu relatează Consiliului de Miniștri că „coloanele germane în retragerea lor, pentru că fuseseră scăpate din mână, s-au dedat la unele acte care pentru cel mai tare om erau de nesuportat”¹⁰⁸. Este de închipuit ce proporții au luat bestialitățile trupelor hitleriste dacă până și Antonescu, care nu numai că a suportat, dar a tolerat masacrul de la Iași și a ordonat reprimările criminale de la Odessa ș. a.¹⁰⁹, s-a văzut nevoit să facă asemenea aprecieri. După ce au jefuit timp de 10 zile Suceava și au dat foc închisorii, asasinând 200 de patrioți, și după ce au evacuat cu forța pe țărani din județ, luându-le și ultimele rezerve de alimente, trupele hitleriste au continuat jaful în județele Botoșani și Iași¹¹⁰.

În timp ce armata germană teroriza populația din imediata apropiere a frontului, serviciul secret de informații era sesizat că la secțiunile grupului etnic german din spatele frontului soseau într-una, însoțite de agenți ai Gestapo-ului, transporturi de arme din Germania și că sub egida misiunii militare grupul etnic german era pregătit pentru ocuparea țării¹¹¹. Hitler a cerut lui Antonescu subordonarea trupelor române comandamentului german. Antonescu a refuzat această propunere¹¹². Era un moment periculos¹¹³. Oricând putea fi așteptată revenirea asupra planului „Maritza II”, ceea ce ar fi însemnat ocuparea totală a țării.

Virfurile burgheziei, casa regală, ofițerii superiori, partidele burgheze, până și cele de dreapta, erau împotriva subordonării complete față de Wehrmacht, pentru că aceasta ar fi îngreuiat și împiedicat încheierea armistițiului cu aliații cel puțin în a douăsprezecea oră. Ura maselor populare împotriva hitleriștilor și guvernului Antonescu, care a înfeudat țara acestora, clocotea amenințător. Supus presiunilor din afara și dinăuntrul țării, Antonescu, spunea la ședința Consiliului de Miniștri din 6 mai că el a atras atenția lui Hitler că „nu puteți să cereți ca poporul român să vă iubească”. Mai departe însă, justificând întreaga sa politică trădătoare, el spune: „Una este sentimentul și alta corectitudinea”¹¹⁴. Practic această declarație însemna prelungirea războiului și noi concesii față de cel de-al III-lea Reich, unele militare, dar mai ales mari concesii economice.

Tratativele cu Clodius privind revizuirea acordurilor din 9 februarie 1944 au continuat până în iulie. Se cerea ca România să aprovizioneze trupele germane aflate în țară cu alimente, material lemnos, ciment etc., materiale necesare pentru lucrările de fortificații și să plătească soldele militarilor germani, ceea ce însemna o sumă de minimum 10 miliarde lunar. Pentru toate acestea, Clodius susținea că Germania va livra numai armament, specificând însă că România mai datorează Germaniei 80 000 de

¹⁰⁷ Ibidem, f. 123 și 132.

¹⁰⁸ Ibidem, fond 103, dos. 8 449, f. 6.

¹⁰⁹ *Procesul marii trădări naționale*, p. 35—36, 38 și 39.

¹¹⁰ „România liberă” din 26 mai 1944.

¹¹¹ Arh. C. C. al P. C. R., fond 1, dos. 375, f. 87—88.

¹¹² A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 184—185.

¹¹³ După întâlnirea cu Horthy, de la care a cerut numirea unui guvern din oameni devotați Germaniei, sporirea sprijinului economic și a numărului trupelor pe frontul de est și rezolvarea „definitivă” a problemei evreiești, Hitler a ordonat la 19 martie ocuparea Ungariei (*Horthy Miklos tilkos iratai* (Actele secrete ale lui Horthy Miklos), Budapesta, 1965, p. 436—439).

¹¹⁴ Arh. C. C. al P. C. R., fond 103, dos. 8 452, f. 68.

franci elvețieni¹¹⁵. La ședința din 23 aprilie a Consiliului de Miniștri au avut loc discuții violente pe marginea noilor pretenții ale hitleriștilor. Generalii Dobre și Arbore, primul fiind ministru al economiei naționale, cel de-al doilea subsecretar de stat pentru aprovizionare, și-au exprimat nemulțumirea împotriva faptului că „germanii se angajează fără să dea nimic și că ei trăiesc din exploatarea teritoriului nostru”, iar Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, care în această perioadă, când generalul Antonescu era aproape tot timpul pe front, conducea efectiv treburile statului, caracterizează acordurile cu Germania ca fiind nu acorduri, ci, „angajamente de război”, în cadrul cărora România trebuie să aducă jertfe¹¹⁶. La ședința din 8 iunie a Consiliului de Miniștri, Mihai Antonescu se plînge că, deși în iunie România a dat 2 miliarde peste acordul stabilit, cu toate că hitleriștii „au jefuit și devastat Moldova și n-au plătit despăgubiri pentru distrugerile suferite de industria petrolieră”, continuă să vină cu pretenții noi și „tot statul român este scos dator”¹¹⁷.

Înfringerile suferite pe front, bombardamentele, evacuările, ura și rezistența maselor au ajuns să macine puterea, și așa îndoielnică, a guvernului antonescian. În ultimele luni ale existenței sale, acesta n-a mai fost în stare să țină frînele în mînă. Începînd din aprilie 1944, aparatul de stat a fost dezorganizat. Haosul și panica au pus stăpînire pe cei care cu cîțiva ani mai înainte aruncaseră țara în războiul hitlerist. Procesele-verbale ale Consiliului de Miniștri antonescian reflectă din plin această situație. Din procesul-verbal al ședinței din 3 aprilie reiese, de pildă, că evenimentele de pe front s-au succedat așa de repede, încît nu s-au mai putut lua măsuri organizate pentru evacuarea principalelor arhive, a radioului, a presei, a aparatului de propagandă și a corpului diplomatic¹¹⁸. Marele Stat-Major cerea ca toate ministerele să rămînă la București, dar între timp unele ministere fuseseră deja evacuate parțial. Diferite direcții ale aceluiași ministere ajunseseră în diferite orașe și, din cauza repetatelor modificări ale planului de evacuare, nu se mai știa unde sînt. Șefii unor instituții centrale, mergînd la fața locului, găseau, în locul instituțiilor pe care le conduceau, altele¹¹⁹.

Cu ocazia evacuărilor din Moldova, după cum se arată la ședința Consiliului de Miniștri din 14 aprilie, n-au fost scoase alimente și materiale strategice de primă necesitate, pentru că primii care au fugit din localitățile din apropierea frontului au fost autoritățile: prefecții, primarii, notarii, jandarmii, lăsînd totul pradă haosului și distrugerii¹²⁰. La 22 aprilie, Antonescu, după ce arată că trebuie urgent refăcută armata și administrația dezorganizată, se consolează singur: „Desigur că statul a fost dezorganizat de inamic și de panică. Era normal”. Și, pentru a ilustra cît de normală era această situație, face o comparație, cu totul deplasată, cu situația din Anglia după înfrîngerea de la Dunquerque, conchizînd că nu se poate pretinde „să fim mai tari decît englezii”¹²¹.

Din procesele-verbale ale Consiliului de Miniștri reiese că haosul și dezorganizarea au persistat și după ce a trecut panica, creată de

¹¹⁵ Ibidem, dos. 8 451, f. 23. Ședința Consiliului de Miniștri din 23 aprilie.

¹¹⁶ Ibidem, dos. 8 451, f. 5—17.

¹¹⁷ Ibidem, dos. 8 456, f. 98.

¹¹⁸ Ibidem, dos. 8 447, f. 10—13.

¹¹⁹ Ibidem, f. 20—30.

¹²⁰ Ibidem, dos. 8 449, f. 9—11.

¹²¹ Ibidem, dos. 8 450, f. 43.

înaintarea vijelioasă a armatei sovietice. În mai-iunie aparatul de stat continuă să se destrame. Funcționarii de stat aflați în dispersare se considerau într-un fel de „vacanță națională”. Ministerul de Război dădea ordine peste capul Ministerului de Interne și viceversa, amestecându-se în treburile altor ministere, ceea ce a dus la un și mai mare haos. Prefecții și primarii, în loc să se ocupe cu problemele administrative urgente, pregăteau evacuarea lor ¹²².

Incapacitatea regimului antonescian de a opri descompunerea și haosul se manifesta și în dezorganizarea rapidă a producției. Procesele-verbale ale Consiliului de Miniștri din iunie exprimă îngrijorarea guvernărilor fasciști pentru faptul că muncitorii părăseau cu miile fabricile sinistrate sau periclitare de bombardament. Cei rămași în fabrici lucrau încet și prost. Creștea numărul acțiunilor de sabotaj evidente. Bombardamentele și sabotajul au dus la dezorganizarea transporturilor. Lipsa de materii prime a făcut ca unele fabrici să înceteze complet producția, altele să lucreze cu un randament scăzut cu 50—70% ¹²³. Întors dintr-o călătorie de inspecție făcută cu avionul în toată țara, la 21 iunie I. Antonescu se lamenta în fața Consiliului de Miniștri: „Am impresia că sînt într-o țară de nebuni, căci mă duc într-un loc și se face la fața locului o afirmație de oameni cu răspundere: vin la centru în București și mi se face o afirmație contrară” ¹²⁴. El arată în continuare că, din cauza haosului, bunuri imense ard în gări și triaje, bombardate. Diferite instituții care trebuie să se îngrijească de ordine nu-și fac datoria. Coloane militare germane și diferite coloane de refugiați cuturează țara, fură, jefuiesc, fac contrabandă, intrînd și ieșind peste graniță fără a fi controlați. Același lucru și în ceea ce privește grupul etnic german, care nu se încadrează în legile țării. Populația suferă de foamă. Spitalele nu primesc fonduri. Bolnavii și răniții stau în condiții mizere. Pretutindeni e haos, descompunere și decădere ¹²⁵.

Și conducătorul fascist își exprimă teama și nesiguranța în fața miniștrilor săi, dovedindu-se de data aceasta profet în țara lui: „Vedeam cum îmi fuge țara din mină și cum cu fiecare clipă se pregătește un dezastru” ¹²⁶.

Dezastrul pentru guvernul militar-fascist nu s-a lăsat mult așteptat. P. C. R. a folosit cu multă pricepere criza regimului fascist, dezorganizarea și destrămarea aparatului de stat, ura profundă a poporului împotriva coteritorilor fasciști, adîncirea tuturor contradicțiilor interne și intensificarea luptei antifasciste a maselor largi populare pentru răsturnarea guvernului antonescian. Planul insurecției armate a putut fi dus la bun sfîrșit după coalizarea în iunie a tuturor forțelor antihitleriste, prin încheierea pe baza unui acord cu P. N. Ț. și P. N. L. a Blocului național democrat, întărirea colaborării P. C. R. cu cercurile din jurul palatului și crearea Comitetului militar-revoluționar împreună cu un grup de ofițeri superiori patrioți ¹²⁷.

¹²² Ibidem, dos. 8 453, f. 30, și dos. 8 454, f. 43.

¹²³ Ibidem, dos. 8 453, f. 14—15, 20—20 și 51—43.

¹²⁴ Ibidem, dos. 8 459, f. 18.

¹²⁵ Ibidem, f. 22, 37, 55, 57 și 72.

¹²⁶ Ibidem, f. 73.

¹²⁷ Vezi I. Popescu-Puțuri, Gh. Zaharia și Ilie Rădulescu, *Insurecția antifascistă din august 1944 și participarea României la înfrîngerea Germaniei*, în „Analele I.I.P.”, 1965, nr. 2; Gh. Matei, *Insurecția armată din august 1944, cotitură hotărîtoare în istoria poporului român*, în „Studii”, 1964, nr. 4; D. Tuțu, *La préparation et la réalisation de l'insurrection armée d'août 1944. La participation de la Roumanie à la guerre antihitlerienne*, în „Revue roumaine d'histoire”, 1964, nr. 3.

În condițiile înaintării victorioase a armatelor sovietice, ale marii ofensive desfășurate pe direcția Iași—Chișinău, când Hitler și cu Antonescu au elaborat un plan de mobilizare totală pentru a organiza rezistența militară pe teritoriul țării, P.C.R., în fruntea forțelor patriotice, a organizat insurecția armată de la 23 August 1944, „demonstrînd încă o dată că nimic și nimeni nu poate îngenunchea popoarele hotărîte să-și apere libertatea și independența, dreptul de a hotărî singure de soarta lor”¹²⁸. „Insurecția armată din august 1944 a constituit o strălucită încununare a eroicei lupte revoluționare purtată de oamenii muncii, de forțele progresiste ale societății, în frunte cu partidul comunist, împotriva fascismului și a războiului, a dominației imperialismului străin, pentru eliberarea socială și națională”¹²⁹.

Ieșirea României din războiul hitlerist și alăturarea ei coaliției anti-hitleriste au grăbit în același timp înfrîngerea militară a Germaniei naziste, victoria forțelor antifasciste în întreaga Europă.

¹²⁸ Hotărîrea C. C. al P. C. R., a Consiliului de Stat și a Consiliului de Miniștri cu privire la aniversarea a 25 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist, în „Scînteia” din 12 martie 1969.

¹²⁹ Nicolae Ceaușescu, Cuvîntarea la sesiunea jubiliară a Marelui Adunări Naționale consacrată celei de-a XXV-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist, în „Scînteia” din 23 august 1969.

DIN LUPTA MASELOR POPULARE CONDUSE DE P.C.R. PENTRU REFACEREA ORAȘULUI IAȘI (1944—1947)

DE

A. LOGHIN și S. DAVICU

În anii construcției socialiste, Iașul, ca și toate orașele țării, a cunoscut transformări fundamentale, înnoindu-și înfățișarea.

Înfăptuirea cu perseverență a politicii partidului de industrializare socialistă, de consolidare economică și de dezvoltare multilaterală a agriculturii socialiste, repartizarea și folosirea rațională a forțelor de producție pe întreg teritoriul țării se reflectă tot mai puternic și în acest oraș, care a moștenit de la regimul burghez o stare de accentuată înapoiere economică.

În decursul îndelungatei sale istorii (existența îi este atestată de documente încă din epoca dacică și romană), Iașul a cunoscut perioade de înflorire, uneori pe plan economic, alteori pe plan politic. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, Iașul a cunoscut și pe plan cultural o dezvoltare hotărîtoare, dobîndind un ascendent față de celelalte orașe ale țării.

Justificînd astfel aureola de muzeu al unui trecut istoric valoros, Iașul — vechi centru de tradiție culturală — a fost, cu toate acestea, numit de burghezie și moșierime oraș patriarhal. „Atributul” intenționa să mascheze nepăsarea trecutelor stăpîniri față de progresul extrem de lent al acestui important oraș. În afară de cîteva edificii — îndeosebi instituții administrative și culturale — și a unui număr de case mai arătoase aparținînd reprezentanților claselor avute, cea mai mare parte a fondului locativ al orașului Iași era alcătuit dintr-o aglomerare de căsuțe sărăcicioase și insalubre, în mare măsură degradate.

Monumentele istorice arhitecturale, Trei Ierarhi, Golia, Palatul Administrativ (azi al Culturii), Universitatea, Teatrul Național ș.a., contrastau izbitor cu haotica îngrămădire de clădiri îmbătrînite înainte de timp prin viciile unor construcții de maximă precaritate în cartiere de inadmisibilă înapoiere edilitară, fără pavaj, fără canalizare, fără lumină. Acest aspect al orașului din trecut, cu întinse cartiere în care locatarii duceau o viață de mizerie, nu reflecta „apatia” sau „inertia” oamenilor,

așa cum încercau să justifice teoriile psihologiei sociale¹, nu se datora unor factori de ordin natural, „eterni”, cum încercau să explice ideologii burghezi, ci faptul era rezultatul direct al accentuatei înapoieri economice, al slabei dezvoltări a forțelor de producție.

Repartiția teritorială spontană, anarhică, a întreprinderilor industriale, ca urmare a acțiunii legilor economice din societatea capitalistă, a făcut ca multe orașe să rămână în situația unor așezări amorțite, unde viața economică și spirituală vegeta. Iașul, de exemplu, care cuprindea 1,53% din numărul total al populației țării², fiind considerat un municipiu cu importanță administrativă și politică, dădea în anul 1938 mai puțin de 0,80% din producția industrială a României³.

Cu toate că în Iași erau citeva întreprinderi industriale importante, totuși orașul era slab dezvoltat din punct de vedere industrial. În 1938, la 104 652 de locuitori⁴ reveneau abia 5 000 de salariați industriali. Alături de Atelierele C.F.R.-Nicolina, cele mai importante întreprinderi din orașul Iași erau: Manufactura de tutun (fabrica de țigarete), „Textila”-Copou, „Țesătura”, „Țesătura Păcurari”, Fabrica de tricotaje „Moldova”, o fabrică de mobilă și una de săpun. Restul industriei ieșene era precar dezvoltată, fărâmițată în numeroase întreprinderi mai mici cu un nivel tehnic scăzut.

Interesați în profituri cât mai mari, capitaliștii au creat numeroase întreprinderi dotate cu instalații nesatisfăcătoare, care necesitau investiții mici. Din totalul de 59 de fabrici și ateliere, numai una avea un număr mai mare de 500 de muncitori⁵, restul erau întreprinderi textile mici care prelucrau bumbac, mătase, lână, ață⁶. Un număr însemnat de ateliere mecanice, turnătorii, prelucrătoare de cherestea, tăbăcării, brutării, fabrici de mezeluri, de bere, spirt etc.⁷, lucrau fără continuitate, sporadic. Ele își desfășurau activitatea în funcție de posibilitățile de aprovizionare și de interesele de moment. Aceasta a avut drept urmare folosirea incompletă a capacității de producție și menținerea muncitorilor aproape în permanentă stare de șomaj parțial. La discreția patronilor zeci de muncitori erau zilnic concediați, iar pentru cei rămași în fabrică ziua de lucru mărită arbitrar⁸.

Nivelul tehnic foarte scăzut al întreprinderilor înlesnea patronilor angajarea unui mare număr de lucrători necalificați, ceea ce oferea posibilitatea de retribuire ieftină a mîinii de lucru. Datele recensămîntului din 1930 arată că în industria textilă din Iași existau lucrători calificați cu brevet numai 255 bărbați și 385 femei, în timp ce numărul muncitorilor necalificați atingea cifra de 518 bărbați și 1 009 femei⁹.

¹ C. Rădulescu-Motru, *Psihologia poporului român*, București, 1937, p. 5.

² Calculat după *Anuarul statistic al R.P.R.*, București, 1959, p. 70.

³ Calculat pe baza cifrelor din *Anuarul statistic 1939—1940*.

⁴ Calculat după *Anuarul statistic al R.P.R.*, București, 1959, p. 70.

⁵ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. II, dos. 42.

⁶ *Enciclopedia României*, vol. II, p. 635, cap. „Industrie și comerț”.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Arh. Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., cota A XV—40, Manifest al Comitetului local Iași al P.C.R.

⁹ *Recensămîntul general al populației României, 1930*, editat de Institutul central de statistică, vol. X, p. 414—415.

Utilajul fiind învechit și depășit de progresul tehnic general, condițiile de muncă în majoritatea întreprinderilor erau foarte grele. Prin ziarul „Moldova roșie”, organul Comitetului regional Moldova al P.C.R., care apărea ilegal, dar care pătrundea în toate fabricile ieșene, organizația locală a partidului a demascat și înfierat condițiile de muncă „în care lucrătorii și lucrătoarele sînt expuși la mizeria cea mai neagră și la bolile cele mai grave”¹⁰.

Situația materială grea a dus la creșterea luptei muncitorilor pentru condiții de viață mai bune, pentru ziua de muncă de 8 ore, mărirea salariilor și un tratament omenesc. Sub conducerea organizațiilor P.C.R., în întreprinderile din Iași au avut loc în zilele de 17—19 septembrie și 4—5 octombrie 1940 acțiuni de protest și greve ale muncitorilor împotriva exploataării capitaliste. În pofida amenințării baionetelor, muncitorii au difuzat în fabrici și ateliere manifeste semnate de Comitetul regional Moldova al P.C.R. și de Comitetul local al P.C.R., prin care își afirmau hotărîrea de luptă împotriva speculei, a impozitelor puse pe umerii muncitorilor și țăranilor, împotriva amenzilor, bătăilor din fabrici și uzine, pentru asigurarea socială pe seama patronilor, pentru salariu egal la muncă egală, pentru organizarea muncitorească, pentru un program de acțiuni care să taie din rădăcină posibilitatea burgheziei de a exploata¹¹.

Războiul hitlerist și distrugerile provocate au înrăutățit și mai mult situația maselor muncitoare de la orașe și sate. Iașul s-a aflat în mijlocul jafurilor și devastărilor fasciștilor.

Guvernul antonescian a recurs la măsuri care aveau să agraveze și mai mult suferințele maselor populare¹². Printre aceste măsuri se numără și ordinul din 23 martie 1944 privind evacuarea bunurilor și a populației din Moldova, în conformitate cu instrucțiunile date în lunile ianuarie și februarie 1944¹³. Autoritățile fasciste locale intrate în panică și derută¹⁴ au dovedit o totală lipsă de răspundere în fața dezorganizării vieții publice, neopunînd nici o împotrivire¹⁵.

Au fost demontate și expediate în grabă cele mai importante întreprinderi din Iași, ca și din celelalte localități ale regiunii¹⁶. Atelierele C.F.R. Nicolina, Manufactura de tutun, unele fabrici de textile, fabrica chimică, de mobilă, de săpun ș.a. Evacuarea spitalelor, a centrului de profilaxie a tuberculozei și a altor unități sanitare a creat greutatea imense populației, în rîndul căreia se semnalau numeroase epidemii¹⁷. Universitatea „Al.I. Cuza”, Institutul politehnic, Academia de arte frumoase au fost obligate să părăsească orașul. Viața universitară și culturală a Iașului a fost complet dezorganizată¹⁸. Această acțiune a fost intensificată în lunile iunie și iulie 1944, cînd, în urma ordinelor lui Antonescu de a se evacua din principalele orașe ale Moldovei „toate mărfurile, produsele și

¹⁰ „Moldova roșie”, organ al Comitetului regional Moldova al P.C.R., august 1935.

¹¹ Arh. Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., dos. 3 991, vol. I, f. 00123, 00124.

¹² Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., dos. 47, vol. I, 1944, p. 27.

¹³ Arhivele Statului Iași, fond. primăria Municipiului Iași, dos. 47, vol. I, 1944 (în continuare: Arh. St. Iași); Ministerul Afacerilor Interne, cabinet, nr. 4 600 din 4 februarie 1944.

¹⁴ Ibidem, fond. prefectura județului Iași, dos. evacuări, vol. II, 1944, f. 53.

¹⁵ Ibidem, fond. primăria Municipiului Iași, dos. 110/1944, f. 10.

¹⁶ Ibidem, f. 28, 29, 36—60.

¹⁷ Ibidem, f. 62.

¹⁸ Ibidem, f. 59.

materialele prime existente, cereale din noua recoltă, inventar agricol... etc.¹⁹, a început o adevărată pustiire a acestei provincii. Ultimele instituții de utilitate publică, rezervele de alimente și articole de primă necesitate au fost transportate în condiții necorespunzătoare. Din Iași au fost evacuate 75% din mărfurile depozitate, toate instituțiile speciale, numeroase ateliere²⁰. Această operație a avut loc în orașul deja distrus, în care, după rapoartele autorităților militare înseși, 25% din magazine și locuințe erau arse sau răvășite, fabricile de textile, unde muncitorii se opuseseră demontării, nu lucrau, uzina comunală de electricitate, morile și spitalele care rămăseseră pe loc nu mai puteau funcționa din cauza lipsei de combustibil²¹. În fața opoziției îndârjite a muncitorilor, care se ridicau împotriva evacuării și sabotau lucrările de demontare, compania de poliție germană a recurs la atrocități împotriva oamenilor muncii, ca și împotriva bătrînilor, bolnavilor, femeilor, a tuturor celor care nu executau ordinele de evacuare²².

Iașul a avut de suferit, fiind în zona frontului, distrugerile provocate de repetate bombardamente²³. Incendierea morii „Dacia” în noaptea de 24 iulie 1944, singura moară de mare capacitate a orașului, a lăsat Iașul lipsit de făină. De asemenea, Iașul a suferit distrugeri provocate de bombardamentele artileriei terestre care bătea asupra orașului²⁴.

În aceste condiții, acțiunea de evacuare ordonată de autoritățile hitleriste a fost însoțită de jafuri, furturi și distrugeri săvîrșite de unitățile militare germane. Numai în cursul primelor săptămîni ale lunii august 1944 unitățile hitleriste în retragere sau soldați germani izolați au golit trei depozite de grâu, două de zahăr, au încărcat în vagoane luînd cu ei utilaje ale fabricii de ulei „Oleia” și ale uzinei electrice²⁵, au incendiat un mare depozit de zahăr²⁶ ce n-a mai putut fi evacuat, au devastat 90% din locuințe²⁷, jefuindu-le de obiecte casnice care n-aveau, firește, nici o legătură cu operațiile militare²⁸.

Detașamente speciale ale unităților hitleriste au minat în interiorul și în jurul Iașului 5 000 ha teren²⁹, au aruncat în aer podurile cele mai importante³⁰, conducta de apă potabilă de la Timișești³¹, au distrus căile de comunicație ce legau orașul de restul țării³². Orașul a rămas fără pîine, fără apă, fără lumină.

¹⁹ Ibidem, f. 85.

²⁰ Ibidem, f. 84—85.

²¹ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. I, p. 10, raportul la Conferința organizației regionale Moldova din 19—21 august 1945.

²² Ibidem, fond special, dos. 2/1944.

²³ Ibidem, fond 1, f. 15.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Arh. St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 8 829/23.

²⁶ Ibidem, fond. primăria Municipiului Iași, dos. 7/1944, f. 27.

²⁷ Ibidem, dos. 110/1944, f. 4.

²⁸ Ibidem, fond. prefectura județului Iași, dos. 101/1945, inv. 261, f. 140.

²⁹ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. 1, dos. 10, f. 86.

³⁰ Ibidem.

³¹ Arh. St. Iași, fond. primăria Municipiului Iași, dos. 110/1944, f. 29.

³² Ibidem, f. 34.

Iașul prezenta în august 1944 un tablou impresionant de distrugere și ruini, mii de case fumegînde în care se adăposteau oameni istoviți de foame și boli, străzi și șosele desfundate pe care treceau zi și noapte sute de care transportînd oameni bolnavi de tifos exantematic, o completă dezorganizare a vieții³³.

Pe aici a trecut războiul, cu nenumăratele lui suferințe. Opera de reconstrucție materială și spirituală săvîrșită în anii puterii populare evidențiază elanul și voința maselor populare conduse de partid în lupta pentru refacere.

Privind acum la înfățișarea noului Iași, analizînd succesele dezvoltării industriale și culturale a orașului, trebuie să avem în față imaginea lui din 1944, căci numai astfel se poate înfățișa mai bine situația de la care s-a pornit, greutățile imense ce trebuiau învinse, lupta grea a masele populare conduse de partid pentru refacerea începută imediat după victoria insurecției antifasciste din august 1944, care a deschis poporului calea luminoasă a libertății și dezvoltării democratice.

Sub conducerea Partidului Comunist Român, forțele democratice și patriotice, masele largi ale oamenilor muncii în frunte cu clasa muncitoare, concentrînd toate eforturile în războiul pentru înfrîngerea fascismului, au dus totodată o luptă intensă împotriva reacțiunii interne sprijinită de cercurile imperialiste străine, pentru refacerea țării, pentru înfăptuirea transformărilor revoluționar-democratice.

La marea luptă revoluționară care s-a accentuat în întreaga țară a participat cu nestăvilit elan și populația muncitoare din orașul Iași. Răspunzînd chemărilor Partidului Comunist Român, oamenii muncii au pornit cu abnegație și entuziasm la lupta pentru refacerea economică a orașului. Dar aceasta nu era posibilă fără o intensă activizare politică a populației. Trecînd în legalitate, P. C. R. a folosit forme și metode adecvate pentru a-și desfășura activitatea în rîndurile maselor. P. C. R. dispunea, încă din anii ilegalității, de o bogată experiență revoluționară, precum și de o mare forță mobilizatoare în rîndurile maselor largi ale oamenilor muncii³⁴. Sub directă îndrumare și conducere a Comitetului Central a fost reconstituit la 25 august 1944 Comitetul regional Moldova al P. C. R.³⁵. În zilele următoare au fost reconstituite și întărite comitetele județean și orașenesc Iași ale P. C. R.³⁶. În fruntea organizației locale P. C. R. și-au desfășurat munca din primele zile comuniste căliți încă în anii grei ai ilegalității, ca muncitorii Ion Niculi, Const. Surugiu, Const. Niță, profesorul dr. Vasile Mîrza și alții.

³³ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond 1, f. 10.

³⁴ Avînd în vedere documentele Conferinței organizației regionale Moldova a P.C.R. din 19—21 august 1945, autorii studiului *Înfăptuirea reformei agrare din anii 1944—1945 a fostului județ Iași* — apărut în culegerea *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu lăcrămarea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*, vol. II, Edit. de stat pentru literatură politică, București, 1958 —, consideră sfîrșitul lunii august 1945 ca moment al reorganizării pe baze legale a Comitetului județean Iași al P.C.R. Pe baza unor procese-verbale aflate în arhiva Comitetului județean al P.C.R. se constată ziua precisă a constituirii legale a organizației locale a P.C.R.

³⁵ Ibidem, fond. II, p. 41.

³⁶ Ibidem, fond. I, p. 12. Raportul Conferinței organizației regionale Moldova a P.C.R. din 19—21 august 1945.

În primele zile ale lunii septembrie 1944 celulele de partid au fost refăcute și s-au creat numeroase noi celule în fabrici, instituții, cartiere, totalizând aproape 400 de membri de partid ³⁷

Refacerea Iașului, înlăturarea distrugerilor provocate de război și dezvoltarea lui în concordanță cu noile perspective deschise în fața poporului român constituiau o parte integrantă a revoluției populare din țara noastră.

Chemările Partidului Comunist au găsit un larg ecou în rîndurile maselor muncitoare. La Iași, oamenii muncii în frunte cu partidul comunist au pornit cu abnegație și cu entuziasm la lupta pentru refacerea economică a orașului.

Problema refacerii vieții economice a orașului a fost una dintre cele mai grele și mai importante sarcini ale organizațiilor de partid ³⁸. În situația de atunci, cu o economie aproape paralizată, cu instalații distruse sau evacuate ³⁹, cu lipsă aproape totală a unui minim de articole de primă necesitate ⁴⁰, organizațiile de partid au reușit totuși să antreneze și să mobilizeze masele la o muncă eroică de înfrîngere a greutăților imense, provocate atît de urmările războiului, cît și de mașinațiile elementelor dușmănoase, dînd viață orașului ⁴¹.

Sute de oameni din Iași, în primul rînd numeroși membri ai formațiunilor de luptă patriotice create în timpul războiului au intrat în partid ⁴². Pînă la 28 decembrie 1944 organizația P. C. R. Iași număra aproape 700 de membri ⁴³. Avînd în frunte organizațiile P. C. R., formațiunile de luptă patriotice s-au situat în fruntea acțiunilor menite să ducă la normalizarea vieții, la asigurarea aprovizionării populației, la refacerea și punerea în funcțiune a întreprinderilor neevacuate ⁴⁴. Formațiunile de luptă patriotice, îndrumate de comuniști, au trecut — începînd din 28 august și pînă la 10 septembrie 1944 — la reorganizarea aparatului administrativ, prefectura și primăria, pe baze democratice ⁴⁵. Această acțiune s-a intensificat în primele luni ale anului 1945, cînd forțele democratice au cucerit pas cu pas tot mai importante poziții politice.

În cadrul luptei revoluționare în continuă ofensivă, o sarcină de prim ordin în fața organelor locale de partid a fost organizarea acțiunii pentru readucerea întreprinderilor evacuate, normalizarea vieții economice și politice.

În fața intensei activități politice desfășurate de organizația locală și de oamenii muncii ieșeni, elementele reacționare din guvernul instaurat după 23 August 1944 au desfășurat o acțiune de sabotare a normalizării

³⁷ Ibidem, fond. II, f. 44.

³⁸ Ibidem, fond. I, f. 11.

³⁹ Ibidem, f. 12, Raportul Conferinței organizației regionale Moldova a P.C.R. din 19—21 august 1945.

⁴⁰ Ibidem, p. 13. Vezi și *Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.C.R. 1948—1950*, Edit. pentru literatură politică, 1951, p. 152.

⁴¹ Arh. St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 216/1944, vol. 2, f. 1 443.

⁴² Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. 1, dos. 178, f. 4.

⁴³ Ibidem, fond. 1, dos. 178, f. 7.

⁴⁴ Ibidem, f. 8.

⁴⁵ Arh. St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 216/1944, vol. II, f. 25—31. Vezi și „Moldova liberă”, Iași, nr. 4/24 septembrie 1944.

vieții economice și politice a Iașului. Prin această politică, reacțiunea urmărea crearea unei atmosfere de neîncredere în posibilitatea refacerii economice a Iașului. În consecință miniștrii reacționari nu au luat nici o măsură pentru readucerea fabricilor evacuate, faptul menținând o situație deosebit de grea. Peste 80 % din muncitori au rămas fără lucru, fiind nevoiți să recurgă la fel de fel de ocupații pentru a-și câștiga existența ⁴⁶.

Sindicatele unite create în septembrie 1944 au constituit principalul ajutor al partidului în mobilizarea clasei muncitoare ca forță conducătoare a luptei revoluționare a maselor.

Organizațiile locale ale P. C. R., cu sprijinul sindicatelor muncitorești reorganizate ⁴⁷, au mobilizat muncitorii să pună în funcțiune puținele întreprinderi rămase neevacuate ⁴⁸. Astfel, Sindicatul industriei textile-Iași a convocat lucrătorii și maiștrii textiliști în adunarea generală a sindicatului la 24 septembrie 1944, în localul fabricii „Silcoza” și a discutat reînceperea lucrului ⁴⁹. Tot în cadrul unor adunări generale, syndicatele tîmplarilor, zidarilor, brutarilor au hotărît trecerea la o activitate constructivă ⁵⁰.

Organizarea muncitorilor în syndicate a dat un nou impuls puternicului avînt de organizare a oamenilor muncii, a meseriașilor, funcționarilor, intelectualilor, a oamenilor muncii din rîndurile naționalităților conlocuitoare. Reorganizarea pe baze legale și extinderea celulelor Uniunii Tinerețului Comunist ⁵¹ au antrenat la muncă și luptă tineretul, canalizîndu-i entuziasmul pentru înfăptuirea operei de refacere a orașului. Militînd în sprijinul intereselor obștești, organizația „Apărarea patriotică” a luat inițiativa constituirii unui comitet provizoriu de reconstrucție a imobilelor sinistratilor din cuprinsul orașului Iași ⁵². „Cerînd cu insistență guvernului sprijin și soluții energice și imediate nu trebuie să demobilizăm” ⁵³, se arăta în procesul-verbal de constituire al acestui comitet, la 30 septembrie 1944. În continuare, referindu-se la sabotajul desfășurat de capitaliști, documentul sublinia: „Pornind de la posibilitățile locale, trebuie să se procedeze de îndată la un minim de realizări. Imaginea sutelor de clădiri dărîmate sau incendiate este o foarte dureroasă realitate, strîns legată de problema locuințelor, ascuțită acum în pragul iernii și de problema reluării vieții economice” ⁵⁴.

Sub îndrumarea organizației P. C. R. și cu sprijinul sindicatelor și al U. T. C.-ului, organizația „Apărarea patriotică” a reușit să antreneze toate forțele locale la o muncă entuziastă. În scurt timp, din ruinele pe alocuri încă fumegînde ale orașului și județului Iași, au început să se ridice primele realizări, începuturi de reconstrucție și de normalizare a vieții ⁵⁵. Echipe de muncitori au lucrat la refacerea podurilor și drumurilor ⁵⁶ sau în

⁴⁶ „Moldova liberă”, nr. 96 din 1944. La Iași șomau peste 10 000 de muncitori, funcționari și alte categorii de salariați. „Moldova liberă”, anul II, nr. 114 din 6 februarie 1945.

⁴⁷ Ibidem, nr. 2 din 23 septembrie 1944.

⁴⁸ Arh.St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 216/1944, vol. II, p. 1 444.

⁴⁹ „Moldova liberă”, nr. 3 din 24 septembrie 1944.

⁵⁰ Ibidem, nr. 5 din 27 septembrie 1944.

⁵¹ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. 1, dos. 2, p. 61.

⁵² Arh.St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 216/1944, vol. II, f. 1 443.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem, f. 1 442.

⁵⁵ „Moldova liberă”, nr. 11 din 3 octombrie 1944.

⁵⁶ Ibidem, nr. 4 din 26 septembrie 1944.

cadrul fabricilor și serviciilor publice, reparind mijloacele de transport ⁵⁷, muncind zi și noapte alături de ostașii sovietici pentru repunerea în funcțiune a conductei de apă potabilă de la Timișești, aruncată în aer de hitleriști în retragere ⁵⁸. Centrala electrică și uzina de tramvaie au fost puse, de asemenea, în funcțiune, au fost redeschise băile comunale, s-au înființat dispensare sanitare. Echipa de medici, organizată de „Apărarea patriotică”, au cutreierat cartierele, contribuind la acțiunea de înlăturare a epidemiei de tifos exantematic ⁵⁹.

Organizațiile de partid și-au îndreptat atenția și spre desfășurarea unei activități culturale. O primă acțiune în această direcție a fost repararea clădirilor de școli. Cu acest prilej, sindicatul profesorilor a adus o contribuție importantă în acțiunea de deschidere a noului an școlar în toamna anului 1944. Acest eveniment a fost salutat de ziarul „Moldova liberă”, organ de luptă patriotică. „Deschiderea apropiată a anului școlar, sublinia ziarul, este un semn bun, un îndemn spre liniște, o picătură de rouă menită să aline suferințele adinzi ale războiului, care a zguduit deopotrivă pe oamenii maturi cât și pe tineretul școlar” ⁶⁰.

Încă din toamna anului 1944, organizația P. C. R. Iași a luat măsuri pentru a readuce Universitatea „Al. I. Cuza” din refugiu. Studenții ieșeni cereau cu insistență revenirea universității la Iași. „Credem că este de datoria tuturor intelectualilor moldoveni — spuneau ei — să perpetueze tradițiile culturale ale Moldovei și ale Iașului și să nu permită nici o fisură în continuitatea acestei tradiții” ⁶¹. Cererile studenților li s-au alăturat oameni de știință, medici, ingineri, absolvenții liceelor din Moldova ⁶².

În octombrie 1944, rector al Universității „Al. I. Cuza” a fost numit profesorul Al. Myller, ilustru cărturar, om cu vederi democratice, care, ajutat de organele de partid, a început munca pentru readucerea universității la Iași. Dar fondurile necesare acestei operațiuni nu au putut fi obținute decât după instaurarea guvernului democratic la 6 Martie 1945. În urma eforturilor depuse de organizația locală de partid, în urma muncii desfășurate de studenți, personalul administrativ și cadrele didactice care au efectuat numeroase zile de muncă patriotică, cursurile Universității „Al. I. Cuza” și ale Institutului politehnic „Gh. Asachi” au putut fi redeschise la Iași, în mai 1945.

Lozincile principale lansate de P. C. R. în această perioadă: „Totul pentru front, totul pentru victorie!”, „Regim democratic”!, „Pământ țăranilor!”, care exprimau într-o formă concentrată platforma sa politică ⁶³, au canalizat energia revoluționară a maselor în lupta pentru instaurarea puterii populare. Masele populare, conduse de P. C. R., au trecut pe cale revoluționară la îndeplinirea obiectivelor înscrise în platforma F. N. D.

În condițiile cînd majoritatea reacționară din guvern sabota orice realizare în favoarea maselor, primăria din Iași, în conducerea căreia se afla un reprezentant al liberalilor, îngreuna și ea acțiunile întreprinse de

⁵⁷ Arh. St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 216/1944, vol. 2, p. 1 441.

⁵⁸ „Moldova liberă”, nr. 11 din 3 octombrie 1944.

⁵⁹ Arh. St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 216/1944, vol 2, f. 1 444.

⁶⁰ „Moldova liberă”, nr. 4 din 26 septembrie 1944.

⁶¹ Arh. Universității „Al. I. Cuza” Iași, dos. 4, octombrie-decembrie 1944, f. 331.

⁶² Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., dos. 4, f. 313, 314 și 595.

⁶³ „Scinteia”, nr. 6 din 26 septembrie 1944, „Moldova liberă”, nr. 6 din 28 septembrie

organizațiile democratice ⁶⁴. Unii reprezentanți ai organizațiilor locale P. N. T. și P. N. L. încercau să anihileze orice activitate constructivă ⁶⁵. Fabricanții ascundeau utilajele din fabrici, negustorii stocau mărfurile ⁶⁶.

Din inițiativa P. C. R., Comisia locală a sindicatelor din Iași a organizat în ziua de 23 noiembrie 1944 o mare întrunire, pentru a protesta împotriva tergiversării de către guvern a rezolvării problemei șomajului. În memoriul trimis guvernului, muncitorimea din Iași sublinia că problema șomajului este grea „pentru că ea atinge existența a mii de muncitori, care nu au altă sursă decât forțele lor de muncă. Constatăm că aproape 3 luni au trecut și sabotorii intereselor noastre naționale din guvern nu au rezolvat nimic în această problemă... Vinovații pentru această tergiversare trebuie să răspundă de fapta lor. Problema șomajului impune a se găsi o soluție și aplicată imediat. Proprietarii să fie obligați a-și deschide fabricile... și la nevoie chiar forțați” ⁶⁷.

Problema centrală în jurul căreia se grupa soluționarea tuturor problemelor la ordinea zilei era în acel moment problema transporturilor ⁶⁸.

Mobilizând masele muncitoare pentru refacerea economică a țării și pentru sprijinirea frontului antihitlerist, P. C. R. a chemat muncitorimea ceferistă la luptă pentru refacerea grabnică a căilor ferate și pentru înfrângerea sabotajului organizat de reacțiune ⁶⁹. Alături de ceferiștii din întreaga țară, ceferiștii ieșeni, unii rămași pe loc, alții răspîndiți prin țară, au muncit fără preget pentru readucerea atelierelor ⁷⁰.

Muncitorii din Iași au găsit un sprijin prețios în reprezentanții forțelor democratice din guvern. În timp ce miniștrii reacționari din guvernul Rădescu sabotau refacerea țării, întoarcerea la locul lor a industriilor evacuate, ajutorarea populației înfometate, reprezentanții P. C. R. și ai organizațiilor democratice care făceau parte din F. N. D. au desfășurat o acțiune neobosită de susținere a campaniei pentru ajutorarea Iașului ⁷¹.

Expunind acest lucru, ziarul „Moldova liberă” scria : „Dispoziția dată de Ministerul Comunicațiilor ca Atelierele C. F. R. Nicolina să se reîntoarcă în localitate pînă la 15 ianuarie 1945 este o măsură binevenită azi, cînd Iașul și întreaga Moldovă suferă lipsuri enorme din cauza insuficienței mijloacelor de transport. Munca ceferiștilor ieșeni va constitui un aport efectiv pentru ajutorarea aprovizionării Iașului și Moldovei, pentru readucerea tuturor întreprinderilor și o contribuție la efortul de război la care țara întreagă este antrenată pentru distrugerea hitlerismului german” ⁷².

Pînă la sfîrșitul lunii februarie 1945 au fost readuse toate secțiunile Atelierelor C. F. R. Nicolina ⁷³. Punerea în funcțiune a atelierelor a contribuit la începutul marii acțiuni de refacere parțială a parcului de vagoane și la înlesnirea intensificării transporturilor ⁷⁴.

⁶⁴ Arh. St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 518, inv. 261, p. 85.

⁶⁵ Ibidem, dos. 216/1944, vol. II, f. 1 255.

⁶⁶ „Moldova liberă”, nr. 54 din 14 noiembrie 1944.

⁶⁷ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond II, dos. 93, f. 8.

⁶⁸ „Scnteia” din 24 noiembrie 1944.

⁶⁹ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. I, dos. 42, f. 22.

⁷⁰ „Moldova liberă”, nr. 54 din 14 noiembrie 1944.

⁷¹ Ibidem, nr. 63 din 6 decembrie 1944.

⁷² Ibidem, nr. 87 din 6 ianuarie 1945.

⁷³ Ibidem, nr. 96 din 16 ianuarie 1945.

⁷⁴ Ibidem.

În lupta pentru reconstituirea atelierelor și sporirea producției atât de necesară frontului antihitlerist, muncitorii ceferiști de la Iași, ca și cei din toată țara, au creat comitete de producție ⁷⁵ și au inițiat întrecerea patriotică de reparare înainte de termen a locomotivelor și vagoanelor pentru front ⁷⁶.

În primele luni ale anului 1945, datorită efortului susținut al oamenilor muncii conduși de partid, au fost readuse la Iași Manufactura de tutun și Fabrica de săpun ⁷⁷.

Pentru normalizarea vieții economice, organizațiile P. C. R. și P. S. D. din Iași au îndrumat și sprijinit efectiv organizațiile sindicale în toate acțiunile lor. În acest sens, o importanță deosebită a avut-o înființarea comisiei economice de pe lângă Consiliul județean sindical Iași, în a cărei atribuție intra supravegherea reluării imediate a producției, atragerea în producție a muncitorilor rămași fără lucru și sprijinirea aprovizionării fabricilor cu materii prime. În numeroase întreprinderi a fost introdus controlul muncitoresc ⁷⁸. Muncitorii impuneau patronilor să țină seama de nevoile celor ce muncesc și de interesele țării ⁷⁹. Ei au impus patronilor satisfacerea unor revendicări, cum ar fi : plata la timp a salariilor, sporirea lor, înființarea economatelor, aprovizionarea cu alimente etc. ⁸⁰. Lupta muncitorilor pentru înlăturarea elementelor ce sabotau activitatea întreprinderilor devenea tot mai puternică, pe măsură ce se convingeau că acțiunile patronilor și ale uneltelor lor, încurajate de politica de sabotare a refacerii dusă de majoritatea reacționară din guvern, loveau în interesele oamenilor muncii și ale țării.

Sprijinindu-se pe avântul revoluționar al maselor, prefectul democrat al județului Iași a cerut guvernului, la conferința din 15 ianuarie 1945, convocată de Rădescu la București, să se ia cele mai urgente măsuri pentru ajutorarea economică a Iașului. El a arătat că problema organizării transporturilor, a aprovizionării cu combustibil, a readucerii întreprinderilor evacuate, a ajutorării țărănimii cu unelte și semințe, a combaterii epidemiilor trebuiau rezolvate fără nici o întârziere ⁸¹, ele fiind cerute nu numai de situația în care se afla Iașul, dar și întreaga Moldovă ⁸².

În fața cerințelor hotărâte ale prefectului ieșean, Rădescu a fost nevoit să promită un ajutor „grabnic” și „efectiv” Iașului. Practic însă el nu a luat nici o măsură menită să îmbunătățească situația grea din acest oraș. Generalul Rosin, trimis de Rădescu pentru a „verifica” cele arătate la conferință, a avut aceeași atitudine de sabotare a refacerii economice a Iașului. Sub masca acestei „misiuni”, guvernul urmărea să continue acțiunea lui Rădescu. Organizațiile P. C. R. însă au mobilizat masele în numeroase mitinguri și demonstrații de demascare a așa-zisei „misiuni” a generalului Rosin ⁸³. Ele au avut de înfruntat atacurile unor companii de soldați ai

⁷⁵ Ibidem, nr. 123 din 19 februarie 1945.

⁷⁶ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. I, dos. 42, f. 21.

⁷⁷ Arh. St. Iași, fond. primăria Municipiului Iași, dos. 5/1945, vol. VI, inv. 513, f. 7.

⁷⁸ „Moldova liberă”, nr. 87 din 6 ianuarie 1945.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Arh. St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 100/1945, inv. 261, f. 9.

⁸¹ „Moldova liberă”, nr. 98 din 20 ianuarie 1945.

⁸² Ibidem.

⁸³ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. I, dos. 42, f. 3.

Corpului IV Armată, care au primit ordin din partea generalului Manoliu să tragă în manifestanți. Au fost trase în aer focuri de armă pentru a intimida masele, iar unii muncitori au fost loviți cu patul armei ⁸⁴.

La conferința prefectilor din Moldova care a avut loc la Iași în ziua de 15 februarie s-a votat o moțiune prin care se cerea demiterea guvernului. Prefectul județului Iași a arătat că promisiunile lui Rădescu la conferința din luna ianuarie 1945 nu au fost respectate ⁸⁵. Fabricile nu puteau lucra din lipsa materiilor prime și a combustibilului, iar însămințările de primăvară erau sabotate în mod sistematic. Guvernul nu a trimis țăranilor din județul Iași nici un kg de sămînță din cantitatea promisă pentru însămințări ⁸⁶.

Situația economică a Iașului era cu atît mai gravă cu cît Rădescu, vrînd să frîngă voința maselor și să le determine să accepte reintroducerea autorităților reacționare, refuza să repartizeze alimente și fonduri pentru acest oraș. La aceasta se adăuga și lipsa unor măsuri eficace de control în domeniul desfacerii produselor. Lăsarea aprovizionării populației pe seama comercianților speculanți a făcut ca produsele alimentare și industriale de larg consum să devină cu totul inaccesibile imensei majorități a populației ⁸⁷. Folosind condițiile economice grele din acea perioadă, ca urmare a distrugerilor și dezorganizării producției, capitaliștii se îmbogățeau rapid, în timp ce clasa muncitoare, păturile mijlocii flămînzeau din cauza lipsei alimentelor ⁸⁸ sau îndurau gerul în locuințe neîncălzite din cauza prețurilor excesive ale combustibilului ⁸⁹. Aceasta a contribuit și mai mult la adîncirea procesului de radicalizare a maselor, la crearea unei stări de nemulțumire generală împotriva majorității reacționare a guvernului ⁹⁰.

Popularizarea în toate întreprinderile și instituțiile ieșene a „programului de guvernare al F. N. D.”, inițiat de Partidul Comunist și expus în ședința Consiliului F. N. D. din 24 ianuarie 1945 ⁹¹, a avut un puternic ecou în rîndul maselor largi ale populației ieșene. Prin prevederile sale ⁹² care corespundeau intereselor imensei majorități a populației, programul de guvernare al F. N. D. a reprezentat platforma pe baza căreia forțele revoluționare își puteau asigura sprijinul larg al celor mai diferite pături de oameni ai muncii și colaborarea cu o parte a burgheziei. Rezultatele n-au întîrziat să se arate. La mitingurile și demonstrațiile ce au avut loc la Iași, ca și în toată țara, între 1—14 februarie 1945, au participat pe lingă muncitori și țărani un mare număr de intelectuali, funcționari, meseriași, studenți care au cerut instaurarea unui guvern democratic ⁹³. La F. N. D. au aderat în acele zile și organizațiile locale ale P. N. Ț. și P. N. L. din

⁸⁴ Ibidem. fond. IV, f. 175.

⁸⁵ „Moldova liberă”, nr. 123 din 19 februarie 1945.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Arh.St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 4/1945, f. 28.

⁸⁸ Ibidem, dos. 101/1945, inv. 261, f. 140.

⁸⁹ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. II, dos. 96, f. 28.

⁹⁰ Arh.St. Iași, fond. prefectura județului Iași, dos. 100/1945, inv. 261, f. 12.

⁹¹ Arh.C.C. al P.C.R., fond. 80, dos. 18, p. 110—122.

⁹² Programul F.N.D. din ianuarie 1945 relua prevederile cu caracter antifascist și antifeudal cuprinse în platforma F.N.D. din septembrie 1944 și care continuau să-și păstreze actualitatea.

⁹³ Arh.C.C. al P.C.R., fond. 49, dos. 8 844, f. 12; vezi și „Moldova liberă”, nr. 97 din 16 februarie 1945.

Iași⁹⁴ ai căror membri, dându-și seama de caracterul profund reacționar, antipopular al politicii promovate de cercurile conducătoare ale partidelor respective, au părăsit aceste partide și s-au alăturat luptei forțelor democratice.

În cadrul luptei maselor populare din întreaga țară împotriva reacțiunii, zeci de mii de cetățeni ai Iașului, prin numeroase mitinguri și demonstrații, au înfierat crimele lui Rădescu săvârșite în Piața Palatului din București în februarie 1945 ca și sabotarea refacerii Iașului, afirmându-și hotărârea de a nu înceta lupta pînă nu vor instaura un guvern democrat⁹⁵. Înlăturarea de la guvern a lui Rădescu a dovedit puternica activizare politică a maselor din întreaga țară.

În ziua de 6 martie 1945, peste 20 000 de cetățeni ai Iașului, adunați în Piața Unirii, și-au exprimat bucuria pentru instaurarea guvernului dr. Petru Groza și hotărârea de a lupta pentru democrație și pace⁹⁶. În moțiunea votată cu acest prilej, populația Iașului și-a exprimat năzuința de a reface „orașul distrus de război, de a construi un oraș demn de importanța lui istorică, într-o țară independentă, bogată și puternică”⁹⁷.

După instaurarea la conducerea statului, la 6 martie 1945, a guvernului prezidat de dr. Petru Groza, oamenii muncii ieșeni, conduși de partid, au continuat cu și mai multă hotărâre eforturile pentru înviorarea și activizarea vieții economice a orașului.

Pe baza directivelor C. C. al P. C. R., organizația locală de partid a acordat o atenție deosebită rolului sindicatelor și comitetelor de fabrică în refacerea economică a orașului și creșterea aportului lui la efortul de război al țării. La 17 martie 1945, Comitetul regional al P. C. R. Moldova, stabilind — în cadrul unei ședințe — sarcinile ce reveneau organizațiilor de partid, organizațiilor sindicale și comitetelor de fabrică pentru intensificarea efortului de război, atrăgea în același timp atenția organizațiilor amintite asupra necesității educării oamenilor muncii în spiritul vigilenței revoluționare de clasă, pentru zdrobirea sabotajului reacțiunii. „Orice sabotaj — se arăta cu acest prilej — întîrzie sfîrșitul războiului, îngreuiază sarcinile guvernului”⁹⁸.

Analizîndu-se situația în care se afla orașul, Comitetul regional Iași al P.C.R. a combătut poziția greșită a unor organe locale de a aștepta totul „de sus”, de la centru, și a indicat măsurile necesare pentru a se mobiliza toate forțele în vederea organizării tuturor instituțiilor publice.

O serie de măsuri economice și politice luate de P. C. R. și de guvern în perioada anilor 1945—1947 au creat condițiile în care masele populare au putut acționa cu succes pentru refacerea economică și normalizarea vieții.

⁹⁴ Ibidem, fond. 1, dos. 12, p. 4. Vezi și P. Nichita, *Activitatea desfășurată de Partidul Comunist Român în primele luni ale anului 1945 în vederea lărgirii bazei de masă a Frontului Național-Democrat și întăririi influenței sale politice*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 5/1963, p. 11.

⁹⁵ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. 1, dos. 43, f. 1.

⁹⁶ „Moldova liberă”, nr. 136 din 8 martie 1945.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Arh.C.C. al P.C.R., fond. 1, dos. 41, f. 270—271.

La 16 iunie 1945 s-a constituit, pe baza instrucțiunilor din 1 iunie ale Ministerului Afacerilor Interne, Comisia județeană formată din reprezentanții tuturor partidelor politice componente ale guvernului de concentrare democratică⁹⁹. Acest organ a funcționat sub numele de „Consiliul de colaborare politică”, avînd ca președinte pe prefectul județului și ca membri cîte un reprezentant al organizațiilor locale ale P. C. R., P. S. D., P. N. L. — Tătărăscu, P. N. Ț. — A. Alexandrescu, Uniunea patrioților, Frontul plugarilor și al Comisiei locale a sindicatelor¹⁰⁰.

Acest consiliu de colaborare a tuturor partidelor politice grupate în Frontul Național Democrat a vegheat și a luat măsuri asupra tuturor chestiunilor ce priveau activitatea politică și economică în oraș și județ, avînd ca scop sprijinirea guvernului democrat¹⁰¹. În lunile care au urmat, Consiliul de colaborare politică s-a preocupat de multiplele probleme ale aprovizionării populației, ale administrației publice etc.¹⁰². Consiliul a ajutat la aplicarea pe plan local a măsurilor politice și economice adoptate și aplicate de guvernul democrat. Legislația elaborată de puterea populară, în scopul dezvoltării revoluției, s-a bucurat de adeziunea și sprijinul unanim al majorității poporului. Masele de oameni ai muncii se convingeau zi de zi, prin propria experiență, că politica guvernului democrat constituie o înfrumusețare a năzuințelor lor spre o viață mai bună și progres social.

Cu toate că în general capitaliștii dispuneau încă de poziții importante în economie, ei erau tot mai mult împiedicați de a folosi diversele mijloace pentru a frîna normalizarea vieții economice¹⁰³. Tot mai greu au putut ei acționa în vederea sabotării aprovizionării fabricilor cu materii prime și de a împiedica punerea lor în funcțiune, de a concedia muncitorii sau de a scoate din funcție, sub diferite pretexte, utilajul industrial. Ei erau obligați să respecte contractele de muncă și să înființeze economatele, să achite la timp salariile etc.¹⁰⁴.

Un rol însemnat în lichidarea haosului economic și în crearea condițiilor pentru dezvoltarea producției l-a avut conferința organizației regionale Moldova a P.C.R. din 19—21 august 1945, care a analizat situația industriei locale, viața economică și social-culturală. În raportul prezentat la conferință se arăta că intensificarea la maximum a activității în industria locală este unul din elementele esențiale ale reconstrucției Iașului¹⁰⁵.

Lucrările conferinței au pornit de la punctul de vedere al conducerii partidului, care a apreciat că în condițiile în care principala înfruntare între forțele democratice și reacțiune se deplasase în domeniul economic sarcina fundamentală a partidului și a guvernului democrat era refacerea economică a țării, mărirea producției industriale și agricole, acestea reprezentînd problema cheie de care depindea însăși consolidarea politică a puterii populare, mersul înainte al revoluției.

⁹⁹ Arh. St. Iași, fond. Pref. jud. Iași, dos. 4/1945, f. 6.

¹⁰⁰ Ibidem, f. 9.

¹⁰¹ Ibidem, f. 9—10.

¹⁰² Ibidem, f. 11, 18, 28.

¹⁰³ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. 2, dos. 96, f. 5.

¹⁰⁴ Arh. St. Iași, fond. primăria Municipiului Iași, dos. 5/1945, vol. VI, inv. 513, f. 2.

¹⁰⁵ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. 1, dos. 178, f. 8.

Trebuie subliniat faptul că din lucrările conferinței organizației regionale Moldova P.C.R. din august 1945 s-au desprins cu claritate problemele de viitor ale Iașului, perspectiva dezvoltării sale industriale.

Comuniștii au demascat pe unii reprezentanți ai organizațiilor locale P.N.Ț. și P.N.L., care, refugiați la București, deplîngeau prin ziarele „Dreptatea” și „Liberalul” starea mizeră a Iașului și pledau pentru revenirea la un oraș „patriarhal” în care să „înflorească visurile și poezia”. În hotărârile conferinței și-au găsit un loc important măsurile privind dezvoltarea industrială, economică a Iașului și s-au prevăzut și măsurile concrete pentru refacerea culturală a Iașului.

În raport s-a subliniat că la Iași ramura cu dezvoltare cea mai intensă, în afară de Atelierele C.F.R. Nicolina, era industria textilă. Raportul preciza că ea are „o deosebită importanță prin faptul că produce articole de primă și generală întrebuințare și contribuie în largă măsură la redresarea economiei”¹⁰⁶.

Mobilizarea maselor de oameni ai muncii pentru refacerea și reînnoirea cît mai grabnică a fabricilor evacuate constituia o sarcină deosebită a organizațiilor de partid. Rezoluția conferinței regionale Moldova a P.C.R. a trasat sarcini importante pentru organele și organizațiile de partid, sarcini care au devenit obiective de luptă pentru comuniști și pentru marea masă a oamenilor muncii. Din sarcinile trasate de conferință se remarcă refacerea cît mai grabnică a industriei textile și a celorlalte unități industriale, susținerea tuturor inițiativelor și propunerilor care tind spre creșterea productivității muncii în întreprinderi, pentru a ridica la maximum randamentul muncii; desfășurarea unei munci susținute, pentru dezvoltarea conștiinței patriotice și a disciplinei conștiente în producție, pentru lărgirea cunoștințelor tehnice ale muncitorilor, prin organizarea de școli, cursuri și conferințe tehnice, acordarea unei atenții deosebite muncitorilor necalificați, femeilor și ucenicilor; lupta pentru introducerea muncii în acord, plata salariului pe bază de normă fixă și mărirea lui progresivă în cazul depășirii normelor; susținerea pe toate căile a întrecerii patriotice și a schimbului de experiență în muncă; lupta neobosită pentru ridicarea vigilenței revoluționare a maselor în vederea demascării tuturor agenților reacționari și a sabotorilor, sub orice haină s-ar ascunde ei¹⁰⁷.

Conferința a subliniat, de asemenea, că membrii de partid trebuie să fie peste tot factorul de mobilizare a tuturor forțelor constructive în vederea refacerii economice a țării, să lupte pentru întărirea Frontului Unic Muncitoresc și împotriva acelor încercări de a-l slăbi din afară sau dinăuntru, pentru mobilizarea tuturor muncitorilor în sprijinul guvernului și al refacerii țării¹⁰⁸. Hotărârile conferinței au avut un puternic ecou în rîndul maselor.

Activitatea muncitorilor, tehnicienilor, inginerilor și specialiștilor din industria ieșeană, pentru traducerea în viață a sarcinilor trasate de Conferința regională Moldova a P.C.R., a avut o însemnătate deosebită în îndeplinirea măsurilor luate de C.C. al P.C.R. și de guvern pe drumul redresării economice a țării, pe calea unei mai bune organizări a procesului

¹⁰⁶ Ibidem, f. 33.

¹⁰⁷ Ibidem, fond. II, dos. 178, f. 43—47.

¹⁰⁸ Ibidem.

de producție, a întăririi controlului din partea statului și a lichidării sabotajului capitalist, a aportului la refacerea țării¹⁰⁹.

Organizațiile de partid au desfășurat o intensă muncă politică antrenând și îndrumând sindicatele și celelalte organizații de masă pentru sprijinirea operei constructive a guvernului, la lupta împotriva uneltirilor reacțiunii, împotriva speculei etc.¹¹⁰. Încheierea unui mare număr de contracte colective între muncitori și patroni, înființarea a 43 de economate pe lângă instituțiile publice, pe lângă fabrici și întreprinderi particulare, au contribuit la unele îmbunătățiri ale condițiilor de muncă și de existență ale muncitorimii ieșene¹¹¹.

În munca comunistilor din Iași, un îndemn și un îndrumar prețios au fost hotărârile Conferinței naționale a P.C.R., care a elaborat multilateral programul refacerii economice a țării, orientarea spre industrializare și tactica partidului în vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Prin caracterul său profund realist, programul refacerii economiei naționale elaborat de P.C.R. a devenit obiectivul central al platformei de luptă pentru ridicarea economică a țării. Organizația locală P.C.R., prin adunările organizate, ca și prin organul local de presă a desfășurat o susținută muncă de propagandă și agitație, mobilizînd la luptă masele muncitoare, care au dat dovadă de o înțelegere profundă a realităților din România.

În această muncă grea, istovitoare, populația Iașului a avut de înfruntat și calamitățile secetei care a lovit Moldova în vara anului 1946¹¹². Eforturile P.C.R. și ale statului democrat-popular au fost îndreptate spre luarea unor măsuri care nu admiteau întârziere. Din inițiativa P.C.R. a luat ființă C.A.R.S. (Comitetul de ajutorare a regiunilor secetoase), care a creat comitete în toate județele de pe cuprinsul țării¹¹³. C.A.R.S. a devenit o instituție de stat, care în perioada septembrie 1946—aprilie 1947 a desfășurat o intensă activitate de ajutorare a populației înfometate¹¹⁴.

În ziua de 15 septembrie 1946 a luat ființă Comitetul de ajutorare a regiunilor secetoase, județean Iași¹¹⁵, pe lângă care secția de asistență a orașului Iași a desfășurat o neobosită muncă de ajutorare a familiilor împovărate și de salvare a copiilor¹¹⁶. Din rapoartele lunare ale Comandamentului unic pentru coordonarea acțiunilor de asistență a populației nevoiașe reiese că pînă în luna aprilie 1947 au funcționat în orașul Iași 105 cantine, 10 bucătării de lapte C.A.R.S. pentru copii pînă la 2 ani, s-au distribuit 2 vagoane de zahăr, zeci de mii de kilograme de făină, lemne, îmbrăcăminte groasă, confecționată în orele libere de muncitorii unor fabrici din țară, au fost transportați în regiunile excedentare ale țării¹¹⁷, cu asentimentul părinților, un număr de aproape 3 500 de copii, și cazați la cămine ale C.A.R.S.-ului sau la unele familii care au oferit găzduire

¹⁰⁹ „Moldova liberă”, nr. 98 din 2 ianuarie 1946.

¹¹⁰ Arh.St. Iași, fond. primăria Municipiului Iași, dos. 17/1945, vol. 3, inv. 513, f. 264.

¹¹¹ Ibidem, f. 265.

¹¹² „Lupta Moldovei”, nr. 139 din 1 octombrie 1946.

¹¹³ Arh.St. Iași, fond. C.A.R.S., dos. 1/1946, inv. 807, f. 159.

¹¹⁴ Arh. Comit. județean Iași al P.C.R., fond. II, dos. 149, f. 15—35.

¹¹⁵ Arh.St. Iași, fond. C.A.R.S., dos. 1/1946, inv. 807, f. 51.

¹¹⁶ Ibidem, f. 52.

¹¹⁷ Arh. Comit. județean Iași al P.C.R., fond. II, dos. 153, f. 31—45; Arh.St. Iași, fond. C.A.R.S., dos. 10/1946, nr. 11/1946, nr. 14/1946, nr. 16/1946, nr. 1—17/1947.

și hrană. Opera C.A.R.S.-ului a fost un minunat exemplu de solidaritate a poporului român¹¹⁸.

Muncitorimea ieșeană, masele largi de cetățeni au simțit sprijinul neprecupețit acordat de partid, în munca lor grea, dar nobilă, de refacere a Iașului distrus de război.

În plin efort de refacere a orașului, muncitorimea ieșeană a participat masiv la viața politică. În bătălia electorală din toamna anului 1946, forțele democratice conduse de P.C.R. s-au prezentat în fața poporului cu un program care corespundea intereselor vitale ale celor mai largi mase. Din prevederile platformei-program se desprindea grija pentru consolidarea regimului democratic, pentru asigurarea drepturilor și libertăților cetățenești, a refacerii economice și reconstrucției țării, asigurarea independenței naționale și a păcii. Dacă în anii regimului burghez în listele electorale de la Iași erau înscrși doar 13 000—14 000 de cetățeni¹¹⁹, 85 % din ceferiști și 88 % din textiliști fiind împiedicați să voteze¹²⁰, pentru alegerile parlamentare din noiembrie 1946 au fost înscrși în listele electorale de la Iași 62 000 de cetățeni¹²¹. Dintre aceștia 99 % și-au dat votul reprezentanților Blocului Partidelor Democratice¹²², manifestându-și hotărârea de „a zdrobi definitiv mașinațiunile reacționare, de a clădi prin votul nostru conștient o Românie liberă, democrată, fericită”¹²³.

În cadrul unui mare miting, prin care muncitorimea ieșeană a sărbătorit victoria în alegeri a Blocului Partidelor Democratice, s-a luat hotărârea inițierii unei puternice acțiuni de asanare a ruinelor Iașului¹²⁴. Această acțiune a căpătat un caracter de masă în preajma zilei de 1 Mai 1947. La 2 aprilie 1947, sub lozincă : „Război urmărilor războiului” mii de muncitori membri ai sindicatelor din Iași, în frunte cu Ion Niculi, pe atunci președintele Comisiei locale a sindicatelor, au început acțiunea de asanare a clădirilor ruinate¹²⁵. Primăria orașului a pus la dispoziție, camioane, căruțe, tirnăcoape, hîrlețe, iar cetățenii și-au oferit brațele prestînd zeci de mii de ore de muncă patriotică¹²⁶. În cadrul acestei acțiuni au fost înlăturate ruinele a 35 de clădiri din arterele centrale ale orașului, în locul lor amenajîndu-se parcuri cu verdeață, ceea ce a înlăturat aspectul sumbru al orașului¹²⁷. Au fost plantați 1 500 de pomi pe marginea trotuarelor¹²⁸. A fost asfaltată și pietruită o suprafață de 9 000 m² trotuare și străzi¹²⁹.

Această activitate patriotică era desfășurată în orele libere de către muncitori, funcționari, intelectuali, elevi, studenți, pensionari.

De asemenea, efortul patriotic al muncitorilor, conduși de partid, a dus la însemnate realizări pe drumul redresării economice. „S-au creat

¹¹⁸ Ibidem, fond. C.A.R.S., dos. 7/1947, inv. 807, f. 6.

¹¹⁹ „Lupta Moldovei”, nr. 148 din 9 octombrie 1946.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem, nr. 166 din 26 noiembrie 1946.

¹²³ Ibidem, nr. 155 din 19 noiembrie 1946.

¹²⁴ Ibidem, nr. 157 din 21 noiembrie 1946.

¹²⁵ Ibidem, nr. 223 din 3 aprilie 1947.

¹²⁶ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. III, dos. 281, f. 17.

¹²⁷ „Lupta Moldovei”, din 4 mai 1947.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem.

noi condiții favorabile pentru adoptarea unor măsuri care să înlesnească lupta noastră pentru refacerea economică¹³⁰, scria organul local de presă al partidului, referindu-se la existența în noul parlament a unei majorități democratice stabile, care constituia garanția că el va acționa în interesul maselor populare, al revoluției.

Elaborarea și aplicarea unei ample legislații cu un tot mai pronunțat caracter anticapitalist¹³¹, constituirea unor noi organe, îndeosebi economice, care acționau sub îndrumarea Ministerului Industriei și Comerțului (oficiile industriale, controlul economic etc.)¹³² au dat posibilitate organelor locale ale statului să frneze activitatea speculativă și sabotoare a capitaliștilor, să le îngreueze posibilitatea de exploatare.

Activitatea desfășurată de oficiul industrial județean și de controlul economic a constituit un mijloc important prin care autoritățile locale, în condițiile existenței proprietății capitaliste, au putut controla într-o anumită măsură utilizarea mijloacelor de producție de către patron, contribuind la lichidarea haosului economic și la crearea condițiilor dezvoltării producției¹³³.

Pentru mărirea producției, fabricile textile din Iași au primit un program de producție care trebuia realizat trimestrial. Ministerul Industriei și Comerțului a repartizat fabricilor textile, prin oficiul industrial al bumbacului, toate accesoriile, iar cotele de materii prime au fost dublate¹³⁴.

Efortul patriotic al muncitorilor, conduși de partid, a dus la însemnate realizări pe drumul redresării economice. Cu toate acestea, datorită haosului economic și financiar, existent încă la mijlocul anului 1947, situația era nemulțumitoare. Îndrumați de organele de partid, muncitorii din Iași au desfășurat, prin întreceri, o largă mișcare patriotică, pentru a contribui la îndeplinirea propunerilor elaborate în iunie 1947 de către C.C. al P.C.R., menite să contribuie la refacerea economică a țării și la ridicarea nivelului de trai al celor ce muncesc.

Acțiunile de sabotaj ale patronilor au fost demascate cu energie de muncitori. La fabrica „Colorator”, muncitorii au cerut cu hotărâre „să înceteze sabotajul patronilor. În timp ce patronii locuiesc la București, mașinile ruginesc și producția stagnează.... La reîntoarcere cele mai bune mașini s-au pierdut pe drum...”¹³⁵. La intervenția hotărâtă a sindicatului, patronii de la fabricile textile „Brifcotext”, „D.M.G.”, „Iukler”, „Sanitext”, „Țesătura populară” au fost siliți să renunțe la hotărârea de a concedia muncitorii¹³⁶.

Pentru a camufla sabotajul, patronii invocau motivul lipsei de materii prime, dar, în realitate, nu-și ridicau cotele de bumbac repartizate. Datorită unor astfel de mașinații, din cele 11 fabrici de țesături înglobate în planul de producție, care aveau 1 148 de războaie, lucrau numai 313

¹³⁰ Ibidem, nr. 155 din 29 noiembrie 1946.

¹³¹ „Monitorul oficial”, nr. 159 din 15 iulie 1947, p. 6 023—6 025; nr. 187 din 16 august 1947, p. 7 354; nr. 190 din 19 august 1947, p. 7 470.

¹³² Ibidem, nr. 129 din 10 ianuarie 1947, p. 4 648—4 649, și nr. 159 din 15 iulie 1947, p. 6 029—6 030.

¹³³ Arh. Comitetului județean Iași P.C.R., fond. II, dos. 176, f. 28.

¹³⁴ „Lupta Moldovei”, nr. 265 din 12 mai 1947.

¹³⁵ Ibidem, nr. 441 din 7 decembrie 1947.

¹³⁶ Ibidem, nr. 268 din 15 mai 1947.

războaie. În felul acesta, în loc de circa 600 000 m ele produceau lunar numai 230 000 m¹³⁷.

Cu toate eforturile depuse de oficiul industrial pentru a asigura la timp aprovizionarea fabricilor, unele din ele, ca : „Țesătura populară”, „Viscotext” și altele nu ridicau tranșele repartizate, întârziind producția. Astfel „serviciul de control economic era zilnic avizat de muncitori în vederea întocmirii actelor de dare în judecată a patronilor pentru sabotaj”¹³⁸. Aceste sabotaje au pricinuit mari dificultăți în îndeplinirea integrală a planului de producție. Pentru a se curma această situație, comitetele de fabrică acționau intens, sprijinite de întreaga muncitorime a fabricii respective. Într-un articol, intitulat *Inițiativa sabotajului*, ziarul „Lupta Moldovei”, organul local al partidului, demasca acțiunile sabotoare ale patronilor de la fabrica „Țesătura”. Din inițiativa sindicatului, muncitorii ieșeni au reparat încă 320 de războaie. Patronii continuau însă sabotajul. „Îndată, scria „Lupta Moldovei”, într-o sală elegantă din București, s-a convocat consiliul extraordinar, la care au participat domnii „acționari” și care au hotărât să nu investească nici un ban pentru punerea în funcțiune a războaielor”¹³⁹. Reprezentantul patronului fabricii „Țesătura” a invocat pretextul lipsei unor piese în comerț, arătând muncitorilor că punerea în funcțiune a mașinilor „nu este treaba muncitorilor, ci a patronilor”¹⁴⁰.

Patronii foloseau diferite metode pentru sărăcirea fabricilor și stagnarea producției. Un exemplu evident în acest sens îl constituie sabotajul patronilor fabricii „Victoria”, care n-au achitat cotele de 9 000 kg de fire repartizate de I.N.C.O.O.P. țesătoriei, iar din această cauză 107 războaie, din cele 130, nu lucrau. De asemenea, patronii nu au ridicat cele 15 000 kg de bumbac puf repartizate întreprinderii, deși filatura „Victoria” era amenințată să înceteze lucrul în câteva zile. Cu aceeași intenție de sabotaj direcția a sustras 3 797 kg de băătăură, împiedicând prin aceasta munca în țesătorie¹⁴¹. Îndrumat de organizația de partid, comitetul de fabrică a mobilizat pe muncitori, la întrunirea din 27 august 1947, unde s-a cerut patronilor să justifice lipsa cantității de băătăură la țesătorie, să motiveze neridicarea cotei de bumbac și de bumbac puf¹⁴². Participanții la întrunire au trimis o telegramă Ministerului Industriei și Comerțului și Confederației Generale a Muncii, prin care arătau că : „sabotajul patronilor în aceste momente aduce daune și greutăți guvernului nostru ; de aceea cerem să luați măsuri urgente pentru lichidarea acestei situații”¹⁴³. Ei își luau angajamentul de a munci cu și mai multă rivnă pentru ridicarea producției.

Lupta patriotică a muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Nicolina, din industria textilă, forestieră, chimică, pentru punerea în funcțiune a cât mai multe mașini nefolosite sau deteriorate, pentru ridicarea producției și productivității muncii, a avut, de asemenea, un rol însemnat în redresarea economică.

¹³⁷ Ibidem, nr. 447 din 14 decembrie 1947.

¹³⁸ Ibidem, nr. 461 din 5 ianuarie 1948.

¹³⁹ Ibidem, nr. 470 din 17 ianuarie 1948.

¹⁴⁰ Ibidem, nr. 470 din 17 ianuarie 1948.

¹⁴¹ Ibidem, nr. 356 din 29 august 1947.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem, nr. 356 din 29 august 1947.

Întregerile patriotice s-au desfășurat pe baza obiectivelor concrete stabilite de muncitori în cadrul unor ședințe de sindicat și ale consfătuirilor de producție. La fabrica „Victoria” comisia de producție și-a fixat ca obiective: „organizarea muncii, mărirea producției, găsirea de metode de lucru mai productive”¹⁴⁴. La fabrica „Țesătura” din cauza terminării păcurii, lucrul urma să stagneze, întrucât cazanele nu puteau fi încălzite și astfel lipsea aburul necesar efectuării lucrărilor de spălat, apret etc. Comitetul de fabrică, „discutând cu muncitorii de specialitate, a găsit soluția înlocuirii păcurii cu lemne. S-au construit și montat grătare speciale și fabrica a funcționat”¹⁴⁵.

Sindicatul C.F.R. și textil s-au preocupat de deschiderea unor școli de calificare. Astfel, în ziua de 4 noiembrie 1947, se deschide o școală de specializare, care avea ca scop ridicarea de noi cadre tehnice folositoare industriei textile și înlăturarea lipsei de tehnicieni resimțită în acea perioadă¹⁴⁶. Trebuia îmbinat entuziasmul cu o muncă tot mai calificată.

În a doua jumătate a anului 1947, întrecerile patriotice au căpătat o amploare deosebită¹⁴⁷. Acest fapt era în strânsă legătură cu schimbarea raportului de forțe în țară, în favoarea proletariatului și aliaților săi. Organizațiile de partid cîștigaseră o bogată experiență în conducerea maselor. Creșterea prestigiului și influenței P.C.R. în rîndul clasei muncitoare, al maselor largi de oameni ai muncii, activitatea ideologică intensă desfășurată de partidul comunist, ridicarea nivelului de muncă al sindicatelor au contribuit la creșterea conștiinței politice a clasei muncitoare. Mișcarea patriotică a întrecerilor în producție, entuziasmul în muncă, perseverența muncitorilor de a produce cît mai mult au anihilat în bună măsură încercările patronilor de a împiedica refacerea atelierelor și fabricilor, creșterea producției. Pînă la sfîrșitul anului 1947, toate secțiile Atelierelor C.F.R. Nicolina au fost, în general, refăcute¹⁴⁸, fabrica A.S.A.M. a fost reutilată prin munca eroică a muncitorilor¹⁴⁹, fabricile textile și-au mărit capacitatea de producție cu 30%¹⁵⁰. Lună de lună creștea numărul războaielor care funcționau. Astfel, în octombrie 1947 lucrau în Iași 380 de războaie, în noiembrie 420 de războaie, în decembrie 630 de războaie¹⁵¹. La „Victoria” și „Haugotext”, înainte de sfîrșitul lunii, planul a fost realizat¹⁵².

Proclamarea Republicii la 30 decembrie 1947 și apoi naționalizarea principalelor mijloace de producție la 11 iunie 1948 au găsit muncitorimea ieșeană organizată, hotărîtă să lupte cu eroism pentru făurirea unei orînduirii lipsite de exploatare. Pentru consolidarea republicii, pentru înflorirea orașului lor, muncitorii din Iași și-au intensificat eforturile în direcția creșterii producției și productivității muncii. Ei au fost însuflețiți

¹⁴⁴ Ibidem, nr. 186 din 3 februarie 1947.

¹⁴⁵ Ibidem, nr. 178 din 23 ianuarie 1947.

¹⁴⁶ Ibidem, nr. 414 din 5 noiembrie 1947.

¹⁴⁷ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. III, dos. 238, f. 7, 12, 25, 38, 46.

¹⁴⁸ Ibidem, dos. 238, f. 29—31.

¹⁴⁹ „Lupta Moldovei”, nr. 450 din 24 decembrie 1947.

¹⁵⁰ Arh. Comitetului județean Iași al P.C.R., fond. III, dos. 238, f. 27.

¹⁵¹ „Lupta Moldovei”, nr. 457 din 29 decembrie 1947.

¹⁵² Arh. Comit. județean Iași al P.C.R., fond. III, dos. 238, f. 31.

în muncă de chemările partidului : „Totul este al nostru !”, „Totul pentru producție”, „Totul pentru republică”¹⁵³.

Concomitent cu munca desfășurată în domeniul economic, organizația locală P.C.R. Iași a desfășurat o largă și bogată activitate în rîndul oamenilor de știință și cultură, obținînd rezultate importante în înarmarea lor teoretică și metodologică cu filozofia marxist-leninistă. În pofida încercărilor unor elemente reacționare, retrograde, care-și pierdeau tot mai mult baza de masă, Universitatea „Al.I. Cuza” și Institutul politehnic „Gh. Asachi” au devenit adevăratele focare ale științei și culturii. Integrate și subordonate importantei opere de transformare a societății după eliberarea patriei, știința și cultura românească au început să înregistreze o dezvoltare impetuoasă, necunoscută în trecut. Continuînd tradițiile progresiste ale înaintașilor științei românești, intelectuali de frunte ai Iașului ca Vasile Mirza, Al. Myller, O. Mayer, Radu Cernătescu, Jean Livescu, Ștefan Procopiu, Ion Creangă, Cezar Partenie, Cristofor Simionescu, Mendel Haimovici, Gh. Agavriloaie, Gh. Gheorghiev și mulți alții au desfășurat din primii ani ai puterii populare o bogată activitate creatoare aducînd un însemnat aport în rezolvarea unor probleme ale refacerii economice și culturale a Iașului.

În această activitate oamenii de știință și cultură au întîmpinat greutăți serioase din partea unor „teoreticieni” ai P.N.Ț., care au lansat o serie de „teorii” cu privire la o pretinsă „criză a culturii”. Un răspuns clar și categoric la această demagogie a fost dat de Lucrețiu Pătrășcanu cu prilejul conferinței din 29 noiembrie 1947, ținută la Iași, la invitația sindicatului corpului didactic superior, în amfiteatrul Facultății de drept a Universității din Iași, cu subiectul : „Criză sau sfîrșit de cultură ?”¹⁵⁴.

Demascînd propaganda publicisticii reacționare, care a deschis atunci o discuție cu privire la o pretinsă „criză a culturii”, Lucrețiu Pătrășcanu a demascat falimentul culturii burgheze, „cultură care și-a epuizat formele ei de manifestare”, întrucît „cînd o societate piere, și cultura ei se destramă, iar ca un produs al transformărilor economico-sociale, apare o cultură nouă”¹⁵⁵. Noua cultură, — sublinia Lucrețiu Pătrășcanu, — „va fi un rezultat al transformărilor sociale structurale prin care trece poporul nostru. Sîntem abia la început, dar premisele ne sînt date. Pe baza noilor date se va forma o cultură în care își vor găsi loc noile elemente sociale, noua concepție a acestor elemente chemate la viață”¹⁵⁶.

Acțiunea pornită de elementele reacționare împotriva activității intelectualilor ieșeni progresiști pentru care filozofia marxistă a devenit o călăuză și un instrument de lucru în activitatea didactică și de cercetare, precum și în activitatea obștească, a fost supusă de Lucrețiu Pătrășcanu unei amănunțite analize. „În domeniul spiritual asistăm, în filozofie, la o erupție a misticismului, la noi forme de idealism, la noi poziții metafizice. Filozofia burgheză e într-un impas, căci misticismul e doar un balsam ; el nu dezleagă tainele. În fața misticismului — sublinia L. Pătrăș-

¹⁵³ „Lupta Moldovei”, nr.475 din 23 ianuarie 1948.

¹⁵⁴ „Opinia” din 2 decembrie 1947.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem.

canu — stă materialismul dialectic, cu ajutorul căruia se pot descoperi tainele care ne înconjoară. Socialismul constituie o filozofie a optimismului, a încrederii; el înarmează și nu dezarmează pe om”¹⁵⁷.

Începea o nouă epocă istorică, la care numeroși intelectuali progresiști ieșeni și-au dat contribuția lor activă. Un rol important în această direcție l-a avut organizația de partid din universitate, care a organizat încă din toamna anului 1947 cercuri de studii pe teme ale filozofiei marxiste. Ideologia marxist-leninistă și baza sa teoretică — materialismul dialectic și materialismul istoric — au stimulat și dezvoltat gândirea științifică.

Studierea învățăturii marxist-leniniste, a filozofiei materialiste a fructificat gândirea științifică, indiferent de domeniul de care se ocupau cadrele didactice, a dat răspuns la marile probleme pe care le puneau dezvoltarea științei contemporane și la care nu putea să răspundă nici una dintre teoriile filozofice idealiste vechi sau „noi”. Ca rezultat al muncii neobosite desfășurată de către organizația P.C.R. Iași, numeroși oameni de știință și cultură au căpătat pentru prima oară fundamentul teoretic necesar pentru investigarea cu adevărat științifică a fenomenelor din natură și societate, ceea ce a început să se reflecte și în activitatea lor didactică. Mulți dintre cei mai de seamă reprezentanți ai intelectualității ieșene au devenit ei înșiși propagandiști ai ideilor marxism-leninismului, participând din ce în ce mai activ la lupta dusă împotriva idealismului, împotriva concepțiilor retrograde, reacționare în știință, literatură și artă.

Activitatea cadrelor didactice s-a desfășurat nu numai la catedre și în laboratoare. În cadrul sindicatelor muncitorești, unde se desfășura o puternică efervescență politică, revoluționară, profesori universitari au ținut conferințe în diferite domenii de specialitate. Profesorul Ștefan Procopiu a vorbit muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Nicolina despre *Probleme ale fizicii moderne și viitorul țării noastre*, profesorul Radu Cernătescu a conferențiat în fața muncitorilor de la „Textila” Iași despre *Chimia și materialismul dialectic*, iar profesorul Gh. Ștefan din București a dezvoltat în sala cinematografului „Sidoli” conferința despre *Trecutul glorios de luptă al poporului român*¹⁵⁸.

O atenție deosebită a acordat Comitetul orășenesc P.C.R. Iași creșterii și educării tineretului muncitor și a celui din universitate și școli. Sediul Tineretului progresist (ce funcționa într-o clădire aflată pe locul unde astăzi se află Casa tineretului) a depășit noțiunea unui simplu sediu al unei organizații, căpătând importanța unui „loc de repaos și muncă”. În sala de conferințe, în sălile bibliotecii, ca și în celelalte încăperi, ce adăposteau locul unor diverse activități, dezbaterile pe teme de literatură, știință, probleme internaționale și sociale au determinat un mare interes pentru tot mai mulți tineri ieșeni¹⁵⁹.

În afară de tinerii muncitori, care dezbăteau diverse probleme politice și de producție, tineretul progresist studentesc activa în cadrul „cercurilor de studii”, care au devenit adevărate seminarii, unde profesorii și studenții dezbăteau probleme de deosebită importanță din domeniul economic, politic, ideologic și social¹⁶⁰. Ele au devenit în scurt timp veri-

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ „Lupta Moldovei”, nr. 757 din 23 decembrie 1948.

¹⁵⁹ Arh. Comitetului județean P.C.R. Iași, fond. IV. Rapoarte ale organizațiilor de masă din 15 septembrie și 2 octombrie 1947.

¹⁶⁰ Ibidem.

tabile familiei, cu profesori și instructori pentru fiecare obiect de specialitate. Aceste „universități”, cu cadrul lor de seminarii colegiale, au constituit centrul de cultură și punctul de plecare al unor noi curente intelectuale, artistice și sociale.

În munca de refacere a Iașului, realizările în domeniul culturii au constituit un important suport moral pentru realizările pe plan industrial, economic. Au fost înființate 6 atenee populare, în cartierele muncitorești ale orașului, care au desfășurat o rodnică activitate. Ele au organizat numeroase șezători artistice și culturale, la care au luat parte mii de spectatori. De asemenea, ateneele au organizat un mare număr de conferințe, având subiecte istorice, literare, comemorări¹⁶¹.

Un sprijin important în activitatea culturală ieșeană a fost dat de bibliotecile sindicale care, la sfârșitul anului 1947, s-au ridicat la cifra de 69. Numărul volumelor a sporit mereu ajungând în 1947 la 26 659. În jurul acestor biblioteci s-au adunat tot mai mulți oameni ai muncii dornici să-și ridice nivelul cultural¹⁶².

În acțiunea de refacere a Iașului, o contribuție importantă a adus-o activitatea artistică tot mai stăruitoare desfășurată de organizația locală U.F.D.R. Numeroasele festivaluri, expoziții, conferințe care au avut loc săptăminal oglindeau contribuția masivă a femeilor din Iași în lupta pe care o duceau toți oamenii muncii pentru refacerea orașului.

Viața artistică și teatrală a constituit, de asemenea, o preocupare permanentă din partea organizației P.C.R. Iași. Îndrumată de P.C.R., Filarmonica „Moldova” din Iași a desfășurat o rodnică activitate, caracterizându-se prin varietatea și nivelul artistic tot mai ridicat al concertelor susținute în oraș, în județ, în alte județe ale Moldovei, precum și pe unele șantiere de reconstrucție, unde tineretul ieșean muncea cu elan și energie. Numai în anul 1947, Filarmonica a dat 25 de concerte simfonice, 11 concerte simfonice extraordinare, 17 concerte educative în întreprinderi și instituții, antrenând la fiecare concert între 600—1 000 de participanți¹⁶³.

O deosebită importanță în viața culturală a Iașului a avut-o Teatrul Național, al cărui colectiv de actori a depus o griă deosebită pentru ridicarea nivelului artistic al spectacolelor. Un public nou, în cea mai mare parte muncitori, elevi, studenți, intelectuali au asistat la spectacole cu repertorii românești și străine.

De asemenea, în efectivul de forțe cu care Iașul în refacere devenise prezent pe frontul culturii, un loc important a fost ocupat de artiștii plastici, care au organizat în noiembrie 1947 o expoziție de pictură și sculptură în sala clubului Palatului Consiliului sindical județean. Au expus cu acest prilej un număr de 28 de pictori și sculptori ieșeni, care în timpul lunilor de vară au vizitat diferite șantiere de reconstrucție a țării¹⁶⁴. Din aceeași efervescență revoluționară s-a inspirat și creația muzicală. Profesorul G. Georgescu, autorul poemului simfonic „Lumină și culoare”, a realizat o simfonie inspirată din Expoziția plastică ieșeană de picturi și sculpturi, închinată realizatorilor ei.

¹⁶¹ „Lupta Moldovei”, nr. 760 din 31 decembrie 1947.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem.

Reflectînd efortul constructiv al ieșenilor în opera de refacere și reconstrucție a Iașului, creația literară a constituit totodată un puternic imbold în munca oamenilor muncii, a tineretului, care s-au regăsit în poeziile și nuvelele publicate. Atenția de care se bucura literatura și arta din partea Comitetului orășenesc Iași al P.C.R., prin asigurarea de condiții favorabile de muncă pe tărîmul creației literare, a reunit o seamă de scriitori și literați ieșeni în jurul unui cenaclu literar. Rezultatele pozitive ale muncii de îndrumare și de creștere a talentelor din rîndul oamenilor muncii ce ieșeau la iveală în ședințele cenacului, roadele activității făuritoare de valori artistice n-au întîrziat să apară. Revista literară „Iașul nou” oglindea această activitate din jurul cenacului.

Alături de Otilia Cazimir, George Lesnea, Nicolae Țațomir, s-au afirmat pe tărîmul literaturii noi talente tinere, ca Ion Istrati, Dumitru Ignea și alții, în ale căror scrieri, schițe, nuvele, romane, a fost înfățișată cu talent lupta oamenilor muncii din Iași pentru refacerea orașului lor.

Rezultatele obținute în primii ani de la eliberare în opera de refacere a orașului au determinat încrederea tuturor în posibilitatea îndeplinirii cu succes a marilor sarcini ce au revenit apoi oamenilor muncii ieșeni în anii construcției socialiste pentru ridicarea industrială, social-economică și culturală a Iașului.

DIN OPERAȚIILE MILITARE DESFĂȘURATE PE TERITORIUL OLTENIEI ÎN CADRUL INSURECȚIEI ANTIFASCISTE

DE

ILEANA PETRESCU

Insurecția armată din 23 August 1944, realizată cu 25 de ani în urmă, reprezintă în istoria patriei un act de o covârșitoare importanță atît prin înscrierea lui pe linia tradiției de luptă a poporului român pentru apărarea libertății, unității și independenței naționale și sociale, cît și prin deschiderea căii profundelor transformări care s-au înfăptuit începînd de atunci într-un proces continuu.

Prin inițierea, pregătirea și conducerea insurecției armate, Partidul Comunist Român s-a situat în fruntea mișcării patriotice, antihitleriste, asigurîndu-și un merit nepieritor în fața întregului nostru popor.

O serie întreagă de documente de partid, de articole în „Analele Institutului de istoria partidului”, în „Studii”, în „Revista arhivelor” și în presă au analizat conținutul acestui moment hotărîtor, contribuind printr-o analiză temeinică a evenimentelor la cunoașterea veridică și multilaterală a pregătirii, înfăptuirii și importanței istorice a insurecției antifasciste din august 1944.

Documente inedite de arhivă ne îndreptățesc să completăm, printr-o modestă contribuție, aspectele cunoscute cu mărturii privind luptele purtate, sub conducerea Partidului Comunist Român, de armată și de masele populare din Oltenia împotriva armatelor hitleriste. Întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste de către întreaga noastră armată a fost urmarea frământărilor sociale din perioada premergătoare războiului. Starea de spirit antifascistă și antihitleristă a maselor a crescut în intensitate pe măsura demascării intențiilor hrăpărețe ale imperialismului german.

În anii 1941—1944, România a trecut printr-un proces de adîncire a contradicțiilor dintre păturile sociale largi ale poporului și dictatura militară fascistă. O dată cu creșterea luptei de masă împotriva fascismului și a războiului hitlerist, o dată cu loviturile nimicitoare date armatelor fasciste în anii 1942—1943 de armata sovietică și de întreaga coaliție

antihitleristă, zdrobirea iminentă a Germaniei a apărut tot mai evidentă; în același timp, contradicțiile interne ale dictaturii antonesciene s-au ascuțit și mai mult, iar aparatul de stat fascist a intrat într-un proces ireversibil de descompunere¹.

Partidul Comunist, în colaborare cu celelalte forțe antihitleriste, a intensificat lupta pentru răsturnarea guvernului antonescian, întoarcerea armelor împotriva Germaniei fasciste și alăturarea României la coaliția antihitleristă. Elaborarea planului de acțiune pentru înfăptuirea insurecției armate de către activul de partid din afară și din închisori, realizarea în aprilie 1944 a Frontului Unic Muncitoresc, crearea în luna iunie a Blocului Național Democrat și a Comitetului militar în vara aceleiași an sînt etape esențiale care au asigurat grăbirea și succesul insurecției, unind toate forțele democratice în vederea răsturnării regimului fascist.

În cadrul măsurilor luate pentru victoria insurecției, Armatei I române din Oltenia i-a revenit sarcina să acopere frontiera pentru a împiedica un atac hitleristo-horthyst din vest și sud-vest și să zdrobească efectivele armatelor germane, al căror comandament dispusese concentrarea trupelor, care se retrăgeau din Oltenia și de pe teritoriul Iugoslaviei în jurul orașului Tr. Severin². Între Gura Văii și Vîrciorova hitleriștii au menținut o baterie antiaeriană cu scopul de a mări capacitatea lor de rezistență și de a sprijini acțiunea trupelor lor în retragere din Bulgaria și Iugoslavia, care urmau să ocupe regiunea metalurgică de la Reșița spre a ne anihila potențialul de război.

Luptele purtate în Oltenia cu hitleriștii au depășit însă zona Tr. Severin, extinzîndu-se pe toată linia Dunării, care era calea de retragere dar și de aducere a noi forțe pentru armatele germane; cele mai intense dintre ele s-au purtat în jurul orașului Tr. Severin. Lupta se anunța hotărîtoare, importantă din punct de vedere strategic și militar. Armata hitleristă din România trebuia împiedicată cu orice preț să-și regrupeze forțele pentru aplicarea planului de defensivă pe linia Carpați. În același timp, era necesar să fie asigurată navigația flotei de monitoare românești de pe Dunăre, atât pentru dezvoltarea luptei de curățire a țării de fasciștii germani, cît și pentru ducerea războiului antihitlerist alături de armata sovietică.

În aceste zile de mare încordare, partidul comunist a mobilizat mase largi de oameni ai muncii să intre în lupta pentru înfrîngerea hitleriștilor. În cadrul acestei acțiuni, s-a făcut apel la toți cetățenii să intre în număr cît mai mare în rîndul gărzilor patriotice pentru dezarmarea germanilor, nimicirea agenților hitleriști și sprijinirea Blocului Național Democrat³. În ziua de 24 august activul de partid din Tr. Severin a fost convocat la Casa poporului și comuniștii au primit sarcina de a fi în per-

¹ Ion Popescu-Puțuri, Gheorghe Zaharia, Ilie Rădulescu, *Insurecția armată antifascistă din august 1944 și participarea României la înfrîngerea Germaniei hitleriste. Însemnătatea lor în istoria poporului român*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R.”, nr. 2/1965, p. 9.

² General-maior în rezervă Gașpar Ioan, *Pe locurile unde s-a desfășurat insurecția armată din august 1944 : Tr. Severin*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 4/1964, p. 154.

³ Muzeul „Procesul luptătorilor cefești și petroliști, iunie-iulie 1934”, Craiova, manifest neinventariat.

manență gata pentru mobilizarea populației în cazul unui atac din partea nemților⁴.

Trupele germane aflate în garnizoana Craiova inițial au ocupat, în dimineața zilei de 24 august, comandamentul Diviziei a II-a infanterie, dar după o luptă de o oră au fost dezarmate. Până în seara zilei de 24 august armata română a dezarmat și a făcut prizonier tot efectivul trupelor germane aflate în cazărmlile de artilerie și din toată garnizoana Craiova.

Totodată comandamentul Corpului I teritorial a dispus ca batalioanele de recruți ale Diviziei a II-a, dispersate în satele din jurul Craiovei, să fie dirijate spre Dunăre pentru a opri scurgerea navelor germane, care se retrăgeau din josul Dunării, și a împiedica în Oltenia o eventuală debarcare a inamicului dinspre Bulgaria și Iugoslavia. O parte din batalioane s-a îndreptat spre Calafat, iar restul spre Cetate.

În ziua de 25 august o unitate motorizată germană s-a strecurat, venind dinspre vest, până în comuna Coșofeni cu intenția de a întări bateria auto din Craiova; cu prilejul interceptării acestei coloane s-au capturat 30 de vehicule și numeroși prizonieri⁵. În aceeași zi, la Tr. Severin, două coloane hitleriste care se retrăgeau dinspre Craiova, Segarcea și Cetate au refuzat să se supună condițiilor de predare și au atacat slabele efective ale garnizoanei orașului. Hitleriștii aveau 50 de ofițeri, 280 de subofițeri, 1 300 trupă, 50 de mașini diferite și 10 tunuri ușoare antiaeriene, în timp ce garnizoana orașului Tr. Severin nu dispunea decît de efectivele de recruți aparținînd contingentului 1945. La luptele care au avut loc au participat: 1 escadron din regimentul 3 roșiori, o baterie din Regimentul 37 artilerie, întărită ulterior cu un alt escadron din Regimentul 3 roșiori, 1 pluton branduri, 1 pluton mitraliere, 1 pluton din compania de garnizoană și garda companiei a 7-a sanitare a depozitului de muniții din Regimentul 95 infanterie. Cu aceste forțe, singurele de care dispunea garnizoana, în noaptea de 25—26 august 1944 a fost oprită intrarea trupelor hitleriste în Tr. Severin. În cursul aceleiași nopți au fost aduse de la Balota batalionul 1 și detașamentul 2 din Regimentul 95 infanterie spre a acționa în spatele inamicului, dinspre Șimian. Alături de efectivele militare angajate în luptă, o contribuție importantă a adus-o populația orașului și locuitorii comunelor Șimian și Cernet, mobilizați de organizația locală P.C.R. Cu acest sprijin de preț, întregul efectiv hitlerist a fost capturat⁶.

De la 26 august pînă la 1 septembrie, dată cînd a fost zdrobită armata germană grupată între Virciorova și Gura Văii, la luptele purtate pentru salvarea orașului Tr. Severin de distrugere și pentru curățirea teritoriului de hitleriști alături de armată au luptat și muncitorii Șantierului de construcții navale și ai Atelierelelor C.F.R., locuitorii orașului, unii cu arma în mînă, alții cărînd muniții în linia întîia ori îndeplinind funcții de cercetași și călăuze. Chiar copiii din zona de est a orașului au servit drept legătură între linii⁷.

⁴ General-maior în rezervă Gașpar Ioan, *op. cit.*

⁵ Centrul de istorie, filologie și etnografie al Academiei R.S.R., Craiova, manuscrise, intrarea nr. 560/1966.

⁶ Arh.St. Tr. Severin, Achiziții noi, ordinul de zi nr. 11/26 august 1944 al garnizoanei Tr. Severin.

⁷ Anuarul primăriei orașului Tr. Severin (1944—1946), Tip. comunală, 1946, p. 25.

Lupta purtată la est de Tr. Severin pentru dezarmarea trupelor hitleriste a durat în ziua de 26 august 5 ore; în urma luptei românii au avut un ofițer și 10 soldați morți și 15 răniți, iar germanii 2 ofițeri și 15 ostași morți și 47 răniți. Cu acest prilej, armata română a făcut prizonieri 20 de ofițeri, 28 de subofițeri, 3 medici, 31 de funcționari de spital și 737 de ostași⁸.

În aceeași zi, în portul Corabia au fost capturate 3 remorchere și 16 șlepuri sub pavilion german, echipajele fiind dezarmate și internate în lagăr⁹.

În ziua de 28 august, un convoi de vase hitleriste, ajungînd către orele 18 între comunele Izlaz și Gîrcov, au tras cu tunurile în comunele Izlaz și Izbiceni. Convoitul și-a continuat drumul pînă în fața portului Corabia, unde a fost primit cu focuri de tunuri, mitraliere și branduri trase de armata română. Imediat, hitleriștii de pe vase au răspuns în aceeași măsură. După o oră de luptă, românii au reușit să alunge vasele germane, care au eșuat în încercarea de a avaria vasele arsenalului Șantierului naval Galați aflate între Izlaz și Corabia¹⁰. La aceeași dată, porturile Bechet, Calafat și Tr. Severin au fost bombardate de trupele dușmane de pe Dunăre¹¹.

A doua zi, între orele 15—16, un număr de 10 vase germane ancorate în portul Vidin au deschis foc asupra portului Calafat, avariind grav locul de poștă, biserica și mai multe locuințe particulare. Artileria română a scufundat două vedete și două șlepuri, iar alte șase șlepuri germane au fost incendiate în cursul luptei¹². În mai multe rînduri, convoaie de vase germane au bombardat portul Bechet, urmărind să distrugă materialele docurilor Galați, evacuate aici, dar de fiecare dată au fost respinse. Alte lupte s-au purtat în dreptul comunei Bistreț, în cursul cărora trupele românești de vînători și de grăniceri au alungat vasele inamice. Alte bombardamente germane au avut drept țintă comunele Cetate și Gruia¹³.

La 31 august și 1 septembrie germanii au încercat să debarce pe teritoriul românesc în dreptul comunelor Ghidiciu, Piscul Vechi (Dolj) și Izvoarele (Mehedinți). Șalupele hitleriștilor pornite din portul Progova (Iugoslavia) au reușit chiar să ocupe pentru scurt timp malul stîng al Dunării din dreptul comunei Izvoarele, unde pichetul de grăniceri românesc nu a putut face față trupelor germane cu efectivul său redus, dar situația a fost restabilită în cîteva ore de o companie a Regimentului 95 infanterie¹⁴. Nu o singură dată armata română a silit inamicul să se retragă în porturile de pe malul drept al Dunării: Prahova (Iugoslavia) și Lom-Palanca (Bulgaria).

Acțiunile terestre românești de lichidare a trupelor hitleriste au fost sprijinite de echipajele de marinari români, prin instalarea barajului de mine în zona Ostrovul Corbului și prin acțiunile din Tr. Severin, Gura Văii

⁸ Arh. St. Craiova, Inspectoratul general adm. Craiova, dos. 14/1944, f. 29.

⁹ Ibidem, f. 128, 129.

¹⁰ Ibidem, f. 116—119.

¹¹ Ibidem, Inspectoratul muncii, Craiova, dos. 8/1944, f. 112.

¹² Ibidem, Inspectoratul g-ral adm. Craiova, dos. 14/1944, f. 120.

¹³ Ibidem, f. 112—113.

¹⁴ Ibidem, f. 103, 109. În alte materiale se arată că, în perioada de la 23 august—9 septembrie, pagubele cauzate de armata hitleristă s-au ridicat la 368 289 000 lei în județul Mehedinți, 65 093 000 lei în județul Dolj și 8 329 700 lei în județul Romanai, (ibidem, f. 67—74, 77—80, 82 și Arh. St. Tr. Severin, primăria Tr. Severin, dos. 14/1944, f. 48).

și Orșova, care n-au permis retragerea dușmanilor din zona Tr. Severin și nici infiltrarea lor de pe malul drept al Dunării pe teritoriul țării noastre. După zdrobirea rezistenței germane între Virciorova și Gura Văii, muncitorii navali din Tr. Severin au ajutat marinarilor să amenajeze unele remorcare și șalupe pentru acțiunea de minare¹⁵.

Toate aceste acțiuni terestre și fluviale au dus la dezarmarea grupului de hitleriști din zona dunăreană a Olteniei, realizându-se cu forțe proprii eliberarea întregii regiuni. Războiul împotriva fasciștilor germani, început de fapt din prima clipă a insurecției armate, a fost continuat apoi alături de armata sovietică, ale cărei prime detașamente au intrat în Craiova la 4 septembrie 1944¹⁶.

Contribuția de seamă adusă de trupele române în această primă parte a războiului pentru asigurarea debarșării și concentrării trupelor sovietice la vest de Munții Apuseni și de Munții Banatului a fost apreciată de generalul Managarov, comandantul Armatei 53-a sovietice, care într-un ordin de zi dat la 23 septembrie 1944 preciza : „Unitățile Armatei I oprind năvala trupelor germane și ungare au acoperit mișcarea trupelor roșii spre câmpia Ungariei. În aceste lupte, unitățile și subunitățile în condițiuni grele de reggrupare au dovedit bărbăție și dârzenie și au îndeplinit cu cinste misiunea ce li s-a încredințat”¹⁷.

Victoria insurecției armate din august 1944 a declanșat în toată țara un puternic avânt revoluționar, exprimând dorința maselor de a lupta împotriva fascismului pînă la nimicirea lui. Pe plan intern erau create toate condițiile care să ducă la transformarea radicală a vieții politice, economice și sociale în favoarea oamenilor muncii.

În dările de seamă din august și septembrie ale prefectilor și în rapoartele informative alcătuite de pretorii plășilor din Oltenia este atestat entuziasmul maselor de la orașe și sate față de actul de la 23 August, încrederea în victoria forțelor democratice asupra fascismului, în termeni următori : „Încheierea armistițiului a fost primită cu multă satisfacție, sătenii avînd credința că greutățile inerente stării de război vor înceta”. (Prefectura județului Dolj) ; „Populația orașului și a județului a primit cu multă însuflețire anunțarea armistițiului și intrarea României în război pentru zdrobirea Ardealului” (Prefectura județului Mehedinți) ; „Populația a primit cu o vădită bucurie evenimentele din noaptea de 23 August, avînd ferma convingere că prin noua orientare România va obține o pace mai repede și durabilă, toată lumea așteaptă cu toată încrederea desfășurarea evenimentelor în curs” (Prefectura județului Romanați)¹⁸.

Prăbușirea planurilor de rezistență ale comandamentului german din România a grăbit înaintarea armatelor sovietice și române în vest, apropiind data victoriei definitive asupra hitleriștilor. În același timp, România a fost ferită să devină un teatru pustiitor de război, orașele și satele ei ferite de la distrugere și ruină, salvîndu-se viața a zeci de mii de oameni.

¹⁵ I. Huza, *Din contribuția marinărilor români la zdrobirea fascismului german*, în „Studii”, nr. 6/1959, p. 101.

¹⁶ Muzeul „Procesul luptătorilor ceferiști și petroliști, iunie — iulie 1934”, Craiova, inv. 101.

¹⁷ General-colonel în rezervă Damian Rașcu, *Contribuția Armatei I române la războiul antihitlerist*, „Înainte”, nr. 6 681 din 21 august 1966.

¹⁸ Arh. St. Craiova, Inspectoratul g-ral, adm. Craiova, dos. 2 B/1944, f. 17, 50, și Prefectura Dolj, serv. adm. dos. 164/1944, f. 606.

GÎNDIREA ROMÂNEASCĂ ÎN PROBLEMA DEZVOLTĂRII ȘI ÎN EXPERIENȚA REVOLUȚIEI POPULARE

DE

V. LIVEANU

La ampla dezbateri în problema dezvoltării care se desfășoară astăzi pe plan mondial, o contribuție pot aduce istoricii ¹ și nu în ultimul rînd istoricii țării noastre.

Ne vom explica. În privința noțiunii de dezvoltare socială considerăm suficientă accepția potrivit căreia dezvoltarea este trecerea de la o stare socială la alta, caracterizată printr-o mai mare stăpînire a omului asupra naturii și asupra propriei ființe, ceea ce presupune creșterea forțelor de producție, a cunoștințelor și a tuturor aptitudinilor umane creatoare, a gradului de satisfacere a trebuințelor umane, materiale și spirituale. Credem însă necesară distincția dintre dezvoltarea *absolută* și dezvoltarea *relativă*. Dezvoltarea absolută a unei societăți este dezvoltarea ei în raport cu o stare anterioară *proprie*. Dezvoltarea relativă a unei societăți este dezvoltarea ei în raport cu starea *altei* (sau *altor*) societăți. În unele condiții istorice, dezvoltarea absolută a unei societăți este posibilă doar în măsura în care este însoțită de dezvoltarea ei relativă ². Or, cel mai tîrziu de la începutul secolului al XIX-lea, societatea românească a fost confruntată atît cu problema dezvoltării absolute, cît și cu problema dezvoltării relative.

De-a lungul istoriei sale multiseculare, societatea românească, poporul român și-au demonstrat din plin capacitatea de progres, bogatele resurse de dezvoltare. Fără a mai insista asupra perioadelor din trecutul îndepărtat, medieval sau asupra perioadei recente a revoluției populare, amintim numai că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,

¹ Ultimul congres mondial de sociologie (Evian, 1965), consacrat problemei dezvoltării, a înregistrat prezența istoriografiei. Istoricul francez E. Le Roy Ladurie, de exemplu, a prezentat o comunicare despre rădăcinile istorice ale discrepanței dintre dezvoltarea nordului Franței și a sudului ei.

² Ca, de pildă, în cazul țărilor subdezvoltate, slabe economic, integrate sistemului economic capitalist, a căror dezvoltare absolută este frînată atît de relativa lor înapoiere față de țările capitaliste, cît și de consecințele pe care această înapoiere relativă le are asupra raporturilor de pe piața mărfurilor și a capitalurilor.

după făurirea statului național român și transformările burgheze din anii 1859—1866, a fost creată în numai câteva decenii o civilizație românească *modernă*. Dar factori istorici externi, a căror analiză depășește cadrul articolului de față, au făcut ca, atît în perioada dezvoltării feudale, cît și în perioada dezvoltării capitaliste, societatea românească să rămînă în urma dezvoltării societăților din țările occidentale, care au beneficiat de condiții istorice mai favorabile³. Din întîia jumătate a secolului al XIX-lea, cînd societatea românească se afla în stadiul descompunerii feudalismului și al genezei capitalismului, iar intensificarea relațiilor internaționale, impulsionată de capitalism, pusese țara noastră în contacte mai strînse cu Occidentul, elementele înaintate ale societății românești și-au pus nu numai problema „dezvoltării absolute” a ducerii societății românești înainte față de propria-i veche stare, dar și problema „dezvoltării relative”, a înlăturării decalajului față de dezvoltarea țărilor mai avansate. Prezintă din al treilea deceniu al secolului al XIX-lea în opera lui Dinicu Golescu⁴, conștiința acestui decalaj a frămîntat gîndirea social-politică românească și a dat acuitate și amploare preocupărilor ei pentru problema dezvoltării. În articolul de față nu vom face decît să schițăm unele dintre orientările succesiv conturate în gîndirea românească și unele concluzii desprinse din experiența revoluției populare, în legătură în special cu două aspecte ale problemei: cel al rolului factorilor interni în dezvoltarea socială și cel al perspectivelor industrializării în România.

Aspecte interesante ale dezvoltării sociale au fost abordate încă din deceniul al cincilea al secolului trecut în ideologia pașoptiștilor, exponenții claselor și păturilor interesate în trecerea la relații sociale burgheze, pe atunci *revoluționare*. Transformarea *structurilor sociale*, a relațiilor economice sociale, a instituțiilor politice și juridice etc. ca o expresie și o condiție primordială a dezvoltării sociale a constituit sensul activității pașoptiștilor (cu toate deosebirile dintre *curențele* manifestate în revoluția din 1848). Formulată clar în programele revoluției din 1848 — petiția de la Iași, dorințele partidei naționale în Moldova, proclamația de la Izlaz, hotărîrile adunărilor de la Blaj și Lugoj⁵ —, cerința schimbării structurilor sociale ca o condiție a progresului social merită a fi reținută și astăzi, cînd unii autori și oameni politici occidentali reduc dezvoltarea la ridicarea nivelului producției, științei și culturii, neținînd seama de rolul relațiilor sociale⁶.

³ Dintre acești factori succesivi amintim pentru epoca feudală durată mult mai largă și mai grea pentru țara noastră decît pentru Occident a perioadei migrațiunii popoarelor, jugul impus de marile state feudale vecine, depărtarea de axa comerțului mondial, deplasată în a doua jumătate a secolului al XV-lea spre Atlantic. Pentru epoca capitalistă amintim: suzeranitatea turcească pînă în 1877, nedeșăvîrșirea procesului de formare a statului național pînă în 1918, exploatarea economiei românești de către capitalul străin.

⁴ D. Golescu scria că din lipsa de grijă a „otcîrmuitorilor” „am rămas în urma” altor neamuri (Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, Bueurești, 1964, p. 51), dar era convins că prin îmbunătățirea conducerii „norodul peste puțini ani negreșit va ajunge într-o stare care să aflu noroadele a ceilanți (sic) Evropii” (*ibidem*, p. 89).

⁵ Diferitele programe elaborate de revoluționarii de la 1848 nu erau identice și se deosebeau în ce privește amploarea transformărilor preconizate, dar toate programele prevedeau schimbarea unora sau altora dintre vechile structuri sociale.

⁶ În problema dezvoltării economice, de pildă, *Enciclopedia internațională a științelor sociale* apreciază că un important pas a fost făcut de cercetătorii dezvoltării economice (*development economists*) cînd au ajuns la consensul că obiectul studiilor lor este, în termenii lui W. Arthur Lewis, „creșterea producției pe locuitor” (*Internațional Encyclopedia of Social Sciences*, New York, 1963, vol. 10, p. 387). B. F. Hoselits, conducătorul unui simpozion

(mai pe larg despre ideile pașoptiștilor vom vorbi într-o versiune lărgită a studiului de față, care va apărea în „Bibliotheca Historica Romaniae”).

Interesantă pentru problema pe care o urmărim este și poziția lui Dionisie Pop Marțian, Bogdan-Petriceicu Hasdeu, Petre S. Aurelian, G. Barițiu, A. D. Xenopol și altor exponenți ai curentului, care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a combătut formula „România — țară eminentamente agricolă”⁷, a preconizat dezvoltarea industrială a țării și a contribuit la adoptarea legislației de încurajare a industriei. Pe lângă multiplele avantaje economice ale dezvoltării industriei, exponenți ai curentului amintit au pus în lumină câteva adevăruri fundamentale, dintre care amintim: 1) industria este un stadiu necesar al dezvoltării economice în toate țările⁸; 2) industria este o condiție indispensabilă pentru *independența economică a țării*; 3) industria este o condiție pentru dezvoltarea tuturor ramurilor activității sociale⁹. Toate aceste idei tindeau să demonstreze că dezvoltarea industriei românești era cerută de condițiile *interne* ale României și implicit se integrău într-o concepție mai largă asupra necesităților interne ca principal izvor al dezvoltării societății românești.

Exponenții curentului „industrialist” tindeau atât la dezvoltarea absolută, cât și la dezvoltarea relativă a țării, la lichidarea cât mai rapidă a

internațional consacra t problemei dezvoltării, conchidea că „în sensul cel mai restrîns dezvoltarea economică poate fi definită ca implicînd o creștere în producția *per capita* a societății” (*Le développement social*, Symposium, dirigit par Raymond Aron et Bert F. Hoselitz, Paris — La Haye, 1965, p. 12). S-a obiectat pe drept cuvînt că acest criteriu, cu toată însemnătatea lui, nu este suficient, pentru că nu reflectă structura de clasă a societății, nivelul și structura consumului.

⁷ După cum se știe, ideea că România trebuie să rămînă o țară predominant agricolă a fost susținută de economiștii N. Suțu, Ion Strat, Alexandru Moruzi.

⁸ „Al doilea stadiu al dezvoltării economice (după c l agricol—n.n.) este cel industrial” considera Dionisie Pop Marțian în *Economia socială* (1858) (*Opere economice*, București, 1961, p. 143). Curentul spre dezvoltarea industrială a României, scria Petre Aurelian „nu este particular țării noastre: toate staturile au trecut prin aceste perioade de dezvoltare economică, nici unul dintr-insele nu s-a născut industrial. Cu istoria dezvoltării economice în Europa se poate dovedi că toate staturile, începînd de la cele mai mici pînă la cele mai mari, au trecut prin aceleași faze prin care a trecut și țara noastră. Astfel fiind, nu este oare rațional ca noi, care sîntem în ajunul ca pe lângă agricultură să creăm și o industrie națională, să ne conducem pe aceleași principii economice de care s-a condus acele staturi” (P. S. Aurelian, *Necesitatea întemeierii industriei românești*, 1876, în *Opere economice*, București, 1967, p. 115). Dionisie Pop Marțian (*op. cit.*, p. 209) și P. S. Aurelian (*op. cit.*, p. 151) vorbeau, în spiritul economiei burghize clasice, despre legi „nestrămutate”, „naturale” ale dezvoltării economice.

⁹ B. P. Hasdeu scria: „O națiune curat agricolă, mizeră și sclavă înăuntru este menită a fi înghițită de națiunile fabricante” (*Agricultura și manufactura*, în „Traian” din 15 ianuarie 1870). Industria, susținea Hasdeu, contribuie la dezvoltarea nu numai a agriculturii și a comerțului interior și exterior, dar și la dezvoltarea democrației, a culturii naționale, a politicii de independență națională (vezi Olga Constantinescu, *Concepția social-economică a lui Bogdan-Petriceicu Hasdeu*, în *Din gîndirea economică progresistă românească*, București, 1968, p. 361—369). P. S. Aurelian, demonstrînd efectele pozitive ale industriei asupra tuturor sectoarelor economice, era călăuzit și el de ideea că „întemeierea industriei în România este o cestiune de viață pentru țara noastră” (P. S. Aurelian, *Opere economice*, p. 186), că o țară fără industrie este condamnată la subjugare economică și politică (*ibidem*, p. 185—186). A. D. Xenopol, insistînd asupra urmărilor salutare pe care dezvoltarea industriei le are asupra ansamblului economiei naționale (printre altele asupra valorificării întregului potențial al forței de muncă, asupra diversificării agriculturii), asupra creșterii populației, a înfloririi culturii (A. D. Xenopol, *Opere economice*, București, 1967, p. 82—88, 120—121), considera industria ca un element esențial al bogăției naționale, în care vedea baza materială a civilizației românești (*ibidem*, p. 73—80 și 113—114) și a menținerii existenței naționale a poporului român (*ibidem*, p. 124—125).

decalajului existent între dezvoltarea României și cea a țărilor avansate și în același timp la păstrarea a ceea ce era valoros în tradițiile și originalitatea poporului român. Trebuie, scria Dionisie Pop Marțian în 1860, „a ajunge popoarele înaintate” și, „ajungându-i, trebuie să ținem pas cu rezeziunea cu care înaintează ei . . . A ajunge pe calea cea mai scurtă, care e cea mai dreaptă la înălțimea lor, și a duce cu noi la acea înălțime tot ce este original sau tradițional în noi, adică a ne putea asemăna cu cei înaintați fără a ne pierde individualitatea națională, iată modul și tendința ce vom urmări”¹⁰. Această concepție implica totodată ridicarea trăsăturilor naționale specifice pe cele mai înalte culmi ale civilizației.

Douăzeci și unu de ani mai târziu, P. S. Aurelian scria la rîndul lui : „Mulțumită lui Dumnezeu, poporul român nu este dintre acelea care fug de progres ; dimpotrivă, nu cred că altele ar putea să-i stea înaintea cînd este vorba de a se dezvolta și a merge pe calea civilizațiunii. Împrejurări mai presus de puterile sale l-au împiedicat de a fi alături cu celelalte neamuri înaintate, nu putea să lupte deodată pentru a-și apăra ființa și a se dezvolta. Astăzi, după seculi de suferință, el este liber și independent”¹¹. Ajuns în rîndul popoarelor înaintate întrucît privește situațiunea sa politică, este de dator să se pună pe lucru pentru a le ajunge din urmă și pe calea economică”¹².

Dacă P. S. Aurelian, invocînd insuficienta acumulare de capitaluri autohtone, considera imposibilă dezvoltarea *de la început* a industriei mari și se pronunța pentru dezvoltarea în prima etapă a industriei la domiciliu și a meseriilor¹³, A. D. Xenopol milita pentru orientarea *de la început* spre cele mai înalte forme atinse în dezvoltarea industriei pe *plan mondial* : „Va trebui să începem și în dezvoltarea industrială prin ultimele rezultate la care au ajuns popoarele apusene, prin industrii mari, pentru a dezvolta apoi pe cea mică, întrucît va fi cu puțință, la adăpostul ei”¹⁴. Ideea rolului primordial în dezvoltare al forțelor proprii se armoniza aici cu tendința spre asimilarea celor mai înalte realizări obținute în alte țări.

Firește, economiștii, istoricii, oamenii politici de care am amintit, exponenți ai burgheziei liberale sau democratice, aveau în vedere o dezvoltare a industriei *capitaliste*. Dacă P. S. Aurelian se pronunța *împotriva* importului de capital străin în industrie și în legătură cu aceasta preconiza limitarea, într-o primă etapă, la dezvoltarea industriei mici¹⁵, Dionisie Pop Marțian *admitea* importul de capital străin, cu anumite condiții și îngrădiri, ca o măsură periculoasă, dar care nu putea fi evitată¹⁶. Cu mai puține restricții, A. D. Xenopol se situa pe aceeași poziție¹⁷ a acceptării capitalului străin, corespunzător de altfel cu poziția *practică* a burgheziei române.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primii ani ai secolului al XX-lea, exponenții burgheziei interesate în *dezvoltarea* industriei nu

¹⁰ Dionisie Pop Marțian, *Opere economice*, p. 253.

¹¹ Rîndurile de mai sus erau scrise la mai puțin de patru ani de la cucerirea independenței.

¹² P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 186.

¹³ *Ibidem*, LXIII—LXV, p. 189—195.

¹⁴ A. D. Xenopol, *Studii economice*, Craiova, 1882, p. 234.

¹⁵ Vezi *op. cit.*, p. 18, nota 2.

¹⁶ „Înțeleg trebuința de a atrage capitalurile, însă nu înțeleg că această trebuință este necondiționată” (Dionisie Pop Marțian, *op. cit.*, p. 261 ; vezi și p. 425 și 219—220).

¹⁷ A. D. Xenopol, *Opere economice*..., p. 57—58 și 118.

puneau încă problema transformării acesteia în ramură precumpănitoare a economiei românești¹⁸. Dar, înainte de primul război mondial, reprezentanți de seamă ai burgheziei întvedeau creșterea producției industriale a României pînă la un nivel egal cu cel al producției agricole. În 1904—1905, Vintilă Brătianu, pronunțîndu-se pentru dezvoltarea industriei¹⁹, credea că majoritatea noilor întreprinderi vor fi mijlocii și mici, ca fiind mai adecvate pieței interne, insuficient de largi²⁰, dar în 1912 preconiza deja dezvoltarea industriei pentru export²¹, considera inevitabilă dezvoltarea *marilor* întreprinderi²² și aprecia că producția industriei „poate în curînd năzui să egaleze pe cea agricolă”²³. Purtătorii de cuvînt ai burgheziei industriale schițau largi programe de export industrial²⁴. În noul cadru favorabil creat dezvoltării țării prin desăvîrșirea unificării de stat în 1918, proiectele industriale ale burgheziei au devenit mai îndrăznețe. România întregită, afirma Vintilă Brătianu, „va fi o țară industrială de export”²⁵. El punea problema dezvoltării industriei de mașini, apreciînd că „industria noastră metalurgică va alimenta o parte din înzestrarea noastră” cu utilaj industrial și de transport, iar „cercetarea mai adîncă a țării va indica pînă unde vom putea merge în această direcție”²⁶. După cum se știe, Vintilă Brătianu a fost unul dintre animatorii politicii „prin noi înșine” a Partidului liberal, care admitea importul de capital străin, dar tindea ca în întreprinderile cu capital străin să se asigure majoritatea acțiunilor pentru capitalul românesc²⁷. În această concepție, burgheziei autohtone îi revenea rolul primordial (dar nu exclusiv) în dezvoltarea industriei.

¹⁸ Scrierile industrialștilor păreau a înțelege uneori prin țară industrială o țară cu o industrie puternică, dar nu neapărat dominantă în economie. În orice caz, P. S. Aurelian considera că „agricultura merită locul dintîi în programul nostru economic... este și va fi pentru totdeauna temelia producției noastre; aceasta însă nu ne oprește, precum nici o națiune, de a ne îndeletnici și cu industria” (P. S. Aurelian, *op. cit.*, p. 233, vezi și p. 151). Prin agricultură el înțelegea uneori și întreprinderile de prelucrare a produselor agricole atașabile exploatărilor agricole (*ibidem*, p. 151). A. D. Xenopol scria: „Pe de o parte trebuie număidec să deschidem poporului nostru pîrghia industriilor, pe de alta nu putem ajuunge niciodată o țară industrială propriu-zisă”, adică cu o predominare a industriei în economie, din cauza concurenței țărilor dezvoltate industrialicește (A. D. Xenopol, *Opere economice...*, p. 248).

¹⁹ Vintilă I. C. Brătianu, *Scrieri și cuvîntări*, vol. I, București, 1937, p. 151—154 și 345—346.

²⁰ *Ibidem*, p. 157 și 346—347. Calculele electorale jucau, probabil, un anumit rol în aprecierile favorabile industriei mici.

²¹ Vezi prefața lui Vintilă Brătianu la C. Hălăceanu, *Observațiuni asupra proiectului de lege industrială*, București, 1912.

²² *Ibidem*, p. 9.

²³ *Ibidem*, p. 4.

²⁴ I. C. Negrescu, *Export și deuseuri în special în Orient*, București, 1909; Chr. Stai-covici, *Îndrumarea comerțului nostru spre Orient*, în „Convorbiri literare”, 1909, p. 46; V. Slăvescu, *O victorie a capitalului românesc; 5 ani de luptă a „Băncii românești”*, București, 1916, p. 16.

²⁵ Vintilă Brătianu, *Situația economică creată României noi după război*, în culegerea *Politica externă a României*, editată de Institutul social român, București (1925), p. 169 și 171.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Lozincea „prin noi înșine” fusese formulată de liberali cu mult înainte primului răz-boi mondial. Dar în 1904, de pildă, cerînd capitalului străin venit în țară să se asocieze cu capitalul românesc, Vintilă Brătianu nu revendica încă majoritatea participării pentru capitalul românesc (V. Brătianu, *Scrieri și cuvîntări...*, vol. I, p. 113).

În deceniul al treilea al secolului nostru, ideea transformării României într-o țară *industrială* ca urmare a dezvoltării *capitalismului românesc* a fost susținută și de Ștefan Zeletin. Pentru el, plămădirea României moderne s-a confundat cu plămădirea capitalismului și a burgheziei române²⁸, iar „dezvoltarea burgheziei române este normală în sensul că are drept cauză dezvoltarea capitalismului, și anume a unui capitalism ce străbate aceleași trepte de evoluție ca și cel apusean”²⁹. Nu există legi speciale de dezvoltare a țărilor înapoiate care să fi acționat în dezvoltarea capitalismului românesc³⁰. În România nu exista o contradicție între fond și formă, cum susțineau unii, ci o deplină corespondență între formele politice-juridice și stadiul dat al dezvoltării capitalismului³¹. Aceste premise i-au permis lui Zeletin să dezvăluie unele procese reale, profunde ale istoriei sociale românești. Tendința de a identifica cu orice preț evoluția capitalismului român cu evoluția capitalismului apusean l-a dus însă la erori teoretice și politice. După Zeletin, dezvoltarea capitalismului românesc a fost un simplu reflex al dezvoltării capitalismului occidental. „După mișcarea de la 1848 — scrie el — soarta luptelor noastre de clasă atîrnă mai mult de evenimentele externe decît de prefaceri interne. Privită în cadrul economiei mondiale, dezvoltarea burgheziei române alcătuiește un modest episod în expansiunea burgheziei engleze”³². Factorii externi erau puși astfel pe primul loc în evoluția societății românești moderne³³.

Zeletin nu ținea seama de determinismul *intern* al societății românești. Desigur, în epoca capitalismului, cum au arătat Marx și Engels, „se dezvoltă schimbul multilateral, interdependența multilaterală a națiunilor”³⁴. Relațiile dintre națiuni pot fi de egalitate sau de dominare și pot exercita o influență constructivă sau distructivă. Dar forma și conținutul lor atîrnă de orînduirea socială, de trăsăturile și forțele interne ale națiunilor intrate în contact. Comerțul cu țările capitaliste occidentale a accelerat, firește, descompunerea feudalismului și apariția capitalismului în țara noastră, dar „impulsul inițial” al dezvoltării capitalismului în România nu poate fi redus la comerțul cu țările apusene. Trebuie avut în vedere stadiul general de dezvoltare a forțelor și a relațiilor de producție ale societății românești, care făcuse să apară posibilitatea unor disponibilități de export încă înaintea intensificării schimburilor cu Apusul și care disponibilități au putut fi îndreptate spre țările mai avansate din punct de vedere capitalist atunci cînd acestea au solicitat piața românească.

Efectele pe care în secolul al XIX-lea comerțul exterior dintre țările capitaliste avansate și o țară întîrziată din punctul de vedere al dezvoltării capitaliste le avea asupra ultimei țări au depins de însuși stadiul de dezvoltare al țării în cauză (România sau Serbia, Japonia sau China etc.). Chiar Zeletin, cînd a încercat să schițeze evoluția concretă a societății românești în secolele XIX—XX, a trebuit să apeleze în primul rînd la stadiul de dez-

²⁸ Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul*, București, 1927, p. 4.

²⁹ *Ibidem*, p. 5.

³⁰ Idem, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, București, 1925, p. 29.

³¹ *Ibidem*, p. 199.

³² *Ibidem*, p. 64.

³³ *Ibidem*, p. 64 și urm.

³⁴ K. Marx și F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, ed. a 8-a, București, Edit. politică, 1962, p. 36.

voltare și la condițiile specifice ale capitalismului *intern*. Așa, de pildă, el explica menținerea resturilor feudale (a dijmii) în agricultură prin stadiul *comercial* al capitalismului românesc între 1848 și 1864 și în deceniile următoare ³⁵. Zeletin a confundat *capitalul* comercial real cu inexistentul *capitalism* comercial, a ignorat compromisul dintre burghezie și moșierime ³⁶ și rolul pe care urmarea acestui compromis, menținerea marii proprietăți funciare, l-a avut în persistența resturilor feudale; nu este însă mai puțin adevărat că marea pondere pe care a avut-o în rîndurile burgheziei române de la 1848—1864 burghezia comercială cu interesele ei specifice este unul dintre factorii care explică menținerea marii proprietăți funciare în 1864. Rezolvarea problemei agrare, ca și a tuturor problemelor țării, Zeletin o vedea în dezvoltarea industriei: „Pirghia care va ridica țărănimea din starea ei actuală nu e politica agrară, nici gradul ei de înțelepciune și de bunăvoință pentru păturile agricole, ea stă în altă parte, anume în industria națională. Aceasta are menirea de a plămădi viitorul din ruinele trecutului la orașe, ca și la sate” ³⁷.

Problemele puse de menținerea proprietății moșierești erau ignorate, dar rolul salutar atribuit industriei în dezvoltarea agriculturii nu poate fi contestat.

În dezvoltarea industriei și transformarea României într-o țară industrială, Zeletin vedea un stadiu necesar al dezvoltării capitalismului românesc. Dezvoltarea industriei, inclusiv a industriei pentru export și a industriei metalurgice ³⁸, avea să elibereze țara de capitalul străin și în general de dependența economică de exterior ³⁹. Văzînd în dezvoltarea industrială a țării chezașia dezvoltării independente a societății românești, Zeletin avea o perspectivă greșită asupra forțelor interne menite să înfăptuiască industrializarea României. Rezolvarea acestei sarcini și în general a organizării producției naționale pe baza unui plan o atribuia celei pe care el o numea „oligarhie financiară” ⁴⁰, cu alte cuvinte marii burghezii interesate în bănci și industrie. Instrumentul de organizare a producției de către burghezie era, după Zeletin, statul, și în legătură cu aceasta el considera *depășită* faza democratică, liberală a societății capitaliste (despre care afirma că a intrat în faza „neoliberalismului”) și preconiza o *dictatură centralizată* ⁴¹ a marii finanțe pentru organizarea producției naționale (din punct de vedere politic el a aderat la Partidul Poporului, condus de generalul Averescu).

La începutul deceniului al treilea, necesitatea și posibilitatea transformării României într-o țară industrială a fost susținută și de Mihail Manoilescu. El acorda o mare însemnătate dezvoltării industriei metalurgice,

³⁵ Șt. Zeletin, *op. cit.*, p. 191.

³⁶ Șt. Zeletin susținea că între 1830 și 1860 marea boierime a dispărut ca clasă și că în 1848—1866 și pînă la 1880 nu a existat la noi o burghezie propriu-zisă, ci doar „un grup de agrarieni comercializați”, adică mica boierime care făcea comerț cu produse agricole (Șt. Zeletin, *Neoliberalismul...*, p. 8—9, și *Burghezia română...*, p. 58). Era vorba, firește, de o supraapreciere a ruinării marii boierimi, care în parte fusese silită să-și vîndă moșiile, dar care era departe de a fi dispărut cu totul.

³⁷ Idem, *Burghezia română*, p. 214.

³⁸ Șt. Zeletin, *Burghezia română*, p. 131 și 133.

³⁹ Idem, *Neoliberalismul*, p. 15, și *Burghezia română*, p. 137.

⁴⁰ Idem, *Burghezia română*, p. 153, 158 și 166, și *Neoliberalismul*, p. 14—15.

⁴¹ Șt. Zeletin, *Neoliberalismul*, p. 15.

producției de energie electrică și altor ramuri hotărâtoare ale industriei ⁴². Ca și Zeletin, Manoilescu concepea industrializarea României doar în cadrul *capitalismului* (el însuși s-a lansat în „afaceri industriale”). După ce un timp a teoretizat „neoliberalismul”, el a trecut fățiș pe pozițiile corporatismului fascist ⁴³.

În anii 1934–1939, când guvernul burghez a intensificat încurajarea industriei prin contingentarea importului, masive comenzi de stat și alte măsuri, noua orientare a cercurilor conducătoare spre creșterea ritmului dezvoltării industriale și-a găsit expresia într-o serie de lucrări, dintre care amintim *Industrializarea României* (București, 1936, două ediții) de N. P. Arcadian, și mai cu seamă în ampla suită de studii consacrate industriei și reunite în *Enciclopedia României*, volumul al III-lea. În anii 1921–1928 și mai cu seamă în 1934–1939, industria românească a cunoscut o dezvoltare importantă, raporturile dintre capitalul străin și capitalul românesc investit în industrie s-au schimbat, acesta din urmă devenind preponderent. Totuși, capitalul străin a continuat să joace un rol important în economia românească, care în anii 1941–1944 a fost subordonată capitalului german ca urmare a expansiunii hitleriste. Pe de altă parte, au fost dezmințite de istorie concepțiile burgheze asupra forțelor interne capabile să industrializeze țara și în general să modernizeze economia românească. Ștefan Zeletin afirma în 1927 că „oligarhia financiară” va fi cea care va înfăptui sarcinile de organizare a producției atribuite de Mărx socialismului ⁴⁴. Nu însă burghezia a realizat misiunea socialismului în România, ci, dimpotrivă, sarcina burgheziei de industrializare a țării a fost înfăptuită de socialism. Industrializarea României, transformarea ei într-o țară industrial-agrară, cu o industrie puternică, precumpănitoare în economie, a fost opera istorică a revoluției populare, a socialismului.

Am vorbit despre partizanii industrializării capitaliste a României. În rîndurile unor clase și pături sociale s-au manifestat și curente opuse industrializării. Nu ne vom opri aici la economiștii din secolul al XIX-lea, ca Nicolae Suțu sau Alexandru B. Moruzi, care se ridicau împotriva industrializării de pe pozițiile moșierimii. Ni se par mai interesante „poporanismul” și „țăranismul” secolului al XX-lea.

Poporanismul, al cărui organ a fost din 1906 revista „Viața românească”, vedea în ridicarea culturală, economică și politică a țăranimii condiția esențială a progresului culturii și întregii societăți românești ⁴⁵. Ridicarea țăranimii trebuia realizată prin lupta unită a tuturor păturilor interesate în dezvoltarea democrației. „Poporul”, forțele sociale interne erau pentru poporanisti factorul determinant al dezvoltării sociale. Ei nu negau însă acțiunea influențelor externe. C. Stere, ideologul poporanismului, admitea în termeni expliciți influența țărilor capitaliste occidentale

⁴² Vezi M. Manoilescu, *Importanța și perspectiva industriei în noua Românie*, București, 1921, și *Politica producției naționale*, București. Cf. Vasile Nechita, *M. Manoilescu despre profilul industrial al României*, în „Analele Universității „Alexandru Ion Cuza” din Iași, secția a III-a, tom. XVI (1968), p. 109–129.

⁴³ M. Manoilescu, *România stat corporatist*, București, 1933, și *Secolul corporatismului*, București, 1934.

⁴⁴ Șt. Zeletin, *Neoliberalismul...*, p. 14.

⁴⁵ Vezi cuvîntul introductiv, programatic, *Către cititori*, publicat în primul număr al „Vieții românești” (martie 1906), p. 5–7.

asupra țărilor înapoiate ⁴⁶. O dată cu aceasta el sublinia pe drept cuvânt că rezultatele influenței externe depind de trecutul istoric și de condițiile interne ale țării. Efectul influenței capitalismului extern asupra unei țări agrare, remarcă mai târziu teoreticianul țărănismului, Virgil Madgearu, „este condiționat de situația mijloacelor de transport în general și de țara primitoare în particular” ⁴⁷.

Și mai importantă era însă sublinierea influenței pe care țările mai puțin dezvoltate o pot exercita asupra țărilor mai avansate. C. Stere dădea în acest sens exemple din domeniul economiei ⁴⁸. Mai cu seamă, această idee a fost urmărită de poporanisti pe planul contactelor dintre culturi. Cuvîntul introductiv, programatic al „Vieții românești”, referindu-se la contactele culturale cu Occidentul, afirma: „De o sută de ani însă am început să ne împărtășim mai cu dinadinsul la civilizația popoarelor din Apus și ar fi vremea să dăm ceva în schimb, să dăm lumii răsunsetul sufletului nostru atins de cultura apuseană” ⁴⁹. „Un popor nu-și poate justifica dreptul la existența distinctă în sinul popoarelor civilizate decât dacă poate contribui cu ceva la cultura universală, dîndu-i nota specifică a geniului său” ⁵⁰.

Recunoașterea universalității culturii, a dezvoltării schimburilor și influențelor culturale era astfel însoțită de accentuarea faptului că universalitatea culturii se întemeiază pe contribuția specifică și pe influența creatoare a *fiecărei* culturi naționale la cultura umană. Poporanismul cerea ridicarea economică politică și culturală a poporului tocmai pentru a se deschide calea ridicării pe culmi cît mai înalte a culturii naționale și a aportului ei la cultura umană.

Poporanistii se pronunțau pentru „desăvîrșirea operei generației de la 1848” ⁵¹, pentru „o țărănime liberă și stăpînă pe pămîntul ei” ⁵², pentru o democrație largă, dar concepția lor asupra forțelor motrice interne, menite să înfăptuiască progresul social, nu le-a îngăduit transpunerea în viață a propriului program.

Pentru C. Stere, autorul platformei social-politice a poporanismului, gospodăriile țărănești reprezentau „o formație socială deosebită” ⁵³, caracterizată prin absența exploatării și antagonismelor de clasă ⁵⁴. În țările agrare, ca România, tocmai această „formație economică specifică”, necapitalistă, determină cursul evoluției sociale ⁵⁵. „România — susținea C. Stere — nu poate urma dezvoltarea industrială a Europei apusene” ⁵⁶. În România, industria nu s-ar fi putut dezvolta pentru că nu avea piețe ex-

⁴⁶ C. Stere, *Neoiobăgia domnului Gherea*, în „Viața românească”, an. V, nr. 12 din decembrie 1910, p. 432—433.

⁴⁷ Virgil Madgearu, *Agrarism, capitalism, imperialism. Contribuții la studiul evoluției sociale românești*, București, 1936, p. 26.

⁴⁸ Se referea la influența situației țărilor înapoiate asupra procesului de transformare a Angliei din atelier industrial al lumii în „casă de bani” a lumii (C. Stere, *op. cit.*, p. 432).

⁴⁹ „Viața românească”, an. I, nr. 1 din iunie 1906, p. 5.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ C. Stere, *Social-democrație sau poporanism*, în „Viața românească”, an. III, nr. 1 din ianuarie 1908, p. 56 și 58; an. III, nr. 4 din aprilie 1908, p. 59.

⁵² C. Stere, *op. cit.*, în „Viața românească”, an. III, nr. 1 din ianuarie 1908, p. 56—57.

⁵³ C. Stere, *op. cit.*, în „Viața românească”, an. II nr. 9 din 1907, p. 333.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 339.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 338.

⁵⁶ *Ibidem*, în „Viața românească”, an. II, nr. 10 din 1907, p. 36.

terne și pentru că distrugerea industriei casnice sărăcea țărănimea, reducea puterea ei de cumpărare⁵⁷. Viitorul economiei românești era în *intensificarea agriculturii* cu ajutorul *cooperăției*.

Argumentele aduse pentru a dovedi imposibilitatea dezvoltării industriei României erau false: industria în dezvoltare își creează prin sine însăși propria piață internă; necesitatea absolută a pieței externe pentru industria unei țări capitaliste apare abia după ce aceasta a epuizat posibilitățile pieței interne, ceea ce era departe de a fi cazul țării noastre; distrugerea industriei casnice țărănești, nevoia țăranilor de a-și vinde forța de muncă *lărgeau* piața internă, chiar în condițiile sărăcirii țărănimii; îmbunătățirea nivelului de trai al țărănimii prin reforma agrară era în orice caz de natură să lărgască mult piața internă.

Negarea perspectivelor de dezvoltare a industriei în România vicia întreaga concepție poporanistă asupra forțelor motrice ale dezvoltării societății românești. Contestând posibilitățile dezvoltării industriei, Stere nega orice rol politic proletariatului român și social-democrației române⁵⁸. Recunoștea însă neputința țărănimii de a juca un rol politic independent⁵⁹ și, afirmându-și propria teză despre „țărănime masă nediferențiată”, constata că „în sinul țărănimii noastre se poate observa diferențierea unui nou element social, al fruntașilor satului”⁶⁰. Lupta pentru „democrația rurală” trebuia condusă de „fruntașii satului”, de țăranii mai înstăriți și de intelectualii satului (învățători, preoți), de mica burghezie și de intelectualitatea orașelor⁶¹. Pe de altă parte, poporanismul susținea că în România nu era posibilă dezvoltarea unei mișcări *revoluționare*, ci doar a luptei pentru reforme.

Astfel, poporanismul era un exponent pe plan ideologic și politic al țărănimii înstărite, al micii burghezii și al intelectualității, care, refuzând calea luptei revoluționare, erau însă împinse de situația lor obiectivă să militeze pentru transformări *democratice*, reformiste⁶². Dar, în condițiile în care, indiferent de teoriile poporanistilor, capitalismul și industria se dezvoltau, țărănimea înstărită, mica burghezie, intelectualitatea nu puteau păstra o poziție politică independentă, ci trebuia să aleagă între coalizarea cu proletariatul sau cu burghezia; în măsura în care negau rolul politic al proletariatului, exponenții acestor pături nu puteau evita de a ajunge la remorca burgheziei, fenomen ilustrat prin polemica susținută împotriva mișcării socialiste și prin încadrarea poporanistilor, din punct de vedere politic, într-un partid burghez.

Pînă la primul război mondial, poporanismul a constituit un curent de stînga în sinul Partidului Liberal, dominat de marea burghezie, și a contribuit ca acest partid să se angajeze în 1913 la efectuarea reformelor

⁵⁷ *Ibidem*, p. 17–36.

⁵⁸ În România, „proletariatul industrial nu se poate dezvolta și în orice caz nu poate avea vreun rol politic apreciabil” (C. Stere, în „Viața românească”, an. III, nr. 1 din ianuarie 1908, p. 73). Realitatea societății românești a dat acestei teze o absolută și completă dezmințire.

⁵⁹ „A crede că la noi țărănimea de rînd poate avea acum de îndată, un rol de inițiativă și o organizație politică independentă, chiar în lupta ce se impune pentru democratizarea țării, înseamnă a părăsi terenul ipotecelor permise pentru gîndirea științifică” (*ibidem*, p. 64).

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, p. 65–66.

⁶² În legătură cu poporanismul, vezi V. Liveanu, M. Rusculescu. Tr. Lungu, M. Iosa, I. Kovacs și V. Bozga, *Relații agrare și mișcări țărănești. 1908–1921*, București, 1967, p. 113–116, 156 și 163.

agrară și electorală; reformele limitate ale Partidului Liberal erau însă mai restrînse decît cele preconizate de poporanîști. După sfîrșitul primului război mondial, poporanîștii au contribuit la înființarea Partidului Țărănesc (decembrie 1918), care a atras pături ale țărănimii înstărite, ale micii burghezii urbane și ale intelectualității, nemulțumite de liberali. În atmosfera revoluționară postbelică, ideologia „țărănismului” a căpătat o coloratură mai radicală decît a poporanismului. Printre altele, țărănismul se declara adept al luptei de clasă și reprezentant al „clasei țărănești” în lupta contra marilor proprietari și ai burgheziei. În problema perspectivelor industriei, alături de scepticism, sau de ostilitate față de dezvoltarea industriei⁶³ în sinul țărănismului, au început să se manifeste și atitudini mai favorabile industriei. Încă din primii ani de după desăvîrșirea unității politice, în „Viața românească” se constată mai multă încredere decît în trecut față de perspectivele industriei, ba chiar o acceptare uneori a posibilității industrializării într-un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat⁶⁴.

Țărănismul se ridica însă împotriva dictaturii proletarietului și a „bolșevismului”, a mișcării revoluționare a proletarietului și liderii săi au ajuns la o înțelegere cu exponenți ai burgheziei bancare și industriale⁶⁵. Liderii țărăniști au renunțat la introducerea principiului luptei de clasă în programul Partidului Național Țărănesc, creat în 1926 prin fuziunea partidelor țărănesc și național și au consimțit în schimb să se înscrie în program ideea că noul partid acționa „întemeindu-se pe solidaritatea tuturor claselor sociale”⁶⁶, ceea ce implica menținerea claselor exploatatoare existente atunci. În problema dezvoltării industriei, programul Partidului Național-Țărănesc cuprindea un compromis: era recunoscut „primatul agriculturii”, dar se prevedea și o încurajare a industriei bazată pe valorificarea produselor agricole (deci a industriei alimentare și ușoare) și a industriei producătoare de combustibili și de energie electrică⁶⁷. Programul Partidului Național-Țărănesc mai cerea însă intensificarea importului de capital și „egalitate de tratament capitalurilor străine ca și capitalurilor românești în fața legii și a administrației”⁶⁸. În condițiile concrete ale României, acest

⁶³ Vezi aprecierile lui V. Madgearu din 1925 la p. 736.

⁶⁴ „Viața românească” a recenzat favorabil o lucrare a lui M. Manolescu consacrată demonstrării posibilităților dezvoltării industriale a României întregite („Viața românească”, an. XVI, nr. 4 din aprilie 1921, p. 147–148). În 1925, în articolul *Agricultură sau industrie?* George Strat scria: „Nu vedem cum s-ar putea infiripa o industrie națională capabilă fără aceste două elemente esențiale: capital național și antreprenori... Cumînțenia elementară, viitorul însuși al economiei românești ne obligă să ne întoarcem înapoi spre ogoarele țării, la brazda binecuvîntată și fecundă, de unde va răsări nu numai plinea de mîine, ci și capitalul cu care se vor înalța uzinele și furnalele viitorului” („Viața românească”, an. XVII, nr. 11–12 din noiembrie-decembrie 1925). Preponderența acordată agriculturii pentru o perioadă îndelungată era privită acum ca o etapă premergătoare industrializării.

⁶⁵ În legătură cu Partidul Național-Țărănesc vezi *Relații agrare...*, p. 342 și urm.

⁶⁶ *Partidul Național-Țărănesc, Principiile programului și statului votate de congresele extraordinare pentru ratificarea fuziunii partidelor național și țărănesc la 10 octombrie 1926 în București* [f.a.], p. 3.

⁶⁷ În program se spunea: „Producția principală a țării fiind agricultura, interesele propășirii acesteia nu vor fi subordonate unui industrialism forțat și artificial” (*ibidem*, p. 8). Se prevedea „dezvoltarea industriei mijlocii și mari, îndeosebi a celeia în legătură cu valorificarea produselor agricole cu excluderea producției interesate a industriei, care nu are baze naturale de dezvoltare în țară” (*ibidem*, p. 11). Se mai preconiza însă înlesnirea dezvoltării industriei naționale prin măsuri pentru intensificarea producției izvoarelor de energie, petrol, cărbuni, gaz metan, izvoare de apă (*ibidem*, p. 4).

⁶⁸ *Ibidem*, p. 15.

punct programatic, izvorit din interesele specifice ale cercurilor burgheze influente din conducerea Partidului Național-Țărănesc⁶⁹ și realizat în felul cunoscut în timpul guvernelor național-țărăniști din 1929—1933, era de natură să contribuie la dependența economică față de capitalul străin.

Partidul Național-Țărănesc a formulat un șir de revendicări democratice atât pe plan politic, cât și pe plan social-economic. În conducerea sa au predominat însă oamenii politici legați de interesele burgheziei bancare, industriale, comerciale, ca și ai burgheziei rurale, devenită tot mai conservatoare după reforma agrară din 1921. În Partidul Național-Țărănesc se desfășura treptat o polarizare a curentelor. În timp ce majoritatea conducerii a evoluat spre dreapta, în Partidul Național-Țărănesc a activat și o aripă de stînga, care s-a apropiat de partidul comunist pe linia luptei antifasciste, a luptei pentru o cultură progresistă („Viața românească” a publicat după 1935 articole și studii ale unor intelectuali comuniști).

În legătură cu aceasta este interesantă evoluția ideilor unui exponent de seamă al țărănismului, Virgil Madgearu, asupra dezvoltării industriei în România. În anii 1920—1940 Madgearu susținea că mica proprietate țărănească nu este subminată de capitalism, că economia țărănească reprezintă o „categorie național-economică” specială, cu dezvoltare proprie, necapitalistă⁷⁰. După părerea exprimată în 1925—1936, dezvoltarea industriei și deplina implantare a capitalismului în economie nu aveau perspective în România. „Afirm — scria Madgearu într-o lucrare din 1925, republicată în 1936 — că condițiunile de existență naturală ale țării noastre nu deschid perspective dezvoltării dintr-un stat agrar într-un stat industrial”⁷¹.

Faptele însă l-au determinat pe Madgearu în al patrulea deceniu să-și revizuiască părerile. Dispariția etalonului aur și instabilitatea monetară, dar mai cu seamă tendințele spre autarhie economică (concretizate în noile reglementări ale schimburilor internaționale de mărfuri și deize), apărute o dată cu criza economică din anii 1929—1933, au avut ca urmare, după economistul român, două serii de fenomene: a) încetarea rolului exportului de capital ca „factor de industrializare al țărilor înapoiate”⁷² și b) desfășurarea unui proces specific de „industrializare a țărilor agrare și reagrarizare a țărilor industriale”⁷³. Nu interesează aici justetea analizelor lui Madgearu asupra tendințelor economice internaționale, ci numai în-

⁶⁹ Cercurile capitaliste concurente ale capitalurilor grupate în jurul Băncii Naționale, „Băncii românești” și întreprinderilor legate de citadelele financiare librale se bîzuiau, în concurența cu aceste promotoare ale politicii „prin noi înșine”, pe colaborarea cu capitalul străin.

⁷⁰ V. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism...*, p. 17—23 și 58—82; această lucrare conține lucrări scrise în deceniul al treilea. În 1940, în lucrarea care i-a încununat activitatea științifică, V. Madgearu aprecia România ca un „stat semicapitalist, cu o ordine economică-socială agraro-țărănească” (*Evoluția economiei României după războiul mondial*, București, 1940, p. 361), o țară în care domină „economia țărănească familială sau semifamilială, care nu folosește salariatul decât ocazional” (*ibidem*, p. 357). Madgearu considera că dezvoltarea capitalismului în România pînă în 1918 a fost opera capitalismului extern (*ibidem*, p. 19 și 20). Efectul influenței externe fiind după el condiționat de situația internă a țării (vezi mai sus, p. 733; aplicarea acestei concepții, în *op. cit.*, p. 19), capitalismul a avut în România o evoluție specifică (*ibidem*, p. 8 și 19) și nu a devenit dominant. Madgearu a avut dreptate cînd a atras atenția asupra rolului condițiilor interne în receptarea influenței externe, dar a subapreciat totuși rolul acestei influențe și gradul dezvoltării capitalismului în România.

⁷¹ V. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism...*, p. 115.

⁷² Idem, *Evoluția economiei României după războiul mondial*, p. 23.

⁷³ *Ibidem*.

registrarea concluziilor lui despre inevitabilitatea, în noua situație, a industrializării țărilor agrare prin resurse proprii fără capital din import.

Convins acum de posibilitatea industrializării țărilor agrare, Madgearu critica în 1940 teoriile poporaniste despre restrângerea pieței interne în țările agrare, referindu-se și la Lenin. Pe lângă greșeala de a fi crezut fatală restrângerea pieței țărănești, „a doua eroare a teoriei poporaniste, aprecia Madgearu, e de a fi nesocotit, după cum observa și Lenin, că economia capitalistă își creează ca însăși o piață de desfacere, chiar în faza de tranziție de la economia (de mărfuri) simplă la cea capitalistă, prin apariția salariaților și capitaliștilor”⁷⁴.

Factorul determinant hotărîtor al dezvoltării economiei românești, Madgearu îl vedea în creșterea suprapopulației agricole. Rezolvarea problemelor create de surplusul forței de muncă la țară o credea posibilă „în prima linie în transformarea structurală a agriculturii însăși”⁷⁵ prin intensificarea agriculturii⁷⁶, iar în al doilea rînd prin industrializare. „Pre-siunea demografică va acționa în sensul accelerării procesului de industrializare”⁷⁷, socotea Madgearu. Analizînd pe larg resursele și posibilitățile României, el ajungea la încheierea că pentru țara noastră „perspectivele industrializării apar favorabile”⁷⁸. Chiar dacă admitea posibilitatea unui import de capital⁷⁹, ca sursă principală pentru acumularea fondurilor necesare dezvoltării industriei el recomanda acumularea internă⁸⁰.

Concepția lui Madgearu asupra industrializării, fără a mai vorbi despre faptul că era o concepție asupra industrializării în cadrul și limitele capitalismului, prezenta, firește, laturi criticabile: suprapopulația agricolă împingea într-adevăr la industrializare, dar era de fapt o suprapopulație relativă (nu absolută), iar existența ei nu era singurul și cel mai important factor al industrializării; el considera indicată dezvoltarea în țara noastră a producției siderurgice și a industriei producătoare de mașini agricole, dar nu credea posibilă dezvoltarea producției naționale de utilaj industrial⁸¹. Semnificativ era însă că cel mai de seamă reprezentant pe planul teoriei al țărănismului de după primul război mondial a ajuns la începutul celui de-al doilea război mondial la concluzia că dezvoltarea viitoare a României trebuie să treacă în mod inevitabil prin industrializarea țării pe baza resurselor interne. Aceasta implica și o reexaminare a ideilor cu privire la rolul clasei muncitoare în dezvoltarea României. Asasinarea lui Madgearu s-a produs însă în momentul în care noua etapă în gîndirea sa economică-socială abia începuse a se contura.

În istoria gîndirii românești s-au întîlnit curențe care abordau problemele dezvoltării României moderne pornind de la premisa că rolul

⁷⁴ *Ibidem*, p. 13.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 364.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 544 și urm.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 377; vezi și p. 394.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 207.

⁷⁹ Încă din 1936 Madgearu arată că speranțele puse în importul de capital străin nu s-au confirmat (V. Madgearu, *Misiunea Partidului Național-Țărănesc*, București, 1936, p. 16–17), valorificarea bogățiilor țării trebuind a se efectua în viitor de capitalul autohton și de stat (*ibidem*, p. 18).

⁸⁰ V. Madgearu, *Evoluția economiei României după războiul mondial*, p. 381 și urm. Lucrarea cuprinde, în încheiere, aprecieri asupra tratatului economic româno-german din martie 1939, dintre care unele inspirate, poate, de conjunctura politică a momentului, nu concordează cu interesele rezistenței împotriva expansiunii economice a imperialismului german.

⁸¹ *Ibidem*, p. 255 și 283.

primordial în această dezvoltare l-a avut imitarea formelor culturii și ale civilizației occidentale. Spațiul limitat unui studiu de revistă ne obligă să renunțăm la prezentarea acestor curente (despre care vorbim pe larg în versiunea lărgită a studiului de față, amintită mai sus). Trecem acum la prezentarea ideilor în problema dezvoltării formulate de socialiștii români. Într-adevăr, o epocă nouă în gândirea românească asupra dezvoltării a fost inaugurată de apariția mișcării socialiste și răspîndirea marxismului în România.

Socialiștii au înlăturat caracterul abstract al noțiunii de dezvoltare, au dezvăluit legile dezvoltării sociale, rolul modului de producție și al luptelor de clasă în dezvoltarea societății, au pus în lumină conținutul concret al noțiunii, „dezvoltarea României moderne”. Dezvoltarea societății românești după revoluția din 1848, au arătat socialiștii, a constat în dezvoltarea capitalismului, în condițiile menținerii unor puternice resturi feudale. Dezvoltarea relațiilor burgheze o dată cu persistența rămășițelor feudale a fost relevantă în 1885 în lucrarea lui Gherea *Ce vor socialiștii români*⁸², care a servit drept prim document programatic mișcării socialiste din România, în programele din 1893 și din 1910 ale P. S. D. R., ca și în lucrarea lui Gherea din 1908 *Cuvinte uitate*⁸³. În 1910, în *Neoioabăgia*, Gherea a insistat asupra resturilor feudale din agricultură, ceea ce a contribuit la subaprecierea acolo a ponderii relațiilor capitaliste din agricultură⁸⁴; în 1912, în lucrarea *Asupra socialismului în țările înapoiate*, Gherea sublinia caracterul capitalist al ansamblului economiei românești din acel timp și împletirea în agricultură a resturilor feudale cu relațiile capitaliste⁸⁵. O dată cu caracterul capitalist al dezvoltării societății românești după 1848, socialiștii au evidențiat caracterul antagonist al acestei dezvoltări, îmbinarea urmărilor ei pozitive cu efecte nefaste ale exploatarei capitaliste și ale resturilor exploatarei feudale. Pentru dezvoltarea în continuare a societății românești, au

⁸² În lucrare se vorbea despre „starea burgheză în care ne aflăm acum” (C. Dobrogeanu-Gherea, *Scriseri social-politice*, București, 1968, p. 78), despre sistemul muncii în dijmă și, în general, despre urmările menținerii marii proprietăți funciare (*ibidem*, p. 85).

⁸³ „... Țara noastră — aprecia programul P.S.D.M.R. din 1893 — devine din ce în ce mai capitalistă și deci din ce în ce creează în ea un teren favorabil socialismului”. Programul mai vorbea despre „rămășițe ale iobăgiei, cum sînt dijma, zilcie de prestație, căratul, rușfeturile”, a căror desființare imediată o revendica („Munca” din 11 aprilie 1893). Programul din 1910 al P.S.D.R. constata: „România, țară bună feudală încă pe la mijlocul veacului trecut, se află de atunci atrasă în ruajul evoluției capitaliste... Cu toată piedica ce raporturile feudale și semi-feudale au pus și astăzi comercializării și industrializării României, capitalismul a făcut progrese mari în țara noastră, dînd naștere tuturor fenomenelor nedespărțite de el”. Rezultatul este crearea unei clase proletare industriale și „diferențierea categoriilor sociale în sinul populației rurale, formarea unei burghezii sătești și stercerea tot mai mult a caracterului feudal al relațiilor dintre proprietari și țărani, relațiuni de servaj destul de vii încă...” („România muncitoare” din 24 ianuarie 1910). În 1908, în *Cuvinte uitate*, p. 220, Gherea scria în legătură cu stadiul dezvoltării României: „Sîntem deja în capitalism”.

⁸⁴ „Pentru a analiza problema agrară a trebuit s-o izolez de celelalte probleme care toate împreună cu ea constituiesc chestiunea socială a țării” (C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoioabăgia*, București, 1910, p. 452). În altă parte, anunța Gherea „vom vorbi și despre dezvoltarea noastră capitalistă” (*ibidem*, p. 10).

⁸⁵ În acea lucrare, Gherea scria: „Noi am și devenit de acum o țară cu tip de dezvoltare capitalist, o societate capitalistă înapoiată încă, cu resturi medievale, dar totuși o țară cu un tip de dezvoltare capitalist. Producerea în țara noastră are un caracter capitalist, raporturile de producere, deși la țară încărcate încă de iobăgism, au totuși în mare parte și un caracter capitalist. Producția agricolă e de asemenea dominată de capitalism” (C. Dobrogeanu-Gherea, *Scriseri social-politice*, p. 262).

relevant socialistii, este necesară desființarea mai întâi a resturilor feudale și, într-un stadiu ulterior, trecerea de la capitalism la socialism, clasa cea mai progresistă, capabilă să conducă lupta pentru înfăptuirea acestei treceri, fiind proletariatul. Revoluția populară a confirmat aceste concluzii, desprinse din analiza stadiului de dezvoltare a societății românești.

Subliniind că România era o țară capitalistă *înașoiată*, socialiștii români au avut de rezolvat o problemă necunoscută în țările avansate din punct de vedere capitalist: elaborarea unei politici marxiste în problema industrializării țării.

O constantă a socialismului românesc a fost orientarea spre dezvoltarea industrială a țării. În lucrarea *Ce vor socialiștii români*, Gherea a expus ideile generale ale socialismului științific, inevitabilitatea socialismului în România, principiul dictaturii proletariatului și a arătat totodată că „în România organizarea producției de către poporul muncitor în folosul său, pe lângă multe alte bunuri, face cu putință și întemeierea industriei”⁸⁶. Dar în această primă lucrare programatică, care punea problema întemeierii industriei de către „poporul muncitor”, critica claselor exploatoare mergea pînă la negarea posibilităților *burgheziei* române de a dezvolta industria, și în general producția națională⁸⁷. Această eroare se explica prin slaba dezvoltare industrială de pînă atunci a țării, ca și prin influența unor idei ale socialismului premarxist, narodnicist⁸⁸. Ulterior socialiștii au revenit asupra subaprecierii perspectivelor industriei române în capitalism și au început încă din deceniul al optulea al secolului trecut să admită posibilitatea dezvoltării industriale a României în capitalism, să preconizeze măsuri energice pentru *imediată* dezvoltare a industriei. Încă la 9 iunie 1885, ziarul „Drepturile omului” sublinia că toți oamenii luminați „vor o industrie mare națională . . . Aceasta voim și noi. Și noi voim fabrici mari la care sutimi de oameni să lucreze la același lucru. Pentru aceasta noi socotim că nu este nici o jertfă destul de mare, fiind gata de a ne jertfi cea de pe urmă picătură de sînge spre a ajunge acest ideal”. La începutul secolului al XX-lea, în perioada în care poporaniiștii contestau posibilitatea industrializării României, iar liberalii exponenți ai marii burghezii, deși se pronunțau pentru dezvoltarea industriei, nu puneau încă problema transformării industriei în ramura *precumpănitoare* a producției naționale, social-democrații români militau cu fermitate pentru transformarea cît mai rapidă a industriei în ramură *hotărîtoare* a economiei românești. Poziția.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 78.

⁸⁷ Vezi mai jos, p. 42. „Oricum vom învîrți și suci lucrurile, este văzut că *burgheziimea noastră n-are cel mai mic teren pentru a întemeia o industrie națională, pentru a organiza producția națională*” (*ibidem*, p. 114; vezi în același sens și p. 115 — 116).

⁸⁸ În *Ce vor socialiștii români* se aprecia că lipsa coloniilor, îngustimea pieței interne, concurența țărilor industriale ar împiedica industrializarea capitalistă (*ibidem*, p. 91, 101, 110 și 112—113). „Neputînd concura pe piața universală, neavînd piață launtrică, *burghezia noastră nu poate întemeia producția mare*” (*ibidem*, p. 113). Gherea însuși, referindu-se mai tîrziu la *Ce vor socialiștii români*, la „motivările teoretice ale programului în parte moștenite de poporaniiști”, preciza: „Trebuie să mărturisesc că socotesc unele propoziții teoretice de acolo ca naive” (C. Dobrogeanu-Gherea, *Un mic răspuns la o mică recenzie*, în „Viitorul social”, an. I, nr. 10 din mai 1908, p. 248). În primul număr al „Viitorului social”, Ion Sion, referindu-se la slăbiciunile „primei mișcări socialiste” din deceniul al nouălea, semnală: „Mai nelămuritor încă erau socialiștii noștri în capacitatea «burghezimei» noastre de a industrializa țara” (Ion Sion, *Socialismul în România*, în „Viitorul social”, an. I, nr. 1 din august 1907). În continuare Ion Sion arată că dezvoltarea ulterioară a României a înfirmat părerea de mai sus.

socialiștilor români în favoarea imediatei industrializări a României a fost prezentată într-un șir de lucrări, care ne dispensează de a ne ocupa în mod special de această problemă⁸⁹. Amintim doar că, în polemica cu poporanistii, adeversari ai industrializării, Gherea sublinia în 1908, în *Cuvinte vitate*, necesitatea industrializării României chiar în condițiile capitalismului: „O dezvoltare capitalistă-industrială e posibilă, dar și necesară, și nu numai necesară, dar e chiar o condiție de existență în viitor a țării, o condiție de a fi ori a nu fi”⁹⁰. O astfel de industrializare, a demonstrat Gherea în 1910 în *Neoiobăgia*, ar fi ridicat considerabil venitul național pe cap de locuitor și ar fi dus la dezvoltarea ulterioară a societății românești sub toate aspectele⁹¹.

Un articol din „Viitorul social”, răspunzând poporanistilor care negau posibilitatea dezvoltării industriei capitaliste românești pe motivul absenței coloniilor și a piețelor interne, arăta în 1908 că industria capitalistă s-a dezvoltat și în țări lipsite de colonii — Belgia, Elveția, Italia, Germania (până în 1884) ș. a. — și își creează singură piața prin consumul productiv⁹². Îmbunătățirea situației țăranilor va lărgi piața internă⁹³. Făcându-se o cercetare critică a izvoarelor statistice, se demonstra dezvoltarea relativ rapidă (față de trecut) a industriei românești și se conchidea: „Condițiile sociale și politice trebuincioase pentru dezvoltarea industrială a României nu fac parte din dorințele pioase, ci din posibilitățile care mai curînd sau mai tîrziu se vor realiza . . . Sub raportul condițiilor naturale și climatice însă, România este unul dintre statele cele mai favorizate”⁹⁴.

În legătură cu atitudinea socialiștilor în problema industrializării sînt însă de precizat două aspecte. În timp ce pentru burghezie dezvoltarea industrială trebuia să însemne creșterea capitalului industrial, a profitului industrial, pentru socialiști dezvoltarea industriei trebuia să însemne crearea condițiilor pentru trecerea la *socialism* (această deosebire era menționată și în articolul deja citat publicat la 9 iunie 1885 în „Drepturile omului”).

Referindu-se la legea minelor, C. Dobrogeanu-Gherea scria în 1895 în „Lumea nouă”: „Producția minieră poate să formeze o bază solidă pentru industrializarea țării. Dezvoltarea productivității muncii, dezvoltarea industriei și a proletariatului industrial, dezvoltarea capitalismului este nu numai una din condițiile de întărire ale partidului socialist, dar e temelia pe care se va zidi însăși proprietatea socialistă”⁹⁵. „În timp ce burghezia acționează pentru industrializare din dorința de îmbogățire”, sublinia Gherea în 1908, social-democrația „tinde la industrializarea țării, pentru că un stat industrial creează relații omenești superioare statelor înapoiate, cum sîntem noi”, inclusiv „condiții mai bune

⁸⁹ I. Felea, *Problema industrializării în presa muncitorească din trecut*, în „Presa noastră”, 1965, nr. 7—8; N. Copoiu și Gh. Surpat, *Socialiștii români despre dezvoltarea industrială a țării*, în „Probleme economice”, 1966, nr. 4; I. Bulborea, *Concepția socialiștilor români cu privire la industrializare*, în *Din gîndirea economică progresistă românească*.

⁹⁰ C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice*, p. 220.

⁹¹ Idem, *Neoiobăgia*, p. 478 și urm.

⁹² *Poporanism, socialism și realitatea*, în „Viitorul social”, an. I, nr. 11—12 din iunie-iulie 1908, p. 356—357.

⁹³ *Ibidem*, p. 355.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 360.

⁹⁵ I. Bulborea, *op. cit.*, p. 517.

de luptă pentru emanciparea muncii”⁹⁶. Opoziția dintre burghezie și proletariat în problema industrializării nu se mărginea la problemele viitorului îndepărtat, ci la înseși modalitățile industrializării.

Fiind de acord cu necesitatea unui tarif protecționist pentru apărarea industriei, social-democrații condiționau aplicarea protecționismului în funcție de interesele maselor muncitoare și criticau tarifele vamale care încurajau specularea maselor de către capitaliști. Apoi socialiștii cereau ca politica de încurajare a industriei să fie însoțită de măsuri pentru îmbunătățirea *imediată* a condițiilor de trai ale maselor⁹⁷.

Atitudinea P. S. D. M. R. în problema industrializării în capitalism a fost un exemplu de aplicare creatoare a marxismului la condițiile unei țări slab dezvoltate industrialicește. Precum s-a subliniat, burghezia română nu s-a putut achita de sarcina industrializării țării, rezolvată abia în epoca revoluției populare; în această epocă s-a putut realiza obiectivul formulat de vechea mișcare socialistă: industrializarea țării în condițiile unei îmbunătățiri a nivelului de trai al maselor⁹⁸.

România fiind o țară slab dezvoltată mai cu seamă din punct de vedere industrial, avînd, în special în secolul al XIX-lea, un proletariat relativ puțin numeros, se punea problema: în ce măsură existau în România premisele obiective ale dezvoltării mișcării socialiste, ale luptei pentru socialism? Pentru a răspunde la această întrebare, C. Dobrogeanu-Gherea a susținut, încă în *Ce vor socialiștii români*, o teorie specială asupra dezvoltării țărilor înapoiate, preluată și de programele din 1893 și 1910 ale P. S. D. M. R. Există, afirma el, „o lege a dezvoltării societăților înapoiate, rămasă în urmă în dezvoltarea lor socială, în dezvoltarea lor capitalistă... Țările rămasă în urmă intră în orbita țărilor capitaliste înaintate, ele se mișcă în orbita acelor țări și întreaga lor viață, dezvoltare și mișcare socială sînt determinate de viața și mișcarea țărilor înaintate, sînt determinate de epoca istorică în care trăim, de epoca capitalistă burgheză”⁹⁹.

Două erau concluziile trase de Gherea de aici. Țările înapoiate au o evoluție mai rapidă, nu mai trec prin toate treptele parcurse de dezvoltarea țărilor mai înaintate, adoptă ultimele rezultate la care au ajuns țările dezvoltate¹⁰⁰. Sub influența țărilor capitaliste înaintate, țările înapoiate ar prelua de la țările înaintate mai întii „formele”, supra-

⁹⁶ C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 221.

⁹⁷ Programul din 1893 al P.S.D.M.R. a inclus printre măsurile imediate realizabile înaintea revoluției socialiste „proteguirea industriei prin vămi, întrucît acestea nu vatamă interesele consumatorilor muncitori” (subl. ns.), precum și introducerea zilei de muncă de 8 ore, a repausului duminical, a protecției muncii femeilor și copiilor, a asigurărilor sociale („Munca” din 11 aprilie 1893). „Chiar în marginile în care această protecție a industriei capitaliste e într-adevăr necesară pentru dezvoltarea industrială, cererile industriei nascîndu întrecîndu cu mult aceste margini, social-democrația va avea de luptat ca sacrificiile ce trebuie făcute să atingă cît se poate de puțin interesele muncitorimii și ale claselor nevoiașe, să nu fie făcute pe spinarea lor... Această exploatare a maselor, după cum ne arată istoria dezvoltării industriale, e foarte intensă, mai ales la început... Rolul social-democrației e să organizeze rezistența muncitorimii împotriva acestei exploatare pentru ca astfel să capete mai bune condiții de trai” (vezi C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, p. 221—222). Organul teoretic al social-democrației române preciza în 1908 într-un articol redacțional că socialiștii nu sprijină necondiționat un anumit sistem vamal, că față de fiecare lege și măsură de încurajare a industriei socialiștii au o atitudine diferențiată în funcție de interesele muncitorilor și de necesitatea combaterii speculei („Viitorul social”, an. I nr. 6 din ianuarie 1908, p. 489—490).

⁹⁸ Vezi mai jos, p. 761—762.

⁹⁹ C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrisori social-politice...*, p. 211—212.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 257.

structura, și numai după aceea „fondul”, baza economică; deci în țările înapoiate suprastructura s-ar dezvolta înaintea condițiilor economice-sociale corespunzătoare ei: „În țările înaintate capitaliste formele sociale urmează fondului social, în țările înapoiate fondul social e acela care urmează formelor sociale”¹⁰¹. În România, credea Gherea, dezvoltarea relațiilor de schimb cu țările capitaliste înaintate a determinat apariția *mai întâi* a legilor și a instituțiilor burgheze și numai după aceea a dus la dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste. Trecerea țărilor capitaliste înapoiate la socialism urma să se facă într-un mod asemănător sub influența țărilor înaintate. Când țările capitaliste înaintate „se vor preface în societăți socialiste, atunci și societățile înapoiate semicapitaliste, care nu-și vor fi dezvoltat încă toate condițiile necesare de viață pentru o societate socialistă ca cele dintâi, își vor adopta și ele și li se va impune și lor forma de organizație socialistă a societății”¹⁰².

Implicațiile teoretice și practice ale teoriei dezvoltării țărilor înapoiate erau multiple. În ce privește trecerea de la feudalism la capitalism, aceasta a fost într-adevăr *accelerată* în România de relațiile cu țările capitaliste înaintate și acest aspect real al problemei a fost relevat de Gherea; între *accelerare* și determinarea integrală presupusă de legea formulată de Gherea există însă o deosebire esențială, despre care am mai vorbit.

Procesul intrării țărilor române pe piața internațională dominată de capitalism a fost un proces multilateral, în care un rol activ au jucat nu numai țările capitaliste înaintate, dar și țările române¹⁰³. Acțiunea legilor generale de pe piața mondială capitalistă s-au resimțit asupra dezvoltării societății românești dar rezultatul acestei acțiuni a fost condiționat de stadiul dezvoltării interne al societății românești¹⁰⁴. Chiar după teoria lui Gherea, baza economică internă a jucat un rol esențial în determinarea rezultatului intrării României în orbita țărilor capitaliste căci a dus la un regim specific, la „neoiobăgie”, la persistența „fondului” feudal în ciuda „formelor” burgheze impuse de relațiile cu țările capitaliste¹⁰⁵. Apoi, încă înainte de primul război mondial, reprezentanți ai mișcării socialiste au atribuit în mod just făurirea supra-

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 258. Cf. p. 212. „În țările înapoiate, transformarea formelor sociale de viață a formelor, sociale, politice, juridice se face mai înainte de a se fi dezvoltat în sine societății toate condițiile necesare de viață pentru astfel de forme de conviețuire socială, mai înainte de a se fi dezvoltat în special acel substrat economic-social care în țările înaintate au făcut posibile, ba a dat chiar naștere acestor forme politice și juridico-sociale” (*ibidem*, p. 257—258).

¹⁰² *Ibidem*, p. 259.

¹⁰³ Producția de mărfuri s-a dezvoltat în țările române înainte de secolul al XIX-lea, într-o perioadă în care cea mai mare parte a exportului lor se îndrepta nu spre Occident, ci spre țări înapoiate din punct de vedere capitalist, și în primul rând spre Imperiul otoman. Înrîngurarea (prin contrabandă) a restricțiilor impuse de turci, cererile prin care mai ales după 1821 țările române revendicau libertatea exportului sînt unele dintre formele care demonstrează că în țările române înseși existau factori interni care din proprie inițiativă împingeau produsele țărilor române spre piețele Europei centrale și occidentale.

¹⁰⁴ Într-o primă etapă, intrarea țărilor române pe piața mondială dominată de capitalism, cum observa K. Marx (*Capitalul*, vol. I, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 23, București, Edit. politică, 1966, p. 247) a dus la mărirea clăcii, deci la intensificarea exploatarei feudale a țăranilor. Numai în urma dezvoltării contradicțiilor interne ale orînduirii feudale din țara noastră s-a ajuns la desființarea clăcii.

¹⁰⁵ De altfel Gherea vorbește uneori nu de „determinare” a dezvoltării țărilor înapoiate de către cele înaintate, ci de „influențare și chiar în bună parte determinare” (C. Dobrogeanu-Ghera, *op. cit.*, p. 257).

structurii burgheze în România nu legăturilor cu țările capitaliste înaintate, ci burgheziei române, deci forțelor sociale interne¹⁰⁶.

Mai trebuie spus că resturile relațiilor economice feudale se oglindeau din plin în suprastructură. Legile consfințeau menținerea marii proprietăți funciare, a dijmei (până în 1917 sistemul electoral cenșitar consfințea și puternica influență a moșierilor în conducerea statului). Așadar, nu există la noi o contradicție între „fond” și „formă” în general, ci o contradicție între „fondul” și „forma” burgheză, pe de o parte, și „resturile”, „fondului” și ale „formei” feudale, pe de altă parte.

Într-o perioadă cînd problema cea mai urgentă a societății românești era lichidarea puternicelor resturi feudale, teoria dezvoltării țărilor înapoiate, cu toate insuficiențele ei, sublinia însă inevitabilitatea, necesitatea obiectivă a desființării rămășițelor feudale. În timp ce conservatorii vedeau în „formele” liberale rezultatul unor influențe ideologice externe, se împotriveau lărgirii lor și uneori cereau chiar restrîngerea lor și în general apărau resturile feudale, socialiștii evidențiau necesitatea *obiectivă, materială*¹⁰⁷ a noilor forme, preconizau ridicarea „fondului” la nivelul „formelor” prin lichidarea resturilor feudale și cereau lărgirea noilor forme burghezo-liberale prin democratizarea radicală a orînduirii politice și de stat. Ideile lui Gherea despre „dezvoltarea țărilor înapoiate”, în măsura în care susțineau necesitatea înlăturării resturilor feudale, a servit socialiștilor ca platformă teoretică pentru a preconiza înfăptuirea revoluției burghezo-democratice ca bază a dezvoltării ulterioare a României. Socialiștii români nu au ajuns însă, înaintea primului război mondial, la sesizarea misiunii proletariatului de hegemon al revoluției burghezo-democratice, a necesității pentru înfăptuirea acestei revoluții de a se înlătura vechea putere și a se instaura o putere nouă, revoluționară; ei nu au elaborat o strategie adecvată acestui obiectiv, fapt la care au contribuit unele implicații ale teoriei amintite mai sus¹⁰⁸.

În ce privește problema trecerii de la capitalism la socialism, „legea dezvoltării țărilor înapoiate”, formulată de Gherea, a fost folosită ca un argument împotriva celor care contestau posibilitatea trecerii de la capitalism la socialism în România ca o dovadă a perspectivelor

¹⁰⁶ „Și la noi, ca și în Occident, e burghezia care a cerut sau nevoilor cărcia au corespuns și Constituția și Codul civil” (C. Racovski, *Perspectivile socialismului în România...*, în „Viitorul social”, an. I, vol. II, februarie 1908, p. 338).

¹⁰⁷ „Deosebirea între concepțiunea lui Dobrogeanu-Ghera și concepțiunea junimiștilor — observa Madgearu — era că el nu socotea că această transformare fusese produsă de ideile importate de revoluționarii noștri din Apus, că existau totuși în societatea noastră anumite cauze materiale, și Dobrogeanu-Ghera — și pentru memoria lui trebuie să accentuăm acest lucru — este cel dintîi care a stabilit *causa movens* a acestei transformări, și anume intrarea României în orbita țărilor capitaliste” (V. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism*, p. 84).

¹⁰⁸ Plecînd de la ideea că în România sarcina era de a ridica „fondul” la înălțimea „formei” (suprastructurii) burghezo-democratice, Gherea conchidea că pentru mișcarea muncitorească din țara noastră singura tactică posibilă era respectarea cu orice preț a legilor existente (C. Dobrogeanu-Ghera, *op. cit.*, p. 226—227), deci legalismul exclusiv; or, lupta pentru instaurarea unei puteri revoluționare necesită folosirea celor mai variate forme, la nevoie a celor extralegale, impuse de condițiile istorice concrete. El nu punea problema instaurării unei puteri democratice revoluționare. Apoi, în *Neoîobăgia*, calea redistribuirii marii proprietăți funciare Gherea o vedea în: a) cumpărarea unor moșii de către asociațiile de țărani „mai înțoliți, mai chiaburi” (*Neoîobăgia*, p. 389); b) cumpărarea unor moșii de către stat cu banii obținuți dintr-un împrumut public; c) răscumpărarea silită, dar numai în caz de nevoie, a unei părți a moșiilor (*ibidem*, p. 389—390). În 1912 însă P.S.D. a adoptat un program imediat care prevedea „exproprierea silită a marii proprietăți” („România muncitoare” din 28 octombrie 1912).

de viitor pe care le avea mișcarea socialistă în România. Ideea lui Gherea asupra inevitabilității victoriei socialismului mai întâi în țările capitaliste înaintate corespundea tezelor marxiste valabile pentru secolul al XIX-lea. Ideea posibilității victoriei socialismului într-o singură țară, și anume nu neapărat într-o țară capitalistă înaintată, ci în țara în care contradicțiile proprii capitalismului sînt cele mai puternice, a fost formulată de Lenin abia în 1915, pe baza analizei noului stadiu al capitalismului. Nu se poate imputa mișcării socialiste din România *dinainte* de primul război mondial ideea izbînzii socialismului *mai întâi* în țările capitaliste înaintate ¹⁰⁹.

Era justă în sine ideea lui Gherea că victoria socialismului în unele țări (capitaliste înaintate) poate grăbi victoria socialismului în alte țări (capitaliste înapoiate). Este posibilă accelerarea maturizării condițiilor subiective ale revoluției socialiste, a creșterii conștiinței și a voinței de luptă a maselor exploatate dintr-o țară ca urmare a victoriei revoluției socialiste într-o altă țară; este posibilă și accelerarea construcției socialiste într-o țară datorită sprijinului material, tehnic-științific și cultural primit din partea altei țări în care revoluția socialistă a învins mai de mult, după cum este adevărat că victoria revoluției socialiste într-o nouă țară reprezintă prin sine însăși un ajutor pentru țările în care revoluția socialistă a învins mai de mult. Dar victoria revoluției socialiste într-o anumită țară trebuie să fie opera poporului din acea țară; ea nu poate fi, cum arătau clasicii marxismului, decît rezultatul a ceea ce a copt în viața și în spiritul poporului acelei țări însăși ¹¹⁰.

¹⁰⁹ După 1917 însă, cînd mișcarea muncitorească *revoluționară* românească și internațională și-a dat seama, în lumina Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, de posibilitatea victoriei revoluției socialiste în țările capitaliste înapoiate mai înainte de victoria ei în Occident, ideea lui Gherea despre posibilitatea revoluției socialiste în România numai după victoria proletariului în Apus și-a schimbat semnificația și a devenit o *frîna* în dezvoltarea luptei revoluționare a proletariatului. Această idee a devenit însă după 1921 baza ideologiei oficiale a Partidului Social-Democrat (vezi expunerile lui Șerban Voinea și Ilie Moscovici asupra ideologiei social-democrate în *Doctrinile partidelor politice...*, p. 137—138 și 303, precum și *Programul Federației partidelor socialiste din România*, București, 1927). Ideea expusă de Gherea în *Neoioabgia* (p. 452—453), după care regimul neoioabag a dus la formarea unei oligarhii politicianiste parazitare care conduce statul, a fost preluată de conducătorii social-democrați și de unii activiști ai P.C.R., care trăgeau concluzia că burghezia română în întregimea ei sau în cea mai mare parte a ei este interesată în înfăptuirea revoluției burghezo-democratice cu scopul înlăturării de la putere a „oligarhiei”. În fond, polemica contra reformismului și a ideilor greșite din propriile rînduri a dus în documentele P.C.R. dinainte de 1964 la negarea în bloc a ideilor lui Gherea, fără a se ține seama de contextul istoric în care au fost formulate aceste idei; s-au atribuit uneori lui Gherea idei pe care dînsul nu le formulase și pe care alții le deduseră din teoriile lui. De pildă, unele dintre tezele greșite sau neclare din lucrările lui Gherea au putut servi ca argumente pentru ideea hegemoniei burgheziei în revoluția burghezo-democrată. Gherea însuși n-a formulat niciodată în scris această idee. Aprecierile negativiste asupra concepțiilor lui Gherea au influențat în trecut și pe autorul articolului de față.

¹¹⁰ Încă în deceniul al IX-lea al secolului trecut, Marx și Engels au indicat posibilitatea ca, după trecerea țărilor capitaliste înaintate la socialism, țările în care s-au menținut resturi ale orînduirii gentilice, ale obștilor sătești vor putea folosi un mijloc de a grăbi trecerea lor la socialism (K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 22, București, Edit. politică, 1965, p. 423). Dar pentru aceasta era necesar ca popoarele acelor țări să se convingă ele însele de avantajele angajării pe calca socialismului (*ibidem*). Referindu-se la Rusia, în legătură cu care credea posibilă această cale de trecere la socialism, Engels preciza că nu crede în înfăptuirea momentană a comunismului sau a ceva similar, ci „numai a ceea ce s-a copt deja în viața și în spiritul poporului” (K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Edit. politică, 1965, p. 471). Trebuie să avem în vedere că Gherea se referea la trecerea la socialism a țărilor capitaliste înapoiate, nu a țărilor precapitaliste înapoiate.

Exprimîndu-și părerea că din momentul în care Europa și America de Nord vor fi socialiste „țările semicivilizate vor căuta ele însele să le urmeze”, Engels avea totodată grijă să sublinieze : „Un singur lucru este neîndoielnic : *proletariatul victorios nu va putea fericii cu de-a sila nici un alt popor străin fără a-și submina prin aceasta propria sa victorie*”¹¹¹. Comentînd aceste rînduri ale lui Engels, Lenin a scris : „Engels formulează un singur principiu ca fiind «neîndoielnic», indiscutabil internaționalist, și îl aplică în cazul tuturor «popoarelor străine».... : a le fericii cu de-a sila ar însemna subminarea victoriei proletariatului”¹¹². *Înaintarea unui popor spre socialism nu poate fi decît urmarea liberei sale decizii*.

Gherea, care sublinia necesitatea dezvoltării mișcării socialiste românești, căreia i-a consacrat viața și căreia îi atribuia misiunea de a înfăptui trecerea României la socialism, care vorbea despre pregătirea acestei treceri prin acțiunea de *luminare* și *organizare* a maselor, desfășurată de partidul socialist, nu și-a propus însă să aducă precizări mai concrete asupra modalităților în care vedea trecerea României la socialism.

Menținîndu-se în cadrul teoretic elaborat de Gherea, alți socialiști au subliniat că trecerea la socialism va fi și în România rezultatul luptei conduse de proletariatul român. Și în România va fi posibilă trecerea la socialism (după victoria socialismului în țările înaintate), scria Racovski, „fără ca la noi să existe industrie ca aceea din Occident. Este destul că noi sîntem o țară cu producție capitalistă și că la noi se manifestă, într-un grad mult mai slab poate, dar tot atît de real, aceeași luptă între burghezie și clasa producătoare ca și în Occident”¹¹³. Victoria revoluției socialiste, atrăgea atenția Racovski, este o chestiune de raporturi de forțe și depinde de împrejurări multiple¹¹⁴. Or, în România, sublinia Racovski, burghezia putea fi sub anumite aspecte mai ușor înfrîntă decît în Occident : „În războiul social, succesul celui care atacă va depinde atît de forțele lui, cît și de forțele și pozițiile adversarului”¹¹⁵. Proletariatul, observa cu dreptate Racovski, în 1908 era mai slab în România decît în țările capitaliste înaintate, dar și burghezia era mai slabă ca în Occident¹¹⁶. În schimb, proletariatul este concentrat într-un număr de orașe și regiuni¹¹⁷, de el „depinde toată viața economică a țării”¹¹⁸ și el poate mobiliza în sprijinul său opinia publică democratică¹¹⁹. Toate aceste idei extrem de valoroase n-au fost însă, pînă la primul război mondial, fructificate prin elaborarea unei strategii revoluționare adecvate.

Esențialul doctrinei vechii mișcării socialiste a fost confirmat de experiența revoluției populare : lichidarea deplină a resturilor feudale

¹¹¹ Vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a 2-a, vol. 30, București, Edit. politică, 1964, p. 51.

¹¹² *Ibidem*.

¹¹³ C. Racovski, *Poporanism, socialism și realitate*, p. 338.

¹¹⁴ „Chestia introducerii unui regim politic și social oarecare este o chestiune de raporturi între forțe și, ca atare, ea atîrnă de multe împrejurări politice sociale și economice” (*ibidem*; cf. în același sens și p. 341).

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 341.

¹¹⁶ *Ibidem*. Cf. idem, *Perspectivile socialismului în România*, p. 37.

¹¹⁷ Idem, *Poporanism, socialism și realitate*..., p. 353.

¹¹⁸ Idem, *Perspectivile socialismului în România*, p. 37.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 37–38.

și apoi a relațiilor capitaliste și trecerea la socialism în perioada de după 23 August 1944 s-au dovedit a fi cheia dezvoltării rapide a societății românești, și anume a unei dezvoltări în folosul întregului popor, eliberat de orice exploatare. Clasa muncitoare s-a dovedit a fi cea mai înaintată forță a societății, capabilă să antreneze întregul popor în lupta pentru noua societate, întemeiată pe proprietatea socială a mijloacelor de producție ca bază a progresului social nelimitat. Mișcarea revoluționară a proletariatului român și-a dovedit nu numai vitalitatea, dar și eficacitatea ca forță socială în stare să deschidă cea mai favorabilă cale de dezvoltare societății românești.

Idealurile vechii mișcări socialiste românești au fost preluate și ridicate pe o treaptă mai înaltă de Partidul Comunist Român. Esențialul element nou adus de Partidul Comunist Român în problema dezvoltării a fost evidențierea importanței fundamentale pe care o avea pentru dezvoltarea rapidă continuă a societății românești și pentru lichidarea decalajului dintre România și țările avansate din punct de vedere industrial *problema puterii*, adică lupta *practică* în vederea răsturnării puterii claselor exploatare și a instaurării unei puteri noi, revoluționare, ca instrument, al făuririi socialismului. Obiectivul instaurării unei puteri revoluționare a călăuzit întreaga activitate practică, toate documentele politice și teoretice ale Partidului Comunist Român din primul moment al înființării sale ¹²⁰.

Văzînd în înfăptuirea revoluției socialiste o soluție de natură să asigure cea mai rapidă și mai multilaterală dezvoltare a societății românești, Partidul Comunist Român s-a bazat în activitatea sa pe analiza leninistă a posibilităților victoriei revoluției socialiste. Teoria leninistă a revoluției, însoțită de Partidul Comunist Român, a pus în lumină faptul că noua situație internațională de la începutul secolului al XX-lea, pe de o parte stadiul dezvoltării capitalismului pe plan mondial și pe de altă parte stadiul dezvoltării mișcărilor revoluționare, au creat condiții noi, mai favorabile inițiativei forțelor revoluționare *interne* din fiecare țară. Și anume noua situație internațională a permis ca o țară să poată trece la socialism și singură, în funcție de contradicțiile sociale interne și de capacitatea forțelor revoluționare *interne*, chiar dacă țara dată nu a atins un grad înalt de dezvoltare a capitalismului, chiar dacă în alte țări, inclusiv în țările capitaliste înaintate, nu a învins încă revoluția socialistă. Firește, noile condiții au făcut în același timp să crească importanța solidarității internaționale a forțelor socialiste, obiectivul luptei comune a forțelor revoluționare din toate țările fiind de a contribui la crearea posibilităților pentru ca în fiecare țară poporul să se poată decide liber de a merge pe calea luptei revoluționare pentru socialism.

Referindu-se la condițiile necesare victoriei socialismului, revista legală a P. C. R. „Cultura proletară” sublinia : „Nimeni nu poate spune cînd și unde se va rupe mai curînd lanțul capitalismului : e mai probabil

¹²⁰ Importanța acordată problemei puterii de partidul comunist este ilustrată de primul articol al statutului partidului, supus dezbaterii congresului de constituire din mai 1921, în care se preciza că partidul luptă „pentru cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariului, prin regimul politic al sfaturilor în vederea socializării mijloacelor de producție, adică transformarea societății capitaliste, bazată pe exploatarea muncii, într-o societate socialistă, în care munca este organizată după un plan general cu eforturile tuturor (*Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, București, 1966, p. 627).

să se rupă acolo unde verigile sînt mai slabe, deci nu tocmai în țara în care capitalismul este cel mai dezvoltat”¹²¹; ca sugera posibilitatea trecerii la socialism și în România înaintea victoriei socialismului în Apus. În prefața culegerii *Chestiunea agrară*, publicată de P. C. R. în 1931, era criticată ideea posibilității victoriei socialismului în România numai sub influența Occidentului¹²².

Partidul Comunist Român a fost călăuzit în întreaga sa activitate de principiile internaționalismului proletar. Solidaritatea internațională a celor ce muncesc, au considerat întotdeauna comuniștii români, este o cheazășie și un imbold în lupta revoluționară dusă de fiecare popor pentru propria lui eliberare, pentru cucerirea posibilității de a-și făuri prin propriile sale forțe viitorul comunist.

În analizele lor teoretice, comuniștii plecau de la ideea rolului primordial al forțelor interne în determinarea direcțiilor dezvoltării societății românești. Criticînd teoria lui Ghera asupra dezvoltării țărilor înapoiate, S. Timov remarcă pe drept cuvînt în 1928: „Din totalitatea forțelor de producție interne ale fiecărei țări decurge și locul ei în economia mondială”¹²³. În prefața unei lucrări referitoare la istoria României din ultimul secol, Lucrețiu Pătrășcanu scria în 1942: „Este necesar în primul rînd să fie puse în lumină forțele interne — economice și sociale — care, ele înainte de toate, au determinat cursul pe care l-a luat poporul român în ultima sută de ani”¹²⁴.

De la înființarea sa, Partidul Comunist Român a sesizat caracterul *capitalist* al dezvoltării societății românești moderne și în același timp menținerea resturilor feudale și înapoierea României față de țările capitaliste avansate. Partidul Comunist Român a evidențiat rolul dominant al relațiilor capitaliste în economia românească. În ce privește resturile feudale, după o perioadă în care (pînă în 1931) documente ale P. C. R. și lucrări ale unor comuniști preluau ideile lui Ghera despre existența unui regim „specific neoibag”¹²⁵, lucrările unor cercetători comuniști și documentele oficiale ale P. C. R. dezvăluie — și aceasta este un important merit științific — adevăratul caracter al raporturilor agrare din România.

Sistemul muncii în dijmă, au arătat comuniștii, era un sistem de tranziție de la sistemul bazat pe clacă la capitalism, iar dezvoltarea agriculturii românești o variantă a dezvoltării capitalismului în agricultură

¹²¹ Gh. Mincu, *Noul proiect de program al F.P.S.R.*, în „Cultura proletară”, an. II, nr. 3 7 din aprilie-august 1927, p. 141.

¹²² *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1923—1928*, București, E.P.L.P., 1953, p. 587.

¹²³ S. Timov, *Agrarnii vopros i krestianskoc dvijenie v Rumîni, Moscova, 1928*. S. Timov, militant al P.C.R., nu și-a putut publica valoroasa sa lucrare în țară, date fiind condițiile ilegalității. Trebuie să avem în vedere că S. Timov considera în mod greșit că Partidul Național-Tărănesc era chemat să desăvîrșească revoluția burghezo-democratică în România (*Documente din istoria P.C.R. 1929—1933*, București, 1956, p. 301).

¹²⁴ L. Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale. 1821—1907*, București, p. 20. Începută în 1933, lucrarea a fost definitivată în 1942 (*ibidem*, p. 279), dar a putut fi tipărită abia în 1945. Vezi *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1929*, p. 661; *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1923—1928*, p. 581; *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1929—1931*, București, 1954, p. 586—593.

¹²⁵ Vezi *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1916—1921*, p. 661; *Documente din istoria Partidului Comunist din România 1923—1928*, p. 581; *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1929—1931*, p. 586—593.

„pe cale prusacă”, cale deosebit de chinuitoare pentru mase, calea menținerii gospodăriilor moșierești și a unor resturi feudale și a transformării lente a acestor gospodării în gospodării capitaliste ¹²⁶.

Din analiza relațiilor de producție din România, partidul comunist a conchis asupra caracterului și perspectivelor revoluției în România. După cum se știe, Congresul al V-lea al P. C. R. a arătat că România se afla în fața revoluției burghezo-democratice, condusă de proletariat, care trebuia să creeze condițiile trecerii rapide la revoluția socialistă. Nu intră în obiectul acestui articol analiza aprecierilor din rezoluțiile Congresului al V-lea al P. C. R. (și din alte materiale) cu privire la alianțele proletariatului și la problemele pe care trebuia să le soluționeze revoluția, aprecieri care au plusurile și minusurile lor ¹²⁷. Atragem însă atenția asupra unui fapt important pentru problema care ne preocupă aici. În aprecierea perspectivelor revoluției în România, Partidul Comunist Român ținea seama, desigur, de stadiul dezvoltării internaționale, de faptul că pe plan internațional începuse încă din 1917 epoca trecerii de la capitalism la socialism. Trecerea de la revoluția burghezo-democratică la revoluția socialistă în România, subliniau însă comuniștii, *depindea înainte de toate* de pregătirea proletariatului român și de unirea cu aliații săi ¹²⁸. „Trecerea atîrnă în primul rînd de forțele proletariatului și ale partidului comunist” ¹²⁹, sublinia Congresul al V-lea al P. C. R., relevînd prin aceasta rolul primordial al forțelor interne în trecerea României la socialism.

Rolul decisiv al forțelor interne în dezvoltarea societății românești a fost pus în evidență de comuniști și prin cercetarea făuririi României moderne, a trecerii de la feudalism la capitalism și a constituirii statului național român.

Geneza societății române moderne, arătau comuniștii — și aici este un merit științific al lor —, a fost înainte de toate rezultatul dezvoltării forțelor interne, a modului de producție și a claselor societății românești, al trecerii de la orînduirea feudală la orînduirea burgheză pe baza determinismului intrinsec al societății românești însăși. Sînt semnificative în acest sens cercetările lui Lucrețiu Pătrășcanu ¹³⁰.

Producția de mărfuri, sublinia el (în opoziția cu cei care atribuiau nașterea capitalismului românesc comerțului cu Occidentul după 1829), avea o mare vechime în țările române și luase o puternică dezvoltare în secolul al XVIII-lea ducînd, încă *înainte* de tratatul de la Adrianopole, „la schimbări structurale însemnate”, care „au produs mediul și atmosfera

¹²⁶ După cite cunoaștem, prima dezvoltare largă, sistematică a acestor idei s-a datorat lui Timov în lucrarea citată. Aceste idei au fost expuse și de L. Pătrășcanu, în *Problemele de bază ale României* (scrisă în 1942, apărută în 1944).

¹²⁷ Cf. Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, București, Edit. politică, 1968, p. 358—361.

¹²⁸ *Rezoluțiile Congresului al V-lea al P.C.R.*, în *Documente din istoria P.C.R. 1929—1933...*, p. 278.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 254.

¹³⁰ În „Viața românească” din iunie 1937, L. Pătrășcanu a publicat *Începuturile capitalismului în țările române*. În numerele următoare au apărut studii despre evenimentele din anii 1821—1866, încheiate cu *Adevărata cauză a răsturnării lui Cuza*, în „Viața românească” din octombrie 1938.

necesară dezvoltării capitalismului în țările române”¹³¹. Fără a trece cu vederea influența capitalismului apusean¹³², el accentua importanța primordială a forțelor interne în geneza României moderne¹³³. Pe baza creată de dezvoltarea producției de mărfuri s-a dezvoltat burghezia și capitalismul român. Pătrășcanu a pus în evidență rolul conducător al burgheziei (și al micilor boieri care se ocupau cu comerțul și cămătăria) în răscoala din 1821, pe care o considera prologul revoluției burghezo-democratice, în revoluția din 1848, în Unirea Principatelor, în adoptarea reformei agrare în 1864¹³⁴. El a fost primul cercetător care a demonstrat însemnătatea decisivă a luptei maselor populare țărănești și orășenești în revoluția din 1848, în actul de la 24 ianuarie 1859, ca și în evenimentele care au dus la reforma agrară din 1864¹³⁵.

Specificul burgheziei românești preponderent comerciale și cămătărești și avînd strînse legături cu proprietatea funciară — rolul micii boierimi care se ocupa cu comerțul și cămăta în mișcările renovatoare — explică, după Pătrășcanu, compromisul încheiat în 1864—1866 între burghezie și moșierime, nedesăvîrșirea revoluției burghezo-democratice. Ideile lui Pătrășcanu au fost, în liniile lor esențiale, confirmate de cercetările istoriografiei marxiste din ultimele două decenii¹³⁶. Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, conchidea Pătrășcanu, a devenit sarcina proletariatului aliat cu țărănimea și avea să fie o etapă premergătoare a trecerii la revoluția socialistă.

Un aspect al situației Partidului Comunist Român pe poziția dezvoltării pe baza forțelor și a resurselor interne a fost atitudinea sa constantă, care străbate ca un fir roșu întreaga sa activitate, de împotrivire față de pătrunderea capitalului străin în economia românească. Dintre toate partidele politice românești, singurul consecvent și cel mai energic adversar al capitalului străin a fost Partidul Comunist Român. Faptele în care s-a manifestat această atitudine sînt prea bine cunoscute pentru a mai avea nevoie să fie relevate aici. Reținem doar că printre cauzele care frînau dezvoltarea industriei erau indicate în materialele editate de partidul comunist scoaterea profiturilor din țară de către capitalul străin¹³⁷ și schimbul neechivalent cu țările capitaliste dezvoltate, a cărui inevitabilitate, ca urmare a modului de acțiune a legii valorii în capitalism, era explicată pe baza paginilor din *Capitalul* consacrate de Marx acestei probleme¹³⁸.

În problema industrializării, studiile publicate de comuniști relevau condițiile naturale favorabile dezvoltării industriei în România, ca, de pildă, în rîndurile următoare: „Țara, datorită unirii provinciilor noi în

¹³¹ Ion C. Ion [L. Pătrășcanu], *Începuturile capitalismului în România...*, p. 44; L. Pătrășcanu, *Un veac de frământări sociale...*, p. 19.

¹³² *Ibidem*, p. 19.

¹³³ Vezi mai sus, p. 56.

¹³⁴ În expunerea ideilor lui L. Pătrășcanu ne conducem după lucrările citate la p. 753 nota 124 și la p. 754 nota 130.

¹³⁵ A vorbit și despre participarea unor mari boieri la mișcările din deceniile 3—5 ale secolului trecut.

¹³⁶ Dezvoltarea producției de mărfuri în țările române înainte de 1829 ca bază a dezvoltării burgheziei, caracterul mișcării din 1821 de prolog al revoluției burghezo-democratice au fost surprinse și în lucrarea lui Timov, citată mai sus.

¹³⁷ *De la criză la criză*, în „Lupta de clasă” din decembrie 1938.

¹³⁸ *Ibidem*.

care se găsesc zăcămintele bogate, inclusiv cărbune și fier în Transilvania și Banat, a căpătat toate premisele pentru dezvoltarea industrială”¹³⁹. Studiile comuniștilor arătau că după 1933, în urma reducerii importului, precum și datorită comenzilor statului și altor măsuri, industria a cunoscut o dezvoltare însemnată, în special industria metalurgică și cea legată de comenzile statului, dar că această dezvoltare a industriei nu ducea la creșterea consumului maselor, ba chiar avea efecte contrarii¹⁴⁰. „România este o țară capitalistă în proces de dezvoltare industrială, care nu este însă așa de mare ca să permită industriei românești să acopere consumul produselor industriale chiar în acea măsură inferioară pe care o necesita gradul de sărăcie a maselor populare”¹⁴¹. Consemnând dezvoltarea industriei, studiile comuniștilor atrăgeau însă atenția că numai o industrializare socialistă „ar aduce o transformare radicală, progresivă a țării și ridicarea nivelului productiv al agriculturii, gospodăriei țărănești, ar asigura bunăstarea și înflorirea forțelor productive generale ale societății, ar garanta bunăstarea maselor laborioase ale muncitorimii și țărănimii...”¹⁴². Partidul Comunist Român nu s-a limitat la clădirea unor idealuri, ci a militat în practică pentru traducerea lor în viață. Ridicând la luptă clasa muncitoare și aliații ei firești, masele muncitoare neproletare și toate păturile sociale care într-un moment istoric sau altul puteau aduce o contribuție la progresul social, Partidul Comunist Român a organizat și a condus la victorie revoluția populară. Experiența revoluției populare din România a confirmat pozițiile fundamentale ale Partidului Comunist Român în problema dezvoltării.

Problematica dezvoltării a fost și este multilateral tratată de documentele P. C. R. din epoca revoluției populare. Expunerea rezultatelor la care gândirea românească în problema dezvoltării a ajuns în epoca socialismului ar cere un studiu special. Ne limităm de aceea la indicarea modului în care practica revoluției populare a soluționat unele dintre problemele de care gândirea românească în problema dezvoltării a fost preocupată înainte de 23 August 1944.

De la început trebuie remarcată verificarea de istorie a aprecierii Partidului Comunist Român despre necesitatea revoluției pentru largă și multilaterală dezvoltare a României, pentru lichidarea cât mai rapidă a înapoierii moștenite de la numeroasele secole de grele încercări și nefavorabile împrejurări istorice. Au fost confirmate aprecierile comuniștilor asupra perspectivelor revoluției în țara noastră. Insurecția armată din august 1944, care a eliberat țara de sub jugul imperialismului hitlerist, a scos-o din războiul antisovietic și a doborât dictatura militară-fascistă, a însemnat începutul unei grandioase revoluții care a străbătut cele două etape prevăzute de P. C. R.: desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă.

Istoria României după 23 August 1944 a confirmat previziunea Partidului Comunist Român că înfăptuirea revoluției va depinde de forțele proletariatului român și ale aliaților săi, de pregătirea și de capacitatea

¹³⁹ Timov, *Agrarii vopros...*

¹⁴⁰ A. Șerbulescu, *Tendințele fundamentale în economia românească*, în „Era nouă”, nr. 1 din februarie 1936, p. 66, 68; *De la criză la criză*, în „Lupta de clasă” din decembrie 1938.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² *Ibidem*.

partidului clasei muncitoare din țara noastră. Revoluția populară, victoria ei au fost opera forțelor revoluționare ale României. Sarcinile general-naționale, antiimperialiste (eliberarea de sub jugul Germaniei hitleriste, ieșirea din războiul antisovietic, eliberarea nordului Transilvaniei, doborîrea dictaturii militare-fasciste, înlăturarea tuturor sechelelor fascismului din viața publică, apoi refacerea economiei distruse de război, asigurarea unor condiții de pace echitabile) au avut o mare pondere în timpul primei etape a revoluției. Fără a schimba caracteristica esențială a primei etape a revoluției de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice, aceste sarcini au înlesnit în vara anului 1944 crearea din inițiativa P. C. R. a blocului de forțe de diferite orientări politice care au participat la insurecția armată; ulterior aceste sarcini au permis nu numai încheierea alianței dintre proletariat și masele țărănești, dar și încheierea în jurul clasei muncitoare și a partidului ei a unei coaliții de forțe sociale deosebit de largi și de variate, fapt care a ușurat trecerea ulterioară la socialism.

Revoluția populară a fost rezultatul contradicțiilor interne ale societății românești. Nu analizăm aici aceste contradicții, larg înfățișate în lucrările de specialitate. Important pentru problema urmărită în studiul de față este să amintim că trecerea la socialism în România a fost pregătită din punct de vedere obiectiv de faptul că relațiile capitaliste și contradicțiile proprii lor erau dominante în economia românească. Dialectica istoriei a fost de așa natură, încît imbinarea antagonismelor rezultate din dezvoltarea capitalismului cu contradicțiile rezultate din insuficiența lui dezvoltare, din relativa înapoiere a țării au ușurat această trecere. Unul dintre aspectele acestei înapoieri — persistența resturilor feudale, a marii proprietăți funciare — a fost factorul obiectiv care a înlesnit făurirea alianței proletariatului cu țărănimea, principalul factor obiectiv pe baza căruia, în lupta pentru desăvîrșirea transformărilor burghezo-democratice, s-a putut instaura o putere în care proletariatul, aliat cu țărănimea, a avut rolul conducător și a putut pregăti trecerea rapidă la revoluția socialistă. Pe de altă parte, înapoierea industrială și în general înapoierea tehnică a țării, venitul național relativ mic (care au făcut să se resimtă deosebit de acut gravele consecințe economice ale războiului) îngreuiiau condițiile de trai ale maselor, ascuteau prin aceasta contradicția dintre capital și muncă, împingeau proletariatul la luptă pentru desființarea relațiilor capitaliste.

Firește, revoluția populară din România a beneficiat de o situație internațională favorabilă, creată de victoriile armatei sovietice care a dus greul războiului antihitlerist, de victoriile celorlalte armate aliate asupra Wehrmachtului, de celelalte revoluții populare din Europa și din Asia, de avîntul general pe plan internațional al forțelor democratice, antiimperialiste, revoluționare, de slăbirea sistemului mondial imperialist, de crearea și dezvoltarea sistemului socialist mondial, din care face parte și România. Dar condițiile internaționale favorabile au putut fi folosite de forțele revoluționare interne tocmai pentru că activitatea acestor forțe a răspuns necesităților interne ale dezvoltării societății românești, izvorîte din condițiile obiective în care se afla societatea românească însăși.

Faptul că transformările revoluționare au început a fi realizate de jos de către mase în perioada în care în guvern majoritatea o

aveau forțele reacționare, care nu ezitau să recurgă și la represii violente — de pildă faptul că, încă înainte de 6 martie 1945, în 48 de județe din cele 58 ale țării¹⁴³ prefectii numiți de guvernele cu majoritate reacționară au fost înlocuiți prin largi acțiuni ale maselor care au instaurat cu de la sine putere prefectii susținuți de Frontul Național Democratic, faptul că reforma agrară a început a se aplica de jos, de către țărani mobilizați de partidul comunist și de organizațiile aliate cu el, faptul că încă înainte de 6 martie 1945 guvernul cu majoritate reacționară își pierduse controlul asupra țării din cauza marilor mișcări de mase —, constituie ilustrarea cea mai elocventă a rolului decisiv al maselor, deci al forțelor interne, în instaurarea puterii populare.

Am vorbit mai sus despre locul ocupat în gândirea românească de problema industrializării. Revoluția socialistă a rezolvat o dată pentru totdeauna disputele în această problemă transformând România într-o țară industrial-agrară, cu o industrie puternică, modernă, care are rolul conducător în economie.

Pentru a schița modul în care socialismul a rezolvat problemele dezvoltării economiei românești trebuie să dăm cuvîntul cifrelor. Limbajul cifrelor este, poate, mai greu de urmărit, este mai sec, dar totuși este cel mai grăitor și mai concis, și de aceea va trebui acum să-i dăm preferință. În 1967 venitul național creat în industrie a fost de 15 ori mai mare decît în 1938, iar în construcții de 17 ori mai mare¹⁴⁴. În aceeași perioadă, ponderea industriei în venitul național a crescut de la 30,8 la 51,7%, iar a construcțiilor de la 4,4 la 8,4%¹⁴⁵.

Practica industrializării socialiste a dat un răspuns favorabil și vechilor preocupări asupra posibilităților dezvoltării industriei metalurgice și siderurgice și a industriei constructoare de mașini în țara noastră. Dacă producția globală a industriei a crescut în 1967 față de 1938 de 12 ori, producția industriei producătoare de mijloace de producție a crescut de 18 ori, a producției de energie electrică de 39 de ori, a industriei construcției de mașini și prelucrării metalelor de 31 de ori, iar a industriei chimice de 52 de ori¹⁴⁶. În 1967 producția de oțel era de 4 088 000 t (față de 284 000 t în 1938), producția de laminate de 3 559 000 t (față de 319 000 t în 1938), a cărbunelui de 15 029 000 t (față de 2 826 000 t în 1938)¹⁴⁷. Producția ramurilor industriale din grupa A (mijloace de producție) reprezenta 45,5% din totalul producției industriale în 1938 și 70% în 1965¹⁴⁸. În 1975 producția de oțel — se prevede în documentele Congresului al X-lea al P.C.R. — va fi de 10 — 10,5 milioane tone.

Principala ramură a industriei românești a devenit industria construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor. Industria construcțiilor de mașini, practic inexistentă în 1938, dădea în 1965 16,5% din totalul producției

¹⁴³ T. Necșa, *Aspecte din lupta pentru instaurarea unor autorități locale democratice*, în „Studii”, 1959, nr. 4, p. 298.

¹⁴⁴ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*, 1968, p. 116.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 114. În aceeași perioadă, ponderea venitului național din agricultură a scăzut de la 38,5 la 28,6%, a venitului național din ramura circulației mărfurilor a scăzut de la 14,9 la 4,6%, iar a venitului național din transporturi și telecomunicații de la 6,5 la 4,2% (*ibidem*).

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 166—167.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 194—195.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 178—179.

industriale; ramura construcției de mașini împreună cu ramura prelucrării metalelor dădea în 1965 28,3% din totalul producției industriale, față de 10,2% în 1938¹⁴⁹. După cum se știe, dezvoltarea construcției de mașini este pusă pe primul plan al preocupărilor politicii noastre economice. „În centrul politicii partidului nostru rămânea industrializarea țării, dezvoltarea cu precădere a industriei grele în special a industriei constructoare de mașini...”¹⁵⁰. Hotărârile Congresului al X-lea al P.C.R. prevăd că în 1970 ponderea construcției de mașini, metalurgiei, chimiei și energiei electrice în totalul producției industriale să fie de 54%.

În sfârșit, experiența revoluției socialiste a soluționat și disputa privitoare la posibilitățile României de a deveni o țară exportatoare de produse industriale. În 1967, din valoarea totală a exportului românesc, 19% constituiau mașinile și utilajele pentru producție, 11,1% mărfurile de larg consum, 6% produsele chimice și 2,7% materialele de construcție¹⁵¹.

Industrializarea României a permis înzestrarea agriculturii cu o tehnică înaintată. În 1967 numărul tractoarelor agricole în unități convenționale de 15 C. P. a fost de 155 695 (față de 4 858 în 1938), suprafața arabilă ce revine unui tractor fizic fiind de 106 ha (față de 2 493 ha în 1938). Combinele pentru păioase erau în 1967 în număr de 41 786¹⁵². Încă în 1940 Virgil Madgearu s-a simțit la un moment dat obligat să recunoască, referindu-se la necesitatea sporirii cu 50% a producției de grâu și porumb la ha, că „pentru atingerea unor asemenea rezultate este necesar a se trece la exploatarea mare, eventual la colectivizarea agriculturii. Avantajul unor asemenea soluții ar fi că ar permite aplicarea mai devreme a rezultatelor cercetărilor științifice pe suprafețe întinse... În afară de aceasta, prin acest sistem s-ar înlesni investițiile cerute de lucrări de ameliorare de amploare mare (irigații etc.)”¹⁵³. Even-tualitatea examinată de Madgearu s-a realizat o dată cu transformarea socialistă a agriculturii și rezultatul a fost depășirea prevederii lui Madgearu: creșterea cu peste 50% a randamentului la hectar a principalelor cereale. Producția medie la hectar a fost în 1963—1967 de 16,5 q la grâu și 20,3 q la porumb față de 10,3 q la grâu și 10,4 q la porumb în 1934—1938¹⁵⁴. În general, producția agricolă globală a fost în 1967 mai mare cu 66% decât în 1938, producția vegetală cu 52%, iar producția animală cu 97%¹⁵⁵.

Dezvoltarea de ansamblu a economiei este ilustrată și de creșterea venitului național de 4,86 ori în 1967 față de 1938, iar a venitului național pe locuitor în aceeași perioadă de 3,95 ori¹⁵⁶. În 1968 venitul național al României a fost de 5,2 ori mai mare decât în 1938.

Dezvoltarea absolută a economiei românești a fost însoțită de o dezvoltare *relativă*, de o micșorare a decalajului față de țările intrate mai de mult pe calea dezvoltării industriale. Este semnificativ în acest

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ N. Ceaușescu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁵¹ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*, 1968, p. 516—517.

¹⁵² *Ibidem*, p. 267.

¹⁵³ V. Madgearu, *Dezvoltarea economiei românești după războiul mondial...*, p. 364.

¹⁵⁴ Calculat după *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*, 1968, p. 306. Suprafața irigată era în 1967 de 417 400 ha (*ibidem*, p. 314—315).

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 416.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 116.

sens ritmul dezvoltării industriale. Nu ne vom referi la ritmul creșterii în anii 1949—1960, primii ani de industrializare, în care ritmurile creșterii se refereau la un nivel de plecare coborât. Dacă luăm anii 1960—1966, constatăm că producția industrială a țărilor socialiste a crescut cu 57%, cu un ritm anual de creștere de 7,8%; producția țărilor capitaliste a crescut cu 45%, cu un ritm anual de creștere de 6,4%. Producția industrială a României a crescut în aceeași perioadă cu 112%, cu un ritm anual de creștere de 13,4%¹⁵⁷, după cât se pare cel mai înalt din lume. În ce privește venitul național pe locuitor, dacă în 1938 acesta era în România de 5,4 ori mai mic decât în S. U. A., iar în 1948 de 12,2 ori mai mic decât în S. U. A., în 1965 era mai mic numai de 4,5 ori¹⁵⁸. În 1970, venitul național va fi de 6,2 ori mai mare decât în 1938, iar pe cap de locuitor de circa 4,5 ori mai mare decât în 1938¹⁵⁹, ceea ce înseamnă atingerea unui nivel apropiat de cel al unor țări considerate dezvoltate, ca de exemplu Italia¹⁶⁰.

Practica revoluției socialiste a rezolvat și o altă problemă, mult discutată în trecut în legătură cu problemele dezvoltării României, și anume problema capitalului străin. Experiența socialismului a dovedit posibilitatea dezvoltării rapide a țării, pe baza resurselor interne, fără capital străin. Dezvoltarea economică a României socialiste a fost și este în primul rînd rodul eforturilor, al sacrificiilor, al realizărilor poporului român, al modului în care poporul utilizează resursele țării sale. Firește, aceasta n-a însemnat o izolare internațională, imposibilă în zilele noastre, căci, „în condițiile uriașului progres tehnico-științific contemporan, progresul rapid al fiecărei țări este legat de participarea activă la diviziunea internațională a muncii. Orice izolare nu poate duce decât la stagnare, la rămînere în urmă...”¹⁶¹.

În dezvoltarea economică-socială a României, un rol important au avut rezultatele favorabile ale colaborării cu țările socialiste. „În realizarea acestor remarcabile progrese, eforturile mari ale poporului român s-au împletit cu efectele pozitive ale dezvoltării colaborării și cooperării economice și tehnico-științifice cu toate țările sistemului mondial socialist”¹⁶². În același timp, pentru România prezintă importanță relațiile atît cu țările capitaliste mai avansate, cît și cu țările în curs de dezvoltare¹⁶³.

Revoluția socialistă a răspuns și altei probleme esențiale, aceea de a ști dacă așezarea bazelor unei economii moderne, bazată pe industrializare și pe reutilizarea tehnică a întregii economii, este compatibilă cu ridicarea nivelului de trai al maselor. Și anume răspunsul dat acestei probleme de revoluția socialistă a fost afirmativ. După ce în anii 1928—1933 România a suferit gravele urmări ale crizei economice mondiale, anii 1934—1938 au fost anii celei mai rapide dezvoltări industriale a

¹⁵⁷ *Ibidem*, p. 648.

¹⁵⁸ D. Grindea, *Venitul național în Republica Socialistă România*, București, 1967, p. 120, 124.

¹⁵⁹ N. Ceaușescu, *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată celei de a 25-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist*, „Scînteia” din 24 august 1969.

¹⁶⁰ D. Grindea, *op. cit.*, p. 124.

¹⁶¹ N. Ceaușescu, *Cuvîntare la Marea adunare electorală din capitală. 28 februarie 1969*, București, 1969, p. 15.

¹⁶² *Ibidem*, p. 14.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 15.

României în orînduirea burgheză. Una dintre principalele căi ale dezvoltării industriei în acea perioadă fiind contingentarea și reducerea importului de produse industriale finite, consumul pe locuitor a avut, potrivit datelor oficiale, următoarea evoluție:

Consumul pe locuitor în anii 1927—1937 ¹⁶⁴

Obiecte de consum	1927	1933	1937	1937
	kg	kg	kg	1927 100
Zahăr	5,9	4,6	5,4	91,5
Uleiuri comestibile	1,3	1,3	1,8	138,4
Produse lînă	0,6	0,3	0,5	83,3
Articole din piele	0,7	0,7	0,5	71,4
Paste făinoase	0,21	0,15	0,28	133,3

Tot potrivit datelor oficiale, salariul real era în 1938 cu 14,3% mai mic decît în 1933. Datele acestea trezesc îndoieli în rîndurile unor istorici care nu cred în scăderea salariului real în perioada dată, și o verificare și recalculare a lor ar fi, fără îndoială, utilă. Pînă la executarea unei astfel de operații, caracterul oficial al datelor de mai sus îngăduie cel puțin o concluzie: situația materială precară a maselor (cu atît mai precară cu cît datele despre consumul mediu pe locuitor ascunde discrepanța dintre consumul păturilor foarte bogate și al acelor foarte nevoiașe).

Dezvoltarea forțelor de producție în socialism nu a fost și nu este ferită de greutăți; ea a cerut, desigur, mari eforturi de investiții, a cerut poporului sacrificii. Linia generală caracteristică a dezvoltării economiei românești după 1950 a fost însă îmbunătățirea condițiilor de trai ale maselor largi. Sînt semnificative în acest sens cifrele privitoare la vânzările comerțului socialist pe locuitor. La acest tabel trebuie ținut seama că, pe lîngă vânzările comerțului socialist, consumul personal mai este acoperit și de vânzările efectuate de sectorul particular și de con-

Vinzările comerțului socialist ¹⁶⁵

Bunuri de consum u.m.		Cantități pe locuitor			Creșterea în %	
		1950	1959	1965	1950 100	1965
					1959	
Pline	kg	41,0	63,7	87,5	155	225
Paste făinoase	kg	1,1	1,7	2,0	155	200
Orez	kg	0,6	1,8	2,7	300	466
Cartofi	kg	10,9	13,7	20,3	126	156
Lapte	kg	2,1	6,1	12,0	290	624
Unt	kg	0,1	0,6	0,7	600	700
Carne (proaspătă, preparate și conserve)		5,3	10,1	11,0	190	217
Ulei	kg	1,5	3,6	6,3	240	400
Zahăr	kg	5,1	7,7	9,4	151	194
Țesături și confecții	m	10,5	13,0	16,1	124	147
Încălțăminte	per.	0,5	1,3	1,8	260	380

¹⁶⁴ Vezi V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, p. 186—187.

¹⁶⁵ Calculat, pe baza datelor din *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*, 1966, p. 458—461, de D. Grindea, *op. cit.*, p. 507.

sumul producătorilor înșiși. Apoi în cadrul economiei socialiste nu există imensele discrepanțe dintre veniturile personale și consum ale diferitelor clase specifice capitalismului. Având în vedere aceste fapte, compararea dintre cele două tabele este cu atât mai edificatoare. Creșterea consumului mediu rural și al salariului real al muncitorilor în România socialistă față de situația dinainte de război este recunoscută în fond și de cercetătorii occidentali ai economiei românești, ca, de pildă, americanul Montias¹⁶⁶.

Un alt indicator semnificativ este cel al salariului real, care în 1967 era cu 152% mai mare decât în 1950 și cu 33% mai mare decât în 1960¹⁶⁷. Este grăitoare de asemenea creșterea sumelor alocate de stat pentru acțiuni social-culturale de la 3 445 de milioane de lei în 1950 la 12 123 de milioane în 1959 și la 21 801 de milioane în 1965¹⁶⁸. Numai între 1964 și 1965 veniturile nete realizate în medie de un locuitor din fondurile sociale de consum au crescut, în prețuri comparabile, cu 14,9%¹⁶⁹.

Deși în cursul ultimului cincinal s-au majorat unele tarify și prețuri în ramuri în care veniturile nu acopereau cheltuielile, se prelină totuși, că pînă la sfîrșitul cincinalului — pe baza ansamblului de măsuri în vederea majorării salariilor — salariul real va spori pînă la sfîrșitul anului 1970 cu circa 23% față de anul 1966¹⁷⁰.

Desigur, așa cum s-a arătat în raportul la cel de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Român expus de tovarășul N. Ceaușescu, mai sînt încă lucruri de făcut pentru a se ridica economia românească la nivelul cerințelor unei economii avansate¹⁷¹. Congresul al X-lea al P.C.R. a trasat un program multilateral de dezvoltare în continuare a societății românești, a indicat un ansamblu de măsuri eficace pentru progresul neîncetat al țării noastre, care vor ridica România socialistă pe o nouă treaptă, superioară, de dezvoltare.

Cadrul obișnuit al unui studiu de revistă, pe care l-am depășit de mult, ne împiedică să ne referim și la alte aspecte ale dezvoltării României în ultimul sfert de veac. Sperăm însă a fi realizat cel puțin parțial obiectivul pe care ni l-am propus de a atrage atenția asupra interesului pe care îl prezintă studierea gîndirii românești (dinainte de 1944) în problema dezvoltării și în modul cum revoluția populară a soluționat disputele care au animat această gîndire.

Credem că cele expuse pînă aici ne dau dreptul de a conchide că revoluția populară a rezolvat un șir de probleme ale dezvoltării României, ale căror căi de soluționare erau căutate, potrivit pozițiilor și intereselor specifice, de către diferite clase și grupuri sociale, probleme care, date fiind condițiile concrete ale României, n-au putut fi rezolvate decât prin revoluția populară condusă de Partidul Comunist Român.

¹⁶⁶ J. M. Montias, *Economic Development in Communist Rumania*, Cambridge, Massachusetts, fond. London, 1967, p. 78—79.

¹⁶⁷ *Anuarul statistic al Republicii Socialiste România*, 1968, p. 117. În 1963 salariul mediu real era, după unele cercetări, de 2,32 ori mai mare decât în 1938 (S. Taigăr, *Veniturile populației și nivelul de trai în R.P.R.*, București, 1964, p. 98—99).

¹⁶⁸ *Breviarul statistic al României*, 1966, p. 262.

¹⁶⁹ M. Mănescu și M. Vasilcsu, *Statistica nivelului de trai al populației*, București, 1967, p. 219.

¹⁷⁰ N. Ceaușescu, *Raport la cel de-al X-lea Congres al Partidului Comunist Român*, Edit. politică, București, 1969, p. 54.

¹⁷¹ *Ibidem*, p. 18.

ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ PRIVIND INSURECȚIA ANTIFASCISTĂ DIN AUGUST 1944 ȘI URMĂRILE SALE

DE

MIHAI RUSENESCU

Progresul științei istorice românești este confirmat și de rezultatele obținute în studierea epocii contemporane.

Una dintre problemele principale care a preocupat pe istoricii din țara noastră a fost perioada celui de-al doilea război mondial. În cadrul evenimentelor politice legate de război, cercetătorii au pus accentul pe aprofundarea fenomenelor referitoare la pregătirea și înlăptuirea insurecției din august 1944, act de importanță istorică hotărâtoare pentru poporul român.

Cercetarea evenimentelor istorice petrecute sub ochii noștri, sau nu destul de îndepărtat ca timp, se face de obicei cu mai multă greutate, datorită complexității acestora. Istoricul epocii contemporane preocupat de căutarea adevărului este astăzi copleșit de mulțimea și varietatea documentelor, care totuși uneori sînt incomplete, multe evenimente și personalități neoglindindu-se suficient în ele. De aceea noi considerăm scurgerea timpului nu ca o rezolvare a problemelor ce se ridică istoricului epocii contemporane, ci ca o posibilitate de analiză mai aprofundată a evenimentului istoric respectiv, de cunoaștere și oglindire corectă a celor mai importante laturi și trăsături ale procesului istoric studiat. Firește, faptul că nu sînt expuse toate detaliile unui proces istoric nu știrbește cu nimic autenticitatea celor afirmate, întrucît ori-cînd există posibilitatea apariției unor noi documente care să completeze tezele susținute. Oarecare distanță de timp față de evenimentul petrecut dă o mai temeinică posibilitate de studiere și rezolvare mai completă a procesului istoric abordat. Referindu-ne concret la tema noastră, trebuie să arătăm că abia după 10 ani de la istoricul eveniment petrecut în august 1944 au apărut unele studii istorice. Pe măsura scurgerii timpului, acestea s-au înmulțit, ajungînd la sfîrșitul anului 1968 să depășească cifra de 270 de titluri de lucrări, studii, articole etc. Este adevărat că presa cotidiană și săptămînală a îndeplinit un mare rol în evocarea

luptelor antifasciste, a publicat materiale privind insurecția din august 1944 și a altor evenimente, cu prilejul unor aniversări și comemorări. Date fiind bogăția și însemnătatea istorică a evenimentelor din 1944 și a celor de pînă în 1947, în ultimul timp a sporit considerabil interesul pentru studierea lor și în special a insurecției din august 1944. Sfera de cercetare în această direcție s-a mărit mult, analiza evenimentelor este făcută cu mai multă profunzime. Cu toate acestea, unii cercetători fără să mai aprofundeze documentarea științifică au folosit citatele drept surse de informare primare. Optica unor studii din acest punct de vedere, apărute pînă în 1964, reflectă lipsa de cunoaștere a documentelor.

Tot aici se cuvine să arătăm că sursele de documentare străine, publicate sau inedite n-au fost folosite îndeajuns. Folosirea critică a acestora ar fi îmbogățit pe de o parte baza documentară, iar pe de altă parte s-ar fi putut combate unele afirmații eronate din istoriografia străină mai ales cu privire la înfăptuirea insurecției.

Temele abordate în general s-au axat pe pregătirea și înfăptuirea insurecției din august 1944, lupta pentru instaurarea regimului democrat-popular, reorganizarea sindicatelor, lupta pentru înfăptuirea reformei agrare și a alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, acțiunile întreprinse de regimul democrat-popular pentru refacerea economiei naționale, contribuția României la războiul antihitlerist, aspecte ale activității partidelor politice etc.

Cîmpul de investigație al cercetărilor care au abordat pregătirea insurecției armate din august 1944 s-a extins în ultimul timp asupra problemelor majore. Astfel, unul din aspectele prezente în mod constant în aproape toate studiile și articolele consacrate în întregime sau parțial anilor 1940—1944 este situația economică și politică a maselor muncitoare. Ruina economică a României a avut repercusiuni grave asupra situației materiale a maselor muncitoare. Condițiile de exploatare și asuprire a celor ce muncesc au fost înfățișate de către mai mulți cercetători într-un cadru mai complet și mai sistematizat¹; printre studiile pe această temă semnalăm pe cele ale prof. univ. N. N. Constantinescu², Tudor Paul³, J. Benditer, I. Saizu, L. Eșanu, D. Șandru⁴ și alții⁵. Considerăm în general că autorii care au studiat situația economică a țării, atunci cînd se referă la situația maselor muncitoare în anii 1940—1944, ar trebui să analizeze mai în amănunțime problema salariului real. Deseori se face afirmația justă că exploatarea a crescut în raport cu anii antebelici. Se ajunge însă cîteodată la coeficienți care

¹ Vezi și articolele semnate de Tr. Udrea și M. Rusenescu în „Studii”, nr. 6/1962.

² N. N. Constantinescu, *L'explication et le pillage de l'économie roumaine par l'Allemagne hitlérienne dans la période 1939—1944* („Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1/1964).

³ N. N. Constantinescu și T. Paul, *Aspecte ale situației clasei muncitoare din România în perioada 1941—august 1944* („Analele Institutului de istorie a partidului de pe lingă C. C. al P.C.R.”, nr. 5 1962).

⁴ Vezi articolele *Contribuții la cunoașterea situației materiale a maselor populare din Moldova în perioada 6 septembrie 1940—23 August 1944* și *Contribuții la cunoașterea situației economice a României în perioada dictaturii militar-fasciste (6 septembrie 1940—23 August 1944)* („Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, tom. I/1964 și tom. III/1966).

⁵ Al. Matei, *Date privilegiate la situația social-economică și unele acțiuni ale maselor populare din județele Alba, Hunedoara, Sibiu și Turda-Cluj în perioada pregătirii insurecției armate din 1944* („Revista arhivelor”, nr. 1/1964).

pun în discuție însăși posibilitatea existenței de trai a păturilor muncitoare. Am ridicat această problemă deoarece pentru acești ani problema asupririi și exploatării prezintă o importanță de prim ordin. Muncitorimea suferea din pricina marelui decalaj dintre salarii și prețuri, consecință a intensificării exploatării capitaliste, scumpirea obiectelor de primă necesitate accentuându-se mereu. În rîndurile țărănimii creștea revolta din cauza regimului de rechiziții și diferențe de prețuri dintre articolele ce le erau necesare traiului și produsele lor agricole⁶. Este vorba deci de una dintre problemele pe fundalul căreia a izbucnit insurecția, a cărei înfăptuire nu poate fi înțeleasă și interpretată istoric just dacă nu este prezentată în mod real.

În lupta generală de eliberare națională împotriva hitlerismului și a regimului antonescian s-au încadrat din primul moment forțele patriotice ale poporului nostru, conduse de Partidul Comunist Român, care s-au ridicat la lupta hotărîtă pentru doborîrea dictaturii antonesciene, pentru ieșirea din războiul antisovietic și izgonirea din țară a armatelor hitleriste. Investigațiile făcute de istorici au pus în circuitul științific aspecte specifice surprinse în drumul spre înfăptuirea insurecției din august 1944. Astfel I. Popescu Puțuri⁷, Gh. Zaharia⁸, Gh. Matei⁹, D. Tuțu¹⁰ și alții¹¹ au expus problemele generale pentru înțelegerea condițiilor istorice care au făcut necesară înfăptuirea insurecției armate, ca singura soluție pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și scoaterea României din războiul antisovietic, au subliniat rolul conducător al Partidului Comunist Român în pregătirea insurecției. Lucrările și studiile elaborate conturează și clarifică mai bine problemele de bază, linia justă urmată de P. C. R. de unire și coalizare a tuturor forțelor interesate în lupta împotriva dictaturii antonesciene, pentru dobîndirea independenței. Sînt încă multe aspecte și fapte care se cer cercetate și lămurite. Se cuvine totodată a preciza și a analiza în mod aprofundat poziția și acțiunile întreprinse de către partidele istorice și cercurile guvernante în cadrul politicii comune existente.

Considerăm necesar a se analiza deosebirile de vederi care existau între dictatura antonesciană și Germania hitleristă și Italia fascistă. Crearea F. U. M. și a B. N. D. necesită de asemenea o mai atentă studiere, în sensul prezentării condițiilor în care au fost formate.

⁶ Vezi articolul citat al lui N. N. Constantinescu și T. Paul.

⁷ *Les principales caractéristiques du régime politique de Roumanie pendant la dictature militaire-fasciste et l'agression hitlérienne* („Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1/1964); *România în timpul celui de-al doilea război mondial* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5/1966).

⁸ *Quelques données concernant la terreur fasciste en Roumanie (1940—1944)* („Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1/1944).

⁹ *Din lupta P.C.R. pentru pregătirea și înfăptuirea insurecției armate de la 23 August 1944* („Studii”, nr. 4/1959).

¹⁰ *La préparation et la réalisation de l'insurrection armée d'Août 1944; La participation de la Roumanie à la guerre antihitlérienne* („Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 3/1964).

¹¹ J. Benditer, *Contribuții la cunoașterea Moldovei în preajma lui 23 August* („Studii și cercetări” (Iași), fasc. 1/1960); N. Crețu, *Partidul Comunist Român — organizatorul și conducătorul insurecției armate din august 1944* („Lupta de clasă”, nr. 8 1959); R. Florian, *Insurecția armată de la 23 August 1944 — începutul revoluției populare din țara noastră* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 4/1959).

Și în România, ca și în multe țări europene, o problemă importantă a reprezentat-o mișcarea de rezistență a forțelor populare împotriva cercurilor reacționare. Studiile publicate¹² relevă că mișcarea de rezistență însuflețită de P. C. R. a îmbrăcat forme dintre cele mai variate. Acțiunile maselor împotriva războiului hitlerist se împleteau foarte adesea în marile centre industriale cu acțiunile revendicative economice ale clasei muncitoare. Au fost organizate și acțiuni de sabotaj împotriva mașinii de război fasciste. O altă formă de manifestare a rezistenței a fost împotrivirea la încorporare, neprezentarea la unități. Unele studii bazate pe un bogat material de arhivă atestă dezvoltarea considerabilă în anii războiului a stării de spirit antihitleriste din rândurile armatei¹³.

În vederea luptei armate împotriva dictaturii antonesciene au fost organizate grupe de partizani în diferite regiuni ale țării¹⁴.

Cu toate că au fost scrise câteva articole, rămâne de studiat mai amplu participarea unor patrioți români aflați în timpul războiului în diferite țări ale Europei la lupta antifascistă a popoarelor respective împotriva ocupanților hitleriști.

Lucrările au scos în relief rolul conducător al P.C.R. în pregătirea și organizarea insurecției armate. Un loc important în pregătirea insurecției l-a avut și acțiunea petrecută la 4 aprilie 1944. Studiile publicate până în 1964 în majoritatea lor l-au considerat pe Șt. Foriș ca trădător sau ca agent dușman. Documentele publicate ulterior arată că la 4 aprilie au fost înlăturați din conducerea partidului Ștefan Foriș și alții pentru o activitate în care existau lipsuri serioase și grave greșeli. Această nu înseamnă însă că el se face vinovat de trădare.

După cum se știe, în noaptea de 13 spre 14 iunie 1944, într-o casă conspirativă, a avut loc o întâlnire organizată din inițiativa P. C. R. la care au participat reprezentanții P. C. R. (Emil Bodnaraș), ai cercurilor palatului și ai ofițerilor superiori care aveau atitudine antihitleristă (generalul C. Sănătescu, generalul Gh. Mihail, col. D. Dămăceanu, I. M. Stircea, M. Ioanișiu, Gr. Niculescu-Buzești). Cu acest prilej s-a căzut de acord asupra planului elaborat de P. C. R. pentru răsturnarea prin forță a dictaturii antonesciene și întoarcerea imediată a armelor contra Germaniei hitleriste. S-a constituit un comitet militar care avea sarcina să se ocupe sub directa conducere a P. C. R. de pregătirea armatei în vederea insurecției și din care făcea parte gen. Gh. Mihail, gen. C. Vasiliu-Râșcanu și col. D. Dămăceanu¹⁵. Din păcate, studiile apărute până în 1964 vorbeau mai puțin despre aceste evenimente și treceau sub tăcere aportul și activitatea lui Lucrețiu Pătrășcanu în perioada pregătirii insurecției.

¹² Vezi articolele publicate de Gh. Matei, I. M. Oprea, I. Gheorghiu și A. Roman, N. Munteanu, Gh. Țuțui, Ecat. Cimponeriu, S. Davicu, V. Petrișor, V. A. Dăscăliței, N. Bîrdeanu și S. Cutișteanu în revistele „Studii”, „Analele Institutului de studii istorice și social-politice”, „Studii și cercetări” (Iași), „Studii și articole de istorie” și „Revista arhivelor”.

¹³ Căpitan Petri Aurel, *Unele aspecte ale participării armatei române la insurecția armată populară din august 1944*, București, Edit. militară, 1957; D. Țuțu, *op. cit.*

¹⁴ Vezi M. Roller, *Despre acțiunea grupului de partizani Carpați în lunile iulie-august 1944* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3/1957).

¹⁵ „Scnteia” din 28 august 1964.

Variate aspecte ale declanșării și desfășurării insurecției sînt tratate în studiile elaborate de P. Constantinescu-Iași¹⁶, I. Popescu-Puțuri¹⁷, Gh. Matei¹⁸ și alții¹⁹. În 1968, noi date și precizări au fost aduse în presă sau broșuri de memoriile publicate de generalii în rezervă Em. Ionescu, D. Dămăceanu, Costin Ionașcu, Ilie Antonescu, Alecu Nicolae, L. Mociulski și alții.

Insurecția a fost organizată de către P. C. R. în condițiile interne caracterizate printr-o creștere puternică și continuă a luptei forțelor patriotice, prin șubrezirea dictaturii antonesciene. P. C. R. a știut să folosească aceste contradicții interne, precum și împrejurările externe favorabile create de victoriile armatei sovietice. În primele studii, rolul forțelor interne care au înfăptuit insurecția a fost subapreciat. Ulterior s-a acordat atenția cuvenită factorilor interni ca factori hotărîtori; continua luptă a forțelor patriotice a permis P. C. R. să treacă la înfăptuirea insurecției de la 23 August 1944 în condițiile victoriilor obținute pe frontul antihitlerist de puterile aliate.

Unele studii din prima decadă după 23 August 1944 nu înregistrau data cînd urma să fie declanșată insurecția. În ultimele studii²⁰ se arată că pentru declanșarea insurecției au fost fixate ca date zilele de : 15—16, 22—23, 25—26 august cel mai tîrziu. De asemenea nu se amintea nici faptul că în noaptea de 20 spre 21 august regele, aflat la Sinaia, a fost chemat în capitală. După cum s-a arătat, chiar în noaptea aceea a avut loc la palatul regal din Calea Victoriei o reuniune secretă la

¹⁶ *Eliberarea României de sub jugul fascist și însemnătatea ei istorică* („Studii”, nr. 4 1959); *La libération de la Roumanie de joug fasciste et la portée historique de cet événement* („Nouvelles études d'Histoire”, vol. II, București, 1960).

¹⁷ *L'importance historique de l'insurrection armée d'août 1944* („Nouvelles études d'Histoire”, vol. III, Bucarest, 1965).

¹⁸ *Insurecția armată din august 1944 — cotitură hotărîtoare în istoria poporului român* („Studii”, nr. 4 1964); *Insurecția națională antifascistă din România în lumina unor documente ale timpului de peste hotare* („Analele Institutului de studii istorice și social politice”, nr. 4/1966, împreună cu V. Gherghescu), *L'insurrection nationale antifasciste d'août 1944 de Roumanie et son écho en France* („Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 5/1966).

¹⁹ A. Petri, *Unele aspecte ale participării armatei române la insurecția armată populară din august 1944*, *Insurecția armată din august 1944* („Lupta de clasă”, nr. 8 1964), *Glorioasa aniversare a patriei* („Lupta de clasă”, nr. 8 1967); C. Daicoviciu, *23 August — cea mai mare sărbătoare națională a poporului român* („Studia Universitatis Babeș-Bolyai — Series Historia”, fasciculul 2 1964); V. Chereșteșu, L. Rațiu și I. Gall, *P.C.R. inițiatorul, organizatorul și conducătorul insurecției armate de la 23 August 1944* („Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, VII, 1964); gen. maior în rezervă Em. Ionescu, D. Dămăceanu, *Memorii. August 1944* („Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 4/1967); *Momente din timpul doborîrii dictaturii militaro-fasciste* („Analele Institutului de istorie a partidului”, 6 1965); Zaharescu V. și M. Condurache, *Din activitatea P.C.R. pentru atragerea armatei alături de lupta forțelor patriotice pentru înfăptuirea insurecției armate și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 4/1961); Zaharescu V., *Întărirea partidului și a legăturilor lui cu masele — factor hotărîtor în lupta pentru organizarea și înfăptuirea insurecției armate din august 1944* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 4/1962).

²⁰ Vezi articolele lui D. Dămăceanu și Em. Ionescu publicate în „Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 6/1965 și „Magazin istoric”, nr. 5/1967.

care au participat C. Sănătescu, D. Dămăceanu²¹, Gr. Niculescu-Buzești, Em. Ionescu, Lucrețiu Pătrășcanu, I. Maniu, C. I. C. Brătianu, C. Titel Petrescu, Gh. Mihail, C. Vasiliu-Rășcanu, A. Aldea, I. Mocsony-Stircea și M. Ioanițiu. Au fost analizate situația de pe front, stadiul pregătirilor din capitală, situația externă etc. Lucrețiu Pătrășcanu a înfățișat proiectul de proclamație adresată țării pe care regele trebuia s-o citească la radio după arestarea guvernului, precum și un proiect de decret de amnistie. De asemenea, a mai avut loc o consfătuire și în noaptea următoare.

În legătură cu arestarea căpeteniilor antonesciene, în primele articole se făceau unele afirmații inexacte; la fel și cu privire la discuția avută de rege cu cei doi Antonești. Inițial s-a afirmat de pildă că arestarea mareșalului Antonescu și a celorlalți membri a fost făcută de o formațiune de luptă patriotică. Articolele apărute după 1966 arată că arestarea a fost făcută în palat de către o echipă de subofițeri în frunte cu maiorul Anton Dumitrescu, pregătită anume conform celor stabilite cu reprezentanții P. C. R. Ulterior, seara, o formațiune de luptă patriotică i-a transportat pe arestați într-o casă conspirativă a P. C. R. din cartierul Vatra Luminoasă. Aceasta demonstrează recunoașterea rolului conducător al Partidului Comunist Român.

După transmiterea proclamației la radio în seara zilei de 23 August trupele române de pe front au încetat focul împotriva trupelor sovietice și au început regroupările în vederea intervenției lor contra trupelor hitleriste și horthyste. În legătură cu durata insurecției au fost exprimate unele păreri, anume că aceasta a început și s-a sfârșit în ziua de 23 August, sau că a început la 23 August și a ținut pînă la 6 martie²². Noi considerăm că amindouă sînt greșite. Părerea generală este că insurecția a ținut pînă la 31 august, după care armata și poporul român ajutate de armatele sovietice au reușit să elibereze întregul teritoriu al țării de sub jugul hitlerist, cînd luptele cu trupele hitleriste se duceau pentru eliberarea Transilvaniei și căpătau aspectul unui front încheiat.

Acțiunile organizate și conduse cu pricepere de către comandamentele și statele-majore române, desfășurate cu energie și prin surprindere de către unitățile militare și formațiunile de luptă patriotice, au dus la lichidarea completă pînă în dimineața zilei de 28 august 1944 a rezistențelor hitleriste din zona capitalei²³. Sosirea la 30 august a trupelor sovietice în Bucureștiul eliberat a fost salutată cu entuziasm de populație. Luptele pentru izgonirea trupelor germane de pe Valea Prahovei, precum și din celelalte regiuni ale țării s-au terminat cu succes pînă la 31 august 1944.

Una dintre problemele care au stat în centrul preocupărilor cercetărilor a fost contribuția României la războiul antihitlerist. Se poate afirma că această temă a căpătat rezolvarea în toată complexitatea ei. În această privință au apărut numeroase studii, articole și lucrări monografice. Unele din aceste scrieri, datorită și autorilor lor, sînt adevărate jurnale de operațiuni militare. Conform cercetărilor, armata română

²¹ *Ibidem*.

²² Vezi relatările lui A. Petri, *op. cit.*, p. 67—68.

²³ Vezi lucrările citate elaborate de P. Constantinescu-Iași, I. Popescu-Puțuri și Gh. Matei.

a participat la războiul antihitlerist de la 23 august 1944 și pînă în mai 1945 cu un efectiv de peste 538 000 de oameni. Au fost eliberate 3 831 de localități, dintre care 53 de orașe importante. Începutul l-a constituit apariția monografiei *Contribuția României la războiul antihitlerist (23 august 1944—9 mai 1945)*, publicată de Edit. militară în 1958. A urmat apoi lucrarea *Armata română în războiul antihitlerist*, publicată de Editura politică în 1965. În cele 500 de pagini, în această din urmă monografie se înfățișează cadrul istoric al perioadei 23 August 1944—9 Mai 1945, punîndu-se accentul pe aspectele directe ale contribuției României la războiul antihitlerist. Tot în 1965, în Editura politică, Ion Popescu-Puțuri, Gh. Zaharia, Ilie Rădulescu și alții au publicat o culegere de studii intitulată *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, care a apărut și în limba franceză²⁴. Cercetarea acestei teme a fost încununată de succes prin apariția unei ample monografii *România în războiul antihitlerist, 23 August 1944—9 mai 1945*, apărută în 1966 în Editura militară, elaborată fiind de un colectiv alcătuit din col. V. Anescu, col. C. Antip, col. E. Bantea, col. I. Cupșa, col. în rezervă Gh. David, col. în rezervă P. Gavrilesco, col. Leonida Ion, M. Lungeanu, col. C. Nicolae, căpt. rang I în rezervă D. Nicolaescu, gen.-major în rezervă Gh. Zaharia²⁵.

Revistele de specialitate „Studii”, „Analele Institutului de studii istorice și social politice de pe lângă C. C. al P. C. R.”, „Revue Roumaine d'Histoire” și altele au publicat foarte multe materiale pe această temă, ele constituind etape în acumularea cunoștințelor necesare elaborării monografiei mai sus menționate. Astfel revista „Studii” a publicat din 1958 și pînă în 1966 14 articole²⁶.

²⁴ Vezi *La contribution de la Roumanie à la victoire sur le fascisme. Etudes par Ion Popescu-Puțuri, general major Gheorghe Zaharia, Ilie Rădulescu...*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1965 (Bibliotheca Historica Romaniae, 8).

²⁵ Lucrări privind contribuția României la războiul antihitlerist au mai apărut și sub semnătura lui V. Anescu, E. Bantea și I. Cupșa, *Participarea armatei române la războiul antihitlerist* (București, Edit. militară, 1966); L. Loghin, *Acțiuni de luptă ale armatei române între Nitra și Vah* (București, Edit. militară, 1966); N. Ciachir și L. Loghin, *Frăția de arme româno-sovietică* (București, Edit. militară, 1959); Alex. Petrescu, *Deșășamentul Păuliș* (București, Edit. politică, 1965); V. Anescu, *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist* (București, Edit. militară, 1964).

²⁶ Vezi articolele: *Din luptele Armatei I române în războiul antihitlerist (24 august 1944-18 ianuarie 1945)* (nr. 2 1958); *Luptele Armatei I române pe teritoriul Cehoslovaciei* (nr. 4 1959), sub semnătura lui V. Atanasiu; *Lupta oamenilor muncii sub conducerea P. C. R. pentru refacerea economică a regiunii Cluj și sorîjirea frontului antihitlerist (oct. 1944 — mai 1945)* (nr. 4/1954), semnat de I. Cicală și A. Eged; *Aspecte ale frăției de arme româno-sovietice pe frontul antihitlerist* (nr. 4/1959), elaborat de N. Ciachir și L. Loghin; *Un episod eroic din războiul antihitlerist: lupta de la Păuliș* (nr. 4/1959), de L. Leonida; *Contribuția României la lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste* (nr. 4/1964), de Vl. Zaharescu; *Lupta cefeștilor din regiunile Cluj și Oradea pentru refacerea căilor ferate și sprijinirea frontului antihitlerist* (nr. 5/1964), semnat de T. Hăgan; *Din luptele armatei române pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist (23 August 1944—25 octombrie 1944)* (nr. 3/1965), de C. Nicolae; *Despre contribuția militară și economică a României la războiul antihitlerist* (nr. 3/1965), elaborat de D. Tuțu; *Participarea armatei române la acțiunile militare desfășurate pe teritoriul Ungariei* (nr. 3/1965), sub semnătura lui A. Petri; *Acțiunile de luptă duse de trupele române pe teritoriul Cehoslovaciei (18 decembrie 1944—12 mai 1945)* (nr. 3/1965), de C. I. Petre; *Contribuția oamenilor muncii din Banat la susținerea frontului antihitlerist (23 August — 9 mai 1945)* (nr. 3/1966), de Gh. I. Oancea.

Revista „Anale” a publicat de asemenea numeroase articole ²⁷, iar în numerele 5, 6/1964, 1,2/1965 au existat rubrici speciale în care au fost descrise luptele pentru desăvârșirea eliberării României de sub ocupația fascistă. Au semnat materiale interesante comandanți de unități militare care au luptat pe front.

„Revue Roumaine d'Histoire” a publicat mai puțin articole pe această temă ²⁸, iar cu totul sporadic au publicat și „Anuarul Institutului de istorie din Cluj” ²⁹, „Revista muzeelor” ³⁰ și alte publicații. În concluzie, analizând toate lucrările apărute, se poate afirma că tema a fost pe larg tratată. Ea a constituit mulți ani o preocupare atît a istoricilor cît și a unor militari participanți. Lucrările au pus accentul atît pe descrierea operațiilor militare, cît și pe cadrul general istoric al perioadei anilor 1944—1945. De asemenea a fost înfățișat și rolul jucat de clasa muncitoare în lupta pentru sprijinirea frontului anti-hitlerist ³¹.

O altă problemă multilaterală abordată de istorici a fost cea a luptei pentru instaurarea unui regim democrat-popular între 23 August 1944—6 martie 1945.

N. Goldberger ³², V. A. Varga ³³, Petric Aron ³⁴, Gh. Țuțui ³⁵, Al. Gh.

²⁷ *Aspecte privind participarea batalionului de voluntari în frunte cu uleciștii la războiul antihitlerist (23 August 1944—9 mai 1945)*, de N. Birza; *Participarea armatei române la războiul antihitlerist* (nr. 4/1959), de Teclu Iacob; *Din lupta maselor populare conduse de P.C.R. pentru sprijinirea războiului antihitlerist (23 August 1944—9 mai 1945)* (nr. 4/1960), de M. Lungeanu; *Despre activitatea unor grupuri de partizani sovietici și români care au luptat pe teritoriul Slovaciei din perioada august 1944—februarie 1945* (nr. 4/1960), semnat de I. Olteanu; *Episoade eroice din timpul desfășurării insurecției armate și a luptei pentru eliberarea patriei (23 august—25 octombrie 1944)* (nr. 4/1962), sub semnătura lui C. Nicolae; *Contribuția minerilor, petroliștilor și ceferiștilor pentru sprijinirea frontului antihitlerist* (nr. 4/1962), de V. Anescu, I. Sorescu, V. Dogaru; vezi și articolul semnat de V. Anescu, *Partidul Comunist din România conducătorul și organizatorul luptei întregului popor pentru sprijinirea frontului antihitlerist* (nr. 4/1963).

²⁸ Teclu Iacob, *La participation de l'armée roumaine à la guerre antihitlérienne* (nr. 1/1962) și *Le XX-e anniversaire de la victoire de la coalition antihitlérienne sur l'Allemagne fasciste* (nr. 2, 1965).

²⁹ T. Hăgan, *Date cu privire la contribuția minerilor din Valea Jiului la susținerea frontului antihitlerist* (vol. VIII, 1965) și *Luptele din defileul Mureșului (august-septembrie 1944)* (vol. X/1967).

³⁰ C. Gh. Protopopescu, *Aspecte ale contribuției României la războiul antihitlerist* (vol. 3/1965); A. Moldoveanu, *Aspecte ale contribuției României la războiul antihitlerist* (vol. 3/1965) și *Aspecte ale contribuției României la războiul antihitlerist* (număr special, anul II/1965).

³¹ Vezi și articolul lui M. Fătu, *Din lupta maselor muncitoare conduse de P. C. R. împotriva sabotării de către clasele exploatare a producției pentru frontul antihitlerist (23 August 1944—6 martie 1945)*, în „Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. II, București, 1962.

³² *Rolul maselor în instaurarea și consolidarea puterii populare din România* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1/1965).

³³ *Din lupta maselor conduse de P. C. R. pentru instaurarea regimului democrat-popular (ianuarie-6 martie 1945)* („Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. II, București, Edit. Academiei).

³⁴ Împreună cu Gh. Țuțui a publicat în colecția „Bibliotheca Historica Romaniae” (4) lucrarea *L'instauration et la consolidation du régime démocratique populaire en Roumanie*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Populaire Roumaine, 1964.

³⁵ *Din lupta P. C. R. pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă* („Studii”, 2/1961); împreună cu Al. Gh. Savu a publicat articolul *Lupta maselor populare din țara noastră pentru instaurarea și consolidarea puterii populare pentru trecerea la revoluția socialistă* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1/1962).

Savu³⁶, M. Rusenescu³⁷ și alții³⁸ au publicat articole care se completează reciproc, reprezentând un pas înainte pe linia generalizării faptelor și a unor concluzii privind lupta maselor populare pentru instaurarea regimului democrat-popular.

În anii 1955-1957 au fost publicate unele materiale³⁹ în care s-a discutat problema puterii politice în țara noastră în anii 1944-1947. Studiile au pus în discuție etapele revoluției populare aducând contribuții interesante; unele din ele însă, adoptând teze fără discernământ, au ajuns la concluzii nesustținute din punct de vedere științific, mai ales cu privire la dualitatea puterii.

Unii cercetători, ca: P. Nichita⁴⁰, Tr. Udrea⁴¹, A. Loghin, A. Carețki și M. Gh. Morărașu⁴² și alții⁴³, au abordat activitatea P. C. R. de încheiere a Frontului național-democratic. Bazat pe documente inedite, dar abuzînd de descrierea evenimentelor la suprafață fără a pătrunde cît mai mult în esența lor, I. Scurtu a încercat să trateze o temă nouă privind poziția P. C. R. față de partidele istorice în timpul primului guvern Sănătescu și cel al generalului Rădescu⁴⁴.

³⁶ *Lupta maselor populare sub conducerea P. C. R. pentru răsturnarea primului guvern cu majoritate reacționară (Sănătescu)* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 6/1959); *Lupta maselor populare conduse de P. C. R. pentru instaurarea guvernului democrat (23 august 1944 — 6 martie 1945)* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 4/1961).

³⁷ *Lupta maselor populare din București conduse de P. C. R. pentru instaurarea puterii populare (23 August 1944 — 6 martie 1945)* („Studii”, nr. 5/1959); *Lupta maselor populare pentru instaurarea puterii populare* („Studii”, nr. 2/1965).

³⁸ *Lupta maselor populare sub conducerea P. C. R. pentru instaurarea guvernului democratic de la 6 martie 1945 oglindită în muzee* („Revista muzeelor”, nr. 1/1965), semnat de I. Ardeleanu; *Aspecte din lupta maselor populare din Moldova condusă de P. C. R. pentru instaurarea puterii populare (23 August 1944 — 6 martie 1945)* („Revista arhivelor”, nr. 1/1964), de C. Botcz și D. Botescu.

³⁹ Vezi I. Banu, *Problema puterii politice în țara noastră în perioada anilor 1944-1947* („Cercetări filozofice”, nr. 1-2/1955); M. Lupan, *Cu privire la conținutul și forma puterii în prima etapă a regimului democrat-popular din România* („Cercetări filozofice”, nr. 5/1956); I. Bercu, *Asupra caracterului anticapitalist al puterii de stat în perioada de desăvârșire a revoluției burghezo-democratice din România* („Cercetări filozofice”, nr. 6/1956); O. Hoffman, *Puterea politică și regimul democrat popular în țara noastră* („Cercetări filozofice”, nr. 2/1957); Tr. Udrea, *Unele probleme privind caracterul transformărilor revoluționare în perioada 23 August 1944-11 iunie 1948* („Cercetări filozofice”, nr. 3/1957); G. Țuțui și Al. Gh. Savu, *Unele probleme ale revoluției populare* („Cercetări filozofice”, nr. 4/1957); I. Căcerchi, *În legătură cu unele probleme ale democrației populare în R. P. R.* („Cercetări filozofice”, nr. 5/1957).

⁴⁰ *Activitatea desfășurată de P. C. R. în primele luni ale anului 1945 în vederea lărgirii bazei de masă a Frontului național-democratic și întăririi influenței sale politice* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5/1963).

⁴¹ *Condițiile istorice ale formării Frontului național-democratic* („Studii”, nr. 4/1964).

⁴² *Activitatea P. C. R. de grupare a tuturor forțelor democratice. Crearea și activitatea F. N. D. (1944)* („Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași” (seria nouă) (Secț. III, Istorie, XII/1966).

⁴³ *Aspecte ale politicii P. C. R. de încheiere a unui front democratic în prima etapă a revoluției populare* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1/1965), de Șt. Lache, C. Unguru și V. Pătru.

⁴⁴ *Poziția P. C. R. față de partidele istorice în timpul primului guvern Sănătescu și Poziția P. C. R. față de partidele istorice în timpul guvernului Rădescu* („Analele Universității București”, seria Științe sociale — Istorie, an. XIV/1965 și an. XV/1966).

O altă serie de articole privind anii 1944 —1947 se referă la lupta P. C. R. pentru demascarea elementelor fasciste din aparatul de stat și instalarea unor autorități democratice⁴⁵. Deși articolele apărute aduc contribuții interesante, tema mai necesită o cercetare aprofundată și mai ales trebuie cercetate materialele din fondurile arhivelor locale.

După cum este cunoscut, imediat după 23 August 1944 s-a pus cu acuitate problema reorganizării mișcării sindicale. Această temă a fost obiectul unor studii și articole; autorii le-au transformat pe baza unor noi documentări în lucrări monografice. Astfel, T. Hăgan, după ce a publicat mai multe articole⁴⁶, în 1968 a tipărit la Editura politică lucrarea *Sindicatele unite din România 1944—1947*. Interesante articole au publicat și E. Mănguț⁴⁷, S. Homenco și I. Iacoș⁴⁸, Gh. Țuțui⁴⁹, I. Lungeanu⁵⁰ etc. La această temă menționăm și contribuția lui I. Chiper⁵¹, V. Rață⁵² și alții, care au reliefat diferite aspecte privind rolul comitetelor de fabrică. Semnalăm de asemenea articolele referitoare la controlul muncitoresc elaborate de M. Toth⁵³, T. Hăgan⁵⁴ și E. Hutira⁵⁵.

Una dintre problemele importante care se punea la ordinea zilei imediat după 23 August era și înfăptuirea unei reforme agrare democratice. În focul luptei, conduse de partid, pentru confiscarea și împărțirea pământurilor moșierești s-a încheiat alianța clasei muncitoare cu țărănimea, care a constituit forța care a răsturnat guvernele Sănătescu și Rădescu și a instaurat puterea populară. Participarea țărâni-mii la lupta pentru instaurarea unui regim democratic, înfăptuirea reformei

⁴⁵ D. Turcuș, *Din lupta condusă de P. C. R. pentru demascarea și scoaterea elementelor fasciste din aparatul de stat, instituții și întreprinderi (23 August 1944—6 martie 1945)* („Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. II); T. Necșa, *Aspecte din lupta pentru instaurarea unor autorități locale democratice* („Studii”, nr. 4 1959); T. Caraciuc, *Unele aspecte ale luptei P.C.R. pentru făurirea unui nou aparat de stat în țara noastră (23 August 1944—30 decembrie 1947)* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 6 1957).

⁴⁶ *Sindicatele — izvor nesecat de cadre și școală de unire și educare a celor mai largi păături de oameni ai muncii (1945—1947)* („Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Historia, fasciculus 2 1962); *Lupta P. C. R. pentru reorganizarea mișcării sindicale (23 August 1944 — 30 ianuarie 1945)* („Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, fasciculus 1/1961).

⁴⁷ *Făurirea unității sindicale din România. Congresul de creare a Confederației Generale a Muncii* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 6/1961); *Frontul Unic Muncitoresc-temelia reorganizării mișcării sindicale după 23 August 1944* („Studii”, nr. 5/1963).

⁴⁸ *Aspecte ale reorganizării mișcării sindicale din țara noastră. Primul Congres general liber al Sindicatelor Unite din România. 26—30 ianuarie 1945* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3/1960).

⁴⁹ *Alegerile sindicale din anul 1947, moment important în lupta pentru unitatea deplină a clasei muncitoare* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3/1963).

⁵⁰ *Miscarea sindicală și controlul muncitoresc din întreprinderi (50 de ani de la crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România, București, 1958)*.

⁵¹ *Organizarea comitetelor de fabrică (23 august-octombrie 1944)* („Studii”, nr. 4/1964).

⁵² *Rolul comitetelor de fabrică în lupta pentru susținerea frontului antihitlerist și instaurarea primului guvern democrat la 6 martie 1945* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 4/1961).

⁵³ *Aspecte ale controlului de stat și activității sindicatelor în anii 1945—1947* („Acta Musei Napocensis”, V, 1967); vezi și articolul său împreună cu I. Toth, *Aspecte în problema controlului muncitoresc în practica revoluționară a mișcării comuniste internaționale* („Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, fasciculus 2/1963).

⁵⁴ *Controlul muncitoresc — sarcină importantă a sindicatelor în opera de refacere a economiei naționale* („Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, fasciculus 1/1963).

⁵⁵ *Despre controlul muncitoresc în România (1947—1948)* („Studii”, nr. 3/1957).

agrare cât și a problemelor legate de făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime au atras pe mai mulți cercetători, care au elaborat numeroase studii. Se poate spune în această privință că există o literatură relativ bogată⁵⁶. Semnalăm aportul în diferite reviste de specialitate al lui Gh. Matei, Tr. Udrea, Gh. Țuțui, M. Fătu și alții. O contribuție importantă pe această temă a adus-o lucrarea lui C. Murgescu *Reforma agrară din 1945*, publicată în Editura Academiei în 1955, cât și culegerea de studii publicată de Editura politică în 3 volume intitulată *Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1944—1945*. În monografia menționată cât și în cele 3 volume amintite sint arătate numeroase aspecte generale, cât și particularitățile situației agrare în diferite regiuni ale țării. Lucrările conțin un bogat material informativ care ajută la cunoașterea în ansamblu a luptei pentru reforma agrară.

Privite însă în lumina timpului care s-a scurs de la apariția lor, trebuie să arătăm că au și lipsuri, mai ales de ordinul interpretării. În special în cele 3 volume privind încheierea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime se găsesc afirmații care merg pe linia tezei că lupta de clasă se ascute pe măsura înaintării în construcția socialistă. Deși valoarea lor documentară n-a scăzut cu nimic, sugerăm ideea efectuării unor noi cercetări care să adâncească diferitele aspecte și etape în care s-a înfăptuit reforma și s-a încheiat alianța, factor hotărâtor în lupta pentru instaurarea regimu-

⁵⁶ Tr. Udrea, *Cu privire la rolul comitetelor țărănești și despre unele particularități ale revoluției populare în România (23 august 1944—6 martie 1945)* („Studii”, nr. 4 1956); *Despre activitatea și rolul comitetelor țărănești în 1944 și în prima jumătate a anului 1945* („Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. I/1956); *Rolul comitetelor țărănești în făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime sub conducerea P. C. R.* („Studii”, nr. 4 1959); *Din activitatea P. C. R. la sale în preajma instaurării regimului democrat-popular (ianuarie-martie 1945)* („Studii”, nr. 2 1965); Gh. Țuțui, *Măsurile politice și organizatorice luate de P. C. R. în anul 1947 pentru întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 6/1963); *Tactica P. C. R. față de chiaburime în lupta pentru înfăptuirea reformei agrare din 1944—1945* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1 1965); *Douăzeci de ani de la înfăptuirea reformei agrare din 1945* („Revista arhivelor”, 2/1965); Gh. Matei, *Alianța între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare — temelia orînduirii democrat-populare* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1/1964); Cioroiu N. și M. Cornea, *Lupta P. C. R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare în bătălia pentru reforma agrară din 1945* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 2 1955); Gh. Clepeș, *Unele probleme privind înțărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare în țara noastră* („Studii”, nr. 3 1951); N. Petrovici, Gh. Țuțui, *Făurirea alianței muncitorești-țărănești, factor hotărâtor în instaurarea puterii populare* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1 1965); A. Loghin și A. Karełki, *Comiteele țărănești — forme noi de exercitare a puterii maselor în lupta pentru instaurarea primului guvern democrat (23 August 1944—6 martie 1945)* („Anuarul Institutului de istorie și arheologie” A. D. Xenopol, Iași, tom. IV 1967); M. Lungeanu și S. Cutișteanu, *Unele aspecte ale luptei P. C. R. pentru izolarea partidelor reacționare de masele largi ale țărănimii în procesul ocupării pământurilor moșierești (23 August—6 martie 1945)* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3/1955); A. Costea, D. Săvoiu, N. Lungeanu, *Ocuparea pământurilor moșierești în fostul județ Mehedinți (1944—1945)* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5/1956); D. Karoly, *Desfășurarea reformei agrare din 1945 în fostul județ Sălaj* („Studii”, nr. 6 1956); C. Tatomir, *Aspecte din lupta maselor țărănești sub conducerea P. C. R. pentru înfăptuirea reformei agrare în județul Ilfov (1944—1946)* („Revista arhivelor”, nr. 2/1964); S. Știrbu, *Lupta pentru reforma agrară în comuna Comarnic după 23 August 1944* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 4/1955).

lui democrat popular. În arhiva Consiliului Superior al Agriculturii există documente care permit să fie înfățișată dinamica efectuării reformei agrare, etapele sale concrete de înfăptuire. Este cazul să se treacă la alcătuirea unei vaste monografii, care să releve făurirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănime.

Rolul pe care l-au jucat clasele exploatatoare și partidele care le reprezentau — P. N. Ț. — Maniu și P. N. L. — Brătianu a fost abordat în multe lucrări generale. Mai puține sînt studiile speciale. Astfel, Gh. Țuțui, în afară de lucrarea *Zdrobiți de popor*, apărută în 1959⁵⁷, a mai publicat și un articol în care descrie înfringerea de către forțele revoluționare a acțiunilor întreprinse de „partidele istorice” și monarhie⁵⁸. Considerăm necesar să se treacă la o cercetare mai largă și mai aprofundată, fixîndu-se locul și rolul acestor partide imediat după 23 august 1944.

Așa cum este cunoscut, după insurecție au activat și o serie de alte organizații și grupări politice, ca: Frontul plugarilor, P. N. P., Partidul Liberal-Tătărăscu, Partidul Țărănesc-Alexandrescu. Acestea le-au fost consacrate foarte puține studii și cu totul sporadic. Numai despre activitatea P. N. P., Gh. Țuțui a scris un articol⁵⁹, iar despre restul numai tangențial s-au făcut unele referiri în diferite lucrări generale.

O importanță covârșitoare a avut-o Conferința națională a P.C.R. din 16—19 octombrie 1945, care, analizînd situația grea în care se găsea țara, a trasat sarcini concrete în vederea refacerii și a reformei vieții economice și politice a țării. Acest eveniment deosebit în viața politică a constituit obiectul unor studii și articole. A fost tipărită chiar o culegere de articole⁶⁰. Contribuții mai importante au adus Gh. Țuțui⁶¹, E. Hutira și Fl. Balaure⁶², Al. Tănase, M. Lupan⁶³ și alții⁶⁴. Aceste studii însă nu pot suplini lipsa unor cercetări mai largi, a unei lucrări de sin-

⁵⁷ Gh. Țuțui, Al. Popescu, *Zdrobiți de popor (Falimentul partidelor burghezo-moșierești 1944—1947)*, București, Edit. politică, 1959.

⁵⁸ *Înfrîngerea de către forțele revoluționare a acțiunilor antidemocratice și antiguvernamentale întreprinse de partidele reacționare și de monarhie (august 1945 — ianuarie 1946)* („Studii”, nr. 6/1967); vezi și articolul lui I. Perianu și R. Topor, *Din lupta P. C. R. împotriva ideologiei burgheze în perioada 1945—1947* („Analele Universității București”, seria Științe sociale, vol. 21—22 (1961—1962) și studiul lui M. Fătu, *Lupta maselor populare conduse de P. C. R. pentru zdrobirea complotului reacțiunii din august și noiembrie 1945 — moment important în consolidarea regimului democrat popular* („Revista arhivelor”, nr. 2/1962).

⁵⁹ *Contribuția Partidului național popular la lupta pentru transformări democratice (ianuarie 1946—martie 1949)* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1/1966).

⁶⁰ *Vezi Zece ani de la Conferința națională a P. C. R. — 1945—1955* (Referate prezentate la sesiunea științifică de la 8—10 decembrie 1955, București, 1956).

⁶¹ *Conferința Națională a P.C.R. — moment însemnat în lupta pentru realizarea unității depline a clasei muncitoare* („Studii”, nr. 5/1965); *Însemnătatea Conferinței Naționale a P. C. R. din octombrie 1945 pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5/1965).

⁶² *Două decenii de la Conferința Națională a P. C. R.* („Lupta de clasă”, nr. 10/1965).

⁶³ *Conferința Națională a P. C. R. din 1945* („Cercetări filozofice”, nr. 4/1955).

⁶⁴ Vezi și I. Bercu, *15 ani de la Conferința Națională a P. C. R.* („Studii”, 6/1960); Popa Gherasim și Al. Ivancenko, *10 ani de la Conferința Națională a P. C. R.* („Probleme economice”, nr. 10/1955); *20 de ani de la Conferința Națională a P. C. R. din octombrie 1945* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5/1965).

teză care să cuprindă condițiile în care s-a desfășurat Conferința, să sublinieze învățămintele și însemnătatea acesteia.

Un loc însemnat în lupta pentru întărirea regimului democrat popular l-au ocupat alegerile parlamentare din noiembrie 1946. Studiile semănate de M. Fătu⁶⁵, Gh. Țuțui⁶⁶ și I. Bojan⁶⁷ oferă date interesante privind acest eveniment important pentru dezvoltarea ulterioară a țării. Lucrarea lui Mihai Fătu, 1946. *Din istoria politică a României contemporane*, a fost concepută ca studiu monografic în care problema centrală a constituit-o alegerile din 1946. Autorul a valorificat concluziile studiilor apărute și s-a străduit să prezinte faptele în chip veridic. Lucrarea n-a epuizat — după însăși afirmația autorului — multitudinea laturilor adiacente care întregesc tabloul istoric al transformărilor social-politice din acest an. Despre activitatea noului parlament ales s-a scris foarte puțin; Venera Teodorescu a reușit în studiul său documentat⁶⁸ să sublinieze reformele cu caracter anticapitalist adoptate de parlament, care au pregătit trecerea la revoluția socialistă.

Eliberarea României de sub jugul fascist a deschis poporului perspective nelimitate de dezvoltare a economiei. Acest lucru a fost posibil datorită conducerii de către partid a luptei maselor pentru transformarea revoluționară a societății. Măsurile luate de către organele de stat și de partid, lupta maselor pentru refacerea economiei naționale, precum și succesele obținute au fost înregistrate și de cercetarea istorică. Este relevant faptul că cu prilejul celei de a XX-a aniversări a eliberării țării au apărut trei masive monografii: *Dezvoltarea economică a României. 1944 — 1964*, *Industria României 1944 — 1964* publicate de Editura Academiei și *Agricultura României. 1944 — 1964*, publicată în Editura agrosilvică. Trebuie să amintim de asemenea și despre culegerea de studii intitulată *Economia României între anii 1944 — 1959*. Deși lucrările atrag atenția prin masivitatea lor, meritul principal însă îl are indicarea factorilor fundamentali ai dezvoltării economiei noastre. Atrage atenția și clarificarea teoretică a principalelor aspecte științifice pe care le implică temele tratate. Numeroase studii au publicat revistele „Lupta de clasă”, „Probleme economice”, „Analele Institutului de studii istorice și social-politice”, „Studii” etc.⁶⁹. Astfel, lupta maselor pentru refacerea economiei naționale a mai fost subliniată și în articole întocmite

⁶⁵ 1946. *Din istoria politică a României contemporane* (București, Edit. politică, 1968); *Programele electorale ale partidelor și grupărilor politice care au participat la alegerile parlamentare din 1946* („Analele Institutului de studii istorice și social-politice”, nr. 1/1968).

⁶⁶ *Partidul Comunist — conducătorul forțelor democratice în alegerile parlamentare din noiembrie 1946* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 6/1956).

⁶⁷ *Aspecte din lupta forțelor democratice condusă de P. C. R. în vederea obținerii victoriei în alegerile parlamentare din noiembrie 1946* („Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Historia, fasciculus 1/1968).

⁶⁸ *Aspecte ale folosirii parlamentului de către forțele democratice conduse de Partidul Comunist Român (decembrie 1946-decembrie 1947)* („Studii și materiale de istorie contemporană”. vol. II, București, Edit. Academiei, 1962).

⁶⁹ Vezi de exemplu articolul *Desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă. Construirea socialismului*, publicat de M. Rusenescu în revista „Studii”, nr. 6/1962.

de C. Olteanu ⁷⁰, M. Fătu ⁷¹ și T. Hăgan ⁷², M. Deheleanu ⁷³, N. Fotino ⁷⁴ și alții ⁷⁵.

Victoria insurecției armate din august 1944, sarcinile și răspunsurile care reveneau clasei muncitoare în vederea transformării revoluționare a societății românești, ca și noile condiții în care își desfășurau activitatea cele două partide ale maselor muncitoare, Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat, au creat un nou cadru luptei pentru unitatea deplină a clasei muncitoare. Investigații serioase au fost făcute și pe această temă. Studiile și lucrările scrise de cercetători ca, Gh. Țuțui și I. Iacoș ⁷⁶, V. Liveanu ⁷⁷, A. Petric ⁷⁸, I. Rădulescu ⁷⁹, C. Barbu și V. Gh. Ionescu ⁸⁰, N. Petrovici ⁸¹, C. Bărbulescu ⁸² etc. remarcând însemnătatea realizării unității depline a clasei muncitoare, subliniază că constituirea nemijlocită a partidului unic al clasei muncitoare a fost încununarea luptei neîntrerupte duse de P. C. R. încă din primele zile ale existenței sale.

O altă problemă care a fost supusă cercetării este și aceea a activității partidului comunist în rindurile armatei. Semnalăm contribuția

⁷⁰ *Din lupta maselor populare conduse de P. C. R. pentru refacerea economiei naționale în perioada anilor 1945—1947* („Revista arhivelor”, nr. 1 1964).

⁷¹ *Din lupta maselor muncitoare conduse de P. C. R. împotriva sabotării de către clasele exploatatoare a producției pentru frontul antihitlerist (23 august-6 martie 1945)* („Studii și materiale de istorie contemporană”, vol. II, București, 1962).

⁷² *Contribuția minerilor din Valea Jiului la refacerea economiei naționale — 1915 — 1947* („Acta Musei Napocensis”, V, 1967).

⁷³ *Lupta muncitorilor fabricii Unirea-Cluj pentru înfrângerea politicii partidului în perioada de refacere a economiei naționale și înfrângerea naționalizării (1944—1948)* semnat împreună cu N. Kohn („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 2 1958).

⁷⁴ *Propunerile P. C. R. din anul 1947 în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării* („Studii”, nr. 3 1954).

⁷⁵ *Importanța măsurilor anticapitaliste de la sfârșitul anului 1946 și din anul 1947 pentru instaurarea dictaturii proletariatului din România* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 3/1963); *Din activitatea P. C. R. pentru etalizarea B. N. R. și pentru folosirea ei în opera de redresare economică a țării* („Revista arhivelor”, nr. 2/1963), elaborate de C. Olteanu; *Propunerile P. C. R. în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării și mijloacele controlului muncitoresc în România în cursul anului 1947* („Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, series Historia, fasciculus 1 1965), întocmit de H. Toti.

⁷⁶ *Activitatea P. C. R. pentru unitatea clasei muncitoare* („Analele Institutului de studii istorice și social-politice”, nr. 2—3 1966); Gh. Țuțui mai este autorul studiului *Conferința Națională a P. C. R., moment însemnat în lupta pentru realizarea unității depline a clasei muncitoare* („Studii”, nr. 5 1965); împreună cu V. Gh. Ionescu a mai semnat articolul *Făurirea Partidului Muncitoresc Român, victorie deplină și definitivă a leninismului în mișcarea muncitorească din România* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1/1963). În contextul problemei pot fi încadrate și referirile articolului lui N. Goldberger din „Anale”, nr. 2—3 1966.

⁷⁷ *Din lupta P. C. R. pentru unitatea clasei muncitoare* („Studii”, nr. 4 1959).

⁷⁸ *Lucrarea Unificarea mișcării muncitorești din România*, publicată în Edit. Academiei în 1968, a fost elaborată împreună cu Gh. Țuțui.

⁷⁹ *Despre unitatea clasei muncitoare și a partidului său marxist-leninist* („Lupta de clasă”, nr. 2 1958). În legătură cu această problemă autorul a mai publicat și alte studii.

⁸⁰ *Contribuția comitetelor de Front Unic Muncitoresc în anii 1944—1947 la realizarea unității clasei muncitoare din România* („Studii”, nr. 1/1967).

⁸¹ *Din istoricul luptei pentru făurirea unității organizatorice a clasei muncitoare pe baze marxist-leniniste* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 1/1956).

⁸² *Partidul unic muncitoresc — expresie a desăvârșirii unității politice, ideologice a clasei muncitoare din România* („Analele Institutului de studii istorice și social-politice”, nr. 1/1968).

lui Gh. Zaharia și A. Petri⁸³, Stan Minea, Al. Neamțu⁸⁴, I. Sandu⁸⁵ și I. Dincă⁸⁶.

Șirul evenimentelor cercetate poate fi încheiat cu actul de mare importanță, anume proclamarea republicii. În unele studii au fost analizate poziția forțelor democratice față de monarhie, cât și lupta maselor populare pentru instaurarea republicii. Altele au subliniat ecoul însemnat pe care l-a avut acest eveniment. Relevăm articolele mai întinse publicate de Gh. Țuțui⁸⁷, T. Georgescu⁸⁸, V. Liveanu⁸⁹, Eufrosina Popescu și M. Rusenescu⁹⁰, cât și unele editoriale cu ocazia unor aniversări. Cu toate acestea se resimte lipsa unei lucrări care să îmbrățișeze multilateral tema. Condițiile social-politice în care a fost posibilă abolirea monarhiei, actul și însemnătatea proclamării republicii ar trebui să stea încă în atenția cercetătorilor și să constituie obiectul unor studii de analiză aprofundată.

O insuficientă atenție a fost acordată problemelor de politică externă. Până acum doar în câteva articole sau în lucrări generale a fost abordată tangențial această temă. Considerăm că ar fi necesar să se prezinte pe baze documentare aportul României pe plan internațional. Poziția României la Conferința de pace de la Paris, acordurile economice încheiate, reluarea relațiilor diplomatice cu unele state reclamă o tratare și o analiză corespunzătoare importanței acestor probleme.

La sfârșitul acestei succinte expunerii istoriografice se impun și câteva constatări de ordin global. Evoluția istoriografiei multiplelor probleme ale efervescenței politice din anii 1944—1947 s-a încadrat în ansamblul general al procesului dezvoltării istoriografiei românești desfășurat după august 1944. Subliniem de la început creșterea numărului de lucrări, cât și al cercetătorilor care se preocupă de aceste probleme. Progresul cercetărilor făcute se caracterizează prin reflectarea din ce în ce mai profundă, în ultimele realizări științifice, a realităților istorice. Față de ansamblul cercetărilor istorice, privind alte perioade din istoria țării noastre, se impune să se treacă la elaborarea de monografii și pentru această etapă. Astfel, în legătură cu insurecția din august 1944 sfera cercetărilor științifice efectuate până în prezent este încă departe de a cuprinde totalitatea evenimentelor care se cer a fi analizate în întreaga lor semnificație. Studiile apărute au arătat că insurecția a fost opera maselor conduse de eroicul Partid Comunist Român. Investigațiile trebuie lărgite pe de o parte asupra felului cum P.C.R. a folosit contradicțiile dintre guvernul anto-

⁸³ *Activitatea P. C. R. în rândurile armatei în prima etapă a revoluției populare* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5/1964).

⁸⁴ *Despre influența activității P. C. R. asupra armatei române în războiul antihitlerist* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 4/1962).

⁸⁵ *Contribuții la istoricul formării armatei populare a R. P. R.* („Studii”, nr. 2/1961).

⁸⁶ *Partidul Muncitoresc Român — făuritorul și conducătorul armatei populare române, apărătoare a intereselor poporului român și păcii* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 5/1961).

⁸⁷ *Poziția forțelor democratice față de monarhie în perioada 23 August 1944 — 30 decembrie 1947* („Analele Institutului de istorie a partidului”, nr. 6/1962).

⁸⁸ *Lupta maselor populare pentru instaurarea Republicii Populare Române* („Lupta de clasă”, nr. 11/1957).

⁸⁹ *Transformările revoluționare, premise ale proclamării Republicii Populare Române* („Lupta de clasă”, nr. 11/1957).

⁹⁰ *Ecoul internațional al proclamării Republicii Populare Române* („Studii”, nr. 6/1967).

nescian și cercurile palatului, iar pe de altă parte să fie analizate în profunzime poziția partidelor istorice, a P.S.D. etc. De aici decurge și necesitatea unei lărgiri a bazei documentare pentru că o abordare completă impune o cunoaștere cât mai aprofundată a documentelor istorice. Studiile și lucrările dedicate insurecției, precum și noile cercetări ce se vor întreprinde pe această temă, vor trebui să ducă la elaborarea unei ample monografii.

Partidul Comunist Român a știut să dezvăluie în perioada de după 6 martie 1945, procesul fundamental de care depinde întreaga înaintare a poporului român pe calea progresului social și politic. Acest proces trebuie să stea în atenția cercetătorilor în vederea elaborării unor lucrări care să reflecte legătura organică dintre insurecție și transformările revoluționare care au urmat.

Succesele obținute pînă în prezent ne îndreptățesc să credem că vor fi aduse noi contribuții în problemele care au rămas încă nerezolvate. Cheia succesului constă în aprofundarea documentării și în însușirea creatoare a învățăturii marxiste-leniniste.

ISTORIOGRAFIA STRĂINĂ DESPRE INSURECȚIA ARMATĂ DIN AUGUST 1944 DIN ROMÂNIA

DE

IOAN CHIPER

Insurecția armată a marcat începutul revoluției populare din România, constituind astfel unul din momentele de covârșitoare importanță în istoria poporului român. Prin țelurile și consecințele ei politice și militare imediate, ea a reprezentat, de asemenea, unul din evenimentele importante ale celui de-al doilea război mondial. Văzută din această dublă perspectivă, insurecția armată aparține deopotrivă istoriei naționale și universale. Hotar de epocă în dezvoltarea societății românești, 23 August 1944 este și o pagină a istoriei luptei popoarelor împotriva fascismului și constituie, în același timp, ca început al revoluției populare, un moment al procesului revoluționar mondial. Luarea în considerare a condițiilor în care a izbucnit și s-a desfășurat, ca și a semnificațiilor multiple ale insurecției armate este condiția esențială pentru analiza evenimentelor din România din august 1944 și pentru fixarea însemnătății lor istorice. Încercăm în acest studiu să prezentăm cercetările și aprecierile istoriografiei străine cu privire la 23 August 1944, raportându-le la coordonatele istorice schițate mai sus.

Înainte de a analiza modul de prezentare a actului istoric de la 23 August 1944 în studiile istoricilor străini, ni se pare util să încercăm o clasificare — avînd drept criteriu obiectul — a foarte bogatei literaturi în cuprinsul căreia este consemnat, într-un fel sau altul, evenimentul. Împărțirea obișnuită în lucrări generale și speciale rămîne valabilă și aici, desigur cu unele adaptări. Astfel, în cadrul lucrărilor speciale — care vor concentra în primul rînd atenția noastră, fiind mai importante pentru obiectul studiului pe care ni-l propunem — pot fi distinse trei grupe. O primă grupă o formează articolele, studiile și monografiile consacrate insurecției armate, participării României la cel de-al doilea război mondial, revoluției populare, precum și sintezele străine de istorie contemporană sau generală a României. În astfel de lucrări — a căror mărime variază de la cîteva pagini la 400—500 de pagini —, evenimentelor din august 1944 din România li se rezervă un spațiu larg, dar concepțiile și pozițiile

autorilor își pun puternic amprenta asupra tezelor, asupra genului de detalii furnizate și nu mai puțin asupra omisiunilor și caracterului acestor omisiuni.

Cea de-a doua grupă include sintezele de istorie a celui de-al doilea război mondial și studiile privind operațiile militare în sud-estul Europei sau mișcarea de rezistență.

În sfârșit, sintezele de istorie est sau sud-est europeană, privind perioade mai largi sau numai anii de după ultimul război mondial, conțin, de asemenea, numeroase referiri la condițiile în care a avut loc și la consecințele evenimentului de la 23 August 1944 din România.

Sintezele de istorie națională, europeană sau universală, de istorie diplomatică sau militară alcătuiesc diviziunea lucrărilor generale care rezervă, prin însuși obiectul lor, un spațiu mai restrâns evenimentelor din august 1944 din România, întemeindu-și în general expunerea pe lucrările din prima diviziune.

Instrumentele de lucru — enciclopedii, dicționare speciale, cronologii — formează un grup separat, care rămâne însă tributara atât lucrărilor generale, cât și celor speciale în prezentarea insurecției armate din România.

Baza de informație a istoricilor străini asupra evenimentelor din august 1944 a rămas mult timp restrânsă. Arhivele străine, fiind în primii ani după război, în general, inaccesibile încă, autorii străini au utilizat colecțiile și culegerile de documente — ele însele puțin numeroase până spre începutul deceniului șase, când ritmul de apariție se accelerează, dar începe de fapt să se rezolve favorabil și accesul în arhive — care oferă cu zgircenie și informații despre împrejurările ieșirii României din război¹. Desigur, cu atât mai mult în aceste împrejurări, istoricii au făcut apel la comunicatele oficiale, la relatări și comentarii din presă pentru a reda sau ilustra evenimentele din România. Principala sursă utilizată în încercările de reconstituire, în diferite maniere, a evenimentelor la care ne referim a rămas însă timp de aproape un deceniu literatura memorialistică.

În această perioadă apar o serie de memorii și scrieri ale unor diplomați străini², ale unor emigranți români³ sau ale unor străini apropiați de aceștia⁴, în al căror cuprins preocuparea de a scrie istorie ceda întie-

¹ Printre acestea, *Внешняя политика СССР. Сборник документов*, vol. V, Moscova, 1947; *Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Документы и материалы*, vol. I-III, Moscova, 1946—1947; documentele procesului de la Nürnberg al marilor criminali de război ș. a.

² R. Bova-Scoppa, *Colloqui con due dittatori*, Roma, 1949. Autorul, ca reprezentant diplomatic al Italiei la București și prieten al lui Mihai Antonescu, a avut posibilitatea să cunoască o serie de aspecte ale politicii externe a României.

³ Gh. Barbul, *Memorial Antonescu. Le troisième homme de l'Axe*, vol. I, Paris, 1950; A. Cretzianu, *The Rumanian Armistice Negotiations: Cairo 1944*, în „Journal of Central European Affairs”, 1951, nr. 11; F. C. Nanu, *The first Soviet Double Cross. A Chapter of Secret History of World War II*, în „Journal of Central European Affairs”, 1952, nr. 12; Gheorghe Ion, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, Heidelberg, 1952 ș. a.

⁴ A. Gould Lee, *Crown against Sickle. The Story of King Michael of Rumania*, Hutchinson & Co. Londra, 1950 (ed. a 2-a, la care vom face referirile, apare în 1955). Biograful fostului monarh român — pe ale cărei relatări se întemeiază în mare parte cartea — exage-

tatea, cînd nu dispărea cu desăvîrșire, intereselor politice. Apar, de asemenea, memorii și jurnale ale unor oameni politici străini în care erau incluse diferite referiri la politica României în anii 1940—1944⁵. Aceste scrieri rămîneau în general mute în privința evoluției vieții economice și sociale românești, aveau un număr redus de date referitoare la desfășurările militare, informațiile, predominant din domeniile politic și diplomatic, prezentînd un interes limitat pentru un istoric exigent, atît din cauza deformărilor intenționate, cît și pentru că autorii lor nu avuseseră calitatea și prilejul să cunoască sau să participe nemijlocit la pregătirea și desfășurarea insurecției armate. În lipsa unor cercetări de arhivă care puteau permite utilizarea ei critică, istoriografia marxistă din străinătate adoptă — în puținele lucrări cu referiri la 23 August 1944 apărute pînă spre mijlocul deceniului trecut⁶ — o atitudine de totală rezervă față de această literatură memorialistică. În schimb, atît pentru a suplini penuria de izovare istorice de primă importanță, cît și pentru că genul erorilor din memoriile menționate nu se afla în divorț cu concepția și cu poziția lor politică — ne aflăm în primii ani ai „războiului rece” —, cea mai mare parte a autorilor burghezi a preluat în bloc informațiile, tezele și interpretările memorialiștilor. În sfîrșit, în jurul anilor 50, evenimentele din august 1944 din România sînt menționate în lucrări și studii de un gen mixt istoriografic-memorialistic⁷ și încep să fie relevate pentru importanța lor militară în lucrările tot mai numeroase — încă deficitare sub raportul informației — privind cel de-al doilea război mondial⁸.

De la jumătatea deceniului trecut, lucrările speciale, secondate cu destulă dificultate de sintezele de istorie, au o bază lărgită de informații. Publicarea unor noi volume de documente⁹ și, mai ales, cercetările în arhivă au avut un rol important în această privință. Totodată, apar

rează, uneori pînă la o totală deformare a realității istorice, rolul sau activitatea regelui Mihai de Hohenzollern în diferite momente din anii 1940—1947, inclusiv, și, mai ales, în privința istoriei actului de la 23 August 1944.

⁵ Între acestea, jurnalul contelui G. Ciano și memoriile lui W. Churchill, ale lui M. Horthy etc.

⁶ Lucrările semnate de I. S. Samoilov, *Румыния в 1939—1949 гг.*, Moscova, 1949; V. Linețkii, *Послевоенная Румыния*, Moscova, 1947; V. A. Karra, *Строительство социалистической экономики в Румынской Народной Республике*, Moscova, 1953 și altele din această perioadă au referiri puține — firește deficitare sub raportul informației și al interpretării — la 23 August 1944.

⁷ Este, de exemplu, cazul scrierilor lui H. Prost, *La Roumanie et la seconde guerre mondiale*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale”, nr. 2, 1952, și *Destin de la Roumanie*, Paris, 1954. Autorul, aflat în România mai mulți ani, încearcă să suplinească lacunele bibliografiei cu constatări proprii sau informații culese personal. Acest gen de literatură a continuat să existe și în anii următori mai ales prin articolele și lucrările unor participanți militari la evenimente.

⁸ Dintre acestea semnalăm *The Second World War 1939—1945 A Strategic and Tactical History*, Londra, 1948, de John F. C. Fuller; *Geschichte des zweiten Weltkrieg*, Athenäum-Verlag, Bonn, 1951, de Kurt von Tippelskirch; *Der zweite Weltkrieg 1939—1945*, Steingrüben-Verlag, Stuttgart, 1952, de Walter Görlitz.

⁹ Menționăm în acest sens ultimele volume ale seriei D din *Documents on German Foreign Policy* și mai ales volumele colecției de documente privind politica externă a S. U. A.; documentele conferințelor interaliatate din perioada războiului; publicarea celor două volume de corespondență dintre Stalin, Roosevelt și Churchill, a unor documente ale O. K. W.-ului, a unor culegeri de documente privind politica unor țări ca, de pildă, Ungaria, în timpul ultimului război mondial etc. Volumele de documente semnalate și altele oferă încă cercetătorilor destul de multe informații privind istoria insurecției armate.

într-un ritm accelerat memoriile unora dintre militari, inclusiv ale comandanților de fronturi, participanți la luptele din august 1944 din România¹⁰. Ele au adus date importante pentru aspectul militar al problemei, au completat unele laturi ale aspectului politic. Fără a reuși o privire de ansamblu asupra evenimentelor, aceste memorii — la care trebuie adăugate și relatările, publicate sau nu, privind unele probleme mai restrinse ale evenimentelor din august 1944 — au și meritul de a reda, în general și comparativ cu scrieri similare ale unor oameni politici, mai exact datele evenimentelor la care se referă.

În aceste împrejurări, literatura istorică burgheză din ultimii 10—15 ani referitoare la actul istoric de la 23 August înregistrează un substanțial progres în redarea mai fidelă și mai detaliată a aspectului militar, dar rămâne în mare parte dependentă de informațiile și, mai ales, de tezele din anii precedenți referitoare la desfășurările politice — care nu pot fi abordate competent, chiar și cu cele mai bune intenții, fără utilizarea izvoarelor istorice importante românești — și continuă într-o măsură însemnată să ignore laturile sociale și economice, cu toate implicațiile lor, în evoluția istoriei României în anii ultimului război mondial.

Prima lucrare de istoriografie propriu-zisă în literatura occidentală consacrată evenimentelor care au dus la înlăturarea dictaturii antonesciene era semnată de A. Hillgruber și a apărut în 1954¹¹. Deficitară prin unele teze îmbrățișate de autor — principala și cea mai eronată, contrarie cu totul realității istorice, fiind teza că România nu a fost subordonată de Germania nazistă — și printr-o serie de lacune — persistente și în noua ediție din 1965 — lucrarea folosea un important volum de izvoare editate și inedite. Dintre lucrările occidentale, apărute în anii din urmă, care cuprind informații inedite referitoare la operațiile militare din România în ultima decadă a lunii august 1944 este și lucrarea semnată de H. Kissel care în general nu depășește însă optica jurnalelor de operații ale Wehrmachtului¹².

¹⁰ În această privință, un important eveniment editorial în literatura memorialistică occidentală l-a constituit publicarea lucrării fostului comandant al grupului de armate Süd-Ukraina și al forțelor hitleriste din România după izbucnirea insurecției armate, generalul Hans Friessner, *Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn*, Holstein Verlag, Hamburg, 1956. În ultimii ani, au fost publicate și în U. R. S. S. un număr sporit de memorii sau fragmente de memorii ale unor mareași și generali sovietici care au cunoscut îndeaproape desfășurările militare și politice din România sau din această regiune a Europei în anul 1944 și care conțin referiri la insurecția armată (S. S. Biriuzov, *Советский солдат на Балканах*, Moscova, 1963, fragmente de memorii publicate de R. Ia. Malinovski, M. V. Zaharov și alții în numerele revistelor „Новая и новейшая история” și „Военно-исторический журнал”). Ele sînt completate de lucrări avînd un caracter istoriografic-memorialistic, apărute sub redacția unor foști comandanți sovietici, dintre care cea mai importantă pentru tema noastră ni se pare a fi *Ясско-Кишиневские Каньы*, Moscova, 1964 (sub redacția generală a mareașului R. Ia. Malinovski).

¹¹ Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch — rumänischen Beziehungen 1938—1944*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1954. Referirile vor fi făcute la ediția a doua a lucrării. Monografia lui A. Hillgruber rămîne una din principalele lucrări ale istoriografiei occidentale în care este analizată — prin prisma relațiilor româno-germane — insurecția armată. Cîteva aspecte ale insurecției sînt abordate și în alte studii ale istoricului vest-german: *Die letzten Monate der deutsch-rumänischen Waffenbruderschaft*, în „Wehrwissenschaftliche Rundschau”, nr. 7, 1957.

¹² Hans Kissel, *Die Katastrophe in Rumänien 1944*, Wehr. und Wissen. Verl. Ges., Darmstadt, 1964

Un nivel superior de tratare găsește insurecția armată din România în istoriografia marxistă. Analiza este superioară aici — așa cum vom vedea mai jos — nu numai prin fundamentarea ei pe o concepție științifică, ci și printr-un cadru mai larg de documentare rezultat din cercetarea arhivelor străine și românești și a altor categorii de izvoare, ca și din cunoașterea rezultatelor istoriografiei marxiste românești. Primele studii și lucrări mai importante ale istoricilor marxiști străini apar spre sfârșitul deceniului trecut¹³ și se înmulțesc substanțial în anii următori¹⁴. Insurecției armate i s-a consacrat un important capitol din volumul al IV-lea al *Istoriei Marelui Război al Uniunii Sovietice pentru apărarea Patriei*¹⁵. Una din cele mai complete lucrări consacrate insurecției în istoriografia străină ni se pare a fi ultima monografie semnată de N.I. Lebedev, intitulată *Căderea dictaturii lui Antonescu*¹⁶.

Istoriografia română marxistă, deși a început relativ târziu să se ocupe mai intens de cercetarea multilaterală a împrejurărilor în care a izbucnit și s-a desfășurat insurecția armată, a obținut o serie de succese însemnate în acest sens¹⁷. O sarcină importantă ni se pare a fi continuarea eforturilor meritorii din ultimii ani¹⁸ de a difuza, atât la conferințele internaționale,

¹³ Vezi, de exemplu, studiul semnat de M. I. Semireaga, *Победа народного вооруженного восстания 23 августа 1944 года в Румынии*, în „Новая и новейшая история”, nr. 4, 1958. O formă puțin modificată a acestui studiu o formează capitolul consacrat României în lucrarea aceluiași autor referitoare la insurecțiile antifasciste din cîteva țări europene în 1944, *Антифашистские народные восстания, Очерки*, Moscova, Edit. „Nauka”, 1965.

¹⁴ Astfel, alături de mai multe studii, insurecția armată din România este analizată larg în monografiile *Румыния в годы второй мировой войны*, Edit. I. M. O., Moscova, 1961 de N. I. Lebedev și în prima parte din *Борьба румынского народа за установление народно-демократического строя (1941—1947)*, Edit. Acad. de Științe a U. R. S. S., Moscova, 1963, de M. I. Sazina și este prezentată în lucrările de sinteză și culegerile de studii privind istoria României apărute în această perioadă în U. R. S. S. Expusă pe scurt sau privită prin prisma consecințelor ei în studii referitoare la operațiile armatei române pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, insurecția armată este înregistrată, și în alte lucrări, care vor fi menționate mai jos, apărute în Ungaria, Cehoslovacia, R. D. G.

¹⁵ *История Великой Отечественной войны Советского Союза*. (1941—1945 гг.), vol. IV, Moscova, 1962, cap. IX. Date privind premisele sau consecințele insurecției armate se găsesc inserate și în alte capitole ale volumelor acestei lucrări.

¹⁶ N. I. Lebedev, *Падение диктатуры Антонеску*, Edit. I. M. O., Moscova, 1966. Lucrarea (480 de pagini) este o variantă dezvoltată și mult îmbogățită cu noi informații a monografiei, publicată de autor în 1961. Lucrarea este redactată pe baza unor izvoare și lucrări românești, sovietice ș. a. și conține, în general, în privința insurecției armate, teze identice sau apropiate istoriografiei marxiste române. Autorul, specializat în probleme de istorie a României și a sud-estului european în preajma și în timpul ultimului război mondial, a publicat și o serie de articole care se includ în obiectul prezentului studiu.

¹⁷ Vezi în acest volum studiul semnat de M. Rusenescu referitor la istoriografia marxistă română a insurecției armate.

¹⁸ Referirile destul de numeroase ale istoricilor străini la lucrarea — tradusă în limba rusă și publicată în 1959 la Moscova — *Contribuția României la zdrobirea Germaniei fasciste* au demonstrat necesitatea unor asemenea eforturi. Publicarea materialelor conferinței internaționale a istoricilor prilejuită de aniversarea a 20 de ani de la victoria asupra fascismului (vezi *Вторая мировая война*, vol. I, III, Moscova, 1966; comunicările istoricilor români au fost reunite și publicate și în românește în volumul *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, Edit. politică, București, 1965), ca și numărul recent consacrat României din „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale” — (nr. 70 din aprilie 1968) cuprinzînd și studii referitor la insurecția armată, semnat de acad. P. Constantinescu-Iași — ilustrează, pentru a ne limita doar la cîteva exemple, aceste eforturi.

cît și prin publicarea în limbile de mare circulație, rezultatele cercetărilor — și prin aceasta și a surselor istorice românești — consacrate insurrecției armate de istoriografia noastră marxistă. Totodată, este necesar ca istoricii români să acorde mai multă atenție utilizării surselor istorice publicate sau inedite din străinătate care întregesc cu elemente importante îndeosebi aspectul militar al insurrecției. Credem, de asemenea, că redactării unei monografii românești consacrate insurrecției armate trebuie să-i premerge studiul unor probleme insuficient cercetate la noi, dar abordate în istoriografia străină marxistă și nemarxistă¹⁹.

Numeroase lucrări speciale au apărut în Anglia, Franța, Ungaria, Cehoslovacia, S.U.A. ș.a. Totodată, întocmirea bibliografiei a arătat imposibilitatea ca în acest studiu să ne referim la toate lucrările străine privind, într-un fel sau altul, insurrecția armată, în primul rînd din cauza numărului mare al acestor lucrări, în al doilea rînd din cauza unor deficiențe în înzestrarea bibliotecilor noastre.

Întocmirea bibliografiei lucrărilor consacrate special sau conținînd referiri la înlăturarea regimului antonescian și la intrarea României în coaliția antihitleristă duce la constatarea că, proporțional, pe țări, cele mai multe articole, studii și monografii aparțin istoricilor din U.R.S.S. și din R.F.G., ceea ce se explică nu numai prin interesul în sine pentru actul de la 23 August 1944, ci și prin contingentele istoriei militare și politice a celor două țări cu acest eveniment. Remarcăm însă că majoritatea lucrărilor istoricilor vest-germani au în vedere mai ales aspectul militar al evenimentelor, unele referindu-se la insurrecție doar pentru a schița cadrul în care se desfășura acțiunea trupelor germane aflate în România în august-septembrie 1944²⁰.

Lucrările care se referă mai mult sau mai puțin la evenimentele din august 1944 din România se deosebesc între ele însă în *primul rînd* — indiferent de obiectul și caracterul lor și de valoarea și numărul surselor utilizate — prin concepția autorilor.

Istoriografia marxistă de peste hotare consacrată insurrecției antifasciste din România se caracterizează prin atenția acordată problemelor sociale, economice etc. specifice societății românești în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial, cauzelor și manifestărilor crizei regimului antonescian, acțiunii Partidului Comunist Român pentru organizarea, coalizarea și conducerea forțelor democratice și patriotice în vederea înlăturării dictaturii militaro-fasciste, ieșirii României din războiul antisovietic și instaurării unui regim democratic în țară. Astfel de studii — fără a fi scutite uneori de carențe de informare, de aprecieri eronate și analize incomplete — conțin, în general, teze și concluzii apropiate sau identice cu cele ale istoriografiei marxiste române, stabilesc științific cauzele profunde și locul important al actului istoric de la 23 August 1944 în lupta pentru libertate socială și națională a poporului român.

¹⁹ Avem în vedere o serie de aspecte ale crizei virfurilor din România, raportul dintre negocierile și sondajele de pace și actul de la 23 August 1944, activitatea politică externă a guvernului Sănătescu în zilele următoare insurrecției armate etc. asupra cărora vom reveni mai jos.

²⁰ Este cazul mai ales al numeroaselor lucrări privind istoria operației Iași-Chișinău sau istoria unor unități și mari unități germane ca, de exemplu : Paul Klatt, *Gebirgs Division 1939—1945*, Hans Herming Podzun, Bad Neuheim, 1958 ; Walther Rehm, *Jassy. Schicksal einer Division oder einer Armee?*, Kurt Vowinkel Verlag, Neckargemünd, 1959, al unor articole apărute în numere din „Osteuropa”, „Marine Rundschau”, „Jägerblatt” ș. a.

Istoriografia nemarxistă a evenimentelor din august 1944 din România este extrem de neuniformă. Unele lucrări au meritul de a fi pus în circulație științifică informații inedite. Se remarcă la o serie de autori, mai exigenți sau mai buni cunoscători ai istoriei evenimentului, încercări de a privi cu mai multă lărgime de spirit cauzele care au dus la declanșarea insurecției. Caracteristic pentru cele mai multe din lucrările istoricilor burghezi este însă neîncadrarea evenimentului în contextul mai larg al istoriei societății românești contemporane, incapacitatea de a stabili științific raporturile reale de cauzalitate, ca și ponderea, dinamica și rolul forțelor motrice din România în înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944. Ignorarea unor surse istorice, concepția și metodele de cercetare, ca și pozițiile politice ale multor autori burghezi explică de ce în lucrările lor — și, mai ales, în sintezele de istorie europeană sau a ultimului război mondial — prezentarea insurecției armate este, de fapt, conjugarea a două perspective: a curții regale și a comandamentului german. Astfel, s-a ajuns la un adevărat clișeu istoriografic în care regele înfăptuiește „o lovitură de stat”, provocând deruta armatei germane în sud-estul Europei.

Trăsătura dominantă a acestei istoriografii este pseudoignorarea sau negarea fățișă a cauzelor profunde sociale și politice ale insurecției, a rolului organizator și conducător al P.C.R., a participării forțelor democratice și patriotice la pregătirea și desfășurarea evenimentelor. O asemenea prezentare este menită să restrângă cauzele și, implicit, urmările insurecției, să modifice caracterul și sensul actului istoric de la 23 August 1944. Marea majoritate a istoricilor burghezi încearcă să reducă evenimentele din august 1944 la o simplă schimbare de front a României — tocmai de aceea, acești istorici relevă, într-un fel sau altul, doar, sau mai ales, importanța militară a evenimentelor — și, prin acest artificiu, urmăresc să separe în scrierilor lor actul de la 23 August 1944 de transformările revoluționare care au urmat imediat în România.

În numeroase lucrări străine care se referă la evenimentul de la 23 August sau la o perioadă mai largă din istoria României se semnalează — și, uneori, se insistă — asupra declanșării crizei regimului antonescian ouînd după atragerea țării în războiul antisovietic. Explicit sau implicit, criza regimului militar-fascist din România este pusă în legătură cu înmulțirea încercărilor de a scoate România din război și, în ultimă instanță, cu actul istoric de la 23 August 1944.

Unii autori constată însă, cu deplin temei, că premisele insurecției armate premarg acestei crize, care n-a făcut decît să grăbească procesul de polarizare al forțelor politice din țară. Astfel, M.I. Semireaga subliniază că insurecția armată din România a fost „o consecință nemijlocită a situației economice și politice a țării în perioada precedentă, îndeosebi din timpul aderării ei la blocul hitlerist și a intervenției în războiul antisovietic”²¹. Instalarea dictaturii antonesciene și atragerea României în războiul hitlerist — avînd drept consecințe imediate regimul de te-

²¹ M. I. Semireaga, *Победа народного вооруженного восстания 23 августа 1944 года в Румынии*, p. 98.

roare, înrăutățirea situației materiale a maselor populare și pierderile materiale și, mai ales, umane — au acumulat și declanșat nemulțumiri în straturi largi ale populației. În același timp, sentimentele antigermane, persistente după primul război mondial în sinul populației și al armatei, amplificate de Dictatul de la Viena, au cunoscut o constantă intensificare din cauza subordonării și exploatării țării de Germania hitleristă și a modului în care era tratată armata română de „aliatul” german. Aceste elemente ale viitoare crize a regimului din România sînt menționate, în ansamblu sau numai unele, în lucrări semnate de N.I. Lebedev²², M.I. Semireaga²³, M.G. Sazina²⁴, Ia. A. Demkov²⁵, A. Hillgruber²⁶, D. Basdevant²⁷ și alți istorici. Trebuie să remarcăm însă că, mai ales în sintezele occidentale de istorie a celui de-al doilea război mondial, simptomele care premers crizei regimului, ca și criza însăși, sînt mai rar menționate — și în general retrospectiv — autorii acestor lucrări prezentînd mai larg situația din România în pragul evenimentului de la 23 August.

Istoricii marxiști care s-au ocupat mai larg de premisele insurecției armate subliniază, în urma analizei documentelor P.C.R. din anii 1940—1942, eforturile comuniștilor de a realiza, încă din această perioadă, coalizarea forțelor antifasciste și antihitleriste și arată că Partidul Comunist Român a fost singura forță politică care a luptat de la început și consecvent pentru răsturnarea prin forță a regimului militar-fascist și împotriva războiului antisovietic²⁸.

În numeroase lucrări străine se relevă apariția unor divergențe, cîrînd după intrarea României în război, între conducerea militar-fascistă, pe de o parte, și cercurile palatului și liderii P.N.Ț. și P.N.L., pe de altă parte²⁹, dar exagerarea acestor divergențe la unii autori occiden-

²² N. I. Lebedev, *Падение диктатуры Антонеску*, partea I, cap. I și V.

²³ M. I. Semireaga, *op. cit.*, p. 98—99.

²⁴ M. G. Sazina, *op. cit.*, cap. II, p. 87—142.

²⁵ Ia. A. Demkov este autorul cap. VII, consacrat României, din lucrarea *Антифашистское движение Сопротивления в странах Европы в годы второй мировой войны*, Edit. pentru literatură social-economică, Moscova, 1962.

²⁶ A. Hillgruber, în *Hitler, König Carol und Marshall Antonescu*, insistă, pentru perioada 1940—1942, doar asupra urmărilor Dictatului de la Viena în relațiile româno-germane.

²⁷ Denise Basdevant, *Terres roumaines contre vents et marées*, Les Editions de l'Épargne, Paris, 1961, p. 125—128. Lucrarea este o schiță de istorie a României. Într-o recentă carte cu alt profil — avem în vedere *Voici la Roumanie*, Paris, 1968 — D. Basdevant se referă foarte concis și la evenimentul de la 23 August 1944 într-o formulă care arată o înțelegere mai exactă a istoriei noastre contemporane.

²⁸ Vezi lucrările citate semnate de M. I. Semireaga, Ia. A. Demkov, M. G. Sazina, N. I. Lebedev.

²⁹ Divergențele, care nu pot fi nici într-un caz apreciate — după părerea noastră — ca generatoare ale unei opoziții în 1941—1942, au apărut spre sfîrșitul anului 1941 în legătură cu problema înaintării trupelor române pe teritoriul sovietic și declanșarea stării de război între România și cele două mari puteri occidentale aflate în coaliția antihitleristă (vezi A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 136; D. Basdevant, *Terres roumaines contre vents et marées* p. 126—129; Robert Lee Wolf, *The Balkans in our Time*, ediția a 2-a, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1967, p. 235 ș. a.). La acestea, se adăugau relațiile reci și uneori încordate, provocate de lupta pentru putere și de conduita lui I. Antonescu față de casa regală. În această privință, informații mai numeroase — alterate însă de subiectivism și caracterul apologetic al lucrării — prezintă Arthur Gould Lee, în capitolele II, III și IV din *Crown against Sickle*.

tali este evidentă, deși o serie dintre ei remarcă limitele „opoziției” liderilor P.N.Ț. și P.N.L.³⁰, tolerată de dictatorul român.

Evoluția situației economice, politice și militare a țării în anii 1940 — 1942 a determinat declanșarea crizei regimului antonescian. Autorii străini care au studiat insurecția armată sau istoria României în perioada celui de-al doilea război mondial semnalează declanșarea crizei și stabilesc, în limite cronologice apropiate — la sfârșitul anului 1942 și începutul anului 1943 — începuturile ei. Declanșarea crizei este pusă în legătură directă cu marea victorie a Uniunii Sovietice în bătălia de la Stalingrad, care, pe lângă dublul efect internațional: avântul forțelor antifasciste și puternica zdruncinare a blocului hitlerist, a acționat asupra situației din România și prin urmările nemijlocite ale importanțelor pierderi suferite de armata română. Mulți dintre istoricii străini nu remarcă însă suficient că Stalingradul a fost factorul care a *precipitat și a favorizat* declanșarea crizei regimului antonescian. Opțiunile autorilor, determinate de concepții și de calitatea informării, s-au concretizat — cu repercusiuni majore pentru profilul, calitatea și caracterul lucrărilor și, implicit, pentru modul de a înfățișa actul istoric de la 23 August 1944 — în prezentarea unor imagini diferite, în unele cazuri deformate pînă a nu mai recunoaște în ele de loc realitatea istorică, ale crizei regimului intern din România.

Într-o serie de lucrări de sinteză, evenimentele din România nu rețin atenția autorilor pînă la actul de la 23 August 1944. În unele cazuri, formulările incomplete ale unor istorici suplinesc doar parțial faptul că nu se menționează existența crizei și nici principalele ei manifestări³¹.

Cu unele excepții³², autorii străini care s-au ocupat de istoria României în timpul ultimului război mondial nu analizează și nici nu menționează, în general, evoluția situației economice a României și exploatarea economiei țării de Germania nazistă, deși fără aceste aspecte nu se poate

³⁰ R. Lee Wolff (*op. cit.*, p. 238), L. S. Stavrianos (*The Balkans since 1453*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1961, p. 762) și alți autori occidentali califică direct sau indirect această opoziție ca „tolerată” de regimul antonescian, ceea ce pune în evidență atît limitele „opozității”, cît și preponderența unor interese superioare de clasă în raporturile dintre grupările politice burghezo-moșierești din România. Este ceea ce remarcă, într-o analiză mai exactă, N. I. Lebedev (*op. cit.*, p. 181 — 191). Limitele acestei „opoziiții” sînt indicate („Această opoziție, totuși, n-a luat o formă violentă, ea n-a dat naștere nici la o mișcare de rezistență, nici la activități de sabotaj”) și în lucrarea *L'Europe du XIX-e et du XX-e siècle. Interpretation historique* (Com.de redacție: M. Beloff, P. Renouvin, Fr. Schnabel, Fr. Valsechi), vol. II, Librairie Pischbacher, Paris (1964), p. 1153 — 1154.

³¹ Vezi Kurt von Tippelskirch, *op. cit.* (ed. a 2-a), p. 483; *Мировая война 1939 — 1945* (traducere din l. germ.), Moscova, 1957, p. 246. Se remarcă în aceste lucrări că lipsa de popularitate a regimului antonescian devine completă în 1944. J.M. Roberts în *Europe 1880 — 1945*, Londra, 1967, p. 536, menționează că „România a fost ocupată de forțe de protecție (germane — n.n.) și a fost obligată să trimită trupe pe frontul rusesc”. Această apreciere incompletă este urmată însă de alta eronată. „Mai tirziu, învinsă, ea a fost obligată (subl. ns) să declare război Germaniei”.

³² În unele lucrări ale istoricilor marxiști străini se menționează și se ilustrează uneori cu cîteva date sintetice exploatarea economiei românești de Germania. Cea mai cuprinzătoare analiză, în aceste lucrări, aparține lui N. I. Lebedev, care, alături de alte referiri, consacră un capitol din *Căderea dictaturii lui Antonescu* economiei României în anii războiului. Relațiile economice româno-germane sînt larg abordate de A. Hillgruber în *Hitler, König Carol und Marshall Antonescu*. Autorul se singularizează nu atît prin abordarea acestui aspect, cît mai ales prin concluziile sale; cea care sfidează cel mai mult realitatea, pentru a păstra un limbaj academic, este că nu România, ci Germania a pierdut de pe urma relațiilor economice bilaterale în anii războiului. Istoricii români ai celui de-al doilea război mondial au făcut, pe baza unor surse de necontestat, bilanțul, amar pentru țara noastră, al relațiilor economice cu Germania nazistă în anii războiului.

realiza înțelegerea deplină a cauzelor, semnificațiilor și manifestărilor crizei regimului antonescian.

Multiplele manifestări ale vieții politice românești în anii 1943—1944 care au culminat cu insurecția armată din august 1944, și-au găsit reflecții diferite în istoriografia străină, ceea ce impune, din considerente metodologice, o prezentare tematică a tezelor expuse în studiile autorilor străini. Vom urmări astfel în continuare modul în care sînt reflectate în istoriografia străină mișcarea de rezistență din România în 1941—1944 și rolul P.C.R. în pregătirea și desfășurarea insurecției armate; poziția cercurilor palatului regal și a liderilor P.N.Ț. și P.N.L. față de ieșirea României din război și de insurecția armată; declanșarea, desfășurarea și consecințele insurecției armate.

Autorii marxști de peste hotare care au scris despre insurecția armată sau despre istoria contemporană a României au acordat un spațiu larg mișcării de rezistență din țara noastră în anii 1941—1944. Problema a fost mai cuprinzător tratată în studiile și lucrările semnate de M.I. Semireaga, Ia. A. Demkov, M.G. Sazina și, într-o formă mai completă în ultima monografie a lui N.I. Lebedev. Un aspect inedit este tratat de istoricul maghiar Csátáry Daniel în studiul consacrat mișcărilor de rezistență din România și Ungaria³³. Mișcarea de rezistență din România este prezentată sau menționată mai concis în numeroase alte scrieri ale istoriografiei marxiste de peste hotare³⁴.

Autorii marxști subliniază că în mișcarea de rezistență s-au concretizat aspirațiile de libertate națională și socială ale poporului român. Înrégimentînd de la început forțele cele mai înaintate din rîndurile clasei muncitoare, țărănimii, armatei și intelectualității, mișcarea de rezistență din România s-a dezvoltat ascendent și a culminat cu insurecția armată. Aceiași autori subliniază că, în condițiile istorice ale României, mișcarea de rezistență a reunit lupta pentru eliberarea țării, pentru răsturnarea regimului dictatorial și pentru progres social, pe baza ei dezvoltîndu-se, o dată cu declanșarea insurecției armate, lupta pentru instaurarea regimului democrat popular. Istoriografia marxistă străină subliniază că Partidul Comunist Român a format nucleul și forța organizatoare și conducătoare a mișcării de rezistență.

Autorii marxști care au abordat mai larg problema mișcării de rezistență din țara noastră analizează, pe baza unor materiale de arhivă și a unor lucrări românești — și în unele cazuri sovietice sau maghiare —, activitatea de propagandă și mobilizatoare a P.C.R. în rîndurile muncitorilor, țărănilor și armatei pentru sabotarea războiului și lupta P.C.R. pentru realizarea unității de acțiune a tuturor forțelor antifasciste, antihitleriste și patriotice în vederea răsturnării regimului antonescian. În acest sens se subliniază succesul obținut de mișcarea de rezistență din România prin realizarea în 1943 a Frontului Patriotic Antihitlerist și se analizează, totodată, atitudinea neconstructivă adoptată de o serie de

³³ D. Csátáry, *A magyar román ellenállási mozgalmak történetéből (Augsztus 1943—Augsztus 1944)*, în „Hadtörténeti Közlemények”, 1959, nr. 2.

³⁴ Ne referim mai ales la sinteze și alte studii privind ultimul război mondial sau istoria mișcării de rezistență. Într-o serie de lucrări străine este semnalată, de asemenea, participarea unor patrioți români la mișcarea de rezistență, inclusiv în formațiunile de partizani, din U.R.S.S., Franța, Cehoslovacia. Este menționată în mai multe lucrări și constituirea celor două divizii de voluntari români în Uniunea Sovietică.

oameni politici burghezi reprezentanți ai P.N.Ț. și P.N.L. față de mișcarea de rezistență. În sfârșit, sînt prezentate, cu mai multe sau mai puține amănunte, în lucrările istoricilor marxști diferitele forme ale mișcării de rezistență premergătoare insurecției armate (greve și sabotaje; împotrivirea crescîndă față de continuarea războiului manifestată în neprezentarea la concentrări, în dezertări și ciocniri tot mai frecvente între militarii români și trupele germane; dezvoltarea mișcării de rezistență în rîndurile intelectualității; constituirea formațiunilor patriotice de luptă și apariția și dezvoltarea mișcării de partizani).

Mișcarea de rezistență din România este prezentată variat pînă la contradictoriu în istoriografia burgheză.

Observația generală făcută de Henri Michel în raportul prezentat la a II-a conferință internațională asupra istoriei mișcării de rezistență (Milano, 26—29 martie 1961) se aplică și situației din România și pune în evidență atît rolul mobilizator și conducător al comuniștilor în mișcarea de rezistență, cît și înscrierea acesteia „în perspectiva mai largă a revoluției sociale”³⁵.

Într-o serie de lucrări semnate de A. Gould Lee, R. Lee Wolff, R. Bishop și E.S. Crayfield, L.S. Stavrianos, R.H. Markham, H. Seton Watson ș.a. sînt abordate problemele mișcării de rezistență din România, dar aprecierile sînt tributare concepției, lipsei de informații și, în bună măsură, prisme deformante, rezultate din analiza mișcării de rezistență din unghiul de vedere al acțiunii și poziției partidelor istorice. Aceasta nu înseamnă că expunerea sau tezele autorilor menționați coincid. Astfel, R. Lee Wolff, H. Seton Watson, L.S. Stavrianos menționează crearea, sub conducerea comuniștilor, a Uniunii patrioților, Frontului patriotic antihitlerist, editarea ilegală a ziarului „România liberă” sau activitatea unor grupe de partizani, dar asemenea mențiuni sînt însoțite de aprecieri menite să minimalizeze rezultatele obținute de P.C.R. și manifestările mișcării de rezistență. Există la acești autori tendința manifestă de a diminua, și în acest caz, rolul și forța P.C.R. printr-o argumentare care reflectă ignorarea sau neînțelegerea întregului complex de dificultăți întîmpinate de partidul comunist în timpul războiului. Totodată, se remarcă în aceste lucrări și în altele că poziția liderilor partidelor istorice față de partidul comunist și de căile de scoatere a României din război a fost una din cauzele care au afectat negativ dezvoltarea mișcării de rezistență sau constituirea mai rapidă a unui front unit al forțelor antihitleriste din România³⁶.

Acești autori consideră că rezistența armată — fără a analiza alte forme ale rezistenței active sau pasive dezvoltate în România — nu a fost de proporții. Alți autori neagă existența unei rezistențe active sau chiar a mișcării de rezistență în România, dar, călăuziți de ideea de a diminua rolul P.C.R., ajung totuși la contraziceri. Astfel, A. Gould Lee pretinde că opoziția burgheză nu s-a putut sprijini pe o mișcare de rezistență, pentru că aceasta, la rîndul ei, nu s-a putut dezvolta neexistînd

³⁵ Henri Michel, *Rapport général : Les Alliés et la Résistance en Europe*, în *European Resistance Movements 1939—1945*, vol. II, Pergamon Press, 1964, p. 593.

³⁶ R. Lee Wolff, *op. cit.*, p. 240—241; Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*, Frederick A. Prager, New York, 1961 (lucrarea, editată în 1951, a fost completată și reeditată în 1954 și 1956), p. 87, L. S. Stavrianos, *op. cit.*, p. 762—763, 767. Remarcăm la unii autori confuzii între Uniunea patrioților și Frontul patriotic antihitlerist.

o mișcare comunistă ilegală³⁷. R.H. Markham, în schimb, referindu-se la criticile aduse atitudinii negative a lui I. Maniu și a colaboratorilor săi față de rezistența activă, justifică și găsește merite acestei atitudini, remarcând, între altele, că nu era în intenția opoziției burgheze să deschidă, prin încurajarea rezistenței armate, calea comuniștilor la putere³⁸. În sfârșit, R. Bishop și E.S. Crayfield pretind că, în România, mișcarea de rezistență era „secret și inteligent alimentată” de cele două partide istorice, că exista o bună activitate ilegală la antifasciști și antinaziști, dar că „...lipsea un conducător real pentru o rezistență activă”³⁹.

O serie de autori — A. Hillgruber, M. Mourin, D. Basdevant, H. Kissel și alții — se rezumă în general la a vorbi doar de „opoziția” burgheză din România, deși în aceste lucrări sînt menționate, într-un fel sau altul, aspecte ale situației din România — manifestări ale nemulțumirii crescînde a populației față de regimul dictatorial și de Germania nazistă, ciocniri între militari români și germani etc. —, fără a fi puse însă, în general, în legătură cu această „opoziție” — ceea ce este real —, dar fără a fi menționate, așa cum erau, de fapt, ca aspecte ale mișcării de rezistență.

Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea și desfășurarea insurecției armate, problemă de cea mai mare importanță pentru înțelegerea scopului, caracterului și consecințelor evenimentului de la 23 August 1944, a fost mai amplu studiat de istoriografia marxistă.

Problemele pregătirii și desfășurării insurecției armate rețin mai mult atenția autorilor, de o multilaterală analiză și de un volum important de informații. Din această categorie de lucrări fac parte *Istoria Marelui Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei* și cele semnate de Ia.A. Demkov, M.I. Semireaga, M.G. Sazina, N.I. Lebedev ș.a. În aceste studii, rolul P.C.R. în pregătirea și desfășurarea insurecției armate este urmărit succesiv și concomitent în diferite momente și pe mai multe planuri: orientarea P.C.R., din 1943, spre insurecția armată, întărirea coeziunii și capacității de acțiune a partidului, importanța încheierii F.U.M.⁴⁰, intensificarea activității comuniștilor în întreprinderi și în armată pentru pregătirea morală, materială și organizatorică a insurecției, rezultatele obținute în coalizarea tuturor forțelor antihitleriste

³⁷ A. Gould Lee, *op. cit.*, p. 61. În capitolul intitulat „Liderul rezistenței” (p. 59—67), autorul contestă orice rol partidului comunist și pentru a putea singulariza rolul regelui, recunoaște chiar sterilitatea acțiunilor „opoziției” partidelor istorice.

³⁸ Reuben H. Markham, *Rumania under the Soviet Yoke*, Meador Publishing Company, Boston, 1949, p. 164—165.

³⁹ Robert Bishop și E. S. Crayfield, *Russia astride the Balkans*, Evans Brothers Limited, Londra, 1949, p. 35.

⁴⁰ În legătură cu aceasta vezi și Iu. K. Tomșin. *Борьба Коммунистической партии за единство рабочего класса в 1944—1948 гг.*, în *Новая и новейшая история Румынии* (Сборник статей), S. S., Moscova, 1963.

(colaborarea cu cercurile palatului și grupul de generali și ofițeri patrioți în vederea pregătirii nemijlocite a insurecției, crearea comitetului militar revoluționar, constituirea B.N.D.) și, în sfârșit, activitatea P.C.R. în zilele desfășurării insurecției armate. Urmărind, în general, succesiunea aceluiași aspecte și momente și ajungînd la aceeași concluzie în privința rolului P.C.R., lucrările autorilor mai sus menționați se deosebesc prin baza documentară, prin profunzimea analizei etc. Ultima monografie a lui N.I. Lebedev se detașează de celelalte lucrări menționate prin aprofundarea analizei și prin surplusul de informații — provenite din arhive românești — referitoare la atitudinea și activitatea P.C.R. în privința colaborării în 1943 și mai ales în 1944 cu forțele burgheze interesate în înlăturarea regimului Antonescu.

Rolul P.C.R. în pregătirea și desfășurarea insurecției armate este subliniat, de asemenea, în foarte numeroase alte lucrări ale istoricilor marxiști din străinătate, în care evenimentele din august 1944 din România sînt tratate mai condensat sau tangențial.

Limitele concepției și poziției și carențele de informație ale autorilor burghezi care s-au ocupat de istoria actului de la 23 August 1944 se fac simțite cel mai puternic atunci cînd se încearcă stabilirea promotorilor, a forțelor motrice și implicit, a caracterului evenimentelor care au schimbat cursul istoriei României în august 1944. Există unele lucrări în literatura istorică occidentală în care aprecierile — mai apropiate de realitate, dar fără a fi scutite de erori — lasă să se întrevadă rolul jucat de P.C.R. în coalizarea forțelor antihitleriste din țară sau prezintă evenimentul de la 23 August ca expresie a voinței și ca rezultat al acțiunii tuturor forțelor — fără a menționa vreun factor politic anume — sănătoase ale poporului român. Caracteristic însă pentru istoriografia burgheză este tendința de a minimaliza sau de a nega rolul P.C.R. în înlăturarea regimului Antonescu și în alăturarea României la coaliția antihitleristă. Istoricii burghezi care cunosc cît de cît desfășurarea vieții politice din România în perioada premergătoare zilei de 23 August nu pot evita să se refere la poziția și activitatea P.C.R. în această perioadă. Astfel, acești istorici sînt constrînși de realitatea istorică să înregistreze cel puțin două sau trei momente în care P.C.R. apare ca forță politică : constituirea B.N.D., preluarea membrilor guvernului fascist, arestați la Palatul regal, de formațiunea de luptă patriotică condusă de Emil Bodnaraș, includerea lui Lucrețiu Pătrășcanu, ca reprezentant al P.C.R., în guvernul generalului Sănătescu. Unii istorici înregistrează faptele fără a le comenta. Mai mulți sînt însă acei care — fie că au negat sau au diminuat în prealabil forța P.C.R., fie că au evitat să se refere la poziția partidului comunist — se străduiesc să se explice pentru inconsecvență. Și pentru că faptele nu pot fi negate, se recurge la falsificarea condițiilor în care s-a creat și la diminuarea importanței B.N.D. și, invariabil, la aprecieri negative — repetate din lucrare în lucrare în lipsă de alte argumente — asupra rolului P.C.R. în viața politică a țării. Principalul dintre puținele argumente ale acestor istorici

se referă la numărul de membri ai partidului comunist și la urmările regimului de teroare aplicat în primul rînd comuniștilor de guvernul Antonescu. O asemenea apreciere minimalizatoare a forței și rolului P.C.R. este contrazisă, în primul rînd, de activitatea P.C.R. și de desfășurarea vieții politice din România în întreaga perioadă antebelică. Fiecare regim politic își cunoaște bine adversarul principal și regimul burghezo-moșieresc a adoptat, fără succes, numeroase măsuri pentru a împiedica activitatea și pătrunderea în mase a programului P.C.R. O astfel de apreciere este negată, de asemenea, de activitatea desfășurată de P.C.R. în anii dictaturii antonesciene, de gruparea în jurul P.C.R. a forțelor progresiste și revoluționare din țară și de dezvoltarea mișcării de rezistență încă înainte de a se ajunge, în 1944, la stadiul colaborării cu Palatul regal și cu liderii P.N.Ț. și P.N.L. Este deosebit de semnificativ că în nici una din lucrările istoricilor burghezi consultate nu se menționează cel puțin constituirea Frontului Unic Muncitoresc în aprilie 1944. O asemenea mențiune ar fi cerut explicații în legătură cu modul în care s-a ajuns la constituirea F.U.M., cu programul și rolul P.C.R. și cu orientarea P.S.D., cu consecințele acestui eveniment etc. Oricîte contrafaceri istoriografice s-ar fi încercat în aceste explicații nu s-ar fi putut evita distrugerea tezelor vehiculate în marea majoritate a lucrărilor acestor istorici sau pseudoistorici despre „lovitura de stat” regizată de rege și la care, în unele lucrări, abia dacă sînt lăsați să aibă niște firimituri de merite chiar și liderii „opozității” burgheze, ca să nu mai vorbim de totala excludere a P.C.R. Există o singură soluție convenabilă pentru acești autori: ignorarea faptelor care deranjau schema preconcepută a istoriei actului de la 23 August 1944. De altfel, mulți autori, foarte prolifici în expunerea și accentuarea unor amănunte⁴¹, nu menționează, de exemplu, cînd și în ce condiții stabilește Palatul regal și ofițerii superiori patrioți legăturile — în unele privințe necunoscute liderilor burghezi — cu P.C.R. și nici constituirea Comitetului militar, elaborarea planurilor militare ale insurecției etc. În sfîrșit, trebuie reamintit pentru uzul acestor istorici că forța unui partid nu constă numai în număr, ci în coeziunea și capacitatea sa organizatorică și de acțiune și mai presus de toate în program, în ideile sale. P.C.R., care și-a lărgit continuu legăturile cu masele și și-a cucerit de la crearea sa dreptul de a conduce lupta pentru aspirațiile lor revoluționare, a fost promotorul și conducătorul unei acțiuni care întrunea adevărată și la care a participat imensa majoritate

⁴¹ Astfel, A. Gould Lee, *op. cit.*, p. 62, relatează parașutarea a trei ofițeri britanici cu scopul de a organiza mișcarea de rezistență din România, dar capturați în aceeași noapte. Este același autor care pretinde că forțele politice din România și, în primul rînd P. C. R. fiind puțin numeros, nu organizase mișcarea de rezistență. Episodul cu cei trei ofițeri apare și în alte lucrări. R. H. Markham (*op. cit.*, p. 161—161), a cărui părere despre mișcarea de rezistență din România am arătat-o mai sus, ignorînd sau trecînd cu vederea date importante, relatează pe larg despre mesajele pe care șeful P. N. Ț. le schimbă amabil din cînd în cînd cu „conducătorul” statului și remarcă pe aproape o pagină citit de „mult încurajată” se simțea opoziția burgheză din România față de „proclamația de Arșiv” și B. B. C.

a poporului român, ceea ce a făcut ca istoria României să înregistreze evenimentul de la 23 August 1944 nu ca o simplă schimbare de front sau de guvern, ci ca hotărâre între două epoci.

În literatura istorică străină sînt mult discutate poziția și rolul cercurilor Palatului regal și ale liderilor P.N.Ț. și P.N.L. față de ieșirea României din războiul hitlerist.

Criza regimului antonescian a pus pe prim plan problema ieșirii României din blocul hitlerist. Partidul comunist s-a orientat din 1943 spre insurecția armată și a militat, împreună cu organizațiile ilegale pe care le conducea, pentru constituirea unui front, pe baza unei largi platforme, a tuturor forțelor interesate în răsturnarea guvernului Antonescu și în trecerea României de partea coaliției antihitleriste. Exponenții politici ai claselor dominante și ai regimului căutau alte soluții. Astfel, regimul antonescian, sub presiunea victoriilor militare ale coaliției antihitleriste și a intensificării mișcării de rezistență din țară, a efectuat o serie de sondaje, dar a continuat în fapt războiul antisovietic. În aceeași perioadă, și mai ales din primăvara anului 1944, opoziția burgheză se angajează, într-o serie de negocieri. Istoriografia străină acordă în general atenție acestei activități diplomatice și în mod cu totul deosebit stăruie asupra negocierilor angajate de reprezentanții Palatului și ai partidelor istorice. Fiind aspecte importante ale istoriei României în perioada ultimului război mondial, desigur că ele trebuie cercetate — din păcate, cercetările istoriografiei marxiste române, în această privință, sînt abia la început. Pentru studiul nostru, consacrat istoriografiei străine a *insurecției armate*, atenția autorilor de peste hotare pentru aceste alte încercări — premergătoare și cu alt caracter față de insurecția armată — pornite din sfera cercurilor conducătoare românești ar fi trebuit înregistrată în treacăt, dacă nu am fi constatat în legătură cu menționatele încercări, deformările și concluziile eronate, cu complicații pentru prezentarea insurecției armate, conținute într-o serie de lucrări. Nu intenționăm să stăruim aici mai mult decît este necesar pentru a înregistra tezele istoriografiei străine și a face cîteva precizări. Singura cale realistă pentru scoaterea României din război era acțiunea armată a poporului împotriva regimului antonescian, acțiune preconizată de P.C.R. Simplele negocieri nu puteau soluționa marile probleme ale țării — rezolvabile doar pe calea insurecției. Tocmai aceasta este și poziția istoriografiei marxiste de peste hotare.

În general, istoricii marxiști de peste hotare apreciază, în mod just, că sondajele și negocierile la care ne referim constituiau o expresie a crizei vîrfurilor din România, cercurile conducătoare românești urmărind să scoată România din război cu concursul direct al puterilor occidentale și în împrejurări care să evite intrarea în acțiune a maselor populare. Scopul real urmărit era conservarea orînduirii sociale în România și crearea unor condiții avantajoase politice și economice grupărilor aparținînd „oposiției” burgheze.

Ultima monografie a lui N.I. Lebedev este, în multe privințe, mai puțin supusă acestor teze, autorul subliniind justetea orientării cadrelor

de bază ale P.C.R. spre insurecția armată și a aplicării învățaturii leniniste privind problema aliaților și tactica într-o mișcare insurecțională și remarcînd că atragerea regelui — care avea influență în unele pături ale populației și în corpul de ofițeri și care era comandant suprem al armatei — pentru planurile insurecției a contribuit la succesul mai rapid al acesteia⁴².

Cei mai mulți dintre autori relevă că grupările din România angajate în aceste negocieri urmăreau, între altele, obținerea unor condiții care să garanteze, cu concursul puterilor occidentale, menținerea orînduirii sociale din România după ieșirea din blocul hitlerist. În legătură cu faptul că nu s-a reușit disocierea celor trei mari aliați din coaliția antihitleristă în cursul sondajelor și negocierilor la care ne referim, în relațiile istoricilor occidentali intervin, aproape în toate cazurile, aspecte ale relațiilor dintre U.R.S.S., Anglia și S.U.A. în perioada menționată.

Cei mai mulți dintre istoricii burghezi remarcă eșecul acestor tentative de scoatere a României din război.

Într-o serie de lucrări, din cauza reducerii insurecției armate la o lovitură de stat, din cauza unor aspecte ale negocierilor menționate, a unor cereri ale liderilor partidelor istorice și ale reprezentanților Palatului regal adresate puterilor occidentale în iunie — august 1944 — chiar și după izbucnirea insurecției — și din cauză că nu se marchează în general ceea ce separa *modul* în care s-a produs ieșirea României din blocul hitlerist la 23 August 1944 de încercările anterioare din 1943—1944, se creează cititorului o imagine deformată a istoriei românești.

Ieșirea României din război s-a produs prin insurecție armată ca rezultat al dezvoltării mișcării de rezistență și prin eforturile comune ale tuturor forțelor patriotice, antifasciste și antihitleriste. La 23 August 1944, ca și în alte momente importante ale istoriei naționale — 24 ianuarie 1859, 1 decembrie 1918 — problemele vitale ale societății românești în acel moment — răsturnarea dictaturii militarofasciste, ieșirea din războiul antisovietic și alăturarea României la coaliția antihitleristă — au fost rezolvate în condiții internaționale favorabile, prin lupta tuturor forțelor vii ale poporului român.

Istoriografia burgheză nu se prezintă unitar nici atunci cînd se referă la constituirea și rolul B. N. D. O serie de lucrări consemnează în general obiectivist acordul de colaborare a celor patru partide, includerea reprezentanților lor în guvernul constituit la 23 August 1944.

R. Lee Wolff⁴³ și H. Seton-Watson⁴⁴ fac cîteva precizări care relevă o înțelegere ceva mai exactă, față de alți autori burghezi, a condițiilor în care s-a ajuns la constituirea B. N. D. Menționînd constituirea B. N. D. mai mulți istorici burghezi încearcă și cu acest prilej să exagereze rolul liderilor partidelor istorice — în special al lui I. Maniu, prezentat de unii autori ca inițiator — și să diminueze rolul P. C. R.⁴⁵ Încercări de a diminua sau nega rolul B. N. D., pentru a crea merite artificiale unor alți oameni

⁴² N. I. Lebedev, *op. cit.*, p. 289—290 (vezi și p. 284—303).

⁴³ R. Lee Wolff, *op. cit.*, p. 241.

⁴⁴ H. Seton Watson, *op. cit.*, p. 89.

⁴⁵ R. H. Markham, *op. cit.*, p. 177; M. Mourin, *op. cit.*, p. 153—157; A. Hillgruber, *op. cit.*, p. 198.

politici, se întâlnesc chiar printre autorii menționați. Astfel, L. S. Stavrianos consideră că nu B. N. D.-ul, ci regele a scos țara din război⁴⁶. H. Seton Watson opune B. N. D.-ului „un grup de ofițeri ai armatei și de diplomați”, colaboratori apropiați ai regelui, care a jucat rolul decisiv în actul de la 23 August⁴⁷. Tot prin negarea directă sau indirectă a rolului B. N. D., rolul principal și meritele răsturnării dictaturii antonesciene sînt atribuite regelui de A. Gould Lee⁴⁸ sau regelui și lui I. Maniu de R. H. Markham⁴⁹. În B. N. D. — așa cum remarcă unii dintre autorii citați — s-au manifestat într-adevăr o serie de oscilații și dificultăți în trecerea la acțiune, dar ele s-au datorat tocmai liderilor partidelor istorice. Ele nu pot fi însă exagerate pînă la a nega rolul B. N. D. în actul de la 23 August. Între P. C. R., Palatul regal și grupul de ofițeri superiori patrioți care au participat la pregătirea insurecției armate, acceptînd planul P. C. R., au existat și alte legături, care nu sînt relevate în lucrările istoricilor burghezi. Este eronat, în orice caz, a nu se ține seama că B. N. D.-ul, Palatul regal și cadre ale armatei au colaborat. Un efort suplimentar de informare, dublat de o analiză mai atentă care să releve forțele cele mai consecvente care au militat pentru înlăturarea dictaturii antonesciene și au pregătit și pus în aplicare planul insurecției, ar permite autorilor mai exigenți și mai puțin încălziți de războiul rece să descifreze mai bine și în acest caz realitățile istoriei contemporane românești.

Declanșarea și desfășurarea insurecției armate este diferit înregistrată în istoriografia străină, deosebirea față de prezentarea premiselor evenimentului de la 23 August constînd, pentru o serie întreagă de lucrări, într-o relatare mai detaliată. Se remarcă însă și în acest caz legătura directă dintre concepția și tezele autorilor și genul de detalii asupra cărora se insistă.

Marea majoritate a istoricilor, chiar și acei care înregistrează extrem de concis evenimentul de la 23 August prin formula deficitară „Antonescu a fost arestat de rege”, schițează, mai mult sau mai puțin exact, condițiile internaționale imediate în care se producea ieșirea României din blocul hitlerist.

O serie de autori marxiști, ca N. I. Lebedev, M. I. Semireaga, M. G. Sazina ș. a., subliniază că în România se crease, în vara anului 1944, o situație revoluționară⁵⁰. Numeroși istorici relevă, într-un fel sau altul, că, în aceeași perioadă, starea de spirit a populației și armatei potrivnică regimului antonescian și continuării războiului hitlerist se manifestă puternic, că se impunea soluționarea imediată a situației României.

⁴⁶ L. S. Stavrianos, *op. cit.*, p. 811.

⁴⁷ H. Seton Watson, *op. cit.*, p. 89.

⁴⁸ A. Gould Lee, *op. cit.*, p. 87.

⁴⁹ R. H. Markham, *op. cit.*, p. 179. Mai „generoși”, R. Bishop și E. S. Crayfield (*op. cit.*, p. 36—37) fac loc și lui C. I. C. Brătianu pe podiumul laureaților.

⁵⁰ N. I. Lebedev, *op. cit.*, p. 245—262; M. I. Semireaga, *op. cit.*, p. 105; M. G. Sazina, *op. cit.*, p. 145.

Condițiile internaționale în care a izbucnit insurecția armată, așa cum reies din lucrările istoricilor străini — fără ca toți să aibă o viziune globală a lor sau mai ales să insiste asupra acelorași elemente — pot fi separate în politice și militare, acțiunea lor fiind, evident, conjugată.

În condițiile politice internaționale se includ relațiile României cu puterile coaliției antihitleriste și cu Germania. Se insistă în primul rând asupra reluării în iunie-august 1944 a contactelor, prin diferite canale, cu reprezentanții celor trei mari puteri ale coaliției antihitleriste, relevându-se încercarea liderilor opoziției burgheze de a obține trimiterea unui desant aerian anglo-american în România care trebuia să aibă, pe lângă o funcție militară, o funcție preponderent politică — anticomunistă și antisovietică — asupra căreia nu există contradicții între istoriografia marxistă și cea burgheză.

În privința relațiilor cu Germania, unii autori străini prezintă întâlnirile dintre I. Antonescu și Hitler din martie și august 1944, abandonarea planului Margareta I — prevăzând ocuparea deschisă a României — în primăvara lui 1944, curînd după lansarea lui, intențiile lui Hitler și angajamentele militare ale lui Antonescu, care, realizate, ar fi însemnat o catastrofă pentru România. Îndeosebi istoriografia vest-germană, prezentînd informații primite pe diferite canale la Berlin, în vara anului 1944, despre o iminentă ieșire din război a României — care nu se referă însă la insurecția armată, ci la starea de spirit a populației și armatei și la negocierile angajate de diferiți emisari —, apreciază că asigurările liniștitoare date de von Killinger și încrederea lui Hitler în dictatorul român ar fi împiedicat luarea unor măsuri, solicitate de generalul Friessner ș. a., pentru a instala un control german complet politic și militar în România.

Referitor la condițiile internaționale militare ale insurecției armate n istoriografia străină se menționează înrăutățirea situației blocului hitlerist în urma operațiilor armatei sovietice și a deschiderii celui de-al doilea front. Într-o serie de lucrări, mai ales sovietice și vest-germane, se prezintă situația efectivelor germane din România, dar, de cele mai multe ori, atenția autorilor este mai ales reținută de trupele dislocate în zona frontului. Dintre condițiile militare, cea care nu lipsește, de fapt, din nici o lucrare este operația Iași-Chișinău, declanșată la 20 august 1944. Operația, una din cele mai mari din cursul celui de-al doilea război mondial, a creat condiții favorabile desfășurării insurecției, după cum remarcă numeroși istorici străini. Între operația Iași-Chișinău și insurecția armată nu există un raport unic, într-un singur sens, ci un raport bilateral, fiecare din aceste evenimente grăbind și asigurînd cu mai puține pierderi succesul celuilalt. Este ceea ce se remarcă în multe din lucrările apărute în U. R. S. S. și în alte țări. Este una din cerințele succesului unei acțiuni insurecționale alegerea momentului potrivit, cînd dușmanul are forțele dispersate sau blocate, și forțele insurecționale din România și-au ales — după cum au dovedit-o desfășurarea evenimentelor și după cum constată, între alții, N. I. Lebedev — un asemenea moment favorabil. Trebuie remarcat că unii

autori — ne facem datoria să le înregistrăm poziția chiar dacă sînt puțini numeroși, de obicei în unele sinteze de istorie apărute în Occident sau în alte lucrări cu referiri tangențiale la istoria României — din ignoranță, dar ni se pare mai frecvent din neglijența formulărilor sau chiar din tendențiozitate, minimalizează evenimentul de la 23 August prin reducerea lui la arestarea lui I. Antonescu sau în unele cazuri prin referiri la o simplă capitulare a României. După cum este bine cunoscut prin actul istoric de la 23 August 1944 România nu a capitulat, ci a întors armele împotriva Germaniei naziste, alăturîndu-se coaliției antihitleriste.

Aproape totalitatea lucrărilor consemnează, cu sau fără detalii, arestarea guvernului Antonescu la 23 August 1944. Faptul că insurecția a început astfel și că arestarea a avut loc la Palatul regal a avut, după părerea noastră, o anumită acțiune psihologică asupra unor istorici străini cu mai puține cunoștințe de istorie românească, grăbiți să găsească în lucrări de sinteză formule cît mai concise. Același fapt a fost folosit în arsenalul argumentelor acelor istorici care au căutat să exagereze rolul Palatului regal în înfăptuirea actului de la 23 August 1944. Ca urmare, în numeroase lucrări occidentale, chiar și în acelea care acordă mai mult spațiu evoluției situației României, actul de la 23 August este prezentat ca o creație a lui Mihai de Hohenzollern și a citorva dintre colaboratorii săi apropiați.

Mai remarcăm că într-o serie de lucrări — îndeosebi sinteze și enciclopedii — din ignoranță sau neglijență, alte explicații neputînd rezista criticii, sînt indicate date eronate pentru declanșarea insurecției (23 August), declanșarea luptelor între forțele insurecționale și trupele hitleriste (24 august), declarația de război adresată Germaniei de România (25 august), intrarea armatei sovietice în București (30 august) și semnarea armistițiului la Moscova (12 septembrie), uneori făcîndu-se confuzii între aceste date sau comasîndu-se mai multe evenimente la o singură dată⁵¹.

⁵¹ Datele eronate sînt însoțite de multe ori și de formulări necorespunzătoare care merg de la a prezenta actul de la 23 August ca un act de voință singulară a regelui plină la a denatura modul în care România a ieșit din blocul hitlerist. Prezentăm în continuare astfel de erori — aflate în contradicție nu numai cu realitatea istorică, ci și cu imensa majoritate a studiilor de peste hotare — atît pentru exemplificare, cît și cu speranța că autorii, unii cu mare reputație, vor înregistra corect datele și faptele în viitor. Astfel, J. Pirenne, în *Histoire de l'Europe*, vol. IV, Bruxelles, 1962, p. 298 și *Les grands courants de l'histoire universelle*, vol. VIII, Neuchatel — Paris, 1956, p. 117, afirmă că „la 12 august, în momentul intrării rușilor în Iași, regele Mihai solicită un armistițiu”; A. Tosti, în *Storia della seconda guerra mondiale*, vol. II, ed. a II-a, 1950, p. 268, consideră că regele, constrîns de amenințarea înaintării Armatei Roșii, se resemnează la începutul lui septembrie să accepte condițiile de armistițiu; A. F. Havighurst, în *Twentieth Century Britain*, ed. a II-a, Harper Row, New York (1966), p. 354, și Smith Gaddis, în *American Diplomacy during the Second World War, 1941—1945*, ed. a II-a, New York, 1966, p. 142, se referă la „invazia din august 1941” sau la controlarea de trupele sovietice a României și Bulgariei, fără a menționa nici într-un fel insurecțiile din cele două țări; Petăr Gheorghiev în *Подготовка, организиране и провеждане на деветносептемврийското народно въстание, в Пемнадесетгодишнината на социалистическата революция в България. 1944—1959*, Sofia, 1960, p. 34, apreciază că după desfășurarea victorioasă a ofensivei armatei sovietice în operația Iași-Chișinău

În general istoricii marxişti caracterizează guvernul Sănătescu ca guvern cu majoritate reacţionară ceea ce corespunde faptului că după ce a asigurat rezolvarea unor sarcini urgente aflate la ordinea zilei imediat după răsturnarea dictaturii antonesciene, majoritatea guvernului s-a opus transformărilor social-politice devenite actuale în a doua jumătate a lunii septembrie 1944. Nu sînt juste însă aprecierile care califică acest guvern drept „guvern reacţionar” în ansamblul lui, pentru că ele nu țin seama de reprezentarea partidului comunist în guvern (singurul partid care deținea în mod oficial un portofoliu — al justiției) și de faptul că unii militari din guvern au colaborat cu P.C.R. împotriva majorității reacționare. În unele studii se afirmă că guvernul Sănătescu favoriza replierea pe noi poziții și consolidarea trupelor germane în România ceea ce constituie o deformare a realității.

Evenimentele de la 23 August 1944 și din zilele imediat următoare sînt caracterizate de istoriografia marxistă și progresistă ca insurecție populară, insurecție populară antifascistă sau răscoală armată populară și început al revoluției populare, în timp ce lucrările occidentale — cu rare excepții — definesc răsturnarea dictaturii antonesciene ca „lovitură de stat”. Această din urmă caracterizare restrînge amploarea evenimentelor și modifică sensul lor și este legată în general de exagerarea rolului regelui, deși sînt foarte numeroși autorii care subliniază, chiar și în unele lucrări de sinteză, că era o „lovitură de stat” de mult timp și bine pregătită.

Arestarea guvernului Antonescu și declarațiile oficiale românești radiodifuzate în seara zilei de 23 August 1944 au avut un profund ecou în țară, întrunind azeziunea maselor largi și a armatei române. Putem afirma că nu am întîlnit nici un studiu al autorilor străini care să conteste că răsturnarea dictaturii antonesciene și ieșirea României din blocul hitlerist nu ar fi exprimat dorința și nu ar fi fost susținută de întregul popor român.

„a urmat capitularea militară a României” și că la București a fost creat „un guvern burghez” fără a menționa nici insurecția, nici întoarcerea armelor etc.; lt. col. Brajușkovie-Dimitrye în *La guerre de Liberation Nationale en Yougoslavie (1941 — 1945)* (vezi *European Resistance Movements 1939 — 1945*, Pergamon Press, 1960, p. 341) arată că „România (24 august) și Bulgaria (9 septembrie) au fost obligate să iasă din coaliția hitleristă”; R. Bataglia în *La seconda guerra mondiale. Problemi e nodi cruciali*, ed. a III-a, Editori Riuniti (Roma, 1962), p. 285, scrie că la „25 (august — n.n.), regele Mihai arestează pe Antonescu și ordonă imediata încetare a ostilităților, acceptînd armistițiul”. Menționăm că Jean Bach-Thai, *Chronologie des relations internationales de 1870 à nos jours*, Edit. des relations internationales, Paris, 1957, nu indică decît data armistițiului din 12 septembrie 1944, iar în *Meyers Neues Lexikon*, vol. VII, p. 21, se indică greșit data intrării României în război contra Germaniei și Ungariei. Recordul erorilor este deținut de *Enciclopedia italiana*, 1938—1948, Appendice II, Roma, 1949, care, la trei termeni (p. 209, 308 și 747) are tot altă variantă cu privire la ieșirea României din blocul hitlerist, în varianta cea mai eronată (p. 209) arătîndu-se că „după prăbușirea germană, regele Mihai încheie un armistițiu secret cu Moscova (23 August 1944) și arestează pe mareșal”. Regretabil că și *Dizionario enciclopedico italiano*, (vol. X, Roma, 1959, p. 547) după un deceniu, înregistrează tot eronat evenimentul: „La 23 August 1944, România a fost constrînsă la armistițiu și generalul Antonescu a fost demis de rege și arestat; la 30 august, România declară război Germaniei”. Pentru cititorul român erorile cuprinse în citatele reproduce în această notă sînt prea evidente pentru a mai necesita un comentariu special sau o contraargumentație.

Dimpotrivă, marea majoritate a istoricilor străini, chiar și acei care exagerează rolul regelui sau încearcă să diminueze meritele P. C. R. în înfăptuirea actului de la 23 August 1944, remarcă că schimbarea a fost întâmpinată cu deosebită satisfacție de populație și armată, ceea ce s-a reflectat cel mai pregnant în participarea la luptele pentru menținerea punctelor strategice și pentru zdrobirea rezistenței trupelor hitleriste de pe întreg teritoriul țării.

Istoricii marxiști subliniază că adeziunea populației civile s-a manifestat la chemarea P. C. R. (dar și spontan) prin luptă armată, alături de unitățile militare, în lucrările care acordă mai mult spațiu insurecției, ilustrându-se această realitate cu numeroase exemple. Fără a evidenția sau a prezenta un tablou încheiat al luptei cu arma în mână a populației civile pentru victoria insurecției — istoriografia burgheză evită de obicei acest aspect —, asemenea exemplificări se află și în studiile altor autori⁵². În numeroase lucrări se remarcă surpriza generală și absolută realizată prin buna pregătire a insurecției și se conchide că ea a fost un factor important care a asigurat victoria rapidă a forțelor insurecționale.

Lucrările istoricilor care se ocupă în mai mare măsură și mai detaliat de evenimentele ultimei săptămîni a lunii august 1944 în România, relevă trecerea la executarea sarcinilor militare ale insurecției încă din seara zilei de 23 August 1944.

Un aspect asupra căruia stăruie o serie de autori din diverse țări, este reacția față de înlăturarea guvernului Antonescu a oficialității naziste, a generalilor și diplomaților germani aflați în România. Sarcina trasată trupelor germane de a înăbuși insurecția și a instala controlul german în țară și în primul rînd în regiunea petrolieră este apreciată ca deosebit de dificilă, iar sarcina de a ocupa fortificațiile din zona Focșani-Nămoloasa, cu resturile trupelor scăpate din încercuirea de la Iași-Chișinău — prinse acum între două fronturi — este considerată nerealizabilă atît într-o serie de documente militare contemporane, cît și, ulterior, în memoriile unor generali sau în lucrările unor istorici.

Mai mulți istorici vest-germani aruncă responsabilitatea stabilirii unor obiective nerealizabile și care au sporit dezastrul armatei germane din România în aceste zile asupra incapacității și informațiilor eronate ale reprezentanților germani din zona București, după care era suficientă o baterie antiaeriană pentru a lichida „puciul”. Ni se pare însă că trasarea acestor ordine de adevărată sinucidere a armatei germane a fost determinată la Berlin, în primul rînd, de derută și de ideea pierderilor deosebite pe plan strategic, politic și economic — ceea ce remarcă alți istorici — înregistrate de Germania în urma evenimentelor din România. În ordinea de idei de mai sus, memorialiștii și istoricii vest-germani — care consideră că cea mai bună soluție era retragerea fără luptă a trupelor germane din

⁵² Astfel, R.H. Markham, *op cit.*, p 183–184 subliniază că noul guvern, avînd trupe insuficiente la București la 23 August, face apel la populație, care era animată de noua stare de spirit și arată că în următoarele zile se eliberează întreg teritoriul țării.

România sau încercarea de a constitui un nou front în Carpați sau în Transilvania — apreciază ca „o gravă eroare” sau „o mare prostie” bombardarea Bucureștilor de aviația germană. Marea majoritate a autorilor străini apreciază că declarația de război adresată de România Germaniei la 25 august 1944 a avut ca pretext atacul aerian german, dar în timp ce H. Kissel, fără a aproba atacul aerian, subliniază că declarația oricum ar fi fost făcută, alți istorici pretind că România ar fi fost determinată la acest pas de cererile aliaților, uitând că poporul român era animat de o stare de spirit antihitleristă și avea de eliberat o parte a teritoriului sau aflat în mâinile trupelor horthyste și naziste și de care fusese depozdat prin Dictatul de la Viena.

O serie de istorici prezintă tablouri mai largi ale luptelor purtate de forțele insurecționale române pentru controlarea punctelor strategice și eliberarea teritoriului țării. Cei mai mulți dintre cercetătorii sovietici subliniază că acțiuni comune ale armatei, formațiunilor de luptă patriotice și ale altor cetățeni au avut loc concomitent cu acelea din București în diferite alte regiuni și localități din țară și s-au încheiat cu succes. Se relevă importanța acoperirii granițelor, a menținerii unor puncte strategice — îndeosebi trecătorile Carpaților — și a altor succese ale insurecției armate. În unele lucrări ni se pare însă a se neglija sau ignora faptul că insurecția s-a desfășurat pe întreg teritoriul țării, cu urmări hotărâtoare pentru deplasările de trupe și fronturi.

Lucrările istoricilor vest-germani — A. Hillgruber, H. Kissel ș. a. — evită să numească și să folosească termenul de insurecție pentru evenimentele din zilele următoare lui 23 August 1944 și pun accentul pe acțiunile armatei române, dar, din relatarea faptelor, reiese însăși desfășurarea insurecției. Lucrările autorilor vest-germani, consacrate în unele cazuri în întregime istoriei acestor zile, cuprind un șir de informații inedite — sînt utilizate foarte multe și importante documente de arhivă și relatări ale participanților germani —, care examinate în spirit critic, pot fi folosite în mai mare măsură de istoriografia română.

Marea majoritate a istoricilor străini consemnează, ca un fenomen deosebit, rapiditatea cu care armata română, în întregimea ei, s-a alăturat poporului și noului guvern, s-a repliat în noi zone și a desfășurat concomitent acțiuni, uneori din marș, pentru a asigura victoria insurecției armate. Înregistrînd faptul, la fel ca mulți alți autori, că guvernul hitlerist n-a găsit nici un general român pentru a constitui un guvern progerman și că unitățile militare s-au arătat devotate noului regim, A. Hillgruber caută explicații, dar le găsește doar parțial, pentru acest fenomen care i se pare de neînțeles. N. I. Lebedev arată, în ultima sa monografie că nici măcar o subunitate a armatei române nu s-a ridicat în apărarea regimului înlăturat la 23 August și, pentru a sublinia și mai mult această realitate, menționează că pînă și garda personală a lui I. Antonescu, aproape de mărimea unui regiment, s-a alăturat insurecției și a participat mai tîrziu la lupte grele contra trupelor hitleriste. O serie de autori sovietici, unii foști comandanți de armate sau front, adaugă că însuși moralul armatei române a înregistrat un salt important după 23 August.

Marea majoritate a istoricilor consemnează, chiar și în cazurile cînd lucrările sînt de mai mici proporții sau au un caracter sintetic, intrarea trupelor sovietice în București. Erorile mai mici constau la unii autori în indicarea altei date decît cea reală pentru eveniment, iar cele mai mari în formulări de genul „ocuparea” Bucureștilor sau altele prin care se ignoră faptul că capitala României fusese complet eliberată la 26 August de forțele insurecționale.

Însemnătatea și consecințele actului istoric de la 23 August 1944, prezentate complet sau parțial și interpretate uneori diferit, au fost consemnate în marea majoritate a lucrărilor care fac obiectul analizei acestui studiu.

Împrejurările istorice ale declanșării și desfășurării, caracterul și sarcinile sale au determinat importanța și multilateralitatea consecințelor interne și externe, politice și militare ale insurecției armate din România.

Istoricii marxiști subliniază că insurecția armată a avut „o mare însemnătate istorică”, a marcat o „cotitură istorică” în soarta poporului român, deschizînd calea revoluției populare⁵³. Lupta plină de abnegație a comuniștilor împotriva fascismului și a războiului antisovietic, rolul de organizator și conducător al forțelor patriotice și naționale jucat de P. C. R. în cursul pregătirii și desfășurării insurecției armate și o linie politică și tactică justă au sporit într-o mare măsură prestigiul și influența P. C. R. în rîndul maselor populare, ceea ce a ușurat mobilizarea și dirijarea energiilor revoluționare declanșate la 23 August 1944 în direcția rezolvării sarcinilor revoluției populare⁵⁴.

O parte a lucrărilor la care ne-am referit mai sus ale istoricilor occidentali abordează probleme ale istoriei României și după al doilea război mondial, o altă parte se încheie după prezentarea evenimentelor de la sfîrșitul lunii august 1944 sau a armistițiului semnat de România la 12 septembrie 1944. În general, toate aceste lucrări remarcă și chiar accentuează uneori consecințele imediate ale intrării României în coaliția antihitleristă. Ele neagă însă direct sau indirect legătura organică dintre insurecția armată și procesul revoluționar care a continuat în România. Constrînși de realitatea istorică, autorii acestor lucrări nu pot evita să constate că după insurecția armată viața socială și politică se desfășoară pe noi coordonate stabilite în tot mai mare măsură de frontul larg democratic, în fruntea căruia se situa partidul comunist. Istoricii burghezi se străduiesc să explice

⁵³ N.I. Lebedev, *Падение диктатуры Антонеску*, p. 339; *История Великой Отечественной войны*, vol IV, p. 280, 285; M.I. Semiraga, *Победа народного вооруженного восстания...*, p. 98; M.G. Sazina, *op. cit.*, p. 179; Zdenek Konecny, František Mainuš, *Manifestări ale prieteniei cehoslovaco-române din timpul luptelor pentru eliberarea Moraviei de sub jugul fascist*, în „An. I. I. P.” VIII (1962), nr. 4, p. 119. Meyers Neues Lexikon (VII, p. 121), ca și enciclopediile apărute în alte țări socialiste consemnează, de asemenea, că insurecția armată a deschis o „nouă eră în istoria poporului român”. Desfășurarea și consecințele insurecției armate sînt relatate succint și cu unele erori și de G. Förster, H. Helmet, H. Schnitter, *Der Zweite Weltkrieg. Militärischer Verlauf und Chronik*, Verlag Encyclopedie, Leipzig, 1962, p. 167—170.

⁵⁴ Numeroase lucrări ale istoricilor marxiști îndeosebi din Uniunea Sovietică (*Istoria Marelui Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei*, cele semnate de N.I. Lebedev, M.G. Sazina ș.a.) cu o tematică mai largă consacră un spațiu important începuturilor revoluției populare din țara noastră, www.dacoromanica.ro pronunțată a importanței insurecției armate în istoria contemporană a României.

însă că desfășurarea evenimentelor din România după insurecția armată ar fi fost determinată de prezența trupelor sovietice în țară, dovedind necunoașterea — în cele mai bune, dar rare cazuri — și ignorarea premeditată în majoritatea cazurilor a problemelor fundamentale ale societății românești dinaintea și din timpul celui de-al doilea război mondial, probleme care nu-și puteau găsi rezolvarea decât printr-un proces revoluționar declanșat, în condiții specifice, o dată cu insurecția armată.

Consecințele militare și politice ale insurecției armatei din România pentru desfășurarea celui de-al doilea război mondial sînt, după cum menționam, reliefate, sub un aspect sau altul, în aproape toate lucrările la care ne-am referit.

Consecințele nemijlocite ale insurecției armate — subliniază N. I. Lebedev — au fost răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, ieșirea din blocul hitlerist și aderarea României la coaliția antihitleristă, ceea ce a zădărnicit planurile comandamentului german și ale clicii antonesciene de a prelungi războiul pe teritoriul României și a salvat țara de o catastrofă națională ⁵⁵.

Insurecția armată a provocat prăbușirea planurilor germane și antonesciene de a pune în funcție puternicele sisteme ofensive pe alinamente succesive, în primul rînd în zona Focșani — Nămolosa, fapt relevat într-o serie de lucrări ⁵⁶. Sarcina trasată trupelor sale din zonă de comandamentul german de a ocupa sectorul Focșani — Nămolosa și zona București — Ploiești-Brașov cu scopul de a constitui un nou sistem de apărare a fost, în împrejurările politice și militare din România, „cu totul irealizabilă” ⁵⁷.

Importantele consecințe militare și politice ale insurecției armate din România pentru întregul front german din sud-est și pentru grăbirea victoriei asupra Germaniei hitleriste sînt subliniate în istoriografia străină și-i determină pe mulți autori să aprecieze evenimentul ca unul din momentele de mare însemnătate ale celui de-al doilea război mondial ⁵⁸.

Insurecția armată a înrăutățit în mod substanțial situația militară, politică și economică a Germaniei hitleriste. Aceste consecințe, subliniate atît în documentele contemporane aliate și germane, cît și în memoriile

⁵⁵ N.I. Lebedev, *op. cit.*, p. 339.

⁵⁶ R. Lee Wolff, *op. cit.*, p. 242; *The Second Great War*, (edit. J. Hammerton), vol. VIII, Londra, p. 3 475; H. Kissel, *op. cit.*, cap. XII.

⁵⁷ *История Великой Отечественной войны Советского Союза*, vol. IV, p. 273.

⁵⁸ L.S. Stavrianos, *op. cit.*, p. 811; H. Seton Watson, *op. cit.*, p. 89—90. R. Bishop și E.S. Crayfield, *op. cit.*, p. 23, 33. N.I. Lebedev consideră în *Некоторые вопросы внешнеполитической истории Румынии в освещении буржуазной историографии*, în „Новая и новейшая история”, nr. 3, 1967, p. 153, că unele din aprecierile istoricilor burghezi referitoare la importanța evenimentului de la 23 August 1944 tind să diminueze victoria armatei sovietice în operația Iași-Chișinău. Istoricul sovietic arată că victoria armatei sovietice în operația menționată a creat condiții favorabile pentru victoria insurecției armate, iar aceasta, la rîndul ei, zădărnicește planurile fasciste de organizare a rezistenței în zona, puternic întărită, Focșani—Nămolosa, a ușurat în mod important ofensiva sovietică în Europa de sud-est. Autorul remarcă și cu acest prilej succesele forțelor insurecționale în perioada 24—31 august 1944 și subliniază că trecînd de partea coaliției antihitleriste România a adus o merituoasă contribuție la realizarea victoriei totale. În legătură cu poziția unor istorici sovietici față de tezele istoriografiei burgheze referitoare la premisele și consecințele insurecției armate din România, vezi și ultima parte (p. 194—221) din studiul semnat de A.A. Iazkova și E.I. Spivakovski *О фальсификации некоторых вопросов новейшей истории Румынии современной реакционной буржуазной историографией*, în culegerea citată *Новая и новейшая история*. www.dacoromanica.ro

mai recente ale diferiților comandanți militari care acționau în acea perioadă în România, sînt reliefate și în istoriografia străină ⁵⁹.

Insurecția armată, aderarea României la coaliția antihitleristă a însemnat nu numai pierderea singurei surse importante de petrol natural pe care o controla Germania, ci și creșterea forței coaliției antihitleriste prin capacitatea militară, sporită de conștiința unui război de eliberare și de energii revoluționare, a României. H. Kissel remarcă, de altfel, că, pentru grupul de armate german Süd-Ukraina, schimbarea de front a României nu a însemnat atît pierderea unui aliat, cît mai ales apariția unui nou inamic, care, mai puternic numericeste decît acest grup de armate și situat în spatele lui, a blocat singurele căi de retragere care mai erau deschise, desăvîrșind încercuirea și în acele sectoare în care încă nu ajunsese trupele sovietice ⁶⁰.

Insurecția armată a prins trupele germane, presate și zdrobite de ofensiva sovietică, între două fronturi, contribuind într-o deosebită măsură la prăbușirea încercărilor germane de a organiza noi dispozitive de apărare în România și împiedicînd regrouparea sau retragerea trupelor hitleriste, autorii străini relevînd și importanțele pierderi provocate armatei germane de forțele insurecționale ⁶¹.

În lucrările istoricilor sovietici, germani, americani, englezi ș. a. este subliniată importanța actului istoric de la 23 August pentru continuarea cu succes și într-un ritm deosebit de viu a înaintării Armatei Roșii. Astfel, în lucrările sovietice se arată că după 23 August în România „s-au creat condiții politice și militare pe deplin favorabile pentru acțiunea Armatei Roșii” ⁶², că victoria insurecției armate, care a beneficiat de ofensiva sovietică, a ușurat „într-o măsură însemnată ofensiva Armatei Sovietice în sud-estul Europei” ⁶³. Evenimentele din august 1944 din România — constatată numeroși alți istorici — au favorizat înaintarea trupelor sovietice cu sute de kilometri, permițîndu-le să ajungă într-un timp record la granițele Bulgariei, Iugoslaviei, Ungariei, asigurîndu-le poziții strategice dominante în Balcani și Europa Centrală ⁶⁴.

Insurecția armată a influențat nu numai situația militară, ci și cea politică în sud-estul Europei. Ieșirea României din război și trecerea ei de partea coaliției antihitleriste a dus la o radicală modificare a situației politice în sud-estul Europei, remarcă N. I. Lebedev ⁶⁵.

⁵⁹ N.I. Lebedev, *Падение диктатуры Антонеску*, p. 339; A. Gould Lee, *op. cit.*, p. 91; W.E.D. Allen și P. Kuratoff, *The Russian Campaigns of 1944—1945*, Penguin Book Ltd, Londra, 1946, p. 176. K. von Tippelskirch, *op. cit.*, p. 486; *Weltkrieg 1939—1945*, p. 248, J.F.C. Fuller, *op. cit.*, p. 410; Chester Wilmot, *The Struggle for Europe*, Harper & Row New York, 1963 (reeditare), p. 438, 442 ș.a.

⁶⁰ H. Kissel, *op. cit.*, p. 115.

⁶¹ *История Великой Отечественной войны Советского Союза*, vol. IV, p. 278—279; N.I. Lebedev, *op. cit.*, p. 334; I.M. Semireaga, *op. cit.*, p. 113—114; Ia. A. Demkov, *op. cit.*, p. 331; M.G. Sazina, *op. cit.*, p. 172—176; R.H. Markham, *op. cit.*, p. 184. H. Seton Watson, *op. cit.*, p. 90; Ithiel de Sola Pool, *Satellite Generals*, Standford University Press (1956), p. 84; *La seconde guerre mondiale*, Larousse, 1951, p. 377; *The Second Great War*, VIII, p. 3 322—23.

⁶² *История Великой Отечественной войны Советского Союза*, IV, p. 280.

⁶³ N.I. Lebedev, *Некоторые вопросы...*, p. 153.

⁶⁴ D. Basdevant, *op. cit.*, p. 130, 135; W.E.D. Allen și P. Kuratoff, *op. cit.*, p. 175; Chester Willmot, *op. cit.*, p. 439; L.S. Stavrianos, *op. cit.*, p. 812.

⁶⁵ N.I. Lebedev, *Падение диктатуры Антонеску*, p. 320.

În multe lucrări se consemnează, astfel, că ofensiva trupelor sovietice împreună cu ieșirea României din război au influențat politic și militar substanțial situația politică din Bulgaria ⁶⁶. Aceeași constatare este făcută și de numeroși alți istorici când se referă la consecințele importante ale acțiunii de la 23 August 1944.

Insurecția armată din România, prin ea însăși, a avut urmări politice și militare pentru Ungaria, care, împreună cu înaintarea armatei sovietice pînă în Transilvania și Banat, a schimbat radical situația acestei țări. Lucrările unor istorici maghiari consemnează în acest sens atît ecoul puternic în mase al insurecției din România, chemările P. C. U. de a urma exemplul poporului român, cît și deruta, soldată în primul rînd cu schimbarea guvernului, care a cuprins cercurile politice ale Ungariei horthyste după 23 August 1944 ⁶⁷. Influența evenimentelor din România asupra situației din Ungaria este subliniată și în lucrările unor istorici sovietici, germani, englezi ș. a. ⁶⁸.

În sfîrșit, prin intrarea în coaliția antihitleristă în urma insurecției armate, poporul român, prin forțele sale armate, a dat o importantă contribuție de sînge pentru înfrîngerea Germaniei naziste, participînd cu tot potențialul său, după completa eliberare a țării cu sprijinul armatei sovietice, la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Consecințele insurecției armate sub acest aspect, ca și aportul în sine dat de poporul român la victoria finală asupra fascismului sînt menționate și de cele mai multe ori consemnate în termeni elogioși în lucrări apărute în U. R. S. S., Ungaria, Cehoslovacia, Franța, Anglia, S. U. A. și în alte țări ⁶⁹.

Marile evenimente au provocat întotdeauna o bogată literatură istorică. Politicienilor, militarilor, ziariștilor și altor istorici amatori —

⁶⁶ *История Великой Отечественной войны*, IV, p. 280, 299; V. F. Tolbuko, N. I. Barlșev, *От Вудина до Белграда*, p. 13; Korom Mihály, *A fasismus budása Magyarországon*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1961, p. 197. Unii istorici însă, ca: L. P. Andronicov, în cap. V consacrat Bulgariei din lucrarea citată *Антифашистское движение Коммунизма*, Petăr Gheorghiev, *op. cit.*, p. 34, V. Bojinov *La liberation de la Bulgarie du fascisme et de la domination capitaliste*, în „Etudes historiques”, I (1960), Sofia, p. 504 ș.a., nu stabilesc nici o legătură între evenimentele din România și cel pe care îl tratează — anume insurecția antifascistă din țara vecină — și nu vorbesc nimic despre ele. În schimb istoricul bulgar M. Erelüska, subliniază că insurecția din România a mărit panica cercurilor conducătoare din Bulgaria (*Le Mouvement de Résistance*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale”, nr. 72, octombrie 1968, p. 79).

⁶⁷ Dániel Csátári, *Román Magyar kapcsolatok*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1958, p. 181—185; Korom Mihály, *op. cit.*, p. 197—198; M. Adám, Gy. Juhász, L. Kerekes, *Allianz Hitler-Horthy-Mussolini*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966, p. 99 (vezi și stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri ungar din august-septembrie 1944 incluse în acest volum).

⁶⁸ *История Великой Отечественной войны*..., IV, p. 280, 377; *Буданевт—Вена—Прага* (sub red. generală a mareșalului R. Malinovski), Edit. „Nauka”, Moscova, 1965, p. 25; A. I. Pușcaș, *Венгрия в годы второй мировой войны*, Edit. „Nauka”, Moscova, 1966, p. 410, 424; C. A. Macartney, *October fifteenh — a history of modern Hungary 1929 — 1945*, Edinburg, University Press, p. 318.

⁶⁹ Alături de lucrările semnalate în acest studiu, menționăm dintre lucrările apărute în R. S. Cehoslovacă: Z. Konečný, *Rumunská armáda v bojach za našu slobodu*, Banská Bystrica, 1963. Referiri la participarea armatei române la eliberarea Cehoslovaciei sînt cuprinse și în volumele *Osvobození Československo Rudou Armádou 1944—1945*, Praha, Naše vojsko, 1965, ca și în alte lucrări.

— participanți sau martori apropiați la faptele relatate — , călăuziți uneori de dorința de a descifra cu o oră mai devreme resorturile și implicațiile evenimentului, dar cel mai adesea de necesitatea subiectivă de a justifica sau reliefa cu foarte puțină preocupare pentru adevărul istoric unul sau altul din aspectele evenimentului, li se substituie în tot mai mare măsură istoricii profesioniști care, chiar dacă nu ajung, sub imperiul unor metode diferite de cercetare, a convingerilor politice și a înzestrării profesionale diferite, la concluzii identice sau apropiate, se situează pe terenul solid al surselor istorice primare.

Istoriografia străină a insurecției armate din august 1944 din România a evoluat și evoluează pe o astfel de traiectorie caracteristică istoriografiei evenimentelor importante.

Nici un alt moment de istorie românească nu a reținut atenția istoriografiei străine cu atîta promptitudine, permanență și dispută, în cele mai variate genuri de lucrări, ca actul istoric de la 23 August 1944. Însemnătatea evenimentului, recunoscută de întreaga istoriografie străină, este unul din factorii care au stimulat pe unii autori străini să atribuie acestuia o altă paternitate decît cea consemnată de istorie.

Numărul mare al lucrărilor, al tezelor ca și al aspectelor evenimentului nu ne-a permis decît o prezentare sumară, incompletă a istoriografiei străine despre insurecția armată din România. Parcurgerea acestei istoriografii ne-a sugerat o serie de propuneri, pe care cerem permisiunea de a le supune atenției cercetătorilor.

Credem că este necesar ca cercetările noastre viitoare privind insurecția armată să țină în mai mare măsură seama de cercetările similare de peste hotare, atît prin abordarea unor aspecte nestudiate sau prin aprofundarea altora, cît și prin combaterea unor informații eronate, dar cu circulație în literatura străină, a unor teze tendențioase. Ar fi utilă, după părerea noastră, pe lîngă continuarea propagării peste hotare a celor mai bune studii ale istoricilor români, publicarea în limbile de circulație a unei culegeri de documente românești privind principalele aspecte ale premisei, pregătirii și desfășurării insurecției armate. Pe de altă parte, cercetările istoricilor noștri ar avea de cîștigat prin utilizarea în mai mare măsură a surselor istorice editate și inedite de peste hotare referitoare la insurecția armată. Îmbunătățirea activității de înzestrare a bibliotecilor, utilizarea mai frecventă a microfilmărilor — îndeosebi pentru studiile apărute în periodice care nu sînt achiziționate de bibliotecile noastre — și, în măsura posibilităților, investigarea arhivelor străine pot contribui la satisfacerea acestui deziderat.

În orice caz, însemnătatea evenimentului, marcată și prin literatura istorică care i s-a consacrat peste hotare, impune istoriografiei noastre sarcina de a spori eforturile de cercetare în vederea realizării unei sinteze consacrate insurecției armate din august 1944.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

SEMICENTENARUL UNIRII TRANSILVANIEI ȘI BANATULUI OGLINDIT ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ

Împlinirea a cincizeci de ani de la unirea Transilvaniei cu România a prilejuit istoricilor români publicarea a numeroase studii și articole care relevă lupta poporului român ce a dus la actul de la 1 Decembrie 1918.

Pe lângă descrierea marii adunări de la Alba-Iulia, istoricii noștri au adus numeroase contribuții în ceea ce privește trecutul de luptă al poporului român, continuitatea nelătruptă în hotarele Daciei și îndeosebi unitatea, sub toate aspectele ei, politică, economică și culturală, care s-a manifestat în tot decursul trecutului poporului român și care ne dovedește că desăvârșirea unității statale este rezultatul luptei duse de veacuri de poporul nostru, realizarea ei fiind împiedicată până în 1918 de condițiile istorice nefavorabile. Din fondurile arhivistice necunoscute până acum, s-au adus date noi, care întregesc cunoștințele despre marele act al desăvârșirii unității statale, completează conturul personalităților din acea vreme și, îndeosebi, ne conferă posibilitatea să privim evenimentul prin perspectiva istorică, dându-ne noi interpretări, care se bazează pe importantul material arhivistic adunat în ultimii douăzeci de ani.

Dintre numeroasele lucrări apărute cu prilejul semicentenarului menționăm :

1. *Deșăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie.*

Autori : Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Göllner, I. Kovács, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu, București, 1968, 516 p.

2. Ștefan Pascu, *Marea adunare națională de la Alba-Iulia. Încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, 510 p.

3. V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească peștru unirea din 1918*, București, 1968, 287 p. + 1 h. + pl.

4. V. Netea, *Réunion de la Transylvanie à la Roumanie*, București, 1968, 67 p.

5. I. Gheorghiu, C. Nuțu, *Adunarea națională de la Alba-Iulia, 1 Decembrie 1918*, București, 1968, 125 p.

6. *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, 461 p. Autori : Tiberiu Morariu, D. Berciu, Iuliu Paul, Bucur Mitrea, Hadrian Daicoviciu, K. Horedt, C. Daicoviciu, Al. Graur, Aurelian Sacerdoțeanu, Radu Manolescu, I. Ionașcu, Șt. Ștefănescu, Miron Constantinescu, Carol Göllner, Const. Nuțu, G. D. Iscriu, V. Maciu, C. Corbu, I. Gheorghiu, Const. C. Giurescu, col. I. Cupșa, V. Curticăpeanu, Șt. Pascu, Eufrosina Popescu, L. Bányai, A. Petric.

Aceste cărți trebuie completate cu albumul scos de revistele „Tribuna” și „Utunk” și intitulat : *1 Decembrie 1918. Semicentenarul unirii Transilvaniei cu România, 1918—1968*, Cluj, 1968, 85 p.

Locul Transilvaniei în cadrul geografic al României e descris de Tiberiu Moraru¹, care demonstrează că Munții Carpați „nu constituie un hotar despărțitor între două regiuni fizico-geografice deosebite”², aducând ca cel mai temeinic argument vegetația, care este aceeași pe ambele versante ale Carpaților. Prin numeroasele trecători, prin suprafețele plane ale virfurilor, cît și prin îngustimea lor, „Carpații de pe teritoriul patriei noastre fac parte din categoria munților care cheamă și rețin la ei pe om”³. De aceea și economia Marainu-reșului se orienta mai mult spre Moldova decît către Cîmpia Panonică. Avînd majoritatea absolută a populației (70%) alcătuită din români, orientarea economică a Transilvaniei s-a îndreptat totdeauna către Dunăre și Marea Neagră⁴, încadrîndu-se „organic” în viața economică a patriei noastre. Constatările privitoare la rolul dominant al Transilvaniei în unitatea pămîntului locuit de români au făcut obiectul de studiu a numeroși geografi, ale căror opere erau mai indicate în cuprinsul studiului decît la bibliografia de la sfîrșit.

Preistoriei Transilvaniei i se consacră două studii. În primul, D. Berciu⁵ urmărește unitatea străveche a civilizației carpato-dunărene, care începe încă de „prin mileniul al VI-lea î. e. n.”. În mileniul al II-lea î. e. n., triburile din bazinul carpato-dunărean au ajuns la o cultură înfloritoare, pe care autorul o compară „în multe privințe” cu cea miceniană. Epoca metalelor, care corespunde apariției tracilor, era răspîndită pe întregul teritoriu al României, dar „vatra tracică a metalurgiei” rămîne tot Transilvania. În epoca fierului, cînd se produce invazia celtilor, se constată că acest popor a pătruns de o parte și de alta a Carpaților, fără a dezmembra „unitatea culturală și etnică” a dacilor. D. Berciu folosește ca izvoare în mare măsură rezultatul cercetărilor d-sale, pe care el le consideră „prodigioase”, precum și lucrarea de popularizare *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, ca și unele articole din „Magazin istoric”. Ar fi fost de dorit ca unele afirmații de ordin general să fie exemplificate. De exemplu: în ce constă asemănarea culturii din mileniul al II-lea cu cea miceniană? sau în ce consta „rolul istoric de seamă în protoistoria Europei sud-estice” al triburilor geto-dace încă din secolul al IV-lea î. e. n. (p. 38).

Tot în cadrul vechii civilizații carpato-dunărene, Iuliu Paul aduce „cîteva date noi privind legăturile și influențele reciproce dintre civilizațiile neo-eneolitice ce s-au dezvoltat pe teritoriul țării noastre cu circa 4 000 de ani în urmă”. Este vorba de „raporturile reciproce dintre culturile Petrești, Cucuteni și Gumelnița”⁶. Lumea geto-dacă, care s-a întins pînă la Pontul Euxin, dar al cărei leagăn și țară a fost în Transilvania, e urmărită prin două studii interesante. În primul, Bucur Mitrea⁷ studiază răspîndirea monedei republicane romane pe teritoriul Daciei. Făcînd comparație cu teritoriile panonice, ilirice, tracice, cu Galia și Germania, autorul dovedește că pe teritoriul Daciei „s-a descoperit un număr mult mai mare de denari romani republicani, într-un număr de localități mult mai numeroase, peste 250”, decît pe teritoriile menționate, care atinge impresionanta cifră de 20 000 de denari republicani.

Afluxul de monede romane pe teritoriul Daciei este explicat în urma descoperirilor de la cetatea dacă Tilișca (jud. Sibiu), unde s-au găsit 14 tipare monetare care imprimau denari romani republicani din prima jumătate a secolului I. Decî pe teritoriul daco-get circula două categorii de denari romani republicani: unii autentici, băuți în atelierelor romane, iar alții băuți în atelierelor din Dacia. Aceasta dovedește că în secolele II—I î. e. n. viața

¹ *Unitate și continuitate...*, p. 9—30.

² *Ibidem*, p. 11.

³ *Ibidem*, p. 27.

⁴ *Ibidem*, p. 27.

⁵ D. Berciu, *Unitatea străveche carpato-dunăreană, bază a dezvoltării istorice ulterioare*, în *Unitate și continuitate...*, p. 31—40.

⁶ *Unitate și continuitate...*, p. 31—39.

⁷ *Moneda republicană romană și unitatea lumii geto-dace*, în *Unitate și continuitate...* p. 53—64.

economică a dacilor se dezvoltă sub influența romană (p. 62). Sarcina cercetării viitoare va fi de a găsi modalitatea de deosebire a celor două categorii de emisiuni.

Hadrian Daicoviciu⁸, bazându-se pe materialul edit, aduce noi interpretări pentru încadrarea cronologică a domniilor regilor Burebista, Deceneu, Comosicus, Scorilo, Duras-Diurpaneus și Decebal. Autorul înțelege prin regii daci numai „pe cei care au stăpânit asupra unui stat constituit”, deci se înlătură șefii de uniuni tribale amintiți de unii istorici antici (p. 65). Concluzia lui H. Daicoviciu: Burebista a domnit „de prin” 82–44 î.e. n. și între 44 î. e. n. până la 28–29 e. n. sînt domniile lui Deceneu și Comosicus; de la 28–29 e. n. până la 68–69 domnia lui Scorilo, apoi din 68–69 până în 87, Duras-Diurpaneus, care e continuat de Decebal (87–106).

Continuitatea poporului român pe teritoriul Daciei e discutată în mai multe studii. În primul, K. Horedt⁹ încearcă să demonstreze, bazat pe cultura Sintana de Mureș-Cerneahov, că goții n-au pătruns în interiorul arcului carpatic decât după 376, deci cu un veac mai târziu după părăsirea Daciei de autoritățile romane.

Academicianul C. Daicoviciu sintetizează ultimele cercetări arheologice privitoare la originea și continuitatea poporului român¹⁰. Prin săpăturile făcute în ultimii ani, se aduc dovezi materiale importante că după retragerea trupelor romane din Dacia „populația rămasă pe loc era o populație romanizată și supusă unei desăvârșiri a acestei romanizări”. Numeroase așezări din Transilvania și Banat (Țaga, Soporul de Cîmpie, Tibiscum, Cipău etc.) atestă în veacurile V–VI prezența unei populații daco-romane provinciale care adoptase creștinismul. Simbioza daco-romano-slavă începe doar după venirea slavilor în veacul al VII-lea și se termină cu asimilarea elementului slav în secolele X–XI. Acum apar și primele formațiuni politice care își fac cetăți din pământ și palisade, cum e cea de la Dăbica, care datează dinaintea venirii ungarilor (p. 92). Concluzia la care se ajunge examinând diferitele culturi protoromâne este că „procesul de formare a poporului român și a limbii române are loc în ultimele două sau trei veacuri din mileniul I al erei noastre”. Spațiul formării poporului român îl constituie, după opinia d-sale, „regiunile de deal și de munte ale fostei Dacie romane”, de unde populația s-a extins asupra tuturor regiunilor locuite azi de români.

Noi interpretări asupra unității limbii române aduce academicianul Al. Graur¹¹. D-sa nu găsește o explicație suficientă a fenomenului în vechile teorii ale transhumanței și colonizărilor care ar fi contribuit la unificarea limbii. Și, pe bună dreptate, deoarece numai un mic procent al populației se îndeletnicea cu această ocupație și apoi un număr foarte mare de oi putea fi păzit de foarte puțini ciobani, iar în ceea ce privește colonizările, acestea s-au făcut pe teritorii restrînse, deci nu puteau contribui la uniformizarea limbii pe tot cuprinsul țării. Explicația unității limbii este mult mai complexă și autorul aduce un argument dovedit istoricește: spre deosebire de apus, unde feudalismul a legat pe țărani de pământ, „la noi izolarea era mai puțin efectivă”, țăranii putîndu-se muta de pe o moșie pe alta. Dar evident că aceasta ar fi dus la o uniformizare doar a limbii române din Moldova și Țara Românească nu și a celei din Transilvania. Dar în tot decursul istoriei se constată mișcări demografice și din Transilvania peste Carpați, precum și în sens invers. Cît privește conștiința unității lingvistice a românilor, exemplul dat prin *Biblia* de la 1688 poate fi avansat cu patruzeci de ani înainte, adică în traducerea *Noului Testament* de la Bălgrad din 1648.

Teza academicianului Graur privitoare la imigrările populației române de pe ambele versante ale Carpaților își află confirmarea în studiul lui Ștefan Ștefănescu¹². D-sa urmărește

⁸ *Cronologia regilor daci, în Unitate și continuitate...*, p. 65–72.

⁹ *Un nou aspect al problemei continuității, în Unitate și continuitate...*, p. 73–82.

¹⁰ *Originea poporului român după cele mai noi cercetări, în Unitate și continuitate...*, p. 83–98.

¹¹ *Unitatea limbii române, în Unitate și continuitate...*, p. 99–103.

¹² *Mișcări demografice în țările române pînă în secolul al XVII-lea și rolul lor în unitatea poporului român, în Unitate și continuitate...*, p. 187–208.

mișcările de populație română provocate de conjuncturile social-politice pînă în secolul al XVII-lea și ajunge la concluzii interesante. Mulți români au trecut din Transilvania în principate fie din cauza deposedării complete de pămînt, fie a încălcării drepturilor lor de proprietate, fie a persecuțiilor religioase. Mișcările demografice se constată documentar încă înainte de întemeierea statelor feudale de sine stătătoare Moldova și Țara Românească și se continuă în tot decursul veacului al XV-lea și al XVI-lea. Din Transilvania pornesc voievozii Dragoș și Bogdan și tot de aici tradiția atribuie și „descălecatul” Țării Românești, care are și un substrat istoric, producîndu-se în acest timp „un curent de emigrare de populație din Transilvania în Țara Românească” (p. 194). Mai tîrziu, pe măsura intensificării exploatării țărănimii din Transilvania, îndeosebi după răscoala condusă de Gh. Doja, se constată documentar numeroase treceri (p. 203).

Exemplele de trecere pot fi completate cu acelea din prima jumătate a secolului al XV-lea ale cnejilor din Țara Hațegului, care, răscoalîndu-se, trec în Moldova, sau ale cnejilor bănașeni, în aceeași perioadă, care, nemulțumiți de colonizările din Banat, se refugiază sub conducerea lui Vladislav de Bizere în Țara Românească, de unde mai tîrziu se vor reintoarce.

Elementele de continuitate și unitate în evul mediu sînt completate de Aurelian Sacerdoțeanu¹³ prin analiza organizării teritoriului (ohabele), a termenilor care indică ocupații (oaste, păstorit, negoț) și instituții administrative, religioase și fiscale (județ, celnic, biserică, ban). Termenii au fost mult discutați în istoriografia română și nu constituie un element nou. Nu sîntem de acord cu ipoteza d-sale că „ohaba” ar fi un termen de origine latină și nici cu aceea că ea „reprezintă continuitatea neîntreruptă a satului liber din vremea romană pînă în secolul al XIV-lea”. Nu trebuie confundat înțelesul ohabei dinainte de întemeierea principatelor cu cel de după. După cercetările noastre, ohabele, care apar doar pe aria Banat, Oltenia și sud-estul Transilvaniei, sînt într-adevăr dovada unei organizații politice româno-slave din perioada simbiozei care se întindea pe tot acest teritoriu și al cărui locuitori au fost eliberați de stăpînirile de atunci. Dacă pecenegii ar fi făcut deosebirea între „sate libere și sate aservite”, le-ar fi dat o denumire pecenegă, nu sud-slavă.

Nu numai „întrajutorarea”, ci și luptele dintre voievozii din cele trei țări române au contribuit la întărirea unității de limbă, dar, cunoscînd concepțiile medievale, ne îndoiim că „războiul în sine punea ostașilor întrebarea : de ce”? (p. 118). Întrebarea aceasta se putea pune în secolele XIX—XX, dar în nici un caz în evul mediu. În ceea ce privește păstoritul, „care a contribuit la formarea celui mai unitar grai” (p. 119), am arătat mai sus părerea unor specialiști competenți.

Un fapt pozitiv a constituit în evul mediu unitatea economică a țărilor române¹⁴. Aceasta s-a afirmat nu numai prin schimburile economice dintre cele trei principate, ci și prin circulația de meșteșugari și prin comerțul moldo-muntean. Brașovul devenise încă de atunci piața comună a celor trei principate și schimburile se făceau, pe lîngă acest oraș, cu Bistrița și Sibiu. Credem că aceste orașe pot fi completate cu Caransebeșul, care e amintit în treacăt de autor, dar în evul mediu a avut o intensă viață economică¹⁵.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, din cauza războiului vama și a tendințelor guvernelor din Budapesta, legăturile economice se reduc într-o mare măsură. Dar

¹³ Continuitate și unitate în istoria medie a românilor, în *Unitate și continuitate...*, p. 105—133.

¹⁴ Radu Manolescu, *Unitatea economică a țărilor române în evul mediu*, în *Unitate și continuitate...*, p. 134—152.

¹⁵ Vezi, în acest sens, Ghidiu-Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 314—317.

consecințele nu întârzie, prin închiderea întreprinderilor, sărăcie și emigrări în România¹⁶. Toate dovedesc strînsa unitate economică a celor trei principate.

Mihai Viteazul reușește să realizeze unitatea politică a țărilor române, dar fără a o putea menține. Pe lângă lipsa unei baze economice durabile, a unei centralizări, la căderea lui a contribuit, desigur, și faptul că accentul apărării l-a pus pe mercenari, în loc de a se baza pe armata națională, care, mai ales în Transilvania, avînd în vedere tradițiile de luptă anterioare, ar fi dat un rezultat bun¹⁷.

Caracterul și tendințele revoluției de la 1848 în Transilvania sînt relevate în mod competent în studiul profesorului Miron Constantinescu¹⁸. Prin participarea largă a maselor populare, prin programul său, revoluția de la 1848 a avut „caracterul unei revoluții burghezo-democratice” (p. 221), fiind „ultima revoluție pe plan european” (221). Prin eforturile unor revoluționari români pentru unirea forțelor revoluționare, aceștia se situează pe pozițiile marilor dascăli ai proletariului, Marx și Engels, care, în „Noua gazetă renană”, îndemnau popoarele la unire împotriva reacțiunii europene (p. 217). Cît despre Avram Iancu, „i s-a impus această beligeranță de către condițiile obiective, a fost pus în situația de a o face” (p. 217). Revoluția a avut un caracter antifeudal, dar și național, „ambele existînd în același timp” (p. 221). Justă este caracterizarea programului lui Eftimie Murgu (p. 212), dar trebuie rectificat detaliul că adunarea de la Lugoj a avut loc la 15/27 iunie, nu la 3 mai. De asemenea, în urma noilor cercetări s-a demonstrat că Murgu a ajuns în tabăra lui Iancu din Munții Apuseni, dar cei doi tribuni cu care a purtat tratativele i-au cerut un răgaz de o lună spre a-i da răspunsul.

Ion Șendrulescu, exclusiv pe baza materialului edit, sintetizează „lupta revoluționarilor români pentru unitate în perioada 1849—1853”. În fruntea acțiunii era Nicolae Bălcescu, care, împreună cu ceilalți revoluționari din exil, a militat în mod ferm pentru unitatea statală, pe cale diplomatică, cît și prin unele periodice, ca „România viitoare”, „Junimea română” și „Republica română”¹⁹.

Eugen Stănescu expune rezultatul cercetărilor d-sale privitoare la evoluția conștiinței de unitate teritorială în lumina denumirilor interne²⁰. Se face o amplă cercetare asupra genezei noțiunii de „România”, examinîndu-se denumirea în presa internă la revoluționarii pașoptiști, la cronicari, la istoricii greci Dimitrie Philippide și Dionisie Fotino. Din studierea lor rezultă că procesul dintre 1839 și 1859, cînd se încetățenește termenul de România, „este rezultatul unei geneze îndelungate, ale cărei premise se pot înregistra cu mult înainte” (p. 242). Atragem atenția și asupra termenului de „Moldo-România”, folosit îndeosebi de revoluționarii din Banat.

Unirea Principatelor constituie o etapă importantă în lupta poporului român pentru realizarea unității la care românii din Transilvania și Banat participă cu tot entuziasmul. De acum încolo, lupta se va duce pe două planuri: cultural și politic. Ceea ce trebuie menționat e faptul că inițiativele românilor supuși vor găsi un larg ecou și sprijin la frații lor liberi.

Din punct de vedere politic, activitatea românilor se poate urmări din mai multe studii, care se completează, dîndu-ne o imagine documentată asupra premiselor marelui act de la Alba-Iulia.

¹⁶ Carol Göllner, *Relațiile economice dintre Transilvania și vechea Românie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Unitate și continuitate...*, p. 255—264.

¹⁷ I. Ionașcu, *Mihai Viteazul și unitatea țărilor române*, în *Unitate și continuitate...*, p. 153—185.

¹⁸ Miron Constantinescu, *Lupta națională și socială a românilor din Transilvania în 1848*, în *Unitate și continuitate...*, p. 209—222.

¹⁹ *Unitate și continuitate...*, p. 223—236.

²⁰ *Geneza noțiunii de „România”. Evoluția conștiinței de unitate teritorială în lumina denumirilor interne*, în *Unitate și continuitate...*, p. 237—254.

În decursul luptelor pentru cîștigarea drepturilor, începînd de la petițiile lui I. Inochentie Micu din 1743 și 1744, trecînd pe la *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, la Petiția generală din 25 februarie 1849, cu cît burghezia română din Transilvania se dezvoltă, cu atît lupta devine mai ascutită și programul politic mai precis²¹. Aspirațiile politice ale românilor supuși Imperiului austro-ungar sînt concretizate în două lucrări de mare valoare. E vorba de studiul lui Al. Papiu-Ilarian din 1861 *Independența constituțională a Transilvaniei*, publicat ca un protest la adresele Dietei maghiare către împărat care pretindeau unirea Transilvaniei cu Ungaria în baza dreptului istoric (p. 277). Papiu-Ilarian demonstrează atît din punct de vedere istoric, cît și juridic dreptul la independență al Transilvaniei (p. 276—282).

Programul politic mai este concretizat și în conferința națională de la Sibiu din 1881 în Memorandumul din 1892, iar teoretizarea se află expusă pe larg în „Replică” din 1892, care constituia o documentată argumentare asupra unității poporului român și proclama cu tărie necesitatea eliberării popoarelor supuse de Ungaria (români, croați, sîrbi și slovaci, p. 272—273). Urmărind programele politice ale românilor supuși, rezultă evoluția concepțiilor, de la pretenția „repunerii” în drepturi istorice ca fiind cel mai vechi popor stăpîn al pămîntului ce-l locuiau și pînă la a pretinde dreptul de autodeterminare și, în consecință realizarea unității statale. De fapt, Papiu-Ilarian nu făcea decît să sintetizeze aspirațiile politice ale poporului român care au fost ridicate și de alții înaintea lui. Ideea unui congres al tuturor românilor din imperiu a fost afirmată în repetate rînduri de Andrei Mocioni, de Mihai Eminescu, Andrei Șaguna ș. a. Iar cît privește dezvoltarea drepturilor juridice și istorice asupra pămîntului locuit de români, cu ocazia promulgării dualismului au fost pe larg tratate și de istoricul Vasile Maniu (*Unitatea latină sau cauza română în procesul naționalităților din punctul de vedere istoric, juridic și politic*, București, 1867, și *La mission de l'Occident latin dans l'Orient de l'Europe*, Paris, 1869).

Programul politic este continuat după „Replică” prin hotărîrea Partidului Național de a reintra în viața parlamentară a Ungariei²². Noul program cerea recunoașterea individualității politice a poporului român și asigurarea dezvoltării sale naționale (p. 98). La realizarea acestui deziderat nu se putea ajunge decît prin o deplină autonomie a cercurilor și comunelor locuite de români (98). Se reînviu, în altă formă, propunerile făcute de Viucențiu Babeș și Svetozov Miletici în proiectul de lege din 1867, care n-au fost luate în seamă de guvernul de atunci.

Dar, pe lîngă această grupare, mai era una, aceea a mișcării federative, a Austriei mari, al cărei teoretician era Aurel C. Popovici și la care aderaseră și unii frunțași români, ca Alexandru Vaida-Voievod și Teodor Mihali (p. 108—109). Tineretul grupat în jurul „Tribunei” din Arad a combătut această teză prin recenzia lui Vasile Goldiș și articolele lui Ilarie Chendi.

După regrouparea Partidului Național, în preajma izbucnirii primului război mondial, cît și în timpul neutralității, se remarcă tratativele lui Tisza cu frunțașii Partidului Național Român și cu cercurile clericale, tratative care nu vor duce la nici un rezultat, deoarece Tisza nu era dispus să facă vreo concesie importantă și, din această cauză, se va servi de unelte ca mitropolitul Vasile Mangra, Burdea de la Caransebeș sau profesorul Iosif Siegescu (114). Ei nu erau „renegați”, cum li numește C. Nuțu, ci mai degrabă unelte conștiente sau oportuniști. După intervenția României, guvernul Tisza ia fel de fel de măsuri de oprimare, care vor adînci nemulțumirile românilor supuși. Aceasta cu atît mai mult cu cît și coaliția formată împotriva guvernului Tisza (care cuprindea partidele independent, radical și democrat) a militat pentru soluționarea problemelor naționalităților tot în cadrul statulu,

²¹ Constantin Nuțu și G.D. Iseru, *Continuitate, unitate, libertate națională în programele politice ale românilor din Transilvania*, în *Unitate și continuitate...*, p. 265—285.

²² C. Nuțu, *Noul activism și lupta pentru unitatea de stat (1905—1918)*, în *Desăvîșirea unificării statului național român...*, p. 88—138.

maghiar (p. 136). Aceasta va duce la marile acțiuni din 1918, care vor constitui etapa finală a luptei de unitate statală.

E demnă de remarcat unitatea de vedere în marile probleme politice între românii din Transilvania și cei din țara liberă. Patenta din 26 februarie 1861 a fost privită „cu bunăvoință” de unii români din principate, deoarece prin ea se dădea posibilitatea afirmării naționale a românilor supuși. În schimb, încheierea pactului dualist a fost primită cu răceală de presa din țara liberă²³. Telegrama oficială, protocolară de felicitare trimisă de Ion Ghica contelui Andrassy a stîrnit un val de protest în parlament, iar M. Kogălniceanu a făcut celebra interpelare din 14/26 martie care „dovedea împotrivirea Românicii față de încheierea pactului austro-ungar” (p. 302). Aceasta se adevăra și prin atitudinea ziarelor oficiale „Românul” și „Perseverența”. Un grup de intelectuali, printre care Alexandru Candiano, B.P. Hasdeu, dr. Carol Davila și Ioan A. Geanoglu, va merge în Transilvania spre a lua contact direct cu realitățile de acolo în urma proclamării dualismului (p. 304).

Atît burghezia cît și mișcarea muncitorească din România liberă au susținut „cauza românilor de peste munți, au justificat continuitatea și drepturile românilor asupra acestui teritoriu, au militat pentru unitatea politică a poporului român”²⁴.

Concomitent, în Transilvania mișcarea socialistă ia un mare avînt începîndu-se după înființarea secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria. Cei mai mulți membri erau recrutați din rîndul minerilor, dar erau puternice organizații și la sate, precum și în centrele urbane.

Mișcarea muncitorească din Transilvania a avut intense legături cu cea din România, care s-au manifestat „nu numai pe planul social, al întăririi conștiinței de clasă, ci și pe planul luptei de eliberare națională, contribuind la consolidarea unității de stat a poporului nostru”²⁵. La 5 mai 1918 se întrunește la IX-lea congres social-democrat român, ce „reafirmă existența dublului jug, social și național, care se exercita asupra muncitorilor și țăranilor români” (p. 280). Încă din luna decembrie 1917, prin pana lui Emil Isac, socialiștii români cereau Partidului Național să intre în acțiune, iar la 6 octombrie 1918 are loc primul contact cu reprezentanții P. N. R. (p. 293). La congresul general al P. S. D. U., poziția social-democrației maghiare era limitată, întrucît milita pentru menținerea „integrității teritoriale” a Ungariei (297). Dar, în aceeași zi, muncitorii români de la uzinele Csepel se întrunesc și pretind dreptul de „liberă dispunere”, adică de autodeterminare (p. 298). Prin această hotărîre, ca și prin inițiativa formării Consiliului Național Român, „socialiștii români au premers burgheziei, iar în multe privințe au ajuns mai departe în formularea revendicărilor, situîndu-se pe o poziție mai radicală, creînd condiții politice mai prielnice pentru realizarea năzuințelor populare” (p. 298). După formarea Consiliului Național Român, în care socialiștii au avut inițiativa, încă de la începutul lunii noiembrie 1918, social-democrații puneau problema necesității convocării unei „mari adunări naționale” în care să fie consultat poporul român (p. 305). Declarația de unire de la Alba-Iulia a fost alcătuită „într-un spirit mult mai înaintat decît doreau vîrfurile burgheziei și ale moșierimii din vechea Românie și din Transilvania” numai datorită socialiștilor (p. 314). Rolul pozitiv avut de mișcarea socialistă la Alba-Iulia e confirmat, într-un interviu de mai tîrziu (1931), și de Vasile Goldiș. Era bine dacă autorul ar fi arătat în câteva cuvinte și antecedentele colaborării mișcării muncitorești cu P. N. R., precum și rolul important al sfaturilor muncitorești, unele foarte puternice, cum era cel de la Reșița sau din Petroșani.

²³ Vasile Maciu, *România și pactul dualist austro-ungar din 1867, în Unitate și continuitate...*, p. 287–314.

²⁴ C. Corbu, *Poziția socialiștilor din vechea Românie față de problema unității politice a poporului român la sfîrșitul secolului al XIX-lea, în Unitate și continuitate...*, p. 314–322.

²⁵ Al. Porțeanu, *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania pentru unire, în Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 268–315.

Acțiunea pentru unire desfășurată în România liberă a fost mai intensă decât în Transilvania, întrucât nu era opreliștea guvernelor habsburgice. Aceasta se poate urmări din cele două studii semănate de I. Gheorghiu ²⁶, cu un conținut asemănător și în mare parte cu aceleași fraze. Nu sîntem de acord cu acest sistem, care scade nivelul științific al lucrărilor respective și diminuează prestigiul autorului.

Deși guvernele României nu puteau acționa în mod oficial pentru realizarea unității statale, presa, mișcarea socialistă și oameni politici burghezi marcanți au întreprins numeroase acțiuni care au trezit nemulțumiri la Budapesta, ca și la Viena (p. 146). Mișcarea socialistă urmărea ca, o dată cu realizarea unității, să se înlăture și regimul burghezo-moșieresc. Dintre intelectualii și oameni politici au militat în mod activ pentru realizarea unității: Petre Grădișteanu, Take Ionescu, profesorul Ion Ursu, apoi profesorul Gh. Secășanu, care în 1882 împreună cu C. A. Rosetti, înființează societatea „Carpați”, iar mai tirziu împreună cu Gh. Ocășanu întocmesc faimoasa proclamație ca răspuns la înființarea societății „Emke” din Cluj, proclamație care le aduce expulzarea (p. 149—153). În perioada neutralității, regele constituia o piedică pentru intervenția alături de Antantă (p.155), deși marea majoritate a intelectualilor români, în frunte cu Nicolae Iorga, Nicolae Filipescu, N. Titulescu și mulți alții, la care se adăugau și ardelenii Vasile Lucaci, Oct. Goga, profesorul Simion Mîndrescu, Vasile Stoica și alții, militau, în cadrul „Ligii culturale”, prin presă și mitinguri pentru intrarea în război contra puterilor centrale. Foarte just remarcă autorul că „scopul participării României la războiul mondial era deosebit de acela al marilor puteri”, deoarece România urmărea să-și realizeze unitatea statală, iar nu să facă „cotropiri și anexiuni teritoriale” străine.

După intrarea în război a României și îndeosebi după retragerea în Moldova pleacă în capitalele Antantei intelectuali spre a susține pe cale semioficială cauza unității române ²⁷. Ceea ce caracterizează emigrația română este faptul că celelalte emigrații (polonă, cehă) nu aveau în sprijinul lor un stat național (p. 165) și, în al doilea rînd, între activitatea emigrației și guvern au fost, chiar în clipele grele din 1917—1918, legături strînse. În lagărul de la Darnița, prizonierii din Ardeal, Banat și Bucovina se înscriu ca voluntari pentru armata română (p. 167).

În aprilie 1917 pleacă o delegație, în frunte cu Vasile Lucaci și Vasile Stoica, în Statele Unite, unde au desfășurat o activitate intensă pentru cauza română (168—171). La Londra se înființează „Societatea anglo-română”, iar la Roma emigrația română participă la Congresul naționalităților din monarhia austro-ungară, care s-a întrunit în 8—10 aprilie 1918 (p. 179—180). La Paris, în 30 aprilie 1918 se pun bazele „Comitetului național al românilor din Transilvania și Bucovina”, sub președinția savantului Traian Vuia, care își intensifică activitatea după sosirea lui Take Ionescu (iulie 1918). La cîteva zile după sosirea lui Octavian Goga și Sever Bocu se constituie Consiliul național al unității române, care va fi recunoscut treptat și de către guvernele aliate și va desfășura o intensă activitate pînă în vara anului 1919 (p. 192).

În ceea ce privește condițiile internaționale în care s-a desfășurat mișcarea pentru unire, acestea se caracterizează în primul rînd prin instaurarea dictaturii proletariatului în Rusia (7 noiembrie 1917), care va avea o mare influență asupra mersului războiului și asupra mișcării de eliberare din țările din răsăritul Europei, căci, „cu toate restricțiile impuse prizonierilor

²⁶ Ion Gheorghiu, *Acțiuni pentru unirea Transilvaniei înainte de intrarea României în primul război mondial, în Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 146—163, și *România și unirea Transilvaniei în 1914—1919”, în Unitate și continuitate...*, p. 323—343.

²⁷ I. Gheorghiu și C. Nuțu, *Activitatea românilor din Transilvania și din vechea Românie peste hotare, în Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 164—199.

care se înapoiau din Rusia de reacțiunea germană și austro-ungară, germenul spiritului revoluționar n-a putut fi anihilat”²⁸.

La rindul lor, mișcările revoluționare din Europa centrală au ajutat Republica sovietică în luptele purtate în decursul anului 1918 (p. 220).

Situația militară și politică din timpul războiului se completează cu unele știri politice și militare culese din arhivele Vienei, care se extind și asupra unor orașe ca Brăila și Suceava²⁹.

În ceea ce privește desfășurarea luptelor pentru realizarea unității statale, trebuie relevante unele caracteristici: în primul rând, faptul de ordin internațional, că victoriile armatei române din Moldova au constituit „principalele succese ale Antantei din anul 1917”³⁰ și că „victoriile obținute la Mărăști, Mărășești și Oituz au întruchipat uriașa voință a întregului nostru popor, care și-a strâns toate forțele pentru apărarea libertății, pentru desăvârșirea unității politice” (p. 371). De fapt, studiul colonelului Cupșa cuprinde un istoric al armatei române începând cu Iancu de Hunedoara, continuând cu Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și formarea armatei române moderne din 1830, care își va dovedi vitejia prin cucerirea independenței în 1877.

Ultimul moment important din istoria armatei române îl constituie participarea la înfrângerea Germaniei fasciste și a Ungariei hortiste și e bine să reproducem datele pe care le dă autorul, spre a fi cunoscute de cit mai mulți: „De la 23 august 1944 până la 12 mai 1945 trupele române au luptat alături de trupele sovietice timp de 260 de zile, au străbătut prin lupte peste 1 000 km, din Transilvania până la Boemia, au cucerit 17 masivi muntoși pe timp de iarnă, cu temperaturi scăzute, cu zăpezi mari, în regiuni lipsite de localități și adăposturi, au forțat 12 cursuri mari de apă, au eliberat 3 831 de localități, dintre care 53 de orașe, au participat la eliberarea marilor orașe: Cluj, Oradea, Debrețin, Budapesta, Banská Bystrica și Bratislava, au capturat peste 117 000 de prizonieri și au provocat trupelor fasciste mari pierderi în material tehnic și efective. Efectivul total participant la război din partea României depășește 538 000 de oameni” (p. 378—9).

Un rol de seamă în destrămarea monarhiei dualiste l-au avut țărani. Prin alungarea notarilor, jandarmilor, pretorilor, nerecunoașterea autorității comitatense și înființarea în toate satele a consiliilor și gărzilor naționale, putem afirma că încă din luna noiembrie 1918, deci înainte de Alba-Iulia, țărani au procedat la dezagregarea aparatului administrativ³¹. Într-un articol, necunoscut autorilor³², am arătat mișcările țărănești care au avut loc la Talpoș, Șepreuș, Aleșd și caracterul lor. După izbucnirea războiului, țărănimea, pe lângă tributul de sînge (între 1914—1918 au fost mobilizați 468 239 de țărani și muncitori români), a fost supusă și la multe șicane, care i-au mărit nemulțumirea. Un mare număr de țărani a fost nevoit să lucreze forțat pe marile moșii din interiorul Ungariei pentru asigurarea producției agricole (p. 228). Spre a împiedica cumpărarea pământurilor de către români, încă din 1917 s-a stabilit că nimeni nu poate cumpăra vreo proprietate agricolă fără aprobarea Ministerului Agriculturii (p. 228).

De aceea, încă din timpul luptelor, soldații români și ai celorlalte naționalități din imperiu dezertează în masă, iar după intervenția României țărani din sudul Transilvaniei s-au solidarizat cu trupele române (p. 232).

²⁸ C. Nușu, *Condițiile internaționale în care se desfășoară mișcarea pentru unirea Transilvaniei cu România*, în *Desăvârșirea unificării statului național român...*, p. 220.

²⁹ Constantin C. Giurescu, *România și primul război mondial. Știri noi din arhivele Vienei, în Unitate și continuitate...*, p. 345—357.

³⁰ Colonel I. Cupșa, *Armata română în lupta pentru libertate, independență și unitate politică, în Unitate și continuitate...*, p. 359—380.

³¹ V. Popeangă și I. Kovács, *Lupta țărănimii din Transilvania pentru unirea cu România, în Desăvârșirea unificării statului național român...*, p. 222—267.

³² *Aspecte ale colaborării P.N.R. din Transilvania cu mișcarea muncitorească*, în „Studii”, 1968, nr. 1.

Răscoalele țărănești au cuprins tot Banatul, o mare parte din Arad și Bihor, Munții Apuseni, Cîmpia Ardeleană, Țara Oltului, comitatul Hunedoarei și multe sate din secuime. În aceste răscoale, țărani români au luptat alături de cei maghiari, sirbi și germani împotriva marilor proprietari, industriași și comercianți. În locul autorităților alungate, țărani instituie consiliile naționale și introduc limba română în administrație și, în unele locuri, chiar în justiție (p. 262). La adunarea de la Alba-Iulia au participat un mare număr de frunțași ai țăranilor, dintre care amintim pe Avram Borcuția din Șicula și Uroș Păteanu din Nădlac (p. 266–7).

Autorii iau multe informații, privitoare la mișcările țărănești, din chestionarul întocmit de profesorul Nicolae Ilieșiu care se află la Muzeul din Timișoara. Cunoaștem acel material și ne îndoiim de exactitatea lui științifică. În primul rând, Ilieșiu a adunat datele privitoare la mișcările țărănești și la participarea la evenimentele din 1918 cam după cincisprezece ani, cînd evenimentele puteau fi relatate sub prisma anumitor interese. În al doilea rând, informațiile nici nu au fost culese personal, ci, a fost întocmit un „chestionar”, cu un număr de întrebări, care s-a trimis în fiecare comună și fiecare a răspuns după amintiri, iar nu după datele ce existau în actele oficiale.

Interpretări noi, bazate și pe bogatul material arhivistic inedit, dar și pe o seamă de lucrări apărute în străinătate și puțin utilizate și istoriografia română, aduce prof. univ. Miron Constantinescu³³. Concluziile la care ajunge sînt: „În primul rînd e necesar să subliniem faptul că inițiativa istorică a chemării la acțiunea pentru eliberarea națională și socială pentru unire a Partidului Național Român a aparținut în Decembrie 1917 partidului muncitorilor români. Prin pana lui Emil Isac, «Adevărul» a criticat lipsa de curaj și tăcerea conducătorilor Partidului Național Român” (p. 366). În al doilea rînd: „În entuziasmul ei, țărănimia română a proclamat în comune și sate unirea cu România încă înainte de adunarea de la Alba-Iulia, prin alungarea vechilor organe administrative, introducerea limbii române în școli și administrație” (p. 363).

Consiliul Național Român a luat ființă în urma inițiativei Comitetului Central al P. S. D. U. (p. 366). „În cadrul Consiliului Național Român Central, alături de social-democrați, poziția mai avansată au reprezentat-o V. Goldiș, Aurel Lazăr și Ion Suciș” (p. 373). Unirea Transilvaniei este „principalul rezultat al luptelor revoluționare din toamna anului 1918” (p. 413).

În ceea ce privește Republica autonomă bănățeană, autorul arată că „n-a satisfăcut năzuințele maselor revoluționare, a încercat să fărîmîteze acțiunea de unire a românilor”, deoarece „tendința populației românești de a se uni cu România nu putea fi împiedicată prin soluții diversioniste” (p. 406–7).

Sîntem întru totul de acord cu aceste noi interpretări, dar avem unele mici rezerve în ceea ce privește pe Vasile Goldiș. Astfel, precizările apărute în ziarul „Românul” (a. 1918, nr. 15, 13/27 noiembrie, p. 1) privitoare la dezideratele mișcării muncitorești au fost impuse Consiliului Național Român de către Partidul Social-Democrat în urma ședinței din 25 noiembrie și „Românul” l-a publicat în calitatea lui de oficios al Consiliului Național Român (p. 374). Episcopul I. I. Pap a cerut lui Miron Cristea și bisericii în general să-și fixeze poziția față de Consiliul Național Român, deoarece, în urma morții lui Mangra, el gira afacerile mitropoliei din Sibiu, era deci capul bisericii ortodoxe din Ungaria. De altfel, același lucru l-a făcut și biserica greco-catolică, unde Goldiș nu mai era „secretar consistorial” (p. 379).

Banatul a trecut sub administrația maghiară încă din 1860, iar nu „pe baza compromisului încheiat în 1867” (p. 405). Nu știm ca între reprezentanții Consiliului popular bănățean să fi fost și români (p. 406).

³³ Miron Constantinescu, *Actul unirii. 1 Decembrie 1918, în Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 353–424.

După hotărîrea de unire, la 8 ianuarie 1919³⁴, Consiliul național săsesc se întrunește la Mediaș, pronunțîndu-se „răspicat” pentru unirea Transilvaniei cu România (p. 446), iar populația germană din Banat, după adunarea din 10 August 1919, „prezintă Consiliului Dirigent prin delegații ei, o rezoluție în sensul unirii cu România” (p. 450). La Tirgu-Mureș s-a înființat un „Consiliu național maghiar”, sub președinția profesorului Antalffy Endre, care a acceptat „recunoașterea statelor naționale formate sau în formare” (p. 434).

Un mare rol în desăvîrșirea unității statale l-a avut dezvoltarea culturală unitară a poporului român. După înfrîngerea revoluției de la 1848—1849, noua clasă, burghezia, în ascensiunea ei, își canalizează aspirațiile spre ideologia și cultura națională, pe care o folosește ca armă de luptă pentru realizarea unității statale. V. Curticăpeanu ne-a dat două studii și o carte de sinteză în care se relevă lupta pentru unire prin această nouă prismă, a culturii³⁵.

Germenul marilor asociații culturale de mai tirziu îl constituie modestele societăți de lectură organizate pe lângă gimnaziile, pedagogiile și teologiile române, precum și pe lângă catedrele de limbă română de la gimnaziile maghiare. Asemenea asociații „de lectură” apar pe lângă gimnaziile din Oradea Mare (1851), Satu Mare (1859), Cluj (1860), Baia Mare (1869), Năsăud (1870). Aceste societăți se completează cu cele ale studenților de la pedagogiile și teologiile din Arad (1867), Caransebeș, (1869), Blaj (1864), Gherla (1869) și Zalău. După înființarea Universității din Cluj, studenții români se organizează în societatea „Iulia”, interzisă ulterior de stăpînire³⁶. Burghezia română simțea nevoia să se constituie în „reuniuni de lectură și cînt” în care, pe lângă intelectuali, un rol de frunte îl aveau meseriașii și comercianții. Cea mai veche „reuniune” menționată documentar este cea din Lugoj (1848), continuată în Banat de cele din Caransebeș (1863), Timișoara (1872), Oravița (1873) și Reșița. În Transilvania apar reuniuni asemănătoare la Brașov (Casina înființată la 1835), Cluj (1860), Sibiu (1860). La acestea se adaugă numeroasele asociații profesionale ca: a sodalilor (calfelor) din Cluj și Sibiu, a meseriașilor din orașele bănățene și transilvănene, a învățătorilor organizați pe dieceze etc. Pe lângă aceste „mici fortărețe ale renașterii naționale românești”, apar și societățile care se extind pe o arie mai vastă de activitate, adică pe cîte un ținut. Încă din 1861 ia ființă „Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș”, iar în anul următor (1862) „Asociația națională arădeană pentru cultura și conversarea poporului român”, care a avut o activitate meritorie, pe lângă unificarea ortografiei și reînvierea trecutului glorios al poporului român³⁷.

Dar unitatea de acțiune a românilor din monarhie a fost realizată de „Asociația pentru cultura poporului român din Transilvania”, care în curînd devine „centrul vieții culturale românești din monarhie”, polarizînd întreaga viață culturală și întreținînd legături apropiate cu marile societăți din România liberă. „Astra” înființează pe tot teritoriul locuit de români așa-zisele „despărțăminte”, extinzîndu-și activitatea pînă în 1914 în 3 500 de orașe și sate, organizate în 87 de „despărțăminte”. Aceasta însemna o forță extraordinară care înființa biblioteci populare, trimitea ziare și organiza conferințe pînă în cele mai îndepărtate cătune locuite de români. Adunările generale ale „Astreii”, care aveau loc în fiecare an în alt oraș, constituiau „adevărate congrese naționale”, impunătoare manifestații, nu numai culturale, ci și politice, ale poporului subjugat. Impresionantă a fost adunarea generală de la Blaj din 1911

³⁴ L. Bányai și C. Göllner, *Poziția naționalităților față de unire*, în *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 426—452.

³⁵ *Mișcarea culturală romînăască pentru unirea din 1918*, București, 1968; *Cultura în sprijinul unității de stat*, în *Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 316—347; *Oglindirea procesului de unitate național-politică a romînilor în istoriografia modernă*, în *Unitate și continuitate...*, p. 381—395.

³⁶ *Mișcarea culturală...*, p. 23—42.

³⁷ *Ibidem*, p. 43—58.

cu ocazia semicentenarului înființării, care s-a transformat într-o uriașă manifestație a unității culturale române, participând pe lângă cei 30 000 de țărani, în frunte cu cărturarii din toate părțile teritoriului român, și un mare număr de intelectuali din țara liberă, între care marele scriitor I.L. Caragiale și istoricul Nicolae Iorga³⁸.

Studentii români de la universitățile din Viena și Budapesta au pus bazele societăților „Petru Maior” (Budapesta, 1862) și „România jună” (Viena, 1871). Studentii de la societatea „Petru Maior” înființează la 1902 revista „Luceafărul”, care urmărea unificarea literară a tuturor românilor și avea o orientare realist-populară. De la societatea „România jună” a pornit ideea unirii studenților din toate provinciile române, ce s-a manifestat puternic cu ocazia serbărilor de la Putna³⁹.

Românii din țara liberă răspund cu mult entuziasm la „sprijinul” cerut de frații lor robiți. Drept răspuns la inaugurarea dualismului, în ziua de 3/15 mai 1867, un mare număr de intelectuali și studenți înființează societatea „Transilvania”. Scopul societății era de a ajuta pe studenții din ținuturile ocupate a-și completa studiile în țară sau străinătate. Mai tirziu, va înființa burse și pentru formarea meseriașilor și va ajuta școlile și societățile din teritoriul ocupat⁴⁰.

Tot într-o zi de mare însemnătate pentru poporul român, la 24 ianuarie 1891, își începe activitatea „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, care a mobilizat masele în jurul principiului unității politice. Ajungând la circa 60 de filiale în țară și în marile orașe din apusul Europei, Liga publică Memoriul studenților privitor la situația românilor din Transilvania și Ungaria, iar mai tirziu tipărește „Replica” studențimii române. După izbucnirea primului război mondial, Liga își transformă denumirea în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor” și militează cu hotărre pentru realizarea unității politice a poporului român⁴¹. Un prețios auxiliar al ligii a fost Universitatea populară „N. Iorga” de la Vălenii de Munte, întemeiată de marele cărturar încă din 1908. Această instituție „a constituit un minunat refugiu pentru ardelenii asupriți și împiedicați să țină contactul viu” cu evenimentele culturale din România liberă⁴².

Dar cea mai importantă instituție care va milita pe un plan cultural-științific vast și unitar pentru realizarea unității politice va fi Academia Română. În curând, Societatea literară, care în 1867 va deveni Societatea Academică, iar după cucerirea independenței de stat, Academia Română, devine centrul cultural cel mai de seamă al tuturor românilor. Toate instituțiile culturale din Transilvania adoptă ortografia Academiei și intră în legătură cu ea. La rîndu-i, Academia acordă burse studenților și trimite ajutoare școlilor și instituțiilor culturale din ținuturile ocupate. Ca răspuns la acțiunea memorandiștilor, Academia alege în 1893 pe George Barițiu în funcția de președinte, iar la 27 mai 1894 lansează apelul către toate societățile culturale din lume privitor la persecuțiile românilor din Transilvania și Ungaria⁴³.

Sfîrșitul luptelor culturale-politice e încununat de marele act al unirii de la Alba-Iulia, unde au fost prezenți delegații tuturor societăților culturale din Transilvania și Banat.

Tot pe planul unității culturale e relevantă de autor noua orientare a istoriografiei române reprezentată de cei mai de seamă ideologi ai revoluției din 1848: Mihai Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Alexandru Papiu-Ilarian, Simion Bărnuțiu, George Barițiu și August Treboniu Laurian. Noua istoriografie era concepută pe alte baze, urmărind „să oglindească trecutul întregului popor român și să servească totodată ca armă de luptă în făurirea noilor idealuri”⁴⁴. Aceș-

³⁸ *Ibidem*, p. 59—139.

³⁹ *Ibidem*, p. 140—162.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 194—208.

⁴¹ *Ibidem*, p. 209—217.

⁴² *Ibidem*, p. 229.

⁴³ *Ibidem*, p. 239.

⁴⁴ V. Curticăpeanu, *Oglindirea procesului de unitate național-politică a românilor în istoriografia modernă, în Unitate și continuitate...*, p. 383.

tia sînt urmați de Alexandru D. Xenopol, care realizează prima istorie națională românească „la nivelul științei istorice europene”, apoi Nicolae Iorga, „cel mai pasionat cercetător al trecutului Transilvaniei între anii 1900—1918”, și Nicolae Densușianu, neobositul culegător de documente din arhivele Transilvaniei și Ungariei. În perioada premergătoare anului 1918, istoriografia română „are un caracter ofensiv și polemic, ceea ce exprimă idealurile neîmplinite ale poporului român”⁴⁵.

Din dorința de a veni în ajutorul autorului la o nouă ediție a cărții *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918* facem unele rectificări care nu împietesc asupra valorii ansamblului lucrării. Dimitrie Țichindeal nu a fost „primul director al preparandiei din Oradea”, ci a fost catihet la preparandia din Arad. De altfel, în acea vreme preparandia din Arad nu avea „director”, ci „senior” (p. 48). La p. 52 e, desigur, o scăpare de tipar, fiind vorba de frunzașul din Zărand, Sigismund Borlea, deputat în Dietă, iar nu „Balea”.

Printre intelectualii care se întruneau „prin deceniul al doilea al secolului” la parohul Teodori (nu Teodosi !) din Pesta, nu putea fi în nici un caz Paul Iorgovici (p. 141). Numele frunzașului ardelean este Anania Trîmbițaș, nu „Antoniu” (p. 148). Victor Vlad Delamarina nu a frecventat „Societatea Petru Maior”, deoarece după ce a fost eliminat din gimnaziul din Lugoj a trecut în vechea Românie (p. 145).

Ca o completare, ținem să subliniem de ce în fruntea orașelor care s-au grăbit să prevadă fonduri încă din 1867 pentru ajutorarea studenților din monarhie se afla orașul Galați (p. 199). În acest oraș, în acea vreme era primar revoluționarul transilvănean Mantu Rufu, colaborator al lui Timotei Cipariu și al lui Eftimie Murgu; după înăbușirea revoluției, fiind tînăr, s-a refugiat în principate, ajungînd primarul orașului Galați, și în această calitate va continua acțiunea de ajutorare culturală a studenților lipsiți de mijloace din Austro-Ungaria.

Seria monografiilor privitoare la unire trebuie completată cu cele două cărți de sinteză, mai mici, dar foarte folositoare, făcute pentru acei ce vor să se intereseze în mod general de felul în care a decurs actul de la 1 Decembrie 1918 și apărute în Editura politică⁴⁶ și Editura Meridiane⁴⁷.

Premisele creării statului național român se află încă din evul mediu, cînd, „în ciuda separării lor teritoriale, cele trei state feudale românești și-au păstrat limba, obiceiurile și legăturile pe toate țărmurile”⁴⁸. Unitatea lor poate fi urmărită în scrierile cronicarilor, care, prin „ideile ce le-au expus, au creat premisele ideii politice de unire a tuturor românilor” (p. 8), apoi prin circulația cărților religioase și prin interesele comune împotriva pericolului invaziei otomane (p. 10). După unirea realizată de Mihai Viteazul în secolul al XVII-lea, „planurile de unire devin o preocupare constantă” (p. 14). „Conștiința națională se va afirma tot mai puternic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în deosebi în secolul al XIX-lea, în condițiile apariției și, respectiv, dezvoltării relațiilor capitaliste, ale formării națiunii române” (p. 15). Răscoala de sub conducerea lui Horia, istoricii și gramaticii din Școala ardeleană, memoriul-manifest din 1791, *Supplex Libellus Valachorum*, răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, Societatea secretă „Constituția” din Lugoj, gruparea condusă de Ion Climpineanu, mișcarea revoluționară din 1840, Societatea „Frăția” din 1843 și activitatea lui Mihail Kogălniceanu în Moldova constituie etape importante, care au culminat cu revoluția burgheză-democrată din 1848, cînd tendința de unire este împiedicată de înăbușirea revoluției. Lupta pentru unire

⁴⁵ *Ibidem*, p. 394.

⁴⁶ I. Gheorghiu și C. Nuțu, *Adunarea națională de la Alba-Iulia*, București, 1968, Editura politică, 125 p.

⁴⁷ V. Netea, *Réunion de la Transylvanie à la Roumanie*, București, 1968, Editions Meridianes, 67 p.

⁴⁸ I. Gheorghiu și C. Nuțu, *op. cit.*, p. 6.

e continuată de revoluționarii din exil și ideea începe să fie acceptată de cercurile politice europene (p. 28). O nouă etapă o constituie unirea Moldovei și Țării Românești din 1859, care are un ecou puternic în Transilvania (p. 31).

După constituirea statului național român acțiunile pentru eliberarea Transilvaniei se intensifică. Printre mijloacele de luptă erau: presa, asociațiile culturale, Academia, cele două partide ale burgheziei române din Banat și Transilvania și îndeosebi mișcarea muncitorească, care încă din 1868 și-a însușit principiile autodeterminării popoarelor (p. 37).

Mișcarea memorandistă a constituit un moment important al luptei românilor pentru realizarea unității, mai ales prin acțiunile de solidarizare a opiniei publice din România. Consecința improcesurii și condamnării memorandiștilor e congresul naționalităților din Ungaria din 1895, când se stabilește un program comun de acțiune (p. 56).

La începutul secolului al XX-lea, acțiunea pentru realizarea unității e continuată cu multă intensitate prin ziarul „Tribuna” din Arad, în jurul căreia erau grupați așa-zii „tineri oțeliți”, prin serbările de la Sibiu din 1905 și de la București din 1906. La acestea trebuie adăugate două evenimente importante care s-au produs în 1905: înființarea ziarului socialist „Adevărul”, organ al secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria, și hotărârea Partidului Național Român de a renunța la politica de pasivitate.

Lupta pentru unirea Transilvaniei cu România în condițiile primului război mondial, declarația de autodeterminare a poporului român rostită în parlamentul din Budapesta, cit și în adunarea de la uzinele Csepel, au dus la crearea Consiliului Național Român, care organizează adunarea de la Alba-Iulia unde s-a proclamat unirea. Și aici se relevă mișcările țărănești, care „au avut rolul cel mai important în înlăturarea de la conducere a vechilor autorități, ușurând astfel preluarea puterii de către consiliile naționale” (p. 106).

Deși clasele stăpânitoare din România au menținut regimul burghezo-moșieresc defavorabil maselor populare, totuși, unirea „a creat condiții mai favorabile pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor progresiste ale societății, pentru intensificarea mișcării revoluționare a clasei învinzătoare” (p. 123).

Era bine dacă autorii se puneau la curent cu unele cercetări în legătură cu revoluția de la 1848/1949. Atunci n-ar fi afirmat că „populația din Budapesta, însuflețită de tineretul revoluționar condus de Petőfi Sándor, eliberează din închisoare, pe lângă Táncsics Mihály, și pe revoluționarul român Eftimie Murgu” (p. 24). Sau, la aceeași pagină, că românii din Banat au luptat „alături de revoluționarii maghiari” ca și „muncitorii români” de la Reșița (p. 24). Fapte inexacte din punct de vedere istoric. Alianța naționalităților din Ungaria nu începe la 1895. Congresul naționalităților de la Budapesta face parte dintr-un șir de acțiuni ale naționalităților, care se aliază încă din 1861, constituindu-se în clubul naționalităților, și al căror rezultat este proiectul de lege a naționalităților alcătuit încă din 1867, dar care a fost respins de guvern.

Și cartea lui Vasile Netea, tradusă în mai multe limbi de circulație, conține o amplă descriere a luptei pentru unitate. Pe lângă mărturiile române, autorul aduce și afirmațiile unor istorici maghiari și sași, ca Laurențius Topeltinus din Mediaș sau Lisznay Kovács Pál (6—7). La baza actului unirii stă „conștiința originii comune a tuturor ramurilor poporului român, viața neîntreruptă pe același teritoriu, unitatea de limbă și civilizație, legăturile economice permanente, identitatea aspirațiilor politice, manifestările unitare în literatură, artă și știință” (p. 3), care sînt examinate pe rînd de autor (p. 3—34). Din analiza evenimentelor se dovedește că „izbucnirea primului război mondial a aflat pe românii din Transilvania — susținuți de românii de pretutindeni — angajați în mod hotărît în lupta pentru eliberare și unitate națională” (p. 35).

Revoluția burghezo-democratică din Rusia (februarie 1917) a dat posibilitate prizonierilor români din lagărul de la Darnița „să se manifesteze pe plan politic conform sentimentelor lor naționale și aspirațiilor pentru care România a intrat în război” (p. 41). Un rol și mai hotărît asupra desfășurării evenimentelor îl are Marea Revoluție Socialistă din Octombrie (p. 42—43). La evenimentele externe se adaugă mișcarea revoluționară din cadrul monarhiei,

care duce la desfășurarea evenimentelor ulterioare ca : declarația de autodeterminare, crearea Consiliului Național Român, tratativele de la Arad cu guvernul maghiar în urma notei ultimative a Consiliului Național Român și convocarea adunării de la Alba-Iulia (p. 42—55). „Niciodată până atunci nu s-au văzut reuniți într-o adunare atâția români din Transilvania, din Banat, din Maramureș și atât de hotărâți să-și impună voința de a realiza speranțele pe care le nutreau de veacuri” (p. 57). Țăranii din Cîmpuri au semnat și pe fii lor cu mențiunea : „Semnăm, noi și fii noștrii pentru veșnicie” (p. 58). Iar cînd delegația a prezentat guvernului din București actul unirii, a fost întâmpinată de șeful guvernului român cu vorbele : „Vă așteptăm de o mie de ani și ați venit spre a nu ne mai despărți niciodată” (p. 63).

La încheierea studiului, autorul dă citeva date interesante despre progresul făcut de Transilvania în urma unirii și a eliberării de la 23 august (p. 63—66).

E o greșeală de tipar că Vaida a citit „declarația de la Arad” în parlament (p. 47); era cea de la Oradea. Volumul III din *Operele* lui N. Bălcescu, ediția G. Zane, nu au apărut la „Editura pentru literatură”, ci la Editura Academiei (p. 22). Era bine dacă autorul făcea precizarea că e vorba de Partidul Național Român din Transilvania care a hotărît în 1869 să nu participe la lucrările Dietei pentru că a participat Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria (p. 30).

Seria publicațiilor de popularizare trebuie încheiată cu frumosul album, bogat ilustrat, intitulat *1 Decembrie. Semicentenarul unirii Transilvaniei cu România, 1918—1968*. Cuprinzînd numeroase articole semnate de academicianul C. Daicoviciu, Ștefan Pascu, Miron Constantinescu, I. Ceterchi, Andrei Dancsuly, C. Nușu, V. Curticăpeanu ș.a., albumul se încheie cu interesantul articol al lui Marosi Péter (*Armonie creatoare*) care oglindește dezvoltarea literaturii maghiare din patria noastră, făcîndu-se totodată o paralelă cu literatura română. Cele opt planșe color reprezintă figuri de mari luptători pentru libertate (Nicolae Bălcescu, Avram Iancu, Alexandru Ion Cuza) sau scene importante din trecutul nostru de luptă care se încheie cu insurecția armată de la 23 August. Articolele sînt împletite cu versuri de ale poezilor români și maghiari, precum și cu citate din oamenii noștri de stat din trecut și prezent, dintre care reținem pe al tov. Nicolae Ceaușescu : „Societatea noastră socialistă, în care s-a înfăptuit pentru prima oară comunitatea de interese economice și politice a tuturor claselor și categoriilor sociale, oferă fiecărui cetățean — român, maghiar, german și de alte naționalități — posibilități nelimitate de afirmare și promovare în toate domeniile și pe toată ierarhia vieții sociale”.

✱

✱

Universitatea din Cluj a fost prezentă prin cartea elaborată de Ștefan Pascu⁴⁹. Este o carte de înalt nivel științific, scrisă de un istoric de seamă al Ardealului, așa cum se cerea în atare împrejurări. Evitînd încălcările de subiecte, care apar consecvent în celelalte cărți, fiind la curent cu ultimele cercetări științifice, folosind fonduri arhivistice străine, dar și românești, mai puțin cunoscute, precum și cărți și articole mai rar cercetate spre a fi cit mai complet putem afirma că autorul a tratat subiectul exhaustiv. Puțin vor avea de adăugat istoricii viitor la materialul folosit de Ștefan Pascu. La documentarea foarte bogată trebuie să adăugăm și stilul apologetic, dar obiectiv, care face ca autorul să fie simțit în fiecare rînd, în fiecare frază, în fiecare pagină și capitol. De aceea cartea lui Ștefan Pascu nu poate fi rezumată. Cartea trebuie citită în ansamblul ei și atît omul de cultură generală, cît și cercetătorul de specialitate vor găsi lucruri care să-i completeze cunoștințele și să-i dea o viziune asupra desăvîrșirii unității de stat, care „nu mai poate fi socotită de nici un cunoscător al evenimentelor nici ca o întîmplare norocoasă, nici ca un rezultat al războiului mondial și nici ca un dar al tratatelor de pace... Adunarea națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 a fost marea sărbătoare a întregului popor român care, prin numărul participanților, prin maturitatea de gin-

⁴⁹ *Marea adunare națională de la Alba-Iulia. Încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, 510 p.

dire și manifestare, a încununat veacuri de strădanii, eforturi și lupte dramatice și eroice în același timp” (p. 7).

Aceste strădanii pot fi urmărite în prima parte a cărții (p. 9—210), care tratează pe larg conștiința originii comune romane și apariția conștiinței de neam la poporul nostru, conștiință care va avea drept consecință tendințele de unitate politică a celor trei principate române. În veacul al XVIII-lea, conștiința de neam, datorită apariției și dezvoltării noii clase, burghezia, se transformă în conștiință națională. Aceasta apare încă în timpul revoluției lui Horia, care, pe lângă caracterul social, a avut și un pronunțat caracter de unitate politică, ce se afirmă cu vigoare prin Supplex-ul din 1791, prin ideologia luministă și în timpul revoluției lui Tudor Vladimirescu.

Revoluția din 1848 ridică pe primul plan problema unității politice a tuturor românilor și, deși înăbușită, unirea principatelor, precum și formarea României moderne, este opera revoluționarilor pașoptiști. De acum încolo, evenimentele din România vor constitui impulsuri serioase pentru stimularea activității politice a românilor de peste munți. Toate actele politice defavorabile românilor din imperiu vor avea repercusiuni în țara liberă. Compromisul dualist va intensifica lupta pentru unitate, iar cucerirea independenței de stat va duce la concentrarea forțelor românilor și la accentuarea tendințelor de unire prin acțiunea memorandiștilor.

Reînceperea activismului Partidului Național Român în 1905, care coincide și cu reorganizarea secției române a Partidului Social Democrat din Ungaria, va apropia mișcarea muncitorească de P.N.R., reprezentantul unei burghezii oprite în lupta pentru realizarea unității statale. Astfel, declanșarea primului război mondial găsește pe români uniți, în ceea ce privește țelul suprem: cucerirea autodeterminării cu orice preț. De acum încolo, autorul redă cu același lux de amănunte, cu același bogat material inedit toate etapele și frământările prin care a trecut poporul român până la adunarea de la 1 Decembrie. De fapt, în ultima parte a cărții se ocupă și de evenimentele din Transilvania până la semnarea tratatului de la Trianon (4 iunie 1920), prin care se consemnează și pe plan diplomatic internațional hotărîrea adunării de la Alba-Iulia.

Chiar unde autorul nu are datele doveditoare, le intuiește. Astfel, vorbind despre unificarea celor două partide naționale din Transilvania și Banat, consideră evenimentul drept o influență a proclamării independenței (p. 145). Realitatea este că avem afirmații categorice ale unor fruntași politici din acel timp care confirmă că unirea celor două partide politice române a fost consecința proclamării independenței. De altfel, această „solidaritate frățească a românilor din Transilvania cu cei din Principate” (p. 117) se manifestă prin faptul impresionant, nerelevat în studiile recente, că fruntașii politici români împreună cu studențimea de la Universitate și colonia română din Pesta serbau în fiecare an cu un deosebit fast, urmat de banchet și concerte de muzică română, ziua de 24 ianuarie, ziua Unirii Principatelor⁵⁰. Ni s-au păstrat câteva dări de seamă despre aceste serbări din care rezultă ce mare influență a avut Unirea din 1859 asupra desfășurării politice a vieții românilor supuși.

Nu sîntem de părere că încercarea lui Miron Romanul de a forma un partid „moderat” care să colaboreze cu guvernul maghiar a eșuat din cauză că „procesul de laicizare a vieții politice a românilor din Transilvania, început încă din timpul revoluției de la 1848, iese definitiv biruitor” (p. 146). Problema e foarte complexă și e tratată în parte și de George Barițiu. Realitatea este că ori de cîte ori bisericii s-au abătut de la marile interese ale poporului, acesta s-a îndepărtat de ei. Din această cauză, în ultimii ani ai vieții, Șaguna a rămas izolat. Națiunea română își avea trasat programul politic, de la care nu se abătea, și orice reprezentant al ei care nu înțelegea să urmeze acest program se îndepărta de popor. În fond, Miron Romanul era susținut în acțiunea lui de Iosif Gall și de cîțiva intelectuali grupați în jurul ziarului „Viitorul” din Budapesta, care au suferit același „eșec total”, deși nici unul dintre

⁵⁰ „Revue Roumaine d'Histoire”, 1968, nr. 6, p. 1002.

ei nu era cleric. Același eșec îl va suferi Vasile Mangra, care, deși cleric, s-a bucurat de un prestigiu deosebit în rîndul românilor, dar numai pînă la pactizarea cu Tisza.

Cine citește presa și rapoartele contemporane despre acțiunea lui Amos Frîncu de la Cluj din toamna anului 1918 rămîne impresionat de distonanța care se desprinde din măreția evenimentelor și din cauza unor ambiții personale, care dau imaginea unor pescuitori în apă tulbure, de atitudinea „senatului” condus de Amos Frîncu. Ce s-ar fi întîmplat dacă fiecare consiliu județean ar fi avut atitudinea lui Frîncu? De aceea tendințele lui Frîncu ne apar azi în totală discordanță cu măreția vremurilor (p. 341).

Însă, dincolo de aceste observații, Ștefan Pascu, prezent și în celelalte două volume cu fragmente din această carte⁵¹, ne-a dat o operă unitară, foarte documentată, scrisă cu vibrație, asupra mării uniri, operă care va rămîne între marile cărți de înălțătoare inspirație scrise de istoricii noștri.

I. D. Suciu

⁵¹ *Ideea, tendințele și lupta pentru unitate a poporului român și Mișcarea memorandistă și lupta pentru unitatea de stat în Desăvîrșirea unificării statului național român...*, p. 5—87, și *Adunarea de la Alba-Iulia, 1 decembrie 1918, în Unitate și continuitate...*, p. 395—416.

* * * *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1910—1915*

Edit. politică, București, 1968, 1 086 p.

Al doilea volum de documente, publicat de un colectiv de cercetători de la Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R. *, evidențiază evenimente dintr-o perioadă de timp relativ mică, dar deosebit de importantă în istoria mișcării muncitorești din România.

Evenimentul crucial este marcat de refacearea Partidului Social-Democrat din România, cu prilejul Congresului de reconstituire ținut la 31 ianuarie, 1 și 2 februarie 1910 în București, consecință directă și logică a gradului înalt de organizare a mișcării muncitorești din acel moment istoric. Reconstituirea Partidului Social-Democrat va determina clarificări ideologice și va influența considerabil mișcarea muncitorească ulterioară. Urmările pozitive ale acestui eveniment sînt evidențiate pe larg de documentele publicate.

Volumul înmănușează în ordine cronologică documentele fundamentale ale mișcării muncitorești eminate de la forurile superioare de conducere ale partidului și ale mișcării sindicale (dări de seamă, rapoarte la congrese, programe de acțiune, rezoluții, moțiuni, declarații, manifeste, apeluri etc.).

În volum sînt incluse și documente emanînd de la organizațiile locale ale partidului: cluburi sau secții, sindicate și uniuni sindicale. Dintre cele mai semnificative menționăm:

manifeste, apeluri, moțiuni, memorii de revendicări, contracte de muncă ș. a. Toate aceste categorii de documente reflectă într-o succesiune cronologică însăși dezvoltarea mișcării muncitorești din perioada amintită, determinată de cauze imediate, ca: nedreptățile decurgînd din aplicarea legii meseriilor, încălcarea drepturilor și libertăților democratice, campania pentru menținerea neutralității și împotriva războiului, pentru ieftinirea traiului.

Spre deosebire de altă culegere de documente apărută acum mai bine de două decenii **, volumul actual include și documente referitoare la mișcarea muncitorească din Transilvania și Bucovina. Mai mult, sînt incluse și documente de arhivă, nu numai cele publicate în presă, iar această ultimă categorie e completată și amplificată prin evidențierea unor aspecte noi ale mișcării muncitorești. Cum e și firesc, actuala culegere de documente redă mai pe larg, cu mai mult discernămint variatele aspecte ale luptei proletarietului din România, pentru a servi la o interpretare judicioasă, în conformitate cu adevărul istoric.

Față de culegerea anterioară, autorii actualiei culegeri au dovedit mai multă obiectivitate în selectarea documentelor de bază, punînd la dispoziția cercetătorilor izvoarele fundamen-

* Alcătuit de dr. Augustin Deac (coordonator), Marin Badea, Ion Iacoș, Vasile Niculae.

** *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, Edit. Confederației Generale a Muncii din România, București, 1947, 667 p.

taie pentru fiecare eveniment mai însemnat din intervalul de timp 1910–1915.

Cele mai importante materiale din volum se referă la reconstituirea Partidului Social-Democrat din România (21 de documente). Dezbaterile congresului, documentele expuse și adoptate sînt redată pe larg. Primul document conține Programul Partidului Social-Democrat din România, de mare importanță pentru istoria mișcării muncitorești din această perioadă. În expunerea de motive se afirmă concepția călăuzitoare: „Partidul Social-Democrat din România se inspiră de la ideile socialismului științific și din principiile de program și tactică elaborate la congresele socialiste internaționale. El urmărește desființarea exploatarei muncii sub orice formă și înlocuirea ei prin socializarea mijloacelor de producție, inclusiv solul, a mijloacelor de transport și de schimb. În acest scop, Partidul Social-Democrat vrea să cucerească puterea guvernamentală ca unul din mijloacele de prefacere socială”.

Prin afirmarea ideilor fundamentale ale marxismului în programul său, Partidul Social-Democrat din România se situa în rîndurile detașamentelor de avangardă ale proletariatului din întreaga lume. Asprul rechizitoriu la adresa orînduirii capitaliste, afirmarea ca bază a activității sale a principiului luptei de clasă, opoziția declarată și hotărîtă împotriva tuturor partidelor burgheze au fost atribute esențiale care au conferit Partidului Social-Democrat rolul de conducător și de reprezentant politic al proletariatului din România.

În acea vreme „Partidul Social-Democrat, internaționalist prin firea sa”, era în același timp „național și democrat în înțelesul cel mai adînc al cuvîntului”.

Programul cuprinde trei părți distincte intitulate: programul politic, programul economic și programul agrar. Programul Partidului Social-Democrat era emanația concepției celei mai înaintate despre lume și societate. În nici un program politic din acel timp nu se prevăd atîtea reforme pentru democratizarea vieții politice, pentru îmbunătățirea situației materiale a claselor producătoare de bunuri;

votul universal, direct și secret, descentralizarea administrativă apăreau și în programele unor partide politice burgheze, dar disparat, nu în totalitatea lor. În programul politic al Partidului Social-Democrat sînt însumate toate revendicările politice de seamă ale vremii. Programul economic cuprinde revendicări menite a duce la ușurarea condițiilor de muncă și trai ale clasei muncitoare.

În ceea ce privește programul agrar existau unele limite determinate îndeosebi de neputința ideologilor socialiști de a adapta, în acel moment, marxismul la necesitățile unei țări cu o populație agrară de peste 80% din total. Așa, bunăoară, dezideratul formării unui fond funciar național, administrat de comune sub supravegherea statului, nu corespundea stadiului de dezvoltare a satului românesc și a agriculturii din acel timp. Agricultură românească avea o slabă dotare tehnică pentru a permite colectivizarea urmărită de social-democrați. Singura rezolvare justă în acel timp era desființarea marii proprietăți și împroprietărirea gratuită a țăranilor, ca o verigă indispensabilă spre rezolvarea finală — cooperativizarea. În celelalte privințe programul agrar însumează cele mai înaintate revendicări pentru țăranime din perioada premergătoare primului război mondial.

Unul din documentele de bază este fără îndoială *Statutul general al Partidului Social-Democrat*, legea fundamentală a partidului. În statut se precizează scopul, structura organizatorică, calitatea de membru de partid, organizațiile locale, resursele etc. Acest statut, cît și statutul cluburilor partidului au fost adoptate la congresul de reconstituire din anul 1910.

Cele mai importante documente ale congresului se referă la: ordinea de zi, delegați, participanți, darea de seamă a Uniunii socialiste din România, raportul cu privire la program, raport cu privire la activitate C. G. S. R. și mișcării sindicale, raport cu privire la activitatea editorială, apoi moțiuni și rezoluții adoptate la congres, telegrame de salut primite din țară și străinătate.

Congresul din 1910 a constituit un moment de cea mai mare însemnătate în mișcarea muncitorească. La lucrările sale au participat

94 de delegați, reprezentând 20 de localități și 47 de organizații, ceea ce înseamnă că erau reprezentate toate centrele muncitorești din țară.

Documentele următoare reflectă mișcările și frământările proletariatului atât din vechea Românie, cât și din provinciile românești aflate sub ocupația Imperiului habsburgic. Cele mai de seamă se referă la comemorarea răscoalei țăranilor din 1907, lupta pentru vot universal și drepturi democratice în Austro-Ungaria, sărbătorirea zilei de 1 Mai, relatări despre întruniri ale muncitorilor însoțite de moțiuni și manifeste, mișcări greviste, mișcări împotriva încălcării legii repausului duminical, dizidențele partidului, sprijinirea mișcării muncitorești internaționale, necesitatea solidarității popoarelor balcanice.

Cu privire la problemele de politică externă reține atenția documentul 33, de fapt un articol din „România muncitoare” din 30 mai 1910, care evidențiază justețea luptei naționalităților din Austro-Ungaria și demască scopurile imperialiste ale Austro-Ungariei în Balcani: „Atât este de periculoasă acțiunea imperialismului austriac, încât în extinderea lui nu se poate să nu atingă însăși libertatea de acțiune a statului român, o dată supremația ce o va căpăta asupra Peninsulei Balcanice”.

Acest punct de vedere exprimă o concepție justă și clarvăzătoare în orientarea conducerii organului de presă al partidului, dar, ulterior, nu e urmărit în mod consecvent de conducătorii social-democrați, care în anii următori subestimează rolul imperialismului austriac și german în Balcani. Adoptarea principiului pacifismului, în general, fără discernămint, fără analiza specială a fiecărui caz în parte, i-au condus pe unii conducători social-democrați la soluționări lipsite de obiectivitate, în neconcordanță cu lupta de eliberare a popoarelor oprite din Balcani.

De altminteri aceasta e una din limitele constante ale social-democrației române, precum și a celeia din alte țări. O teză în discordanță cu realitatea obiectivă este și cea referitoare la „federalizarea” țărilor din regiunea Balcanilor. În nota de la pagina 1 018 autorii remarcă, pe bună dreptate, că aceste teze „ignorau însemnătatea istorică uriașă a miș-

cărilor de eliberare națională, legitatea desăvârșirii statelor naționale unitare, fără de care nu se poate concepe înfăptuirea revoluției socialiste, dezvoltarea multiaterală și progresul popoarelor”.

Începutul anului 1911 are ca eveniment de seamă venirea la guvern a partidului conservator sub șefia lui P. P. Carp. Înăptuirea și aplicarea programului său de reforme a nemulțumit profund masele populare. Dintre cele mai apăsătoare s-a dovedit legea meseriilor, combătută vehement chiar în stadiul de proiect prin întruniri (doc. 67, 68). Campania de combatere a legii meseriilor continuă cu o și mai mare intensitate în anul 1912 (doc. 80, 104). Remarcăm cu acest prilej că cele mai numeroase și importante documente referitoare la această campanie se află în fonduri de arhivă nefolosite de autori în volum.

Un moment important în mișcarea muncitorească este ținerea Congresului al doilea al partidului din 29 iunie—1 iulie 1912. Un loc deosebit în cadrul lucrărilor congresului îl ocupă discuțiile asupra legii meseriilor, votului universal.

Mai multe documente din 1912 exprimă protestul împotriva persecutării militanților socialiști de către guvern.

Rețin atenția unele documente care precizează atitudinea socialiștilor față de primul război balcanic (doc. 114, 115, 116).

Mișcarea pentru modificarea legii meseriilor e frecventă și în anul 1913 (doc. 123, 124, 130).

Mișcarea grevistă ia amploare în toate provinciile țării (doc. 126, 127, 132, 135). Scopul principal: îmbunătățirea condițiilor de muncă și trai.

În prima jumătate a anului 1914 mișcarea muncitorească se caracterizează printr-o intensă activitate sindicală reflectată, îndeosebi, în dezbaterile Congresului al V-lea al sindicatelor, ținut la Ploiești în zilele de 5—7 ianuarie 1914 (doc. 157—165). Documentele de bază constau în rapoarte și rezoluții.

Între 6 și 8 aprilie 1914 are loc Congresul al III-lea al P. S. D. R., la care se adoptă un nou statut. Rapoartele prezentate analizează activitatea partidului între cele

două congrese. E o perioadă de vii agitații politice. Sprijinul electoral dat conservatorilor, devierea scopului luptei de către unii conducători socialiști de la revendicările imediate ale muncitorimii au făcut să cadă pe plan secund unele preocupări pentru îmbunătățirea situației proletarietului.

Ca atare, are loc o sciziune în rîndurile partidului, înființîndu-se un Club al muncii și sindicate naționale, cu scopul de a orienta lupta muncitorilor pe un făgaș normal. Documente care să reflecte asemenea stări de lucruri nu sînt incluse în volumul de față, dar există în fonduri de arhivă și sînt omise în mod nejustificat. Numai prin prezentarea tuturor documentelor de bază ale mișcării muncitorești e posibilă analiza profundă și multilaterală a tuturor fenomenelor într-o strînsă conexiune și interdependență. Parțial, prezentarea unilaterală nu a fost exclusă nici în actuala culegere de documente. Cercetătorul e obligat să întreprindă încă multe investigații personale în fonduri de arhivă pentru analiza completă, multilaterală a evenimentelor istorice.

Izbucnirea primului război mondial are ca urmare noi manifestații antirăzboinice, exprimate prin întruniri, manifeste, mișcări. Social-democrația română se ridică cu fermitate împotriva războiului declanșat de marile grupări de state imperialiste. În ceea ce privește poziția României într-o mișcare a muncitorilor din capitală se spune: „Proletariatul român, solidar prin idealuri și prin interese cu întreg proletariatul lumii, într-un gînd cu dînsul, își afirmă voința-i neclintită de a apăra cu orice preț pacea binefăcătoare” (doc. 196). Neutralitatea era singura soluție indicată pentru România, dar numai pentru prima parte a războiului. Consecvența unor lideri ai social-democrației române în susținerea acestui principiu în continuare s-a dovedit în discordanță cu interesele popoarelor mici de a-și forma sau desăvîrși state naționale.

Confundarea intereselor țărilor mici cu cele ale marilor puteri imperialiste a dus la aprecieri și luări de poziție eronate. Atenatul de la Sarajevo a servit numai ca pretext. Scopuri de unificare și nu de cucerire urmărea Serbia în acel timp.

Ca soluție, în cazul cînd teritoriul României ar fi fost încălcat, se propunea Confederația defensivă a statelor balcanice, dovedită ulterior o formulă utopică, anacronică, neviabilă (doc. 198).

Tezele unei astfel de concepții sînt expuse pe larg în documentele Conferinței socialiste interbalcanice de la București din 6—8 iulie 1915. În declarația de principii (doc. 211) se spune, printre altele, că: „Existența frontierelor teritoriale, economice, legislative întăresc naționalismul războinic, împărțînd Peninsula Balcanică în ținuturi deosebite, lăsate la discreția burgheziilor naționale”. E greu de conceput ce consecințe nefaste ar fi avut aplicarea unui astfel de principiu în condițiile nedesăvîrșirii unității politice a majorității statelor balcanice. De remarcat că promotorul unei astfel de concepții a federalizării statelor balcanice era Chr. Racovski, care a prezentat un raport la Congresul al IV-lea al P. S. D. R. din 25—27 octombrie 1915.

Autorii culegerii de documente apreciază de altfel în mod judicios atitudinea social-democrației române; „Credincioși principiului eliminării războaielor ca metodă de rezolvare a conflictelor dintre state, socialiștii români exagerau cînd apreciau drept imperialistă politica guvernului român în perioada neutralității din anii 1914—1916”.

Dar problemele păcii și ale războiului nu erau singurele în preocuparea social-democrației române. În ultimii ani (1914—1915) mișcarea muncitorească se dezvoltă, capătă amploare. Au loc greve, întruniri, manifestații împotriva legilor excepționale, a scumpetei și a lipsei de lucru (doc. 194, 195, 200, 204, 206, 207, 232 etc).

Culegerea de documente se încheie cu note, indici, rezumate ale documentelor întocmite de colectivul de autori.

Notele s-au dovedit necesare în condițiile prezentării unei diversități de documente. În majoritatea lor sînt concepute cu discernămint și la obiect. Altele rămîn însă la interpretarea simplistă, uneori naivă din trecut. Un exemplu poate ar fi concludent în acest sens. În nota 7, p. 104, se caută o explicație cauzei atentatului contra lui Ion I. C. Brătianu din 8 decembrie 1909 și nu se găsește decît tot

cea veche „, o înscenare organizată de siguranță spre a se găsi un motiv pentru luarea unor măsuri excepționale pe linie de stat împotriva mișcării socialiste”. Mai departe se spune că atentatorul suferea de o boală nervoasă, dar în același timp era și agent desemnat de siguranță. Or, documentele de arhivă infirmă aceste interpretări. După atentat nu s-au luat măsuri excepționale. Apoi, o înscenare organizată de siguranță prin desemnarea ca agent provocator a lui Stoenescu-Jelea, suferind de o boală nervoasă, care a și tras contra lui Ion I. C. Brătianu, răbindu-l la gît și omoplat, pare absurdă prin consecințele pe care le-ar fi putut avea. Primul ministru a scăpat de la moarte ca prin minune. De altminteri, declarațiile lui Stoenescu-Jelea învederează că era un individ dezechilibrat și acționase din proprie inițiativă.

După apariția celor două volume de documente pare ciudată nu numai succesiunea

lor, dar, mai ales, periodizarea stabilită de colectivul de autori ca limită de început și sfîrșit. Anul 1915 nu este de loc potrivit ca limită între primul și al doilea volum.

Reamintim că documentele de arhivă sînt prea puține în volum, comparativ cu posibilitățile actuale de publicare a lor. O ediție viitoare ar putea fi mult îmbogățită și îmbunătățită.

Fără a mai reveni asupra aprecierilor făcute la început, conchidem că activitatea de publicare a izvoarelor istoriei mișcării muncitorești este impulsionată cu pasiune de un colectiv a cărui competență crește pe măsură ce își însușește normele unanim recunoscute de editare a izvoarelor istoriei patriei.

Volumul de documente publicat acreditează speranța în viitoare apariții de culegeri de izvoare atît de așteptate și apreciate de cercetători.

Anastase Iordache

* * * *Presa muncitorească și socialistă din România,*

vol. II (1900 — 1921), partea a II-a (1907 — 1916), Edit. politică, București, 1968, 757 p

Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R., continuă, cu acest volum, publicarea amplei lucrări privind presa muncitorească și socialistă de la începuturile sale și pînă în zilele noastre.

Apărută, ca și celelalte volume¹, sub îngrijirea unui colectiv de redacție format din Ion Popescu-Puțuri (redactor responsabil), Nicolae Golberger, Augustin Deac, Ion Felea, partea a doua a celui de-al doilea volum din *Presa muncitorească și socialistă din România* se ocupă de publicațiile mișcării noastre muncitorești și socialiste editate din august 1907 pînă la intrarea României în război (1916), cînd toate aceste publicații au fost suprimate.

¹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865 — 1900; partea I: 1865 — 1889, partea a doua: 1890 — 1900), București, Edit. politică, 1964; vol. II (1900 — 1921), partea I (1900 — 1907), Edit. politică, București, 1966.

Și de data aceasta caracteristicile ziarelor și revistelor sînt reliefate în succinte prezentări monografice, fiecare prezentare fiind însoțită de selecțiuni antologice. În final se dau o serie de adnotări în legătură cu unele evenimente social-politice din perioada amintită (1907 — 1916), precum și indici de numiri geografice, de nume, de ziare și reviste, de instituții, organizații și congrese; menționăm și cu acest prilej materialul ilustrativ (ca și la volumele anterioare el este însă insuficient).

Partea a doua a volumului al II-lea din *Presa muncitorească și socialistă* cuprinde un număr de 47 de publicații, cu o tematică bogată și variată ce reflectă dezbaterile și hotărîrile conferințelor pe țară din 1907 și 1908 ale congreselor naționale socialiste, legăturile internaționale ale socialiștilor români, atitudinea acestora față de principalele evenimente externe, în special față de participarea României la primul război mondial.

Este îndeobște cunoscută activitatea ziarului „România muncitoare”, editat la 1 ianuarie 1902 de cercul socialist „România muncitoare” din București, — autorii *Presei muncitorești și socialiste* i-au consacrat un spațiu adecvat în volumul anterior² — în jurul căruia s-au concentrat elementele înaintate rămase devotate cauzei socialismului, care vor milita să anihileze confuzia și descurajarea propagate de elementele burghezo-liberale și acțiunile dizolvante ce contribuiseră, plină la urmă, la dezorganizarea partidului creat în 1893. Atât în perioada când a apărut seria întâi și când preocupările esențiale au fost propagarea ideilor socialismului științific, stabilirea unor tactici de luptă corespunzătoare intereselor maselor muncitoare, relatarea frământărilor și grevelor muncitorești, dar mai ales în perioada seriei a doua (1905—1914) (o bună parte din această perioadă e cuprinsă în volumul recenzat), „România muncitoare” a fost „o adevărată enciclopedie” a mișcării politice și sindicale a clasei muncitoare din România. Ziarul a reflectat dezvoltarea mișcării muncitorești la începutul secolului al XX-lea, lupta tot mai intensă a proletariatului din România împotriva claselor stăpînitoare, împotriva aservirii poporului român intereselor cercurilor imperialiste, a contribuit, în același timp, la crearea unui organism pe țară al cercurilor socialiste, Uniunea socialistă (1908), premergătoare reorganizării partidului clasei muncitoare. „România muncitoare”, tribună de propagandă socialistă, de educație, organizare și mobilizare a clasei muncitoare, ocupă, de asemenea, un loc important în lupta dusă de elementele înaintate ale mișcării muncitorești pentru refacerea partidului.

La declanșarea primului război mondial, în 1914, Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat a considerat că titlul „România muncitoare”, pe care îl purta organul de presă al mișcării muncitorești, al partidului și al sindicatelor, nu reflecta pe deplin în acea vreme intensă activitate a partidului împotriva războiului imperialist și de aceea l-a înlocuit

pentru scurt timp (au apărut numai trei numere), cu „Jos războiul”. În volumul recenzat se fac o serie de aprecieri privind această „ediție specială a «României muncitoare»”. Ziarul a denunțat politica de dictat, de jaf și de cetro-pire, promovată de marile puteri față de statele mici și pericolul care amenința țara noastră, acela de a fi obiect de împărțire teritorială între puterile imperialiste; a publicat relatări despre acțiunile clasei muncitoare conduse de Partidul Social-Democrat împotriva războiului și pentru menținerea neutralității țării, considerată ca o condiție esențială în asigurarea independenței României. Cu acest prilej credem că trebuie evidențiat în mod deosebit meritul autorilor părții a doua din volumul al II-lea, care au accentuat aspectele pozitive ale ziarului „Jos războiul”, dar, în același timp, au scos în evidență și limitele, erorile, confuziile acestuia, mai ales în problema națională.

Din unele articole apărute în gazetă — se arată în „studii” monografice al publicației — rezultă că socialiștii etichetau în mod global de „naționaliști” pe toți acei care se pronunțau în acele condiții pentru eliberarea prin război a Transilvaniei; socialiștii români n-au văzut clar „că unirea națională a poporului român se putea realiza și în cadrul orînduirii capitaliste, că desăvîrșirea statului național român era o sarcină care trebuia înfăptuită de întregul nostru popor și nu numai de clasa muncitoare, prin revoluția socială, în socialism (p. 584); în perioada declanșării războiului mondial, ei n-au înțeles că în lupta pentru eliberarea teritoriilor românești de sub stăpînirea străină și pentru desăvîrșirea unirii „erau interesate toate clasele și păturile sociale de la orașe și sate, că de fapt această sarcină națională se înscria între sarcinile cu caracter burghezo-democratic” (p. 585).

În continuare volumul se ocupă de „Lupta” zilnică (acest titlu înlocuiește pe cel anterior, „Jos războiul”), care va fi, de fapt, publicația cu apariția zilnică a vechiului ziar „România muncitoare”. Autorii caracterizează „Lupta” zilnică, „organul Partidului Social-Democrat și al Uniunii Sindicale”, ca un ziar deosebit de combativ în apărarea intereselor vitale ale clasei muncitoare, iar prin conținutul său

² *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. II (1900 — 1921), partea I (1900—1907), București, Edit. politică, 1966, p. 146—463.

bogat și variat o adevărată antologie a mișcării muncitorești din România anilor 1915 — 1916” (p. 608).

În paginile ziarului au fost prezentate lucrările congreselor Partidului Social-Democrat care s-au ținut în această perioadă, s-au publicat articole care au reflectat principiile organizațiilor muncitorești în domeniul activității organizatorice și al propagandei socialiste, s-au dus intense campanii împotriva exploatării și mizeriei, scumpirii traiului, împotriva speculanților și traficantilor cu bunurile statului, profitorilor de toate categoriile; în perioada anilor 1915 — 1916, ziarul a demascat tendința politicianilor burghezi de a folosi conjunctura războiului pentru îmbogățire prin jefuirea țării și a maselor muncitoare.

Apărută în plină desfășurare a primului război mondial, „Lupta” zilnică a rezervat un mare spațiu demascării caracterului imperialist al acestui război pregătit și purtat de marile state capitaliste. În coloanele sale, prin colaborarea unor conducători ai P. S. D. R. și ai mișcării socialiste române — sînt citați C. Dobrogeanu-Gherea, M. Gh.-Bușor, dr. C. Racovski, dr. Ottoi-Călin, Dumitru Marinescu, Ecaterina Arbore etc. —, ziarul a făcut o minuțioasă analiză războiului mondial, subliniind caracterul său de jaf și cîmpire, precum și politica marilor puteri, de noi cuceriri pe seama micilor popoare. „Lupta” zilnică — se arată în volum — a reflectat acțiunile clasei muncitoare din România pentru „o neutralitate sinceră și definitivă” urmată de adînci transformări în interiorul țării pe linia burghez-democratică, a mobilizat masele largi la mitinguri, demonstrații și greve organizate de partidul socialist împotriva războiului (p. VII, 592, 593).

În problema națională — susțin autorii și vor insista asupra acestui lucru — „socialiștii români au avut o poziție patriotică, înaintată, militînd consecvent pentru desăvîrșirea unirii naționale a poporului român” (p. 594); în același timp, ei „au avut convingerea fermă că problema națională, problema înlăturării

asupririi poporului, a rezolvării chestiunilor teritoriale, va fi înfăptuită cu desăvîrșire în socialism, atunci cînd clasa muncitoare va fi stăpînă, avînd deplin puterea politică” (ibidem).

În volum sînt reliefate intensele legături internaționale — reflectate puternic în ziarul „Lupta” zilnică — pe care le-au avut socialiștii români cu mișcarea socialistă internațională (alături de alte partide socialiste, P. S. D. R. a inițiat organizarea unei conferințe internaționale și a participat la Conferința de la Zimmerwald, apoi la cea de la Kiental etc.), este scoasă în evidență în primul rînd contribuția socialiștilor români la inițierea unor acțiuni comune cu socialiștii din țările balcanice împotriva primului război mondial. Autorii se ridică împotriva tezelor și concepțiilor greșite privind „federalizarea” țărilor din regiunea Balcanilor, puse în circulație de unele conferințe socialiste interbalcanice, teze și concepții care „ignorau însemnătatea istorică uriașă a mișcărilor de eliberare națională, legitatea desăvîrșirii statelor naționale unitare, fără de care nu se pot concepe înfăptuirea revoluției socialiste, dezvoltarea multilaterală și progresul popoarelor” (p. 600). În lumina ideilor leniniste, care arată, „că statele și deosebirile naționale se vor menține pînă la victoria socialismului pe plan mondial și chiar mult timp după aceea, poate fi lesne înțeles faptul că viața însăși a infirmat ideea creării republicii federative balcanice, demonstrînd necesitatea dezvoltării și consolidării independente și suverane a fiecărei națiuni în cadrele naționale și teritoriale” (p. 601).

Subliniind rolul important jucat de elementele de stînga revoluționare în conducerea luptei maselor între anii 1914 și 1916, prestigiul recunoscut în rîndurile partidului și ale clasei muncitoare, precum și poziția lor înaintată reflectată în articolele din paginile ziarului „Lupta” zilnică, autorii remarcă, totodată, că aceste elemente de stînga erau încă tributare unor dogme social-democratice, că în pregătirea lor politico-ideologică existau destule limite, lacune și confuzii asupra multor probleme vitale pentru mișcarea socialistă și pentru poporul român (p. 607, 608).

Spațiul mare ce i s-a rezervat în volum „Viitorul social”³ (cele mai multe pagini 108), precum și prezentarea „monografică” minuțios făcută dovedesc în mod elocvent importanța pe care autorii *Presei muncitorești și socialiste* au acordat-o acestei publicații justificată prin necesitatea editării unei reviste teoretice în care să se analizeze științific, în lumina concepției materialiste a istoriei, principalele trăsături ale societății românești contemporane și în paginile căreia să se dezbată problemele esențiale privind structura partidului, ideologia sa marxistă, strategia și tactica clasei muncitoare, în contextul situației social-economice și politice a României din acea vreme (p. V, 1).

În prefața părții a doua a volumului al II-lea și în „studiu” consacrat revistei „Viitorul social” este evidențiată prețioasa contribuție adusă de aceasta la elucidarea celor mai importante probleme.

Înțelegând esența curentului poporanist și influența lui nefastă în viața ideologică a țării, fără a nega aspectele sale pozitive, socialiștii români, în primul rând C. Dobrogeanu-Gherea, C. Racovski, au dezvoltat inconsistența tezelor și teoriilor eronate ale poporanismului privind procesul dezvoltării industriei capitaliste; totodată ei au demonstrat printr-o serie de studii și articole scrise în lumina socialismului științific, bazate pe o bogată argumentare, nu numai posibilitatea, ci și necesitatea dezvoltării industriei în România ca o condiție de existență în viitor a țării. Industria — susțineau socialiștii români — „crează mai bune condiții de trai pentru muncitorime, condiții materiale, morale, intelectuale”, mai bune condiții „de luptă pentru emanciparea muncii”, creează „posibilități și elemente” pentru dezvoltarea ulterioară a societății, „la termenul cărei dezvoltări social-democrația își întrevide dealul”⁴ (p. 6, 7, 10).

³ Revista „Viitorul social” a apărut în trei serii, prima editată la Iași între august 1907 și iunie-iulie 1908; a doua, între martie-aprilie 1913 și iulie 1914, la București, a treia, de asemenea la București, în mai 1916 (doar trei numere).

⁴ „Viitorul social”, nr. din iunie 1908, p. 264.

„Viitorul social” — se arată în volumul recenzat — și-a spus cuvântul și în ce privește problema agrară, insistând asupra evoluției proprietății în România, modului de exploatare a pământului la începutul secolului al XX-lea, pătrunderii capitalismului în agricultură, sistemului tocmelilor agricole, necesității expropriării forțate a marii proprietăți; de asemenea a publicat un bogat material — articole, note, recenzii, informații — în legătură cu marea răscoală din 1907, în care se analizează cauzele social-economice ale acestei răscoale și sint dezvoltate, pe bază de documente oficiale, măsurile de represiune luate de clasele stăpînitoare împotriva țărănimii (p. 12—16).

În volum sint subliniate meritele revistei teoretice a mișcării socialiste și în ce privește elucidarea altor probleme ca, de exemplu, raportul dintre mișcarea sindicală și partidul socialist, dintre parlamentarism, vot universal și lupta clasei muncitoare; social-democrația și războiul; deosebirile fundamentale dintre socialism și anarhism, caracterul partidelor politice burgheze și în special al noului partid condus de Tache Ionescu, Partidul Conservator-Democrat etc. De asemenea, sint elogiante preocupările pentru a oferi cititorilor pagini de literatură — versuri și proză — din diferiți scriitori și poeți progresiști din țară și din străinătate (I. L. Caragiale, I. Minulescu, Th. D. Neculuță, N. Cernîșevski, L. Tolstoi, Maxim Gorki, Upton Sinclair, Octav Mirbeau etc.).

„Cel mai grăitor rezultat al apariției «Viitorului social» — conchide prezentarea „monografică” menționată — au fost serioasele îndrumări teoretice și practice pe care le-au căpătat prin paginile revistei militanții mișcării muncitorești. Revista «Viitorul social» a constituit un ajutor prețios în vremea aceea pentru conducătorii ridicați din mijlocul muncitorilor: I. C. Frimu, Alecu Constantinescu, Dimitrie Marinescu, Ștefan Gheorghiu, Constantin Mănescu, Gh. Opreșcu, Const. Ivănuș, Vasile Anagnoste, Dumitru Pop, Gh. Vasilescu-Vasia și alții alții” (p. 37).

Evidențiind activitatea și rezultatele publicațiilor „Calendarul muncii (București, 1907), „Foaia tînarului” (București, 1910), „Lupta” (Cernăuți, 1906), a căror prezentare este ba

zată pe o bogată documentare, vom insista, pe scurt, asupra revistei „Convorbiri sociale” care a apărut la Iași (primul număr la 1 ianuarie 1916), redactată de un grup de socialiști în frunte cu Mihai Gheorghiu Bujor. Deși își propune să contribuie la propagarea marilor principii de democrație și socialism și se ocupă de situația economică a țării noastre în ajunul și în timpul războiului mondial, de situația materială a maselor muncitoare, de necesitatea acordării votului universal, „Convorbiri sociale” consacră cea mai mare parte a articolelor sale războiului mondial și poziției social-democrației române și internaționale față de acest război.

Socialiștii ieșeni grupați în jurul revistei „Convorbiri sociale” — arată autorii volumului recenzat — s-au găsit în dezacord cu conducerea Partidului Social-Democrat Român atît în ce privește metodele de adoptare a unor hotărîri în cadrul mișcării socialiste din România, cît și cu conținutul unor rezoluții privind tactica partidului în cazul cînd România ar fi atrasă în războiul mondial. Ei s-au ridicat de exemplu, împotriva acceptării de către Racovski, delegatul P.D.S.R. la diferite congrese și conferințe internaționale, a unor teze și principii valabile pentru alte condiții și alte situații, nu însă pentru România, și au combătut introducerea obligatorie și fără discernămint a acestor teze și principii în programul de activitate a partidului (p. 662, 663).

În „studii” despre revista „Convorbiri sociale” se scot în evidență meritele acesteia privind atitudinea față de problema neutralității și față de realizarea idealului național al țării, desăvîrșirea unirii, dar, în același timp, sînt relevate și limitele, inconsecvențele, confuziile unora dintre conducătorii grupului de socialiști ieșeni în ceea ce privește desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, necesitatea răsturnării claselor dominante de la putere și instaurării dictaturii proletarietului, aprecierea tendințelor și scopurilor diferitelor puteri imperialiste.

„Socialiștii ieșeni, ca și întreaga social-democrație română de atunci — se subliniază în încheiere —, deși recunoșteau și susțineau revendicările naționale ale poporului român ca fiind juste, n-au ridicat și dezbătut problemele

posibilității desăvîrșirii statului român încă înainte de victoria proletarietului în România, încă înainte de cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare română și victoria socialismului în alte țări” (p. 669).

Partea a doua a celui de-al doilea volum acordă o deosebită importanță publicațiilor cu caracter profesional, care reflectă o nouă etapă a mișcării sindicale. „Crearea și dezvoltarea uniunilor sindicale pe ramură — se subliniază în volumul recenzat — editarea, alături de organul central „România muncitoare”, a unor ziare de breaslă în coloanele cărora, pe lîngă probleme specifice fiecărei categorii de muncitori pe care o reprezentau (metalurgiști, ceferiști, de transport, pielari etc.), erau abordate aspecte și laturi ce priveau mișcarea muncitorească în ansamblul său, întregesc tabloul mișcării sindicale din România” (p. 510).

Printre aceste publicații de breaslă menționăm „Muncitorul căilor ferate” (București, 1908), „Fier și metal” (București, 1912), „Tribuna lucrătorilor în piele” (București, 1912), „Lemn și mobilă” (București, 1912), „Gazeta sobarilor” (București, 1912), „Tribuna transporturilor” (Brăila, 1913), „Călăuza lucrătorilor zugravi și a branșelor înrudite” (București, 1913) etc.; în rîndul publicațiilor profesionale un loc deosebit ocupă gazetele muncitorilor tipografi și legători: „Culegătorul” (București, 1907), „Foaia artelor grafice” (București, 1912), „Dezrobirea” (Ploiești 1913), „Tipograful” (București, 1913), „Tribuna tipografilor” (București, 1914).

În coloanele gazetelor menționate sînt dezbătute diversele probleme pe care le ridică situația muncitorimii, începînd de la condițiile de muncă și de viață, de la dezvăluirea formelor de exploatare, pînă la acțiunea de organizare și lupte greviste. Autorii evidențiază atitudinea ziarelor și revistelor profesionale care, în mod sistematic, cu perseverență și într-un limbaj accesibil urmăresc cele mai arzătoare chestiuni ce preocupă pe muncitori (condițiile grele de muncă; sporirea salariilor; durata zilei de lucru; concedierile arbitrară și alte abuzuri ale superiorilor; accidentările frecvente datorate lipsei unor măsuri de protecție corespunzătoare) și, în același timp, iau apărare în fața atitudinii unor ziare și reviste în conflictele de muncă,

susțin activ acțiunile greviste, promovează ideea necesității organizării, a forței pe care o reprezintă proletariatul organizat, militează pentru a-i mobiliza pe muncitori să se încadreze în organizațiile profesionale (p. 244, 245, 448, 512 etc.).

În volumul recenzat sînt reliefate eforturile susținute ale acelor publicații care au adoptat principiul luptei de clasă, de a cuprinde cît mai complet nu numai diversele momente ale organizării și luptei proletariatului, de a pătrunde în miezul problemelor, ci și de a indica mijloacele pe care le comportă soluționarea acestora, de a propaga calea de ieșire din situația grea: lupta împotriva patronatului, împotriva exploatării capitaliste.

În centrul preocupărilor lor, o serie de publicații cu caracter profesional au pus ideea necesității mișcării sindicale, a rolului pe care aceasta îl joacă în viața proletariatului. „Prezentarea dezbaterii adunărilor sindicale mai importante — se arată, de exemplu, în „studiul” monografic privind gazeta „Fier și metal” — ne introduce în atmosfera vieții de organizație muncitorească a vremii, ne permite să cunoaștem problematica, organizarea și desfășurarea acestor dezbateri și ne apropie imaginea unor activiști neobosiți, devotați și combativi pentru interesele proletariatului” (p. 449).

De asemenea, trebuie relevat ca un fapt pozitiv evidențierea de către autori a acelor ziare și reviste în sumarul cărora au fost inserate articole care abordează teme de ordin general (unele din ele cu un caracter teoretic), privind educarea muncitorilor în spiritul de clasă și al internaționalismului proletar, atitudinea față de evenimentele externe. Într-o serie de materiale publicate, de exemplu, în „Tribuna transporturilor”, care se ridică la nivelul unui ziar central muncitoresc, sînt analizate succint, cu referiri la K. Marx, și F. Engels, probleme ca „originea profitului”, „consecințele însușirii plusvalorii de către capitaliști”; „lupta dintre muncă și capital”; sînt dezvăluite esența de clasă a statului și caracterul reacționar (p. 520, 521). „Ziarul «Tribuna transporturilor» — se arată în volumul prezentat —, prin problematica vastă

abordată în coloanele sale, prin conținutul și nivelul ridicat al materialelor publicate, a constituit unul dintre cele mai importante ziare muncitorești din acea vreme. Muncitorii transporturilor au avut în ziar un apărător fervent al intereselor lor, un propagator al ideii de luptă și de organizare pe baza principiilor de clasă, o tribună de legătură eficace între lucrătorii transportului în vederea unirii lor într-un front puternic împotriva exploatării capitaliste” (p. 524).

Colaborarea unora din conducătorii socialiști, ca Ștefan Gheorghiu, M. Gh. Bujor, Alecu Constantinescu, Constantin Mănescu, dr. C. Racovski, Alexandru Nicolau etc. la ziarele și revistele cu caracter profesional a contribuit la justa orientare a acestora, precum și la ridicarea nivelului lor teoretic, cultural și politic, prin abordarea competentă și aprofundată a unor probleme centrale privind frământările, nevoile și aspirațiile muncitorimii.

Un loc important ocupă în volum și activitatea desfășurată, în timpul celor patru ani de existență, de „Gazeta funcționarului comercial” (București, 1908). Această activitate îmbinată cu aceea a sindicatului, a marcat un moment însemnat în dezvoltarea mișcării funcționarilor comerciali din România. Gazeta și-a adus o mare contribuție la unirea forțelor dispersate ale funcționarilor comerciali, militînd pentru apărarea intereselor materiale ca și pentru educarea în spirit de clasă, pentru organizarea profesională, de sine stătătoare, a acestei categorii de salariați (p. 192).

Activitatea „Gazetei funcționarului comercial” va fi continuată în mod direct, de „Buletinul funcționarilor comerciali” (București, 1912). În centrul preocupărilor permanente ale „Buletinului” erau sprijinirea luptei funcționarilor comerciali pentru obținerea unor importante revendicări (îmbunătățirea stării materiale a funcționarilor comerciali prin mărirea salariului, înființarea casei de pensii, extinderea repausului duminical, limitarea zilei de muncă, stabilirea orelor de masă etc.), ca și pentru organizarea lor în sindicate la baza cărora să stea principiul luptei de clasă și al internaționalismului proletar (p. 400, 401).

Partea a doua a volumului al II-lea cuprinde, de asemenea, publicațiile „Munkás” („Muncitorul”), Oradea (1908); „Munkás Otthon Értésítője” („Buletinul căminului muncitoresc”), Tg. Mureș (1910); „Haladás” („Progresul”), Tg. Mureș (1912); „Der Wecker” („Deșteptătorul”), Iași (1915), acesta din urmă organ al grupului evreiesc socialist din Iași, în limba idiș. Așadar, datorită politicii de cruntă asuprire națională duse de clasele dominante maghiare și datorită oportunismului conducerii centrale a Partidului Social-Democrat din Ungaria, ca și în anii anteriori, la fel și în etapa asupra căreia se oprește volumul, în Transilvania nu s-a editat nici o gazetă muncitorească în limba română.

În anii 1907–1916 au mai apărut câteva publicații, care, deși influențate de idei anarhiste, prezintă totuși un anumit interes, deoarece scoteau în evidență o serie de aspecte ale exploatarei capitaliste, subliniind totodată necesitatea luptei pentru răsturnarea orânduirii burgheze. Așa a fost, de exemplu, „Vremuri noi” (București, 1908), „organ comunist libertar”, care a apărut din inițiativa unui grup de socialiști cu orientare anarhistă (p. 234–242).

Ca și celelalte volume, partea a doua a volumului al II-lea din *Presa muncitorească și socialistă* pune la îndemna specialiștilor și a publicului larg cititor dornic să cunoască tradițiile presei noastre muncitorești și unele din cele mai interesante file ale glândirii social-politice românești, un bogat și valoros material documentar, deosebit de util ca instrument de lucru și mijloc de informare.

Subliniind strădaniile autorilor și rezultatele la care au ajuns, ne îngăduim și unele observații.

La apariția volumului I și a volumului al II-lea, partea I, s-a semnalat lipsa unui studiu aprofundat, cu caracter de sinteză, care să redea tabloul general al perioadei prezentate, să îmbrățișeze în ansamblu multiplele și complexe probleme privind apariția și evoluția presei muncitorești și socialiste, legătura indisolubilă organică a acesteia, în primul rând cu mișcarea muncitorească, dar și cu activitatea celorlalte forțe democratice care au contribuit la dezvoltarea societății, în perioada respectivă.

lupta și năzuințele întregului popor pentru progres economic și social; s-ar fi putut reliefa mult mai clar că istoria presei muncitorești și socialiste reflectă în mod veridic și pregnant însăși istoria luptei clasei muncitoare și a mișcării socialiste, în contextul vieții economice și sociale generale a țării.

În același timp s-a sublinat că acest studiu nu poate fi suplinat de introducerea, de altfel amplă și documentată, care redă, pe alocuri, fragmente din prezentările monografice⁵. Această deficiență nu numai că nu a fost înlăturată, dar ea s-a accentuat la volumul recenzat, în fruntea căruia se publică doar o simplă prefață, ce trece în revistă — foarte sumar, uneori numai enumerându-le — publicațiile muncitorești și socialiste din anii 1907–1916.

În schimb, nici în acest volum, atunci când prezintă fiecare ziar în parte, autorii n-au căutat să evite repetarea frecventă, deseori supărătoare, a unor idei și probleme, într-o serie de „studii” monografice.

De asemenea, acordarea spațiului pentru fiecare ziar n-a avut la bază criterii precise, obiective, care să țină seama de importanța reală a publicației, de locul și rolul ei în dezvoltarea, pe etape, a mișcării muncitorești din țara noastră. Așa se explică de ce unor gazete profesionale ca „Uniunea” („organ oficial al Uniunii lucrătorilor de hotel, restaurant, café etc. și asimilații lor din România”), „Fier și metal”, „Tribuna lucrătorilor în piele”, „Lemn și mobilă” — li s-a repartizat un spațiu exagerat în comparație cu cel atribuit, de exemplu, revistei teoretice „Convorbiri sociale”, care, deși a luat ființă în condițiile grele ale primului război mondial și și-a încetat apariția după numai nouă numere, a desfășurat totuși, cu limitele și confuziile sale, o temeinică activitate propagandistică.

Nu totdeauna autorii au făcut o demarcație precisă între diferite publicații. În cadrul gazetelor muncitorești și socialiste, de exemplu, au fost intercalate revistele „Viața socială” (București, 1910) și „Facța” (București,

⁵ Vezi „Studii”, tom. 18 (1965), nr. 3, p. 714 și tom. 19 (1966), nr. 3, p. 597, 598; cf. „Lupta de clasă”, seria a V-a, an XLV, nr. 1 (1965), p. 61.

1910), editate din inițiativa și sub conducerea publicistului socialist N.D. Cocea. Deși abordau o tematică social-politică deosebită: situația materială a clasei muncitoare și a țărănimii, lupta pentru cucerirea de drepturi și libertăți politice, rolul maselor muncitoare și în special al proletariatului, pagini din istoria și din activitatea contemporană a mișcării muncitorești din România, probleme privind evoluția mișcării muncitorești internaționale etc., iar în paginile lor

colaborau militanți socialiști în frunte cu C. Dobrogeanu-Gherea, I.C. Frimu, dr. Ecaterina Arbore—, credem totuși că cele două reviste nu au un profil socialist, ci mai mult unul democratic.

Cu toate aceste lipsuri, ușor de remediat pe viitor, partea a doua a volumului al II-lea constituie, ca și volumele apărute până acum, o realizare remarcabilă în istoria publicisticii românești.

Gh. Cristea

„Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 1 — 6/1966, 960 p.; nr. 1 — 6/1967, 1 112 p.; nr. 1 — 6/1968, 1 108 p.

Urmărind să reflecte în paginile sale amploarea cercetării în domeniul științelor sociale, să înfățișeze cititorilor săi dezbaterile organizate în domeniul teoriei și practicii politice, revista „Anale” și-a lărgit în ultimii ani profilul tematic. Ocupându-se în continuare, de pe pozițiile materialismului istoric, de elucidarea unor noi aspecte sau de sintetizare a altora cunoscute din cadrul istoriei partidului, a mișcării muncitorești și democratice din țara noastră, a problemelor specifice construcției socialiste, ale istoriei mișcării comuniste și revoluționare mondiale, în coloanele revistei un spațiu tot mai mare revine istoriei luptelor de eliberare socială și națională din România și din întreaga lume, analizei aprofundate a factorilor social-economici în cadrul istoriei patriei noastre. Curente de idei din perioada modernă și contemporană, laturile teoretice și metodologice ale cercetării istoriei în legătură cu celelalte științe sociale apar tot mai frecvent. Referitor la dezvoltarea unui nou domeniu al cercetării, știința politică, revista a acordat atenție atît discuțiilor care au avut loc privind obiectul, caracterul și actualitatea acestei științe, cît și înființării Asociației române de științe politice.

Reflectînd prodigioasa activitate științifică pe care o desfășoară Institutul de studii istorice și social-politice în lumina îndrumă-

rilor politice și ideologice elaborate de Congresul al IX-lea al P.C.R. pentru stimularea avîntului creator al întregului front ideologic, revista „Anale” și-a ocupat un loc meritoriu în dezvoltarea istoriografiei românești contemporane. Dezbătînd cu competență și antrenînd un cerc mai larg de colaboratori din rîndul unor cunoscuți istorici, lărgindu-și aria de investigație asupra analizei stadiului dezvoltării social-economice, precum și elucidarea caracterului regimului politic din România, a relațiilor sale externe de după 1848, epocă plină de semnificații, „Anale” aduce o contribuție de preț la aprofundarea unor aspecte majore ale istoriei politice interne și externe a patriei noastre.

Sînt binevenite colaborările unor istorici străini, iar începutul făcut în acest sens în 1968 credem că trebuie continuat și extins. Prezența unor astfel de articole sau materiale, pe lângă faptul că amplifică sfera tematică cu variate contribuții privind istoria universală, are și darul de a informa cititorul român cu inițiative în domeniul istoriografiei marxiste sau nemarxiste din străinătate, cu stadiul actual al dezvoltării ei pe plan mondial.

În prezentarea de față ne vom ocupa în-deosebi de istoria națională și vom face o sumară trecere în revistă a tematicii bogate și variate privind celelalte ramuri ale știin-

țelor sociale. Considerăm utile rubricile și numerele speciale consacrate unor momente însemnate din istoria patriei sau a partidului, prin care Comitetul de redacție a înțeles să marcheze diferite aniversări sau comemorări. Publicând contribuții științifice pe baza cercetării unor surse documentare inedite sau sintetizând în lumina noilor cuceriri ale istoriografiei marxiste românești problemele majore ale istoriei unui eveniment sau personalități, revista a ajutat un cerc larg de cercetători, activiști de partid și de stat în preocupările cărora intră activitatea ideologică, cadre didactice din învățământul superior și mediu, publicul larg dornic să cunoască cauzele, desfășurarea sau semnificația unor momente hotărâtoare din istoria națională sau universală.

În ordinea apariției lor cronologice, semnalăm grupajul din nr. 1/1966 dedicat aniversării Unirii Principatelor, în care A. Deac redă unele aprecieri în legătură cu actul Unirii din 1859 din presa muncitorească și socialistă la aniversarea semicentenarului din 1909 și expune păreriile unor militanți socialiști privind unirea și desăvârșirea ei. Același autor publică documente care oglindesc poziția mișcării muncitorești din întreaga țară față de actul din 1859 și cel al desăvârșirii acestuia în 1918. I. Felea se referă succint la cinstirea Unirii de către mișcarea muncitorească la începutul veacului al XX-lea.

Numărul 2—3/1966, consacrat în întregime aniversării a 45 de ani de la crearea P.C.R., constituie prin tematica abordată o valoroasă trecere în revistă a principalelor etape de dezvoltare ale luptei clasei muncitoare pentru consolidarea organizatorică și construcția noii orânduiri sociale. În studiul *Crearea P.C.R., rezultat al dezvoltării mișcării revoluționare și democratice din România*, Ion Popescu-Puțuri prezintă într-o sinteză amplă bogatele tradiții ale mișcării comuniste de la noi, de la începuturi până în 1893, când a luat ființă primul partid politic al clasei muncitoare din România. Sînt menționate legăturile mișcării muncitorești din țară cu mișcarea muncitorească internațională, ajutorul acordat revoluționarilor ruși, polonezi, bulgari care s-au refugiat pe teritoriul Ro-

mâniei, popularizarea în presa socialistă a conducătorilor mișcării din Europa, aniversarea Comunei din Paris, participarea socialiștilor români la congresele Internaționale a II-a. În continuare autorul se ocupă de evoluția mișcării muncitorești în primele două decenii ale secolului al XX-lea, contribuția cercului și ziarului „România muncitoare” la dezvoltarea mișcării socialiste, solidaritatea proletariatului român cu revoluția rusă din 1905 și cu echipajul de pe crucișătorul „Potemkin”, atitudinea față de răscoala țărănilor din 1907 și față de unificarea mișcării sindicale în 1906 la Galați, crearea Uniunii socialiste în 1908, etape în procesul de pregătire a refacerii P.S.D. în 1910. Poziția muncitorilor față de războiul imperialist, susținerea neutralității României, participarea la congresele de la Kiental și Zimmerwald, precum și ecoul stîrnit de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie în țara noastră, sînt alte momente la care se referă studiul. Pe baza noilor cuceriri ale istoriografiei marxiste, autorul subliniază importanța desăvîrșirii unirii politice a statului român prin crearea unui cadru largit activității mișcării muncitorești, activitatea Partidului Socialist în perioada avîntului revoluționar care a culminat cu greva generală din octombrie 1920 și necesitatea istorică a transformării partidului socialist în partid comunist în mai 1921.

În lumina noilor cercetări și a generalizărilor teoretice, A. Deac și Fl. Dragne, în studiul *Lucrările Congresului I al P.C.R.*, redau aspecte ale pregătirii și desfășurării momentului, ca: activitatea Comisiei de organizare, dezbaterile în legătură cu clarificarea ideologică, politică și organizatorică în rîndurile membrilor Partidului Socialist, alegerile de delegați participanți la congres, modul de repartizare și lucrările sale, care au stîrnit entuziasm în rîndurile clasei muncitoare și ale unor pături largi neproletare. Studiul relevă atmosfera în care au fost adoptate rezoluțiile, prezentarea raportului de activitate de Gh. Cristescu, secretar general al P.C.R., prezentarea celorlalte rapoarte legate de vizita delegației P.S. în Rusia Sovietică, a proiectului de statut, cit și discuțiile

ascuțite purtate, aprecierile făcute asupra Comitetului Executiv și votarea constituirii P.C.R. și afilierea lui la Internaționala a III-a.

Constantin Pîrvulescu, Gh. Țuțui și I. Iacoș, în articolul *Activitatea P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare*, relevă eforturile comuniștilor pentru a menține unitatea sindicală, care urma să stea la baza celei politice, la Congresul de la Cluj din 1923, încercările P.C.R. de a conlucra cu P.S.D. în problemele majore ale mișcării muncitorești pentru acțiuni comune de luptă, revendicări, greve ale muncitorilor încadrați în P.C.R., P.S.D. și ale celor fără de partid. Pe o treaptă superioară apare activitatea frontului unic muncitoresc de jos cu prilejul luptelor din 1933, mai tirziu și prin încheierea unor acorduri pe plan local, sau înțelegeri între unele organizații democratice între 1933 și 1940 și în perioada dictaturii militare-fasciste. Conlucrarea dintre P.C.R. și P.S.D. a luat forme concrete prin crearea F.U.M., anunțată la 1 mai 1944, alcătuirea C.C. al F.U.M. în octombrie 1944, prin constituirea F.N.D., prin participarea la alegerile din noiembrie 1946 și la reconstrucția țării până în februarie 1948, cînd cele două partide politice au creat partidul unic muncitoresc.

În studiul *Lupta P.C.R. pentru întărirea legăturilor sale cu masele*, N. Goldberger prezintă scopurile tactice și strategice ale partidului de atragere a sindicatelor, a U.T.C. și a țărănimii la lupta pe care el o desfășoară, activitatea B.M.T. și a altor organizații legale democratice îndrumate de partid și mobilizarea clasei muncitoare după Congresul al V-lea din 1931 la luptele din perioada crizei economice, care au culminat cu grevele cefe-riștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, greutățile întâmpinate din partea P.S.D. în crearea frontului de jos și lipsurile din propriile rînduri. Articolul tratează despre antrenarea maselor populare în diverse acțiuni în perioada intensificării pericolului fascist, prin numeroasele organizații legale și ilegale, prin publicarea unui mare număr de periodice, lupta pentru crearea Frontului popular antifascist, folosirea breslelor în timpul dictaturii regale, crearea Frontului patriotic

antihitlerist în timpul dictaturii militare-fasciste și răsturnarea acesteia, prin înfăptuirea insurecției armate. După eliberare, masele largi populare, conduse de P.C.R., au participat la activitatea politică, pentru instaurarea guvernului democratic, reconstrucția economică a țării.

În studiul *P.C.R. în fruntea luptei poporului pentru apărarea independenței naționale a țării, împotriva fascismului*, temă abordată de G. Zaharia și A. Petric, sînt înfățișate unele probleme de politică externă adoptate la plenara C.C. din august 1936, poziția P.C.R. față de discursul lui Mussolini din noiembrie același an în care îndemna la revizuirea granițelor țărilor dunărene. Autorii se referă la dispozițiile date de partid organelor sale pentru ca membrii lui să se prezinte la concentrările din primăvara anului 1939 pentru apărarea hotarelor țării. Sînt analizate poziția P.C.R., care a luat atitudine împotriva cotozirii Austriei și a ocupării Cehoslovaciei, antrenînd pătri largi ale populației la acțiuni antihitleriste de apărare a Transilvaniei cu prilejul zilei de 1 mai 1939, ajutorul acordat refugiaților polonezi după 1 septembrie, poziția fermă și consecventă în timpul dictaturii militare-fasciste pînă în august 1944.

Articolul *Dezvoltarea continuă a economiei naționale — obiect central al activității P.C.R.*, semnat de Gh. Surpat, tratînd mai mult probleme ale politicii economice a partidului, după ce face o trecere în revistă istoriografică a curentelor din România care militau pentru industrializarea țării și cele care erau pentru menținerea ei ca țară agrară și sursă de materii prime pînă în 1944, se referă la dezvoltarea industriei după eliberarea țării și la metodele refacerii economiei propuse de Conferința națională a P.C.R. din 1945. Sînt înfățișate problemele industrializării ca factor hotărîtor al dezvoltării economiei naționale prin folosirea cit mai deplină a tuturor posibilităților interne, politica de investiții prevăzută în directivele Congresului al IX-lea, dezvoltarea ramurilor hotărîtoare, promovarea continuă a progresului tehnic, mecanizarea și automatizarea producției pe baza introducerii cuceririlor științei și tehnicii.

Un spațiu apreciabil este acordat de „Anale” numeroaselor aniversări care au avut loc în 1967. Astfel, nr. 1/1967, dedicat împlinirii a 60 de ani de la răscoalele țărănești din 1907, prin materialele publicate redă efortul unor noi cercetări de arhivă întreprinse de un colectiv lărgit, și îmbogățește cunoștințele noastre despre potențialul revoluționar al țărănimii. Acad. A. Oțetea, în studiul *Răscoala din 1907 în istoriografia românească*, relevă că N. Bălcescu și M. Kogălniceanu susțineau că Țara Românească și Moldova erau locuite la început de țărani liberi și că șerbia a fost rezultatul cuceririi, violenței și uzurpărilor. Sintetizând poziția istoricilor contemporani evenimentului, autorul arată că dacă D. Onciul, C. Giurescu, Al. Lapedatu și Ion Nistor au luat apărarea mișcării țărănilor, Grigore Tocilescu a justificat privilegiile marii proprietăți, Radu Rosetti a relevat cauza și semnificația răscoalei, iar Ion Lupaș a suferit în închisoare pentru poziția adoptată. Dacă Xenopol în abordarea problemei n-a depășit poziția Partidului Liberal din care făcea parte, N. Iorga a condamnat de la început represiunea, a luat apărarea țărănilor răsculați și s-a solidarizat cu lupta lor. Reprezentantul mișcării socialiste, C. Dobrogeanu-Gherea, în *Neoibăgia*, deși se ocupă cu analiza sistemului agrar, propunând o expropriere substanțială, preconizează și măsuri neeficiente.

Evidențiind cele două probleme majore care dominau viața politică a țării: relațiile agrare și desăvârșirea unității statale, I. Popescu-Puțuri, în articolul *Problema agrară în viața ideologică și social-politică a României la începutul secolului al XX-lea*, prezintă curentele de gândire, semănătorismul și poporanismul, care au influențat evoluția socială, culturală și politică. Sunt analizate propunerile și lucrările lui Radu Rosetti, G. D. Creangă, Spiru Haret ș.a. Este pe larg expusă activitatea prodigioasă a lui N. Iorga cu lucrările ei pozitive, dar și cu limitele sale. Poziția lui Vasile Kogălniceanu, a unor savanți ca V. Babeș, Gh. Marinescu, I. Cantacuzino și D. Voinov și a unor scriitori ca M. Sadoveanu, I.L. Caragiale, Al. Vlahuță întregesc tabloul mișcării de idei din perioada

1907—1908. Sunt expuse poziția mișcării muncitorești față de răscoală, legile adoptate și rezolvarea problemei agrare de către regimul democrat-popular. În articolul *Intensificarea exploatării țărănimii din România la începutul secolului al XX-lea*, D. Hurezeanu relevă împărțirea nejustă a pământului, disproporția dintre o minoritate de mari latifundiași și majoritatea țărănimii muncitoare care posedă pământ puțin, arătând că esența rezolvării problemei agrare o constituia lichidarea proprietății moșierești și înlăturarea relațiilor de producție semifeudale. Caracterul de tranziție al sistemului agrar și direcția capitalistă a evoluției sale sunt trăsăturile agriculturii românești în acea epocă. În cadrul analizei minuțioase, autorul prezintă metodele intensificării exploatării țărănimii: creșterea vertiginosă a arenzilor, modul în care erau întocmite și aplicate legile care permiteau abuzuri și samavolnicii, înșelarea țărănilor la măsurătoare, nedijmuirea la timp ș.a.m.d. Procesul de intensificare a exploatării se datorește și creșterii exportului pe piața mondială, ceea ce s-a întreprins la noi prin reducerea părții din produse ce reveneau producătorilor direcți.

Urmărind procesul declanșării și al desfășurării marii acțiuni, Tr. Lungu, în articolul *Marea răscoală a țărănilor din 1907. Etape și forme de luptă*, distinge trei etape: prima de la 8 februarie la sfârșitul lunii, caracterizată prin înaintarea unor petiții către autoritățile județene, a doua de la sfârșitul lunii februarie până în a doua decadă a lunii martie, în care s-a trecut la luptă deschisă împotriva moșierilor și arendașilor și a treia în a doua decadă a lunii martie, când centrul mișcării se deplasează în Muntenia și Oltenia și au loc acțiuni care vor dura până la reprimare. Autorul prezintă formele luptei începând cu petițiile către autoritățile de stat, forme primare de manifestare a nemulțumirii, atacarea și incendierea conacelor moșierești sau arendașești, atacul primăriilor comunale, pătrunderea în târguri și orașe pentru a impune moșierilor și arendașilor fugiți aici noi condiții de învoielii agricole, atacarea trupelor etc. Studiul se ocupă atât de rolul avut în răscoală de învățători, elevi și studenți,

cît și de poziția mișcării muncitorești față de 1907.

A. Deac, ocupîndu-se de *Ecoul marii răscoale țărănești din România peste hotare*, arată că el a fost mai intens în țările vecine, dar s-a extins și în vestul Europei și chiar în S.U.A. Astfel găsim unele ecouri în organele de presă din Austro-Ungaria și Rusia care reprezentau puncte de vedere ale claselor dominante, cele ale mișcării socialiste sau puncte de vedere mai realiste față de mișcările agrare din țara noastră. În ziarele din Serbia, Bulgaria și Grecia sînt analizate cauzele mișcării din România, printre care lipsa de pămînt, nedreapta lui împărțire, lipsa de drepturi electorale, creșterea arenzilor etc. Este evidențiat apoi ecoul răscoalei atît în Franța, Anglia, Germania, Italia, cît și în Belgia, Olanda și Danemarca, iar în final, datorită numărului mare de români din Cleveland, opinia unor organe de presă de peste ocean despre cele petrecute în 1907 în România.

Prezentînd unele legi cu conținut agrar care statuau situația țărănimii și a raporturilor dintre țărani, moșieri și arendași, neclaritățile și confuziile ce le caracterizau, articolul *Urmările juridice ale răscoalei din 1907* de E. Cernea înfățișează măsurile de reprimare adoptate, înlocuirea unor legi vechi cu altele noi, înființarea altor regulamente pentru a face față situației create. Astfel se adoptă noi legi de organizare a administrației locale, poliției și jandarmeriei, îngrădirii pentru salariații statului de a se organiza în asociații profesionale pentru a nu pactiza cu țărănimea răscolată.

Episoade mai deosebite din timpul răscoalei, începuturile, desfășurarea și reprimarea ei, poziția mișcării muncitorești față de ea, ilustrate prin citate din manifeste, articole publicate în presă constituie tema comunicării lui V. Nicolae *Mișcarea muncitorească din România și răscoala țăranilor din 1907*.

Aniverstnd 90 de ani de la cucerirea independenței de stat a României, revista „Anale” publică în nr. 3/1967 o rubrică pe această temă, însumînd materiale succinte care se referă la anumite aspecte. D. Sorescu trece în

revistă evenimentele cruciale din istoria poporului român, începînd cu Mircea cel Bătrîn, Mihai Viteazul ș.a.m.d. ajungînd la insurecția armată din 1944. El relevă dorința de libertate și suveranitate a poporului nostru în editorialul *Independența națională, năzuință de veacuri a poporului român*.

Cu *Războiul de independență în istoriografia românească* se ocupă acad. P. Constantinescu-Iași și Tr. Lungu, care înfățișează articole, studii și monografii din istoriografia veche și cea nouă, corpusul de documente în 10 volume, studiile și capitolele din tratatul *Istoria României*, volumul al IV-lea, care au relevat aportul maselor populare în 1877 și au reliefat eroismul legendar al ostașilor români pe fronturile de la Grivița, Rahova, Plevna și Smîrdan.

M. Malița, în studiul *Independența României și acțiunea pentru desființarea jurisdicției consulare*, arată că această luptă se ducea pe planuri multiple sub diferite forme, inclusiv acțiuni diplomatice susținute de-a lungul anilor întreprinse de N. Bălcescu, C. Negri ș.a. pentru a căpăta dreptul de a trata direct cu puterile străine problema supușilor și pentru înlăturarea capitulațiilor, care deveniseră un anacronism. V. I. Mocanu, în *Eroi ai neamului în războiul de independență*, prezintă succint crîmpeie din viața, activitatea și lupta militarilor români, precum și împrejurările în care în mod eroic și-au jertfit viața pentru independența patriei maiori George Șonțu, cpt. N. Valter Mărcăneanu, cpt. N. Măcărescu, soldat Grigore Ion, sîlt. Dimitrie Lemnea, maior Dimitrie Giurescu ș.a.

În articolul *Mărturii ale unor corespondenți de presă și observatori militari străini despre eroismul armatei române în războiul de independență*, N. Z. Munteanu prezintă numeroase relatări din presa care apărea la Paris, Viena, Madrid și din alte capitale ale țărilor din Europa, unele ecouri despre sacrificiile și eroismul românesc în fața puternicelor fortificații turcești de la Grivița, Plevna, Rahova. În fățișînd *Aprecieri ale Comandamentului militar rus privind armata română în războiul din 1877–1878*, N. Ciachir înserează, pe baza unor materiale de arhivă sovietice și a altor lucrări, pasaje din ordinele de zi, scrisori,

corespondență etc. ale generalilor ruși îndeosebi privind comportarea curajoasă și eroică a militarilor români. Cercetînd mai mult timp în arhivele din Occident, Gh. Ungureanu ne prezintă *Documente inedite privitoare la războiul pentru independența României aflate în arhivele din Bruxelles și Paris*, care redau — pe lângă aprecierile unor observatori străini asupra răscoalii lui Tudor Vladimirescu, anului revoluționar 1848, Unirii din 1859 — și aspecte ale pregătirii și desfășurării luptelor din 1877—1878 reflectate în rapoartele consulilor francez și belgian din București sau din alte capitale, Constantinopol, Petersburg, care conțin elemente inedite.

Omagiind glorioasele bătălii purtate de armata română acum mai bine de 50 de ani pentru ființa națională, revista a dedicat în nr. 3/1967 o rubrică acestui moment. După articolul de sinteză *Eroicele bătălii desfășurate de armata română în vara anului 1917*, alcătuit de Șt. Mușat, în care se face o caracterizare a situației economice și social-politice a țării în perioada neutralității, veterani ai războiului din 1916—1918 descriu desfășurarea luptelor și eroismul ostașilor români care și-au apărât glia străbună: general-maior în rezervă Edgar Rădulescu, *Bătălia de la Mărășești*, general de armată Iacob Teclu, *Marea victorie de la Mărășești*, iar general-maior în rezervă Polihron Dumitrescu, *Luptele de la Oituz*. Gh. Romanescu și V. Asproiu, în articolul *Mărturie străine despre eroismul ostașilor români în luptele de pe frontul din Moldova*, redau pasaje din telegrame, scrisori și articole privind eroismul militarilor noștri care se găsesc în Franța, Rusia, Anglia, Italia și S.U.A. și chiar în cercurile rivale, Germania și Austro-Ungaria, aprecieri atât ale unor ostași și ofițeri care au participat la lupte, cât și ale unor conducători politici sau comandanți de armată. În studiul *Lupta maselor populare împotriva ocupanților în anii 1916 — 1918*, C. Căzănișteanu redă diferite forme ale împotrivrării, ca nesupunerea la muncă individuală sau colectivă, fuga de pe frontul din Moldova, uciderea jandarmilor germani și distrugerea firelor telefonice și telegrafice, pentru care au fost pedepsiți numeroși săteni, primari, preoți și învățători români. Atentatele asupra liniilor

de cale ferată, acțiuni de incendiere, ruperea sau distrugerea tabelor indicatoare, culegerea de informații cu caracter militar transmise românilor erau alte forme de luptă. Ni se prezintă acțiunea curajoasă a grupului patriotic condus de Vasile Chilian, activitatea grupului de partizani din părțile Mehedințului și Gorjului condus de slt. în rezervă Victor Popescu.

Cu prilejul împlinirii unui secol de la apariția lucrării fundamentale a lui K. Marx, „Anale” a publicat în nr. 3 și apoi în nr. 4/1967 mai multe articole și comunicări: I. Bulborea publică „*Capitalul*”, operă monumentală a vieții lui K. Marx, în care redă principalele teze și actualitatea lor; D. Hurezeanu, în *Răspîndirea ideilor „Capitalului” în România și influența lor asupra mișcării muncitorești la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, arată zierele, revistele și autorii care au contribuit la răspîndirea marxismului în țara noastră, iar I. Mamina, în comunicarea *Marx și Engels în amintirea contemporanilor*, pornind de la volumul de amintiri dedicat celor doi titani ai gîndirii dialectice, descrie uriașa lor personalitate, opera și activitatea desfășurată de aceștia.

În nr. 4/1967, I. Iacoș și V. Petrișor, ocupîndu-se de *Ideile „Capitalului” lui K. Marx în teoria și practica mișcării socialiste din România*, relevă importanța însușirii și propagării ideilor creatoare din opera lui Marx în țara noastră și rolul acestui fapt în formarea și creșterea conștiinței de clasă a proletariatului în procesul maturizării sale politice; V. Liveanu, în *Unele probleme actuale ale teoriei istoriei în „Capitalul”*, se oprește asupra discuțiilor purtate de istorici marxști și nemarxști privind modul de producție, influența mediului geografic asupra dezvoltării sociale, problema timpului și a explicației istorice, iar I. Florea tratează despre „*Capitalul*” lui K. Marx și actualitatea logicii istorice.

Sărbătorind 50 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, eveniment crucial în istoria universală, „Anale”, în două numere consecutive 4 și 5/1967, i-a dedicat rubrici speciale. Într-un studiu amplu, *România și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*, I. Pîpescu-Puțuri și I. Rădulescu

sintetizează tradițiile revoluționare și internaționaliste ale mișcării muncitorești de la începuturile ei până în zilele noastre. După ce relevă participarea socialiștilor români la diferite congrese ale Internaționalei a II-a, acțiunile de solidaritate cu manifestările și grevele din alte țări până în 1917, autorii ne înfățișează mișcarea de solidaritate a maselor muncitorești și a cercurilor democratice din România cu revoluția socialistă, semnificația decretului asupra păcii și asupra pământului. Larga mișcare de adeziune la ideile lui Octombrie, consolidarea primului stat socialist, traducerile lucrărilor lui Lenin în țara noastră în perioada imediat următoare, popularizarea de către P.C.R. a realizărilor Uniunii Sovietice și apoi politica de prietenie dintre țara noastră și U.R.S.S., dintre P.C.R. și P.C.U.S. pe planuri multiple, schimbul de experiență în construcția noii orînduiri sînt tot atîtea probleme abordate de autori. V. Chereșeșu și N. Copoiu, în *Participarea oamenilor muncii din România la apărarea și sprijinirea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, arată formele variate ale acestei participări la manifestații publice de solidaritate, la crearea de unități militare înarmate, alcătuite din români care staționau cu instituții și întreprinderi, conform unor obligații reciproce, în sudul Rusiei. Astfel au activat detașamente înarmate la Odesa între octombrie 1917 și aprilie 1918, iar după ocuparea vremelnică de către puterile centrale a acestui teritoriu mulți români s-au răspîndit pe vastele întinderi ale Rusiei, la Astrahan, Moscova, Samara și Omsk, evidențiindu-se în lupte, sacrificîndu-și viața, iar alții comandînd mari unități militare. Relevînd în nr. 5/1967 condițiile istorice care au generat revoluția socialistă, acad. P. Constantinescu-Iași și V. Liveanu se opresc asupra *Însemnătății internaționale a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*, asupra marilor mișcări de mase, grevelor de amploare care au avut loc în perioada 1917 — 1923, solidarității clasei muncitoare din țările capitaliste cu revoluția rusă și sprijinului acordat pentru biruința asupra intervenției albagardiste și imperialiste. Sînt înfățișate procesele ample de transformare înfăptuite pentru prima oară în U.R.S.S., ca industrializarea,

colectivizarea agriculturii, revoluția culturală, rezolvarea problemei naționale, precum și concluziile care pot fi trase de fiecare partid sau stat privind trăsăturile viabile universale, aplicabile la condițiile specifice, particulare ale oricărei țări în perioada trecerii de la capitalism la socialism. N. Copoiu, ocupîndu-se de *Revoluția din Octombrie și opinia publică progresistă din România*, relatează modul în care a fost privit evenimentul în teritoriul ocupat de germani, în Moldova și Transilvania, și cum, cu toată cenzura, datorită unor împrejurări specifice, presa din țara noastră informa, în funcție de poziția de clasă a diferitelor organe, despre cele ce se petreceau în țara vecină, subliniindu-se rolul „Socialismului” și al „Luptei de clasă” în campania de lămurire a maselor. Popularizarea personalității politice și intelectuale a lui Lenin prin ziare, traduceri ale lucrărilor sale, publicarea impresiilor din Rusia de către delegația care a fost acolo în 1920 și participarea a sute și mii de români pe fronturile Rusiei revoluționare au avut un puternic ecou în România. Comunicarea lui C. Bărbulescu și D. Gheciu, *Ideile marxist-leniniste și dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor*, redau condițiile noi în care se dezvoltă omul, rolul învățămîntului, științei și artei în crearea la tînet a unei atitudini noi față de societate și muncă, sarcinile trasate de Congresul al IX-lea în domeniul ideologic, poziția patriotică și internaționalistă a statului și partidului nostru în diferite ocazii. Pe linia unor preocupări mai vechi, Titu Georgescu și Gh. I. Ioniță analizează condițiile în care au apărut și activitatea unor *Organizații legale de masă, promoatoare ale relațiilor de prietenie între România și U.R.S.S., create și îndrumate de partidul comunist în anii ilegalității sale*. Redînd metodele folosite pentru popularizarea realităților sovietice: conferințe, simpozioane, filme, literatură, excursii, membri marcanți ai organizației „Amicii U.R.S.S.” (1935) și „Societatea pentru întreținerea raporturilor culturale cu Uniunea Sovietică” (1936), autorii tratează și despre activitatea Comitetului român al „Reuniunii universale pentru pace” (1938).

Aniversarea a două decenii de la proclamarea republicii prilejuiește redacției publi-

carea unei rubrici de trei materiale în nr. 6/1967: un editorial, intitulat *O glorioasă epocă istorică de progres și prosperitate a României socialiste*, relevă condițiile în care a avut loc proclamarea noii forme de stat și perspectivele deschise dezvoltării țării; un studiu, *Republica — deziderat al gândirii democratice și progresiste din România*, semnat de Gh. Ghimeș, constituie un larg expozeu al modului de alegere al conducătorilor în trecut pe baza obiceiurilor strămoșești, avându-se în vedere capacitatea personalităților respective pînă la lupta antimonarhică desfășurată de P.C.R., și alt studiu, *Republica Socialistă România — încununarea victoriei depline și definitive a socialismului în țara noastră*, alcătuit de I. Ceterchi, tratează din punct de vedere juridic evoluția statului în ultimii 20 de ani, analizînd esența, funcțiile și formele sale, pornind de a constituțiile din 1948, 1952 și 1965.

Cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la nașterea lui K. Marx, Comitetului de redacție a creat o rubrică specială în nr. 2 — 3/1968, publicînd comunicări și articole privind actualitatea principiilor fundamentale elaborate de Marx și aplicarea lor creatoare în lumea socialistă, pornindu-se de la realitățile concrete economice, politice și sociale pentru obținerea de noi soluții (*Marxismul și contemporaneitatea* de Ion Popescu-Puțuri), analiza dezvoltării economiei politice și a cercetării marxiste a istoriei cu privire specială asupra lucrărilor *Luptele de clasă din Franța. 1844 — 1850* și *Optsprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte (Karl Marx și științele sociale de Damian Hurezeanu și Ion Bulborea)*, precum și *Marx despre obiectivitatea relațiilor sociale* de Ion Florea și *Dialectica marxistă și analiza modului de producție socialist* de Constantin Gruici.

Comemorînd 120 de ani de la revoluția din 1848, revista publică în nr. 2 — 3/1968 un substanțial fragment din lucrarea *Un veac de frământări sociale* de Lucrețiu Pătrășcanu, intitulat *Adevăratul 1848*, și articolul *1848 în tradițiile mișcării socialiste din România*, în care Vasile Nicolae și Marin Florescu evidențiază aniversarea tradițiilor pașoptiste.

Cu ocazia aniversării a 50 de ani de la luptele muncitorești din decembrie 1918, în nr.

6/1968, revista publică o serie de documente mai ales din presa vremii și din amintirile unor participanți la evenimente: Alecu Constantinescu, Iancu Olteanu, D. Avramescu ș. a.

Semnicenarul formării statului național unitar român a fost marcat de „Anale” prin publicarea unor comunicări în nr. 6/1968. A. Deac, ocupîndu-se de condițiile care au favorizat unirea, războiul imperialist, destrămarea Imperiului habsburgic, ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și îndeosebi lupta maselor de pe ambele versante ale Carpaților, publică *Mișcarea muncitorească și socialistă — factor important al luptei pentru formarea statului național unitar român. Studiul mișcărilor țărănești desfășurate în Transilvania în anul 1918 și rolul lor în destrămarea puterii locale de stat austro-ungare*, elaborat de A. Egyed și L. Vaida, arată că existau puternice rămășițe feudale, că țăranii erau în majoritate români, iar războiul, care a agravat mizeria și foametea la sate, a dus la manifestări țărănești care s-au transformat în răscoale ce au înlăturat în unele părți jandarmii, notarii și chiar pretorii. Ocupîndu-se de *Condițiile naționale tutelare românești și rolul lor în pregătirea și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România*, V. Arimia și N. Petreanu arată cum au luat ele naștere, modul lor de organizare, structura, compoziția și statutul lor în octombrie-noiembrie 1918, funcțiile pe care le îndeplineau și colaborarea cu celelalte consilii ungurești și sășești. N. Rauș, în articolul *1918 — expresie a năzuinței de independență a poporului român*, face o trecere sintetică în revistă a luptei de veacuri pentru suveranitate, 1918 constituind piatra de hotar în crearea statului unitar român, iar N. Copoiu, ocupîndu-se de *Idelle marxismului birurilor și lupta popoarelor pentru autodeterminare în anul 1918*, relevă cum Internaționala I și a II-a au pus la baza rezolvării problemei naționale autodeterminarea popoarelor, iar revoluția socialistă le-a concretizat pe pămîntul Rusiei, ceea ce a ajutat lupta de eliberare a popoarelor din Imperiul habsburgic, creîndu-se noi state naționale sau altele desăvîrșindu-se unitatea.

Prilejuate tot de aniversări sau de date memorabile, revista „Anale” a publicat articole sau comunicări privind înființarea brigăzilor internaționale din Spania (nr. 5/1966); despre M. Kogălniceanu și problemele epocii sale (nr. 5/1967); despre luptele ceferiștilor și petroliștilor din 1933 și semnificația lor internă și internațională (nr. 1/1966 și nr. 1/1968); despre crearea partidului unic muncitoresc, expresie a desăvârșirii unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare din România (nr. 1/1968).

În ce privește alte contribuții istorice meritorii din perioada modernă publicate în revistă, relevăm studiile referitoare la ideea de unitate și de continuitate în conștiința poporului român, cauzele și importanța istorică a mișcării memorandiste din Transilvania, rolul societăților cultural-patriotice românești la realizarea unității politice, adâncirea conflictelor sociale la sate între 1878 și 1888, lupta antihabsburgică a maselor din Transilvania, mărturii finlandeze privind războiul din 1877—1878, revendicări general-democratice în programele mișcării socialiste din România între 1880—1914 ș.a.

Referitor la epoca dintre cele două războaie mondiale menționăm materialele care se referă la manifestări internaționaliste ale proletariatului din România, criza dinastică din 1927—1930, aplicarea și adoptarea contractelor de muncă în perioada crizei economice, experți financiari în România între 1932 și 1933. Amintim de asemenea comunicările referitoare la rolul Antantei balcanice și efortul de securitate colectivă în Europa, presa revoluționară și democratică din perioada 1933—1937, solidaritatea forțelor democratice din România cu diferite manifestări pacifiste internaționale în aceeași perioadă, manifestări împotriva dictatului de la Viena, ajutorul acordat refugiaților polonezi în septembrie 1939, aspecte inedite privind insurrecția armată ș.a. În coloanele revistei au fost publicate (nr. 5/1966) referatul și intervențiile delegaților români la lucrările colocviului internațional de istorie cu tema „Europa dunăreană de la München pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial”, ținut la Academia de științe din Budapesta.

La lămurirea activității unor organizații de masă create și conduse de P.C.R. în anii ilegalității, au contribuit și materialele ce se referă la comitetele de ajutorare de pe lângă Sindicatele unitare, comitetele pentru apărarea și ajutorarea ceferiștilor închiși, patronajele populare și Apărarea patriotică în anii 1941—1944.

În ce privește studiile și comunicările care se referă la perioada de după august 1944, menționăm contribuțiile care analizează legislația în prima etapă a revoluției populare, programele electorale ale partidelor și grupărilor politice care au participat la alegerile parlamentare din 1946, aportul Partidului Național Popular la lupta pentru transformări democratice ș.a.

Un viu interes a produs în rîndul specialiștilor și al lucrătorilor pe frontul ideologic debaterile purtate pe diferite teme în coloanele revistei. Atît exprimarea unui punct de vedere nou pe baza cercetării unei arhive sau depistarea de documente încă nefolosite cît și discuțiile privind obiectul teoriei istoriei, probleme ale explicației în istorie, cunoașterea și valorificare în știința istoriei au fost de un real folos în informarea specialiștilor și în orientarea lor.

Menționăm contribuțiile valoroase ale unor cercetători sau cadre universitare, incluse la rubrica „Discuții”, referitoare la împrejurările eșuării „planului de la Geneva”, tratatul economic româno-german din 23 martie 1939 și semnificația sa, aspecte ale politicii externe a României în preajma declanșării celui de-al doilea război mondial ș.a., în care autorii emit unele păreri noi.

Cercetătorii în domeniul istoriei urmăresc și celelalte materiale elaborate de economiști, filozofi sau juriști, abordînd teme referitoare la conceptul de națiune și evoluția lui, caracterul crizelor agrare din România între 1918 și 1940, situația economică și socială a României în perioada interbelică, larga dezbatere cu privire la obiectul și la caracterul științei politice, care îndeosebi în 1968 a ocupat un spațiu extins în revistă.

Evocările apărute în ultimii ani prezintă sintetic în revistă figuri reprezentative ale revoluției burghezo-democratice din 1818

eroi ai războiului pentru independență de la 1877—1878 sau ai măreței epopei de la Mărăști, Mărășești și Oituz, renumiți savanți care au dus gloria științei și literelor românești peste hotare, militanți ai mișcării socialiste și democratice, comuniști care și-au jertfit viața pentru binele poporului. Pe lângă rolul documentar pe care-l au, evocările, constituind în unele cazuri începutul unor viitoare monografii asupra unor personalități marcante ale vieții sociale științifice și politice ale țării, au și un înalt rol patriotic.

Partea de critică și de informare științifică mult mai amplă și variată chiar numai pentru istoria națională și universală, cuprinde în prezent, în cadrul rubricilor permanente de „Recenzii”, „Note bibliografice”, „Informații” și a unor rubrici temporare, prezentarea unor simpozioane, colocvii, congrese, lucrări și reviste din țară și străinătate referitoare la toate domeniile științelor sociale. În prezentarea unor manifestări științifice, a lucrărilor sau revistelor românești și străine, materialele în unele cazuri sînt abordate critic, se emit completări și observații.

În sumara prezentare a articolelor și a comunicărilor apărute în ultimii ani în paginile revistei „Analele Institutului de studii istorice și social-politice” ne-am referit în-deosebi la cele de istorie cuprinse în numerele sau rubricile speciale, foarte numeroase în acești ani, care, prin documentarea bogată și nivelul interpretării, au dat revistei o înaltă ținută științifică. Un spațiu larg a fost rezervat, după cum aminteam la început, și

celorlalte științe sociale care au tangență cu istoriografia. Credem că ar fi necesar ca spațiul afectat istoriei partidului și a patriei, mișcării muncitorești și democratice, problemelor de teorie a istoriei și reconsiderărilor să fie mai mare.

Se constată atît în partea întâi, de valorificare a muncii de cercetare, cît și în partea a doua, de informare și bibliografie, eforturile susținute ale Comitetului de redacție, de ridicare a calității și conținutului revistei, căutînd să elimine repetarea unor teze depășite, interpretările factologice sau absolutizarea unor documente, punînd la bază tot mai mult analiza științifică a fenomenului istoric. Pornind de la aceasta și avînd ca fundament concepția marxist-leninistă, sînt vizibile încercările autorilor și ale colectivului redacțional de a înlătura aprecieri și afirmații eronate care au avut circulație în trecut și de a porni de la premisa înfățișării adevărului istoric, a prezentării momentelor sau personalităților în toată complexitatea și multilateralitatea lor, ocupîndu-se de laturile pozitive, ca și de limite sau aspecte negative.

Ca una dintre principalele reviste de științe sociale, militînd pentru continua îmbunătățire a materialelor publicate și tratînd la nivelul istoriografiei mondiale în primul rînd cele mai complexe probleme ale istoriei mișcării muncitorești din România, „Analele” se afirmă tot mai pregnant pe frontul ideologic ca o publicație de certă valoare științifică și politică, cîștigîndu-și un bine meritat prestigiu.

I. Apostol

ISTORIA ROMÂNIEI

C. Dobrogeanu-Gherea, *Scriseri social-politice*,
Edit. politică, București, 1968, 292 p.

Bazele social-democrației tradusă în românește
în 1911, și altele.

În istoria gândirii noastre social-politice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea C. Dobrogeanu-Gherea ocupă un loc bine definit. Militant socialist de frunte, el a desfășurat o multilaterală activitate teoretică, impunându-se ca una dintre figurile cele mai reprezentative ale epocii sale, ca o personalitate remarcabilă, care are meritul de a fi ridicat pe o treaptă superioară tradițiile înaintate ale gândirii social-politice românești.

O parte a bogatei sale activități este prezentată cititorilor în recenta apariție, în colecția „Mica bibliotecă de istorie”, din Editura politică, a culegerii de studii și articole din scrierile sale social-politice. Culegerea cuprinde unele din cele mai reprezentative lucrări ale acestui teoretician, din care nu lipsesc studiile: *Ce vor socialiștii români*, (partea a doua a studiului publicat în „Revista socială”), studiile antipoporaniste *Judecata posterității* și *Judecata contemporanilor* și *Post-scriptum sau cuvinte uitate*, *Rezultatele economice ale neoîobăgiei* (cap. IV al *Neoîobăgiei*), cea mai mare parte a studiului *Asupra socialismului în țările înapoiate*, apărut ca postfață la lucrarea lui K. Kautski,

Studiul introductiv, amplu și competent, și notele aparțin lui D. Hurezeanu, care întreprinde o succintă dar valoroasă analiză îmbrățișând întreaga activitate a lui C. Dobrogeanu-Gherea. El relevă faptul că acesta și-a pus capacitatea și energia în slujba răsplinderii tezaurului de idei al marxismului și aplicării lui la condițiile specifice țării noastre. C. Dobrogeanu-Gherea a luptat împotriva concepțiilor idealiste subiectiviste emise de reprezentanții ideologici ai claselor dominante, s-a străduit să aducă lumină într-o serie de probleme majore care stăteau atunci în fața gândirii social-politice. Totodată, D. Hurezeanu relevă faptul că, fiind primul sociolog care a urmărit, cu pasiune și dăruire, aplicarea marxismului la condițiile României, mergând adesea pe un drum nebătătorit, în activitatea teoretică a lui Dobrogeanu-Gherea s-au strecurat unele neconcordanțe (de pildă în *Neoîobăgia*, opera fundamentală a acestuia, mult controversată și criticată și asupra căreia D. Hurezeanu nu stăruie suficient), datorate, pe de o parte, subaprecierii realității dezvoltării interne a forțelor de producție, iar pe de altă parte influenței concepțiilor oportuniste larg răspândite după moartea lui F. Engels în cadrul Internaționalei a II-a. Acest limite nu um-

bresc însă acrivitatea teoretică desfășurată de C. Dobrogeanu-Gherea, a cărui operă — așa după cum aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — „ocupă un loc de mare însemnătate în istoria științelor sociale din România, în răspîndirea ideilor marxiste, în dezvoltarea concepției revoluționare a proletariatului”¹.

Studiile social-politice ale lui C. Dobrogeanu-Gherea, inclusiv cele publicate în culegera la care ne referim, îmbrățișează o problemă variată (mergînd de la definirea structurii societății românești, apariția și evoluția capitalismului în România, analiza forțelor politice, poziția lor pînă la determinarea căilor și direcțiilor de dezvoltare a României), subordonată țelului general pe care-l urmărea, acela de a impulsiona pe planuri diferite răspîndirea marxismului. În genere, Gherea a acordat o importanță deosebită analizei sistemului agrar din România de după reforma agrară din 1864, scoțînd în evidență trăsăturile specifice ale acestuia, care imprimeau o anumită acuitate rezolvării problemei agrare. Deși exagera ponderea rămășițelor feudale, subestimînd nivelul dezvoltării relațiilor capitaliste din agricultură, Gherea dezvoltă printr-o argumentare pătrunzătoare antagonismele de clasă proprii regimului agrar existent, subliniind necesitatea lichidării sistemului muncii în dijmă. „Soluția aceasta, care reiese din toată lucrarea noastră, aproape din fiecare pagină — arăta el în *Neoiobăgia* — este desființarea totală, completă, neîntîrziată a acestui regim nefast, regimul neoiobag”².

Cu totul altfel abordează Gherea rezolvarea problemei agrare în studiul *Asupra socialismului în țările înapoiate*, apărut în 1911, unde demonstrează cu argumente științifice evoluția spre capitalism a României, evidențiind prefacerile de esență capitalistă atît din industrie cît și din agricultură. „Am și devenit de acum o țară cu tip de dezvoltare capitalist — arăta el —, o societate capi-

talistă, înapoiată încă, cu resturi medievale, dar totuși o țară cu un tip de dezvoltare capitalist. Producerea în țara noastră are un caracter capitalist, raporturile de producere, deși la țară încărcate încă de iobăgism, au totuși în mare parte și un caracter capitalist. Industria mare, inclusiv industria extractivă, e dominată de capital și raporturile de producere sînt pur capitaliste... Producția agricolă e de asemenea dominată de capital: marea și mijlocia proprietate rurală, arendășia mare și mijlocie” (p. 262).

O importanță majoră a acordat în scrierile sale C. Dobrogeanu-Gherea industrializării țării, de care lega rezolvarea tuturor problemelor fundamentale aflate atunci la ordinea zilei. În articolul său *Post-scriptum sau cuvinte uitate* el a combătut în mod științific tezele poporaniste afirmînd necesitatea industrializării României, în care era interesată în cel mai înalt grad social-democrația. „Social-democrația — afirma el — tinde spre industrializarea țării, pentru că un stat industrial creează relații omenești superioare statelor înapoiate, cum sîntem noi, în societatea industrială se creează mai bune condiții de trai pentru muncitorime, condiții materiale, morale, intelectuale, se creează și mai bune condiții de luptă pentru emanciparea muncii. În societatea industrială se creează posibilități și elemente pentru dezvoltarea ulterioară a societății” (p. 221).

În același articol, polemizînd cu C. Stere, principalul exponent politic al poporanismului, care — în studiul său *Social-democrația sau poporanismul*?, publicat în mai multe numere ale „Vieții românești” din 1907 și 1908 — contesta posibilitatea dezvoltării capitaliste a României și deci implicit și inoportunitatea socialismului, considerat, de altfel, ca o, „plantă exotică”, C. Dobrogeanu-Gherea susține cu toată convingerea inevitabilitatea dezvoltării capitalismului în România și o dată cu acesta inevitabilitatea victoriei socialismului. „În sfîrșit, eu, ca social-democrat marxist — arăta el —, cred că concepția poporanistă cu ocolirea capitalismului e o himeră naivă, că sîntem deja în capitalism, că dezvoltarea capitalistă — indus-

¹ N. Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. politică, 1968, p. 345.

² C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia*, București, 1910, p. 383.

trială ni se impune, că trebuie să o dorim ca pe un mare progres asupra stării noastre înapoiate, că o dezvoltare capitalistă-industrială e posibilă și nu numai posibilă, dar și necesară, și nu numai necesară, dar e chiar o condiție de existență în viitor a țării, o condiție de a fi ori a nu fi" (p. 220).

În continuare, referindu-se la rostul social-democrației, el sublinia: „Social-democrația, chiar și în țările înapoiate, are propriul ei rost, are propria ei lucrare de îndeplinit, are propriul ei domeniu de activitate, determinat de propria ei concepție, a oamenilor și lucrurilor. Această lucrare trebuie s-o facă ea pentru că nimeni n-o va face în locul ei" (p. 223). Cu alte cuvinte, C. Dobrogeanu-Gherea demonstra în mod convingător că socialismul se va impune chiar și în țările unde condițiile obiective și subiective nu erau încă maturizate, că sarcina socialiștilor era de a propaga ideile acestuia și de a ridica nivelul de conștiință a proletariatului. Și aceasta nu putea s-o facă decât partidul proletariatului, al cărui rol trebuia să fie luminarea poporului muncitor de la orașe și sate.

În sfârșit, alte articole incluse în culegere relevă contribuția adusă de Gherea la crearea P. S. D. M. R., la orientarea activității acestui partid potrivit condițiilor istorice ale României, și poziția pe care trebuia s-o adopte față de celelalte partide și organizații politice etc. În genere, articolele și studiile publicate în culegerea de față ni-l relevă pe Gherea ca un profund cunoscător al concepției marxiste despre lume, al cărei propagator și animator a fost timp de aproape patru decenii.

Culegerea marchează un pas înainte în valorificarea gândirii social-politice a lui C. Dobrogeanu-Gherea. Incluzând cele mai reprezentative din studiile sale, unele puțin accesibile, ea vine în sprijinul publicului larg cititor, oferindu-i posibilitatea de a-și lărgi cunoștințele asupra operei sociologice a lui Gherea, mult timp trecută sub tăcere, și de a înțelege mai profund epoca de adânci prefaceri în care acesta și-a desfășurat activitatea. Față însă de extinderea operei, culegerea este modestă, mult prea modestă.

Sîntem convinși însă că Editura politică va trece curînd la valorificarea întregii opere social-politice a acestui gînditor și militant socialist care și-a închinat întreaga activitate răspîndirii marxismului în țara noastră.

M. Iosa

G.H. UNC, C. MOCANU, *13 Decembrie 1918*, Edit. politică, București, 1968, 160 p.

În ultimii ani au apărut o serie de lucrări valoroase consacrate tradițiilor luptei revoluționare ale clasei muncitoare din țara noastră. Pe această linie se înscrie și volumul: *13 decembrie 1918*, elaborat de Gh. Unc și C. Mocanu și publicat sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al P. C. R. În colecția „Mica bibliotecă de istorie”, inaugurată recent de Editura politică. Cartea este însoțită de anexe cuprinzînd documente, reproduceri din grafica militantă, fotografii, facsimile din presa vremii.

Valorificînd materialele documentare depistate și cercetate în arhivele și bibliotecile din țară și de peste hotare, precum și lucrările publicate pînă în prezent pe această temă, autorii aduc o contribuție reală la cunoașterea și aprofundarea unui moment important din istoria mișcării muncitorești din România, pe baza prezentării faptelor în mod obiectiv, în conformitate cu realitatea.

Lucrarea cuprinde patru capitole, intitulat: „Pe răbojul începutului de avînt revoluționar din 1918”, „Izvorăsc din nou, mai viguros, mișcările...”, „13 decembrie — zi de luptă a muncitorilor tipografi, a întregii muncitorimî din România”, „Eroii căzuți nu se uită...”.

În volum este analizată pe larg situația economică, socială și politică a maselor muncitoare din perioada avîntului revoluționar. Comentînd stadiul evoluției societății românești la jumătatea deceniului al doilea al seco-

lului nostru, autorii relevă ca „România se afla încă în prima fază a capitalismului. Abia în deceniul următor se vor accentua concentrarea și centralizarea capitalului, unele aspecte monopoliste ale economiei capitaliste. Obiect, nu subiect al împărțirilor imperialiste, România se afla în vizorul monopolurilor străine care își disputau înțietatea economică și implicit politică în această parte a Europei” (p. 9).

În lucrare se arată că avântul revoluționar s-a desfășurat într-un cadru nou, marcat — ca urmare a unirii Transilvaniei cu patria mamă — prin încheierea procesului de formare a statului național unitar român, fapt care a permis înmănuncherea laolaltă a energilor și capacităților de luptă și gândire creatoare ale proletariatului, lărgirea și creșterea în amploare a marilor bătălii de clasă pe întreg cuprinsul României. Luptele revoluționare din 1918 s-au declanșat pe fundalul vieții economice, sociale și politice a țării din acea vreme. „Pe fondul contradicțiilor interne, care s-au ascuțit puternic în anii războiului, victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie — eveniment crucial al istoriei omenirii — a avut un profund ecou, dând înbold luptei clasei muncitoare, masele de oameni ai muncii asuprași” (p. 16).

Se acordă locul cuvenit rolului ce l-a jucat în evenimentele petrecute în urmă cu o jumătate de secol muncitorimea din capitală, cu vechi tradiții revoluționare, detașament puternic al clasei muncitoare din România, contribuției pe care aceasta a avut-o în desfășurarea luptelor proletare, în influențarea și impulsionearea acțiunilor oamenilor muncii din întreaga țară. Autorii conchid că puternica demonstrație de la 13 decembrie 1918 din București, numeroasele greve, mitinguri și mari manifestații, în timpul cărora nu o dată masele au ajuns să stăpânească strada, au scos în evidență intensificarea și caracterul organizat al luptei proletariatului român, voința sa de a cuceri, pe cale revoluționară, drepturi și libertăți democratice, de a imprima dezvoltării sociale o orientare corespunzătoare intereselor celor ce muncesc. „13 decembrie, eveniment memorabil în istoria luptei revoluționare prin telu-

rile lui, prin învățămintele lui, și-a avut partea lui însemnată de contribuție la procesul legic social-politic de transformări profunde în viața țării, în viața clasei muncitoare. El se îngemănează cu toate luptele muncitorești duse de-a lungul anilor, până la victoria cea mare, care înfrunchează și sintetizează ce a fost mai bun, mai necesar în lupta pentru dreptate, libertate, pentru progresul societății românești” (p. 158).

În volum sînt inserate date noi privind procesul înscenat conducătorilor luptelor muncitorești din 13 decembrie 1918, precum și mărturii inedite despre ecoul internațional al evenimentelor amintite.

Lucrarea istoricilor Gh. Unc și C. Mocanu reprezintă nu numai un izvor de îmbogățire a cunoștințelor în domeniul istoriei mișcării muncitorești din țara noastră, care pune în circuitul științific fapte și concluzii despre tradițiile revoluționare ale proletariatului român, ci și un instrument de cultivare a sentimentelor patriotice și internaționaliste ale oamenilor muncii, de educare a lor în spiritul dragostei pentru libertate, democrație și independență națională.

I. Babici

M. FĂTU, 1946. *Din istoria politică a României contemporane*, Edit. politică, București, 1968, 239 p.

M. Fătu s-a făcut cunoscut în istoriografia românească prin studierea evenimentelor istorice dintre 23 august 1944 și 30 decembrie 1947, cu o preferință pentru anul 1946. După o suită de articole publicate în diverse reviste de specialitate, el a reușit să elaboreze o lucrare, care — după propria-i mărturisire —, deși concepută ca o monografie, nu a epuizat totuși multitudinea laturilor adiacente ale tabloului istoric ce cuprinde transformările social-politice din acest an. Autorul a fost animat de dorința de a pune la dispoziția

cititorului relatări cît mai multe despre principalele evenimente din 1946. Locul central însă, în lucrare, îl ocupă alegerile parlamentare din noiembrie 1946.

Victoria forțelor democratice la 19 noiembrie a avut o însemnătate deosebită, ea fiind unul din factorii de seamă care au contribuit la intensificarea procesului de dezvoltare democratică a României pe calea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice și trecerii la revoluția socialistă.

Lucrarea cuprinde trei capitole. Pentru o prezentare cît mai completă, autorul a început cu înfățișarea efervescenței politice din prima jumătate a anului 1946. Cele două partide „istorice” (P. N. T. — Maniu, P. N. L. — Brătianu) își concentraseră atenția asupra alegerilor, considerîndu-le deosebit de importante pentru viitorul lor politic. Apreciind în mod realist însemnătatea acestei bătălii politice, P. C. R., în plenara din ianuarie 1946, a elaborat linia tactică în vederea asigurării victoriei forțelor democratice în alegeri. Plenara a stabilit că dușmanul principal în alegeri îl constituiau partidele lui Maniu și Brătianu, împotriva cărora trebuia să se ducă întreaga luptă. Pentru atingerea acestui obiectiv, de mare importanță era realizarea uniității de acțiune între partidele muncitorești și Frontul plugarilor, prezentarea lor pe liste comune de alegeri. După cum subliniază autorul, pentru lămurirea maselor asupra scopurilor urmărite de cele două partide reacționare, a fost necesară o intensă muncă de propagandă și agitație. Narațiunea făcută de autor relevă că partidul comunist considera că Frontul unic muncitoresc trebuia să rămînă și mai departe pivotul politic atît în campania electorală pentru cîștigarea bătăliei alegerilor, cît și în parlamentul și guvernul rezultate din consultarea populară. Succesele obținute de clasa muncitoare pe linia Frontului unic muncitoresc în iarna și în primăvara anului 1946 au creat premisele politice necesare constituirii Blocului partidelor democratice (B.P.D.) la 17 mai 1946. Meritul partidului comunist constă în faptul că a reușit să înmănușeze reprezentanții politici ai tuturor claselor sociale

pornind de la ceea ce le era comun și le unea împotriva reacțiunii.

Autorul face o analiză și a propunerilor electorale ale partidelor și grupărilor politice care au participat la alegerile din 1946.

Platforma B. P. D., publicată la 20 mai 1946, elaborată de P. C. R. și supusă celorlalte partide și organizații componente, pornea de la cerințele tuturor claselor și ale partidelor interesate în progresul continuu al țării și în înfrîngerea reacțiunii. Sint reflectate sarcinile majore legate de refacerea și dezvoltarea economiei, în vederea ridicării producției și productivității muncii în agricultură, în domeniul financiar. Pe plan politic, platforma milita pentru asigurarea unui regim democratic și a suveranității depline a statului român în cadrul monarhiei constituționale.

În centrul platformei au fost puse revendicările maselor de oameni ai muncii, și în primul rînd ale clasei muncitoare, căreia i se recunoaște rolul de frunte în opera de refacere economică de reconstrucție a țării și de consolidare a democrației. O atenție deosebită se acorda țărănimii, precum și problemelor culturale și de învățămînt în vederea lichidării înapoierii culturale, pentru stimularea științei, artei și literaturii.

Autorul se oprește și asupra programelor electorale ale celorlalte partide și grupări politice. Expunerea concepțiilor programatice ale ideologilor celor două partide (P. N. T. și P. N. L.), ar fi putut să ocupe un spațiu mai restrîns, în favoarea combaterii mai ample a tezelor acestora.

Autorul dedică cîteva pagini și legii din iulie 1946 în baza căreia s-au efectuat alegerile parlamentare; în încheierea capitolului sînt prezentate acțiunile cu caracter social-economic și politic întreprinse de P. C. R. și de guvern în prima jumătate a anului 1946 pentru consolidarea regimului democratic. La această din urmă problemă trebuie să arătăm că autorul se rezumă la cîteva exemple, fiind parcă vorba numai de exemplificări ale anumitor acțiuni, ca definitivarea reformei agrare, sprijinul dat de clasa muncitoare țărănimii etc. Este un paragraf deficitar din punctul de vedere al cuprinderii în ansamblu a problemelor

tratate, chiar dacă autorul consideră că a făcut acest lucru datorită economiei tematice a lucrării.

Capitolul al II-lea al lucrării este rezervat campaniei electorale, care s-a deschis oficial în ziua de 2 iunie 1946, în cadrul unui miting organizat de B. P. D. la Iași, unde a luat cuvântul dr. P. Groza. A avut loc apoi o intensă activitate de propagandă — desfășurată de toate partidele din B. P. D. —, numeroase manifestații, mitinguri, adunări etc. Nu împărtășim părerea autorului care a despărțit campania electorală în așa-zise „faze” fără ca în prealabil să arate motivul care l-a condus la aceasta. Ni se pare mai real a considera un proces unic, în care raportul de forțe dintre partide s-a schimbat încontinuu în favoarea P. C. R., a forțelor democratice. Faptul că C. C. al P. C. R. a analizat la 26 iulie și 9 august 1946 munca desfășurată până atunci nu ni se pare concludent în împărțirea campaniei în două etape.

Participarea României la Conferința de pace este o problemă importantă din această vreme. Integrarea paragrafului care tratează această temă între cele două așa-zise etape ale campaniei electorale nu ni se pare inspirată. De altfel, ea nu este tratată nici în toată amplitudinea ei. Insuficient de realizat ni se pare și paragraful cu privire la partidele burghezo-moșierești în campania electorală.

Concluzia autorului că „masele au avut posibilitatea să compare încă o dată politica antipopulară a celor două partide burghezo-moșierești” (p. 184) nu este susținută suficient documentar. Publicarea versurilor intitulate *Cucuveaua*, adresate lui Iuliu Maniu, sau unele afirmații nesusținute nu sînt suficient de convingătoare pentru a demonstra acțiunile nefaste întreprinse de aceste două partide împotriva intereselor țării. Autorul ar fi putut să aducă în circuitul științific știri care dovedesc acest lucru. În arhivele locale se găsesc numeroase asemenea date, după cum și în Arhiva M. A. I., pe care autorul a consultat-o.

În timpul campaniei electorale, P. C. R. și guvernul condus de dr. P. Groza au depus o vie activitate pentru redresarea vieții economice. În lucrare se înfățișează și efortul maselor

muncitoare pentru înfrîngerea greutăților economice.

În ultimul capitol al lucrării, autorul prezintă rezultatele forțelor democratice în alegeri și însemnătatea lor. Forțele democratice au câștigat victoria în alegeri, B. P. D. obținînd din cele 414 mandate, 348, care, împreună cu cele 29 ale Uniunii populare maghiare, înseamnă 71,80 % din voturile exprimate. Victoria a fost primită cu entuziasm în întreaga țară de către masele largi populare. Reproșuri de natură largirii surselor documentare și a extinderii relațiilor privind datele înregistrate pe județe în alegeri de către partidele participante i se mai pot aduce autorului: aceasta presupune o cercetare exhaustivă a arhivelor locale pline de date și fapte, dar în același timp și o putere de selectare care să ducă la o generalizare cu contribuții noi în studierea evenimentului respectiv.

Cu toate lipsurile semnalate, fiecare capitol al lucrării are greutatea lui, prin înfățișarea critică a problemelor principale; cartea constituie un câștig pentru istoriografia epocii contemporane a României. Reconstituirea planimetrică a fiecărui eveniment a degajat uneori pe autor de unele concluzii cunoscute. Mihail Fătu a reușit să restituie cititorilor de azi imaginea sugestivă a efervescenței politice a anului 1946.

M. R.

General-colonel în rezervă COSTIN IONAȘ-CU, *Mărturia documentelor*, Edit. militară, București, 1968, 278 p. + 5 h.

În ultimii ani, Editura militară din București a publicat o serie de volume de memorii ale unor generali și ofițeri superiori români în rezervă, foști combatanți pe frontul antihitlerist. Inițiativa amintitei edituri, binevenită și prea mult așteptată — după cum demonstrează epuizarea rapidă a volumelor din librărie —, vine să completeze substanțial sectorul memorialisticii de război, în care fragmentele de memorii, numeroase de altfel, apărute în diferite reviste și ziare, nu erau totuși decât

avanposturile unor trupe care întirziau să sosească. Sperăm că Editura militară va continua această inițiativă, spre satisfacția unui cerc larg de cititori, între care foștii combatanți în războiul antihitlerist și istoricii — și nu numai români — sînt, desigur, cei mai pasionați, dar și cei mai exigenți critici.

Dintre memoriile de război publicate pînă acum, asupra cărora vom încerca să revenim în curînd într-un studiu documentar, am ales pentru o sumară prezentare aici volumul semnat de general-colonel în rezervă Costin Ionașcu. Comandant al Diviziei 9 infanterie în perioada insurecției armate din august 1944 și în lunile următoare, inspector general al artileriei (decembrie 1944—martie 1945), comandant al Corpului 2 de armată și apoi șef al Marelui Stat-Major (din iunie 1945), autorul a avut posibilitatea să participe și să aibă totodată o vedere largă a luptelor purtate de o mare parte a armatei române în războiul antihitlerist. Volumul se referă la evenimentele la care autorul a participat direct sau a fost martor apropiat de la 23 august 1944 pînă în vara anului 1945. Scurtele referiri la date autobiografice sau la evenimente din afara acestui cadru cronologic se integrează organic expunerii.

O primă parte a volumului este consacrată misiunilor de luptă îndeplinite de Divizia 9 infanterie în timpul insurecției armate din august 1944. Această mare unitate a constituit principala forță militară română din Dobrogea în zilele insurecției și era, în acel moment, una din puținele divizii cu efective complete din interior. Diviziei 9 infanterie și comandamentului ei i-a revenit astfel misiuni importante în perioada insurecției în această regiune a țării. Prin descrierea misiunilor executate de marea unitate, al cărei comandant era, în cooperare cu alte unități și subunități ale armatei române staționate între Dunăre și Marea Neagră, autorul contribuie în mod însemnat la cunoașterea desfășurării insurecției armate în Dobrogea. Această parte a lucrării este în mod util completată de anexele (p. 263—273), întocmite de maior în rezervă Aurel Ștefănescu, care cuprind date (numărul și efectivele unităților și subunităților, comandanții, zonele și acțiunile la care au participat, ca și indicarea

dosarelor din Arhiva M. F. A. — M. St.-M. referitoare la acțiunea acestor unități și subunități) privind luptele la care au participat Divizia 9 infanterie și unitățile și subunitățile din subordinea ei în timpul insurecției armate. Trebuie menționat că o parte a Diviziei 9 infanterie a participat în perioada 24—31 august 1944 și la luptele din Muntenia, inclusiv în zona București.

Un alt capitol al volumului este consacrat de autor amintirilor despre luptele purtate de marea unitate pe care o comanda în lunile septembrie-octombrie 1944 pînă la completa eliberare a teritoriului țării. Participînd la unele din cele mai grele lupte din Transilvania împotriva cotropitorilor naziști și horthiști, Divizia 9 infanterie a dat dovadă, ca și întreaga armată română, de o neîmormurită dragoste de patrie, acoperindu-se de glorie, fapt subliniat în repetate rînduri de autor.

În volum sînt incluse și date despre luptele pentru eliberarea Ungariei în perioada cînd autorul s-a mai aflat la comanda Diviziei 9 infanterie și, de asemenea, date privind potențialul și acțiunile artileriei române în perioada în care autorul a avut funcția de inspector general al artileriei.

O mare parte a volumului (p. 162—247) cuprinde amintirile autorului din perioada cînd a comandat Corpul 2 de armată. Este perioada ultimelor săptămîni ale războiului și primelor săptămîni de pace petrecute de trupele Corpului 2 de armată în lupte grele pentru eliberarea Cehoslovaciei și completa zdrobire a trupelor hitleriste și apoi în taberele de staționare în așteptarea reîntoarcerii în țară. Este, după părerea noastră, una din părțile mai interesante din acest volum de memorii. Autorul insistă, aici, între altele, asupra luptelor purtate de trupele aflate în subordinea sa încă cîteva zile (pînă la 12 mai 1945) după capitularea necondiționată a Germaniei, cu unități și mari unități hitleriste care au mai încercat să opună rezistență.

Schemele din cuprinsul volumului (Intocmite de col. Leonida Ion și lt.-col. Antone Marinescu), ca și hărțile anexate (cartograf E. Popescu), permit o mai bună urmărire a acțiunilor de luptă descrise de autor. O serie de fotografii, cele mai multe inedite, ilustrează

volumul de memorii semnat de general-colonel în rezervă Costin Ionașcu.

Autorul menționează în cuprinsul volumului o serie de aspecte ale colaborării dintre trupele române și sovietice în lupta pentru zdrobirea inamicului comun și amintește de asemenea participarea sa, în cadrul delegației române și în calitate de șef al Marelui Stat-Major, la parada victoriei care a avut loc la 24 iunie 1945 la Moscova.

Amintirile autorului se sprijină solid pe documente din arhiva personală și mai ales pe numeroase materiale din Arhiva M. F. A. — M. St.- M., ceea ce a și determinat probabil

titlul volumului. Un anumit exces ni se pare a se fi produs însă în utilizarea documentelor, textul fiind mult prea des fragmentat de reproducerea, uneori integrală, a diferitelor ordine de zi sau de operații. Trebuie să mai constatăm că autorul a folosit un stil caracteristic mai mult istoricilor militari și că n-a reușit uneori să depășească, absorbit de indicarea dispozitivelor de luptă, o anumită ariditate a textului.

Din lectura memoriilor se simte atașamentul puternic al autorului față de ostașii Diviziei 9 infanterie, cărora le dedică de altfel volumul.

Ioan Chiper

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII — REVISTĂ DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE
DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE — CLUJ
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE — IAȘI
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU — MUZICĂ — CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
STUDII CLASICE

„Studii”, revistă de istorie, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniile istoriei medii, moderne și contemporane, a României și universale. În partea a doua a revistei — de informare științifică — sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (studii documentare), Discuții, Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Note bibliografice în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sint prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sint rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații, etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

E R A T Ă

<u>pag.</u>	<u>rîndul</u>	<u>în loc de :</u>	<u>se va citi :</u>
747	1 de jos	puțin supusă	largă în analiza

„Studiul” revistă de istorie, nr. 4/1969

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- I. I. RUSSU, *Ilirii. Istoria — limba și onomastica — romanizarea*, „Biblioteca istorică XVIII”, 1969, 303 p., 21,50 lei.
- I. M. OPREA, *Nicolae Titulescu's Diplomatic Activity*, „Bibliotheca Historica Romaniae 22”, 1968, 192 p., 7,75 lei.
- D. PRODAN, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, vol. I, 1967, 596 p., 37 lei; vol. II, 1968, 862 p., 48 lei; vol. III, *Indice general*, 1968, 136 p., 8,50 lei.
- NICOLAE STOICESCU, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, „Biblioteca istorică XVI”, 1968, 316 p., 21 lei.
- V. MIHORDEA, *Relațiile agrare din secolul al XVIII-lea în Moldova*, „Biblioteca istorică XIV”, 1968, 316 p., 21,50 lei.
- GHEORGHE CRONȚ, *Instituții medievale românești. Înfrățirea de moșie, Jurătorii*, „Biblioteca istorică XVIII”, 1969, 245 p., 14 lei.
- ȘTEFAN OLTEANU, ȘERBAN CONSTANTIN, *Meșteșugurile din Țara Românească în evul mediu*, „Biblioteca istorică XX”, 1969, 460 p., 27 lei.
- * * * *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. XXII (1626—1629), red. resp. A. Oțetea și D. Prodan, 1969, 864 p., 44 lei.
- I. D. SUCIU, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, 1968, 274 p., 16 lei.
- * * * *Studii de istorie*, sub redacția lui S. Fuchs, 1968, 171 p., 8,50 lei.
- P. CONSTANTINESCU-IAȘI, *Lupta pentru formarea frontului popular în România*, „Bibliotheca Historica Romaniae 21”, 1968, 159 p., 6 lei.
- * * * *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub redacția prof. univ. Miron Constantinescu și prof. univ. Ștefan Pascu, „Bibliotheca Historica Romaniae V”, 1968, 520 p., 36 lei.
- * * * *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, sub redacția prof. univ. D. Berciu, 1968, 461 p., 36 lei.